

Prawna ochrona dziecka przed krzywdzeniem – część 2

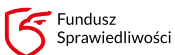

FUNDACJA
DAJEMY
DZIECIOM
SIŁĘ

Dziecko Krzywdzone

Vol. 24 Nr 3
2025

Teoria Badania Praktyka

Fundusz
Sprawiedliwości

Ministerstwo
Sprawiedliwości

ISSN 1644 - 6526

Kwartalnik „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” (ISSN: 1644-6526; eISSN: 2545-3475)

Wydawca:

Fundacja Dajemy Dzieciom Się, ul. Mazowiecka 12/25, 00-048 Warszawa
tel./faks 22 616 02 68, e-mail: redakcja@fdds.pl

Redaktorka naczelna:

Dr hab. Magdalena Szafranek, *Uniwersytet Warszawski*

Kolegium redakcyjne:

Grzegorz Całek, *Uniwersytet Warszawski*

Katarzyna Drabarek, *Uniwersytet Warszawski*

Dr Marta Flis-Świeczkowska, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się, Uniwersytet Gdański*

Dr Katarzyna Pilarczyk-Parchanowicz, *Uniwersytet SWPS w Poznaniu,*

Psychologiczno-seksuologiczny Ośrodek Rozwoju i Terapii PORT w Poznaniu

Maria Keller-Hamela, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się*

Urszula Kubicka-Kraszyńska, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się*

Katarzyna Makaruk, *Biuro Rzecznika Praw Dziecka*

Renata Szredzińska, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się*

Dr Szymon Wójcik, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się, Uniwersytet Warszawski*

Redaktor statystyczny:

Dr Szymon Wójcik, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się, Uniwersytet Warszawski*

Sekretariat redakcji:

Joanna Kopycka, *Fundacja Dajemy Dzieciom Się*

Rada naukowa:

Prof. dr hab. Maria Beisert, *Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu*

Prof. Kevin Browne, *University of Nottingham, Wielka Brytania*

Prof. dr hab. Anna Brzezińska, *Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu*

Elżbieta Czyż, *Helsińska Fundacja Praw Człowieka w Warszawie*

Renata Durda, *Instytut Psychologii Zdrowia*

Prof. Dorota Iwaniec, *profesor emerytowana Queen's University Belfast, Irlandia*

Prof. dr hab. Zbigniew Izdebski, *Uniwersytet Zielonogórski*

Dr hab. Ewa Jarosz, *Uniwersytet Śląski*

Teresa Jaśkiewicz-Obydzińska, *Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie*

Dr hab. Maria Kolankiewicz, *Uniwersytet Warszawski*

Prof. Ingrid Leth, *profesor emerytowana University of Copenhagen, Dania*

Copyright © Fundacja Dajemy Dzieciom Się.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska. Tekst licencji dostępny jest na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Dzieci Niczyje.

Adres internetowy:

www.dzieckokrzywdzone.fdds.pl

Projekt graficzny okładki:

Katarzyna Dippel

Redakcja i korekta:

Agnieszka Rebelak

Skład:

Norbert Grzelka

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Spis treści

- 9   **Wstęp**
- 14   **Inkluzja prawna problematyki dziecka i dzieciństwa – kilka refleksji w kierunku ochrony praw dziecka** • *Małgorzata Turczyk*
- 30   **Status prawny i podmiotowość prawna (sądowa) dziecka w postępowaniach w sprawach rodzinnych i opiekuńczych a ochrona dobra małoletniego i zabezpieczenie jego interesów – teoria versus praktyka sądowa** • *Małgorzata Eysymontt*
- 57   **„Note to my judge”. O istocie wysłuchania i znaczeniu praktycznym wysłuchania dziecka przez sąd** • *Dominika Kuna*
- 84   **Prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości – rola instytucji wysłuchania w ochronie interesów dziecka** • *Paulina Maśłowska*
- 96   **Zapewnienie dziecku ochrony w związku z występowaniem przemocy domowej – czyli działania służb związane z wydaniem środków ochrony oraz postępowanie w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej** • *Aneta Mikołajczyk*
- 129   **Cywilne nakazy ochrony – od teorii do praktyki sądowej**
• *Alina Prusinowska-Marek*
- 157   **Między ochroną a detencją: procedury ustalania wieku małoletnich migrantów bez opieki w Polsce a standardy międzynarodowe**
• *Radosław Tyburski*
- 180   **„Powiedzieli mi, że nie jestem stroną w tej sprawie”. Doświadczenia dzieci i młodzieży związane z uczestnictwem i wykluczeniem z procesu karnego, prowadzonego w następstwie wykorzystania na tle seksualnym**
• *Jonathan Pimenta, Tali Gal*

„Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” jest periodykiem wydawanym przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę. Pismo ma charakter interdyscyplinarny. Jego celem jest poszerzanie wiedzy profesjonalistów – psychologów, pedagogów, lekarzy, prawników, polityków społecznych i innych – na temat różnych aspektów problemu krzywdzenia dzieci. W piśmie publikowane są najnowsze oraz klasyczne koncepcje teoretyczne, ustalenia empiryczne oraz informacje na temat innowacyjnych form działań diagnostycznych, terapeutycznych i prewencyjnych. Celem pisma jest stworzenie forum wymiany doświadczeń związanych z przeciwdziałaniem problemowi krzywdzenia dzieci oraz informacji na temat znaczących wydarzeń – konferencji, kongresów, szkoleń i publikacji – z zakresu tej problematyki. „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” współpracuje z międzynarodowymi periodykami zajmującymi się zagadnieniami krzywdzenia dzieci – „Child Abuse & Neglect” oraz „Child Maltreatment”.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (dawniej Fundacja Dzieci Niczyje) działa od 1991 roku. Jest największą w Polsce organizacją pozarządową zajmującą się ochroną dzieci przed krzywdzeniem oraz pomocą dzieciom – ofiarom przemocy i wykorzystywania, a także ich rodzinom i opiekunom.

Więcej o działaniach Fundacji na www.fdds.pl

Table of Contents

- 9 Introduction
- 14 Legal inclusion of issues related to children and childhood – some reflections on the protection of children’s rights • *Małgorzata Turczyk*
- 30 The legal status and legal (judicial) subjectivity of the child in family and guardianship proceedings and the protection of the minor’s welfare and safeguarding his or her interests – theory versus judicial practice • *Małgorzata Eysymontt*
- 57 “Note to my judge”. On the essence and practical significance of hearing a child in court • *Dominika Kuna*
- 84 The right of the child to a friendly justice system – the role of the hearing institution in protecting the interests of the child
• *Paulina Masłowska*
- 96 Providing protection to a child in connection with the occurrence of domestic violence – i.e. the activities of the public services related to the issuance of protection measures and proceedings under Article 12a of the Act on Prevention of Domestic Violence • *Aneta Mikołajczyk*
- 129 Civil Protection Orders – From Theory to Judicial Practice
• *Alina Prusinowska-Marek*
- 157 Between Protection and Detention: Age Assessment Procedures for Unaccompanied Minor Migrants in Poland and International Standards
• *Radosław Tyburski*
- 180 “They told me I was not a party in this case”: Children’s and young people’s experiences of participation and exclusion in the criminal justice process following their sexual maltreatment • *Jonathan Pimenta, Tali Gal*

„**Abused Child. Theory, Research and Practice**” is the periodical published by Empowering Children Foundation. The quarterly magazine has an interdisciplinary character. Its main goal is to broaden knowledge of professionals, such as psychologists, educators, pediatricians and other medical professionals, lawyers, policy makers and others, about different aspects of child abuse. In the periodical the most relevant theoretical concepts, empirical data and information about innovative activities of diagnostic, therapeutical and preventing character are presented. The goal of the periodical is to establish form of sharing experiences concerning combating child abuse, sharing good practice and information about important events like conferences congresses, training and publications in this field. “Abused Child. Theory, Research and Practice” collaborates with international periodicals on the topic of child abuse – “Child Abuse & Neglect” and “Child Maltreatment”.

The Empowering Children Foundation (formerly Nobody’s Children Foundation) was established in 1991. It is Poland’s largest non-governmental organization working to protect children from abuse, as well as to provide support to child-victims of violence and abuse, their families and caregivers.

To find out more about the Foundation and its activities visit www.fdds.pl

Wstęp

Numer 3/2025 kwartalnika „Dziecko Krzywdzone” poświęcony jest prawnej ochronie dziecka przed krzywdzeniem. Otwiera go tekst autorstwa **Małgorzaty Turczyk** *Inkluzja prawna problematyki dziecka i dzieciństwa – kilka refleksji w kierunku ochrony praw dziecka*, poświęcony analizie procesu inkluzji prawnej problematyki dziecka i dzieciństwa. Celem podjętego namysłu jest poszukiwanie rozumienia dziecka i dzieciństwa w perspektywie wiedzy prawnej przez pryzmat historycznych, społecznych i pedagogicznych uwarunkowań włączania do dyskursu normatywnego problematyki praw dzieci i mechanizmów ich zabezpieczania. Kluczową kategorią badawczą w podejmowanych rozważaniach autorki jest podmiotowość prawna dziecka. Niniejszy artykuł staje się zatem próbą przyjrzenia się ewolucyjnemu procesowi kształtowania się owej podmiotowości prawnej dziecka, jego uwarunkowaniom wynikającym z samej historii dziecka i dzieciństwa oraz zmian społeczno-prawnych i gospodarczych. W procesie badawczym dokonuje się również próba osadzenia tych przeobrażeń normatywnych w ramach konkretnych teorii pedagogicznych leżących u podstaw samej koncepcji praw dziecka. Artykuł ma charakter przeglądowny.

Zachęcamy do zapoznania się z treścią artykułu **Małgorzaty Eysymontt** zatytułowanego *Status prawny i podmiotowość prawna (sądowa) dziecka w postępowaniach w sprawach rodzinnych i opiekuńczych a ochrona dobra małoletniego i zabezpieczenie jego interesów – teoria versus praktyka sądowa*. W swoim tekście autorka poddaje analizie okoliczności, które mogą sprawiać, że podmiotowość prawna dziecka w postępowaniach sądowych bywa naruszana. Jak pisze Eysymontt, często zdarza się, że dziecko jedynie formalnie widnieje jako strona postępowania bez prawa głosu, gdyż faktycznie działa przez przedstawiciela ustawowego, który wykorzystując swoją legitymację procesową, forsuje własne, partykularne interesy na złość drugiemu rodzicowi, nie bacząc na dobro dziecka. Niekiedy też małoletni w ogóle nie występuje jako strona czy uczestnik postępowania, a więc nie ma bezpośredniego wpływu na przebieg postępowania sądowego, w tym możliwości zajęcia stanowiska czy wyrażenia własnej opinii. Niedoskonałość postępowania sądowych polega również na tym, że inicjatywa dowodowa zazwyczaj spoczywa wyłącznie na osobie reprezentującej dziecko, co nie zawsze współgra z jego interesami i rozsądnymi życzeniami. Zastrzeżenia może budzić w tym względzie także niejednolita praktyka sądowa, co

w szczególności obserwowane jest na przykładzie pomijania wniosków dowodowych stron lub uczestników postępowań w zakresie przeprowadzenia czynności procesowej wysłuchania małoletnich, częstego pomijania przez sąd opinii OZSS, wielomiesięcznego rozpatrywania wniosków o zabezpieczenie. Niniejszy artykuł realizuje kilka celów badawczych. Po pierwsze, stanowi próbę analizy rozbieżności między teoretycznymi założeniami systemu prawnego a praktyką stosowania prawa w zakresie ochrony podmiotowości prawnej dziecka oraz przedstawia propozycje rozwiązań zidentyfikowanych problemów. Po drugie, podjęto w nim rozważania nad statusem prawnym i podmiotowością dziecka w postępowaniach sądowych w sprawach rodzinnych i opiekuńczych w kontekście realizacji postulatu dbałości o nadrzędny interes i dobro małoletnich dzieci przez pryzmat różnorodnych narzędzi i mechanizmów dostępnych w aktualnym systemie prawnym, a także ich skuteczności w zakresie ochrony dobra małoletniego i zabezpieczania jego interesów, które poddano krytycznej analizie.

Kolejne dwa teksty, które publikujemy, dotyczą instytucji wysłuchania dziecka. Wysłuchanie jest czynnością zmierzającą do ustalenia zdania dziecka w dotyczącej go sprawie i wydania rozstrzygnięcia uwzględniającego jego opinię oraz zgodnego z jego dobrem. Wysłuchanie nie zmierza do uzyskania materiału dowodowego w sprawie dotyczącej dziecka. Autorką pierwszego tekstu dotyczącego tematyki wysłuchania dziecka jest **Dominika Kuna**. W teście zatytułowanym „*Note to my judge*”. *O istocie wysłuchania i znaczeniu praktycznym wysłuchania dziecka przez sąd* autorka analizuje instytucję wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym, dokonując przeglądu regulacji prawa międzynarodowego, Konstytucji RP oraz aktów niższego rzędu – przepisów Kodeksu postępowania cywilnego dotyczących wysłuchania dziecka w postępowaniu procesowym oraz nieprocesowym. Kuna przedstawia ewolucję instytucji, najnowsze zmiany prawne – szczególnie w zakresie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka – warunki jego organizacji, a także orzecznictwo. Dokonuje też charakterystyki tej czynności, uwzględniając jej przebieg oraz luki prawne, które wpływają na aktualną praktykę sądową. W rozważaniach przytacza również przykłady dobrych praktyk dotyczących przeprowadzania wysłuchania dziecka zarówno w Polsce, jak i innych państwach. Autorka podkreśla, że: „Wysłuchanie dziecka to pomocnicza instytucja procesowa o charakterze technicznym. Jej głównym celem jest uzyskanie przez sąd wyjaśnień i oświadczeń potrzebnych do rozstrzygnięcia sprawy, co nie oznacza zebrania faktów, lecz zapoznania się z opiniami i ocenami wyrażanymi przez dziecko. Zmiany w zakresie wysłuchania dziecka, wprowadzone nowelizacją z 2023 r., należy ocenić jako dobry kierunek, wciąż jednak dostrzec można obszary, które należałoby uregulować lub

doprecyzować bardziej szczegółowo. Wysłuchanie dziecka to instytucja, której znaczenie jest doniosłe i może okazać się fundamentalne w rozstrzygnięciu danej sprawy z udziałem dziecka, stąd też zasadne są postulaty zmian prawnych, które precyzowałyby kwestie związane z ewidencjonowaniem przeprowadzania wysłuchania dziecka oraz wciąż trudnym do określenia charakterem prawnym tej instytucji”.

Autorką drugiego z prezentowanych tekstów dotyczących wysłuchania dziecka, zatytułowanego *Prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości – rola instytucji wysłuchania w ochronie interesów dziecka*, jest **Paulina Masłowska**. Jak wskazuje autorka, prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości stanowi kluczowy element ochrony jego praw w postępowaniach sądowych, będąc fundamentem realizacji sprawiedliwości, która uwzględnia potrzeby najmłodszych uczestników postępowania. Wysłuchanie dziecka powinno być realnym narzędziem ochrony praw dziecka, wpływającym na pełniejsze uwzględnienie jego głosu w decyzjach sądowych, co w konsekwencji ma prowadzić do lepszego zaspokojenia jego interesów i zapewnienia mu sprawiedliwego traktowania w wymiarze sprawiedliwości. W artykule przedstawiono zarówno teoretyczne podstawy instytucji wysłuchania dziecka – w kontekście przepisów międzynarodowych, takich jak *Konwencja o prawach dziecka* oraz Wytyczne Rady Europy dotyczące wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom – jak i praktyczne wyzwania, które towarzyszą jej stosowaniu w polskim postępowaniu cywilnym. Autorka podejmuje próbę analizy, w jakim zakresie prawo do bycia wysłuchanym rzeczywiście funkcjonuje jako środek zapewniający dziecku wpływ na rozstrzygnięcie sprawy oraz w jaki sposób może zostać skutecznie zagwarantowane w praktyce orzeczniczej.

Kolejne dwa teksty w numerze dotyczą problematyki przeciwdziałania przemocy domowej dotyczącej dzieci w kontekście praktycznego zastosowania art. 11a i 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Autorką pierwszego z nich jest **Aneta Mikołajczyk**. Jej artykuł pt. *Zapewnienie dziecku ochrony w związku z występowaniem przemocy domowej - czyli działania służb związane z wydaniem środków ochrony oraz postępowanie w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej* porusza kwestie dotyczące zadań podmiotów inicjujących procedurę Niebieskie Karty w zakresie działań interwencyjnych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie doznającej przemocy domowej, czyli środki ochrony, które może wydać Policja lub żandarmeria wojskowa, oraz czynność zapewnienia dziecku ochrony, tj. procedura opisana w art. 12a ustawy. W zakresie środków przysługujących Policji i żandarmerii omówiono z kolei narzędzia uregulowane w art. 15aa i art. 15aaa ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji i art. 18a i art. 18aa ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach

porządkowych. Jest to szczególnie ważne z tego względu, że podjęcie przez Policję czy żandarmerię wojskową właściwych działań w tym zakresie może umożliwić pozostanie dziecku w dotychczasowym środowisku. Mikołajczyk omawia zadania służb, które biorą udział w procedurze z art. 12a ustawy, oraz konsekwencje realizacji tych czynności. Zwraca także uwagę na wyzwania dotyczące czynności zapewnienia dziecku ochrony opisanej w art. 12a ustawy.

Autorką drugiego tekstu jest **Alina Prusinowska-Marek**. W artykule pt. *Cywilne nakazy ochrony – od teorii do praktyki sądowej* autorka wskazuje na swoiste domknięcie systemu udzielania natychmiastowej, doraźnej, ochrony prawnej osobie doznającej przemocy, które dokonało się w 2023 r. w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego. Został wówczas poszerzony zakres ograniczeń stosowanych wobec sprawców przez Policję albo Żandarmerię Wojskową oraz sąd cywilny na podstawie art.11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Oprócz nakazu opuszczenia mieszkania połączonego z zakazem zbliżania się do mieszkania wprowadzono: zakaz zbliżania się sprawcy do osoby doznającej przemocy, zakaz kontaktowania się z tą osobą oraz zakaz wstępu i przebywania w określonych miejscach. Artykuł w sposób syntetyczny referuje najistotniejsze ustalenia z badań aktowych przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2024 r. Ich zasadniczym celem było sprawdzenie terminowości czynności sądu w sprawach z zakresu przemocy domowej, w tym terminowości rozpoznawania zażaleń na decyzję Policji albo Żandarmerii Wojskowej. W toku badań przeanalizowano również inne aspekty praktyki sądowej, jak: dane demograficzne uczestników postępowania, zakres wniosku kierowanego do sądu, przebieg postępowania, udział prokuratora, rozstrzygnięcie sądu oraz zakres kontroli instancyjnej.

Kolejny tekst wyszedł spod pióra **Radostawa Tyburskiego**. Nosi on tytuł *Polska praktyka ustalania wieku dzieci uchodźczych oraz wymogów prawa międzynarodowego w tym zakresie*. Jak zauważa Tyburski: „Wzmożony ruch migracyjny do Europy postawił przed państwami europejskimi szereg nowych wyzwań prawnych i politycznych. Jednym z nich jest ocena wiarygodności informacji podawanych przez osoby ubiegające się o ochronę międzynarodową. Podczas gdy państwa europejskie mogą uzasadniać swoją nieufność obawą przed instrumentalizacją ochrony międzynarodowej przez migrantów, jedną z grup szczególnie narażonych na krzywdę w przypadku błędnej oceny są dzieci. Wśród migrantów przybywających do Europy regularnie znajdują się małoletni, w tym małoletni bez opieki”. Autor wyjaśnia, że osoby te często nie posiadają dokumentów potwierdzającymi ich tożsamość i wiek. Jednocześnie uznanie danej osoby za małoletnią wiąże się po stronie państwa z daleko idącymi obowiązkami prawnymi, takimi jak zapewnienie reprezentanta

dziecka w toku procedury uchodźczej czy zakaz detencji w ośrodkach zamkniętych. W związku z tym kluczowe znaczenie mają metody ustalania wieku małoletnich. Tyburski dokonuje analizy metod stosowanych przez polskie organy w tym zakresie oraz ich zgodności ze standardami międzynarodowymi, w szczególności wynikającymi z prawa unijnego, orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz standardów Rady Europy i Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Numer zamyka tekst pt.: *„Powiedzieli mi, że nie jestem stroną w tej sprawie”*. *Doświadczenia dzieci i młodzieży związane z uczestnictwem i wykluczeniem z procesu karnego, prowadzonego w następstwie wykorzystania na tle seksualnym*, opracowany przez dwoje izraelskich badaczy (**Jonathan Piamenta i Tali Gal**). Tekst ten stanowi przedruk artykułu pierwotnie opublikowanego w czasopiśmie „Child Abuse & Neglect” nr 162/2025. Opracowanie to ma na celu opisanie i konceptualizację doświadczeń nastolatków wykorzystywanych na tle seksualnym w zakresie ich udziału w podejmowaniu decyzji w trakcie procesu karnego. Badanie stanowiły narracje 12 izraelskich nastolatków w wieku 14–22 lat. Jak podkreślają autorzy, uczestnictwo w procesie prawnym nie oznacza, że się go rozumie. Dzieci często nie są świadome wielu złożonych etapów tej procedury i brakuje im informacji umożliwiających lepsze zrozumienie podejmowanych decyzji. W toku badania, których wynik przybliży opublikowany artykuł, zidentyfikowano cztery główne obszary kształtujące sposób, w jaki pokrzywdzone nastolatki odbierały swój udział w procesie karnym: zakres, w jakim udzielono im jasnych informacji dostosowanych do wieku; potrzeba uczestników do nawiązania relacji opartej na zaufaniu; doświadczenie bycia ignorowanym i wykluczonym; stosowanie metod manipulacji lub przymusu wobec dziecka. Duży wpływ na doświadczenia związane z uczestnictwem w podejmowaniu decyzji miały zachowania i podejście osób z otoczenia badanych.

Zapraszamy do lektury!

Inkluzja prawna problematyki dziecka i dzieciństwa – kilka refleksji w kierunku ochrony praw dziecka

Małgorzata Turczyk

Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Artykuł poświęcono analizie podstawowej kwestii, jaką dla badań nad kształtowaniem się standardów ochrony praw dziecka stanowi proces inkluzji prawnej problematyki dziecka i dzieciństwa. Celem podjętych analiz jest poszukiwanie rozumienia dziecka i dzieciństwa w perspektywie wiedzy prawnej przez pryzmat historycznych, społecznych i pedagogicznych uwarunkowań włączania do dyskursu normatywnego problematyki praw dzieci i mechanizmów ich zabezpieczenia.

Kluczową kategorię badawczą w podejmowanych rozważaniach stanowi podmiotowość prawna dziecka, warunkująca zobiektywizowanie się normy prawnej, której celem jest ochrona dziecka i dzieciństwa. Niniejszy artykuł staje się zatem próbą przyjrzenia się ewolucyjnemu procesowi kształtowania się owej podmiotowości prawnej dziecka, jego uwarunkowaniom wynikającym z samej historii dziecka i dzieciństwa oraz zmian społeczno-prawnych i gospodarczych. W procesie badawczym dokonuje się również próba osadzenia tych przeobrażeń normatywnych w ramach konkretnych teorii pedagogicznych, leżących u podstaw samej koncepcji praw dziecka. Artykuł ma charakter przeglądowy. W aspekcie metodologicznym wykorzystano analizę danych zastanych.

Słowa kluczowe:

prawa dziecka; inkluzja prawna; dzieciństwo; ochrona prawna

Dzieci mają tylko jedną szansę na dzieciństwo. Zaslugują na to, aby chronić je przed krzywdzeniem, by mogły cieszyć się dobrym stanem zdrowia fizycznego i psychicznego oraz równowagą emocjonalną i mieć poczucie przynależności do swojego domu, szkoły i społeczności lokalnej.

(Barnardo's Children's Charity, 1999)

1. Wstęp

Problematyka ochrony dziecka oraz przestrzeni jego dorastania, nazywanej dzieciństwem, przez wieki była kategorią nieobecną tak w teoretycznym, jak i w praktycznym dyskursie społecznym. Dziecko i dzieciństwo przez długi czas nie znajdowały odpowiedniego miejsca w ramach refleksji filozoficzno-antropologiczno-pedagogicznej oraz prawnej, należąc do kategorii przemilczanych, których powszechna znajomość wyprzedza niejako samo ich rozumienie. Wiedza potoczna o dziecku, owa „przed-wiedza”, pozostawiała otwarte pytania o samo rozumienie tego, kim jest dziecko. W podejmowanych analizach owa nieobecność kategorii „dziecko” w dyskursie społecznym staje się punktem wyjścia do analizy zagadnienia ochrony dziecka i jego praw człowieka. Problematyka rozumienia i nadawania znaczeń kategoriom „dziecko” i „dzieciństwo” wyprzedzić musiała refleksję prawną na temat ich ochrony i konkretne działania prawotwórcze w tym zakresie.

Proces dostrzeżenia i uznania dziecka jako podmiotu, w stosunku do którego mogą obiektywizować się również normy prawne chroniące człowieka dorosłego, był długi i kosztował społeczność międzynarodową wiele refleksji, sporów i kompromisów. Otworzyło to jednak przestrzeń do pełniejszego rozumienia sytuacji dziecka i dostrzeżenia potrzeby jego szczególnej ochrony – tak z uwagi na niedojrzałość psychofizyczną, jak i specyfikę okresu dzieciństwa. Rozumienie dziecka jako zarazem podmiotu praw człowieka w ogóle, jak i w szczególności praw przynależnych jedynie dzieciom, implikuje dopiero możliwość kreowania narzędzi ochrony dziecka znajdującego się w szczególnej sytuacji życiowej związanej z doświadczaniem przez niego szeroko rozumianej sytuacji krzywdzenia. W tym kontekście „potrzebna, a może nawet konieczna, staje się na nowo refleksja nad warunkami sprzyjającymi wychowaniu, kształceniu i rozwojowi człowieka” (Majerek, Domagała-Kręcioch, 2021). Jedynym z kluczowych systemów w społeczeństwie, których zadanie polega właśnie na wspieraniu i ochronie warunków wychowania, kształcenia i rozwoju człowieka, jest system prawa.

Przestrzeń normatywna danego systemu prawa w sposób znaczący determinuje i kreuje obraz dziecka i dzieciństwa, jednocześnie wyznaczając granice jego

ochrony. Dobre prawo, chroniące przestrzeń dzieciństwa, warunkujące jego pełne uczestnictwo społeczne i prawidłowy rozwój dziecka, jest jednym z ważniejszych czynników w procesie wychowania (Kozak, 2013). Należy zatem je traktować jako ważny element systemu wychowawczego człowieka (Przećławska, Theiss, 1996). Podejmując refleksję dotyczącą procesu włączania dziecka i obszarów jego dzieciństwa w przestrzeń chronioną normami prawa pozytywnego, warto podjąć się zadania rozumienia/opisania wpiętej samej koncepcji dziecka, która stoi u podstawy współczesnego systemu ochrony jego praw. W obliczu licznych zagrożeń współczesnego dzieciństwa trudno wyobrazić sobie, aby ta sfera pozostała prawnie indyferentna. Prowadzone analizy mają na celu dookreślenie tych kluczowych pojęć, które stoją u podstaw tak pedagogicznych, jak i prawnych idei oraz zasad ochrony dziecka przed krzywdzeniem. Zmierzają do dookreślenia rozumienia dziecka i dzieciństwa przez namysł nad założeniami leżącymi u podstaw różnorodnych perspektyw antropologicznych, filozoficznych, historycznych, socjologicznych, w jakich zarówno pedagogika, jak i prawo są rozumiane. Próba reinterpretacji złożonej problematyki inkluzji prawnej dziecka i włączenia w system ochrony normatywnej przestrzeni jego dzieciństwa, podejmowana głównie przy udziale nauk szczegółowych, takich jak pedagogika i prawo, dla jej pełnego odczytania potrzebuje poszerzenia tej refleksji o zagadnienia ontologiczne, jakie proponuje współczesna antropologia pedagogiczna.

Opisana wyżej rama teoretyczna wymaga adekwatnej koncepcji metodologicznej w celu odpowiedzi na pytanie o rozumienie dziecka w dyskursie praw człowieka i systemie ich ochrony. Pytanie to stanowi główny problem niniejszych rozważań prowadzonych metodą analizy danych zastanych, zawartych w literaturze pedagogicznej i prawnej oraz w aktach prawnych budujących standardy ochrony dziecka na arenie prawa międzynarodowego.

2. Dziecko i dzieciństwo jako przedmiot naukowego dyskursu – konteksty ochrony ludzkiego dzieciństwa

Problematyka dziecka i dzieciństwa stanowi współcześnie przedmiot analiz wielu dyscyplin i nauk szczegółowych. W obszar swoich zainteresowań badawczych włączają ją m.in. takie nauki, jak filozofia, historia, pedagogika, prawo, psychologia, socjologia, antropologia kulturowa i pedagogiczna, etnologia, a także literatura i sztuka. Codzienność dzieci wyznaczająca obszary ich dzieciństwa stała się przedmiotem bogatych analiz w ramach dorobku współczesnych badań nad dzieciństwem (childhood studies), obejmującego wiele kontekstów historycznych, socjologicznych, politycznych czy pedagogicznych. Wyniki tych badań nie stanowią jednak

jednolitej „struktury myślowej i metodologicznej, a jako pole dociekań naukowych oferują szeroko zakrojone badania interdyscyplinarne, sytuowane pomiędzy historią dzieciństwa, socjologią dzieciństwa, psychologią, etycznymi aspektami dobra dziecka, dyskusją nad prawami dziecka, dziecięcą filozofią życia, literaturą i sztuką dla dzieci oraz antropologią dzieciństwa” (Szczepska-Pustkowska, 2011).

Badania nad problematyką szeroko rozumianego dzieciństwa w naukach społecznych podejmowane są od lat 60. XX w. Współczesne tendencje w badaniach nad dzieckiem i dzieciństwem charakteryzują się dyskursywnością i różnorodnością (Kozak, 2013). Można je odczytywać w różnych perspektywach i kontekstach. Pionierskie studia z zakresu historycznych przemian konstruktów dzieciństwa, prowadzone przez F. Ariès, dowodzą, że dziecko i dzieciństwo są wytworem, konstruktem danego społeczeństwa i klimatu kulturowego konkretnego czasu historycznego i to właśnie owe przemiany życia społeczno-ekonomiczno-kulturowego wyznaczają konkretne wektory czasowe w badaniach nad dzieciństwem (Ariès, 1995).

Dziecko i dzieciństwo stały się swoistym konstruktem społeczno-kulturowym dopiero w XVI w. Podobne stanowisko prezentuje R. Farson, formując tezę o „wynalezieniu” dziecka i dzieciństwa. Twierdzi on, że „idea dziecka jest szesnastowiecznym wynalazkiem europejskim. A zatem przed pierwszą częścią wieków średnich po prostu nie istniała koncepcja dzieciństwa. Większość języków nie miała nawet słowa «dziecko»” (Farson, 199). Ale dopiero wiek XIX staje się czasem zauważenia odrębności dzieci, wyłonienia ich podmiotowości oraz zaprzestania traktowania ich jako „małych dorosłych” (Koseła, 2005).

W książce *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem* M.J. Kehily wyodrębnia trzy perspektywy interpretacyjne tego zjawiska, analizując w badaniach perspektywę historyczną, socjokulturową oraz polityczną (Kehily, 2008). Autorka zarysowuje ogólną perspektywę analizy, która dzięki przyjęciu kategorii czasu, rozwoju oraz grupy pozwala ująć współczesny dyskurs o dzieciństwie w pewne ogólne kategorie analityczne. Te trzy perspektywy stanowić mogą punkt odniesienia dla dalszych badań z uwzględnieniem dynamicznego charakteru analizowanych zagadnień, ponieważ zmiany, o których pisze, są procesami, w związku z czym trudno nadać im jednoznaczny cenzus czasowy.

Analizując badania nad dzieckiem i dzieciństwem, odnajdujemy też inne podziały i próby systematyzacji. Przykładowo J. Qvortrup w prowadzonych przez siebie studiach w tym zakresie zadaje trzy kluczowe pytania, jednocześnie wyznaczając obszary znaczeniowe badanego zjawiska. Są to pytania o obraz dzieciństwa, pytania o warunki życia dzieci oraz pytania o dziecko jako aktora życia społecznego (Szczepska-Pustkowska, 2011).

W książce *Pedagogika dziecka. Studium Pajdocentryzmu* B. Śliwerski przeprowadza ważną analizę strukturalną, obejmującą rozległy obszar badań nad dzieciństwem, według przyjętych kategorii analitycznych. Proponuje on, aby w badaniach nad dzieciństwem wyodrębnić trzy następujące nurty analiz:

- 1) badania historyczne;
- 2) badania nad dzieckiem jako indywiduum i jako członkiem grupy społecznej z uwzględnieniem dzieciństwa jako statusu społecznego;
- 3) badania nad dzieckiem jako aktorem i konstruktorem własnego życia (2007).

Ważne studia w tym zakresie prowadziła również B. Smolińska-Theiss, badająca wielorakie treści, jakie zawiera w sobie współczesne pojęcie dzieciństwa. Analizowała ona świat dzieciństwa rozumiany w perspektywie następujących po sobie stadiów rozwojowych człowieka, obszarów wpływów wiążących dziecko z instytucjami życia społecznego, w tym w szczególności ze szkołą, terenów różnorodnych oddziaływań politycznych, ekonomicznych czy światopoglądowych. Dzieciństwo w tych analizach można postrzegać również jako określony status społeczny związany z ideą partycypacji dzieci w społecznym podziale dóbr i środków, ale wspomina się również o dzieciństwie rozumianym w perspektywie egzystencjalnej, jako losu człowieka zapisującego swój trwały ślad w całej biografii ludzkiej, osobistym przeżyciem, doświadczeniem, działaniem (Smolińska-Theiss, 1993). Wskazuje ona także na niebezpieczeństwa związane z mitologizacją i sakralizacją dzieciństwa oraz próbami uczynienia z tego obszaru życia człowieka narzędzia polityki i umacniania interesów władzy (Smolińska-Theiss, 2003). Zdaniem badaczki obraz dzieciństwa jest rezultatem „oddziaływania religii, kultury i polityki oraz objawia się w działalności głównych instytucji socjalizacyjnych; rodziny, szkoły, środków masowego komunikowania” (Smolińska-Theiss, 2003).

Jeszcze inni badacze – G. Dahlberg, P. Moss oraz A. Pence – w swojej pracy dotyczącej jakości w instytucjach wczesnej edukacji i opieki wyodrębniają pięć konstrukcji dziecka i dzieciństwa (Dahlberg i in., 2013). Są to perspektywy patrzenia na dziecko jako na:

1. odtwórcę wiedzy, tożsamości i kultury;
2. istotę naturalną, naiwną, infantylną, nielogiczną, dobrą, bezbronną;
3. osobę zdeteterminowaną przez biologię;
4. dziecko nauki lub stadiów rozwoju;
5. czynnik rynku pracy;
6. twórcę wiedzy, tożsamości i kultury.

Z kolei R. Rosen i K. Twamley w swojej narracji dotyczącej dzieciństwa i płci przedstawiają perspektywę, w której rozwój dziecka należy relatywizować i analizować w sposób sytuacyjny, w zależności od warunków życia każdego z nich, z dala od parametrów normatywnych (Rosen, Twamley, 2018). Osobiście uważam artykulację tego ostatniego podejścia za interesującą, ponieważ nie zawsze była ona uwzględniana w badaniach nad dzieciństwem.

Studia nad dzieciństwem stają się współcześnie obszarem wielu badań i analiz. Tworzą one mozaikę wielobarwną, wielowymiarową i – co ważne – wielokulturową. Stąd wynika konkluzja, że nie ma i nie może być ponadczasowej, obiektywnej, jedynej prawdy o dzieciństwie ani jego wyczerpującej definicji. Można raczej mówić o różnych sposobach rozumienia tego, jak tworzone jest dzieciństwo w różnych czasach, miejscach i systemach. To także punkt wyjścia do refleksji nad tym, w jaki sposób i za pomocą jakich mechanizmów, w tym prawnych, możemy chronić świat dzieciństwa. Szczególnego znaczenia w tym aspekcie nabiera dyskurs zagrożonego dzieciństwa, dzieciństwa w kryzysie, czy opisywane w literaturze zjawisko dystopii dzieciństwa (Matyjas, 2008). Rozwój literatury naukowej w tym zakresie wskazuje na potrzebę podejmowania nowych badań interdyscyplinarnych dążących do ponownego odczytania fenomenu dzieciństwa oraz zabezpieczenia czasu i przestrzeni jego trwania w trosce o dziecko i jego prawa człowieka.

3. Antropologiczne podstawy koncepcji praw dziecka

Wiele stanowisk interpretacyjnych oraz obrazów dzieciństwa w dyskursie społecznym łączono z koncepcjami bezradności, bezbronności i bycia ofiarą. Same dzieci bowiem przez wieki postrzegane były w określonych perspektywach jako przedmioty zabiegów wychowawczych i socjalizacyjnych (Jarosz, 2019), wymagające swoistej „kwarantanny, zanim pozwolono im wejść między dorosłych” (Ariès, 1995), czy nawet specjalnej „tresury”, jak określiła to A. Miller w swojej książce *Zniewolone dzieciństwo. Ukryte źródła tyranii*, analizując historie dzieciństwa trzech dramatycznych postaci, które jako dzieci same padły ofiarą przemocy i zaniedbań (Miller, 1980).

Dzieci postrzegane były w perspektywie przedmiotowo-podmiotowej: z jednej strony jako podmioty społecznie wrażliwe, zależne, skazane na oddziaływania dorosłych, z drugiej zaś – jako złe demony, źródło zepsucia i przedmiot tresury. Niewinność dzieciństwa, adorowana i chroniona, kontra – jak określił to P. Scraton – „konceptualizacja zła w zdeprawowanym dziecku ma długie tradycje w instytucjach religijnych, naukowych i opiekuńczych” (Scraton, 1997). W każdej z tych perspektyw

dzieci jednak nie były pełnoprawnymi członkami społeczności, w której żyły. Zawsze im czegoś jeszcze brakowało (lat, wychowania, zdolności, świadomości, etapów rozwojowych, zabiegów wychowawczych, tresury), aby wejść w świat ludzi dorosłych i stać się częścią systemu społecznego, w tym również systemu prawa obowiązującego w danym społeczeństwie. Ta swoista ekskluzja dzieci z życia społecznego przez wieki stanowiła standard, którego zasadniczo nikt nie kwestionował ani nie podważał (Jarosz, 2019).

Ważny głos zmieniający tę perspektywę odnajdujemy np. w pracy pt. *Concerning children* C.P. Gillman, która w 1990 r. potępiła ową dyskryminację i wykluczenie społeczne dzieci, wskazując, że „(...) rozważając sytuację dzieci, musimy pamiętać, że stoi przed nami permanentna grupa społeczna, czasami większa niż populacja dorosłych. Ale jako członkowie społeczeństwa nie otrzymują one niemal żadnej uwagi i nie są rozpoznawane jako należące do społeczeństwa” (za: Rosen, Twamley, 2018).

W tym duchu swoją antropologię pedagogiczną buduje także J. Korczak, wskazując, że kategoria społeczna dziecka i dzieciństwa zaczęła zagrażać samemu dziecku. W swoim dziele *Wiosna i Dziecko* pisze on: „Dziecko woła o wyzwolenie, dziecko wzywa o ratunek. Dziecko znenawidziło swoje dzieciństwo – dusi się w nim. Dziecko – to imię obelżywe”. Dalej zadaje zasadnicze pytanie: „Czym jest dziecko jako odmienna od naszej organizacja duchowa? Jakie są jej cechy, potrzeby, jakie kryje możliwości niedostrzeżone? Czym jest ta połowa ludzkości, żyjąca razem i obok nas w tragicznym rozdwojeniu? Nakładamy na nią brzemię obowiązków jutrzejszego człowieka, nie dając żadnego z praw człowieka dzisiejszego” (Korczak, 1983). Korczak buduje swoją definicję dziecka jako człowieka pełnego, podmiotu mogącego wziąć odpowiedzialność za przestrzeń swojego dzieciństwa, jako współuczestnika i współobywatela. Dziecko w tym ujęciu jest zarazem podmiotem praw człowieka w ogóle, jak i w szczególności podmiotem praw przynależnych jedynie dzieciom. Korczak odcina się kategorycznie od tzw. orientacji braku (Kozak, 2013), gdzie na dziecko patrzy się jako na człowieka niepełnego, który dopiero musi się starać, aby budować w sobie człowieka pełnego. W tych ujęciach dziecko definiuje właśnie *brak*, którego przestrzenie interpretacyjne są bardzo szerokie. Paradoksalnie jednak ów *brak* poprzez jego dostrzeżenie i krytykę pozwolił wydobyć dziecko z przestrzeni społecznego wykluczenia, na nowo go dostrzec i upodmiotowić – również w kontekście prawnym. Jak podkreślają M. Jacyno i A. Szulżycka w swoich studiach nad ruchem skoncentrowanym wokół idei praw dziecka, „(...) brak wydobywa daną jednostkę z niesklasyfikowanej zbieraniny końca pochodzenia, ponieważ ustala tożsamościową, a więc życiodajną różnicę. Brak podnosi tego, kogo dotknął do rangi bytu. Tym, co wyróżnia dziecięcy brak w aktualnym repertuarze ludzkich

braków, jest niepełna ekspresja możliwych przyszłych braków. Dziecko może być w przyszłości *Wszystkim* i *Każdym*, dlatego teraz jest *Nikim*. Tożsamość skonstruowana wokół braku przywraca ją życiu, bo daje tożsamość, ale sama różnica pomyślana jako «brak» uśmierca» (Jacyno, Szulżycka, 1999).

Koncepcja związana z definiowaniem dziecka poprzez pryzmat „pełni”, odczytywana w ramach antropologii pedagogicznej, jaką prezentuje J. Korczak, pozwala na uznanie i uwypuklenie idei podmiotowości dziecka, uznania jego pełnej suwerenności, praw, ale także odpowiedzialności za ich realizację. Dziecko to „człowiek pełny”, byt, który nie musi się już niczym stawać, bo w samej swej istocie jest w pełni podmiotowym współpartnerem, współobywatelem, współtwórcą kultury, zdolnym podjąć wzajemną komunikację i odpowiedzialność za nią. Taką koncepcję i rozumienie dziecka możemy przyjąć jako podstawę antropologiczną stanowiącą fundament, na którym zbudowany jest system ochrony praw dziecka.

4. Dziecko w dyskursie prawnym – proces inkluzji problematyki dziecka i dzieciństwa

Przez wieki dość mgliste było wyobrażenie o dziecku jako o podmiocie prawa i istocie kompetentnej – również w wymiarze normatywnym. Dzieci jako wykluczona grupa społeczna nie posiadały podmiotowości także właśnie w wymiarze prawnym. Biorąc pod uwagę pryzmat ewolucyjny, proces kształtowania się owej podmiotowości był mocno zdeterminowany historią samego dzieciństwa, a swoimi źródłami sięga do przeobrażeń społeczno-prawnych i gospodarczych, zachodzących na przestrzeni dziejów. Ważnym zjawiskiem, które wpłynęło na proces uznania dziecka jako podmiotu prawa, była analizowana powyżej dekonstrukcja i rekonstrukcja wizerunku dziecka i dzieciństwa (Kozak, 2013). Stała się ona podstawą do wyłonienia koncepcji dziecka, na bazie której możliwe było ufundowanie idei praw przynależnych wszystkim dzieciom, a tocząca się na arenie międzynarodowej dyskusja o ochronie praw podmiotowych człowieka i opracowanie, szczególnie po drugiej wojnie światowej, szerokiego pakietu praw i wolności człowieka, otworzyła drogę do stworzenia szczególnych przepisów dotyczących samych dzieci. Przełom XIX i XX w. to czas zmiany postrzegania dziecka i dzieciństwa oraz otwarcie międzynarodowej dyskusji na temat zabezpieczenia ich praw. Przyjęta przez Ligę Narodów w 1924 r. Deklaracja Genewska była pierwszym aktem o międzynarodowym charakterze, który określała status dziecka, ideę jego wolności i uczestnictwa w życiu społecznym. Uważana za jej kontynuację Deklaracja Praw Dziecka ONZ z 1959 r. poszerzyła katalog praw dziecka. Jednak ostateczny wyraz tych zmian w podejściu do dziecka i uznania jego podmiotowości

w dziedzinie prawa odnajdujemy dopiero w *Konwencji o prawach dziecka* (1989), odnoszącej się bezpośrednio do dzieci jako podmiotów prawa, która jako pierwszy dokument z zakresu międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka postuluje się formułą: „dziecko ma prawo do...”. Wcześniejsze dokumenty wskazywały pewne powinności świata ludzi dorosłych wobec dziecka, jak np.: „Dziecku powinno się dać możliwość normalnego rozwoju...” (Deklaracja Genewska) czy „Dziecku nadaje się...” (Deklaracja Praw Dziecka ONZ).

Można zatem stwierdzić, że aż do momentu uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. *Konwencji o prawach dziecka* istniało dość niejasne wyobrażenie o dziecku jako o podmiocie prawa. Dziecko traktowano głównie jako obiekt ochrony ze strony dorosłych. Ochrona ta i ewentualne wsparcie było w znacznej mierze przedmiotem działań filantropijnych, a nie systemu ochrony prawnej. Dla skutecznego zabezpieczenia dziecka i przestrzeni jego dzieciństwa niezbędna jest normatywna ochrona jego podmiotowości, która jednocześnie stanowi konieczną przesłankę zaistnienia jego praw podmiotowych (Kozak, 2013).

Dziecko z uwagi na swoją konstrukcję biologiczną, psychofizyczną oraz społeczną nie jest w stanie samo zatroszczyć się o siebie, a tym samym zadbać o realizację swoich praw. Zadaniem społeczeństwa i systemu prawa jest więc pełna akceptacja jego podmiotowości, również prawnej, i szczególna ochrona w sytuacjach stanowiących zagrożenie dla realizacji jego praw człowieka.

Ta szczególna ochrona dotyczy dziecka, które jako podmiot prawa staje się także swoistym „problemem analitycznym” dla samych nauk prawnych. W przepisach prawnych i literaturze prawniczej nie odnajdujemy jednoznacznej definicji dziecka. Pojęcie „dziecko” w języku prawniczym nie jest jednoznaczne, a także nie stanowi jednorodnej kategorii prawnej (Olszewski, 2014). Punktem wyjścia do analiz różnicujących rozumienie terminu „dziecko” są przede wszystkim granice określające samodzielność młodego człowieka (Kozakiewicz, 1991). W zależności od gałęzi prawa używa się takich terminów, jak „małoletni”, „nieletni”, „młodociany”, „uczeń”, czy właśnie sam termin używany przez ustawodawcę – „dziecko” (Kusztal, 2024). Termin „dziecko” pojawia się w wielu kontekstach prawnych i w odniesieniu do różnych uprawnień formułowanych w konkretnych aktach normatywnych, pozostając jednocześnie pojęciem nieostrym, co może determinować trudności w wykładni danych norm. W polskim ustawodawstwie zasadniczym kryterium jego użycia stają się wiek oraz przypisana do dziecka rola społeczna (np. uczeń). Ostatecznie to właśnie wiek biologiczny przesądza o statusie dziecka i determinuje jego definicyjne ujęcia w poszczególnych różnych gałęzi prawa.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej postuluje się pojęciem „dziecko” bez szczegółowego dookreślenia tego terminu, wskazując na obowiązki państwa i rodziny w zakresie ochrony jego praw. Legalną definicję wprowadza natomiast *Konwencja o prawach dziecka*, doprecyzowując, że „dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka używa ona wcześniej pełnoletność” (art. 1). Prawo cywilne oraz rodzinne i opiekuńcze postuluje się zarówno pojęciem „małoletni” (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 – Kodeks cywilny, art. 10, 15), jak i „dziecko” (Ustawa z dnia 25 lutego 1964 – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, art. 88). Kiedy myślimy o dziecku na gruncie prawa karnego, pojawia się określenie „nieletni” bądź „młodociany” (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 – Kodeks karny, art. 115 §10). Tu zasadnicze znaczenie ma właśnie ów cenzus wieku. „Nieletni” jest definiowany w Kodeksie karnym jako osoba przed ukończeniem siedemnastego roku życia (art. 10). Tymczasem Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (art. 1.1) wprowadza kolejne pojęcie na określenie dziecka – „nieletni” – rozumiane w kontekście postępowania w sprawach o demoralizację oraz o czyny karalne oraz wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego. Ustawa ta obejmuje zatem osoby od 10. roku życia do uzyskania pełnoletności w zakresie postępowania w sprawach o demoralizację, osoby od 13. do 17. roku życia w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne oraz – co do zasady, w zakresie wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób do 21. roku życia, względem których środki te zostały orzeczone (art. 1.1). Warto wskazać jeszcze na użycie terminu „dziecko” bez wskazania konkretnego cenzusu wiekowego w Ustawie z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. Zgodnie z tym aktem prawnym zakres ochrony dotyczy dziecka, którym według przepisu Ustawy jest „(...) każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności” (art. 2).

Ta wielość i niejednoznaczność terminologiczna pozostaje wyzwaniem również dla nauk prawnych i systemu wspierania dziecka. Przyjęte w ustawodawstwie opisowe definicje dziecka mają swoje odzwierciedlenie również m.in. w prowadzonych przez różne resorty statystykach dotyczących dzieci i rodzin, które przyjmują różne definicje pojęcia „dziecko” w zależności od celu i metody prowadzonych analiz. Statystyki GUS, Ministerstwa Edukacji, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Sprawiedliwości czy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej ujmują dziecko zawsze w *roli* lub w *celu* – np. w roli ucznia, dziecka w wieku obowiązku wychowania przedszkolnego, wychowanek zakładu czy członka rodziny z konkretną liczbą dzieci. Nadają także dziecku konkretne dookreślenia – np. małe dziecko, dziecko nienarodzone, dziecko poczęte, dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

czy dziecko niedostosowane społecznie. Taka rozbieżność definicyjna wywołuje pewne wątpliwości i stwarza trudności w kwestiach diagnozy realnych problemów dzieci w Polsce.

5. Rola prawa w ochronie dziecka i przestrzeni dzieciństwa

Współczesne prawo zaczyna determinować różne sfery życia, które jeszcze do niedawna pozostawały prawnie indyferentne. Takim właśnie obszarem przez długi czas był świat dziecka i przestrzeń jego wychowania, edukacji i opieki. Zanim jednak prawa dziecka stały się konstruktem normatywnym i elementem porządku prawnego społeczeństw oraz wspólnoty międzynarodowej, musiały one zaistnieć w świadomości społecznej jako wartość. Przyjmując konkretne rozumienie prawa jako „zbioru norm prawnych obowiązujących formalnie, które w procesie ustalania i utrwalania się mogą się stać obowiązujące również społecznie” (Pałeckie, 2003), można dostrzec ścisłe związki myślenia pedagogicznego o dziecku i dzieciństwie z prawem chroniącym te przestrzenie poprzez system proklamowanych aktów normatywnych. Rozwój teorii pedagogicznych, filozoficznych w obrębie dzieciństwa, psychologii rozwojowej oraz teorii z zakresu wychowania, edukacji i opieki nad dzieckiem wskazywały ustawodawcy możliwe i pożądane kierunki w zakresie ochrony prawnej dziecka. Analizowane powyżej teorie pedagogiczne i psychologiczne przez lata tworzyły podstawy antropologiczne dla nowożytnej koncepcji praw dziecka. Sformułowane zatem na początku XX w. normy prawne chroniące dziecko były następstwem pojawienia się w historii wychowania i praktyki pedagogicznej konkretnych idei i wytycznych odnoszących się do wychowania i edukacji dzieci (Kozak, 2011). Warto zatem spojrzeć na przepisy prawne regulujące pozycję dziecka w społeczeństwie i rodzinie jako na swoisty konstrukt społeczny. Dopiero z tej perspektywy, przyjmując założenia strukturalizmu społecznego, że dzieci są stałą „cechą” wszystkich światów społecznych (Janks, 2008) – również świata normatywnego – możemy zadać pytanie o rolę prawa w ochronie ludzkiego dzieciństwa, o jego zadania i funkcje, jakie może i powinno ono spełniać, determinując przestrzenie i instytucje życia dzieci.

W tym miejscu pojawia się ważna zmienna wskazująca na wzajemne relacje prawa chroniącego najmłodszych i społeczeństwa, często dalekie od jednoznaczności, uwikłane w różne koncepcje, reguły, grupy interesów, które dodatkowo mogą być „modyfikowane przez wewnątrzspołeczne i wewnątrzprawne reguły autonomicznego funkcjonowania i rozwoju (Skąpska, 1992). Problemy wzajemnego oddziaływania prawa i społeczeństwa podejmowane są, w sposób bardzo interesujący, przez współczesne teorie systemowe w ramach socjologii prawa.

Dla niniejszych rozważań szczególnie istotne jest podkreślenie, że właśnie rozwój społeczeństwa i prawa prowadzą do coraz szerszego podporządkowania życia społecznego prawu – co w przedmiotowej problematyce możemy obserwować w procesie ewolucji praw przyznawanych dzieciom. Kolejnym ważnym aspektem wzajemnego oddziaływania prawa i społeczeństwa jest wzrost społecznych wymagań stawianych prawu przez społeczeństwo (Skąpska, 1992), co z kolei można obserwować w pojawiających się nowych regulacjach i nowelizacjach prawa w obszarze ochrony dziecka i dzieciństwa. Na przestrzeni ostatnich lat wprowadziło to poważną zmianę w wielu wymiarach życia społecznego, a mianowicie, że prawo stało się nieuniknionym aspektem codziennej praktyki wielu grup zawodowych pracujących z dziećmi (Monk, 2008). Odnosi się to szczególnie do nauczycieli, wychowawców, pracowników wymiaru sprawiedliwości, opieki społecznej, pracowników służby zdrowia, co w konsekwencji sprawia, że prawo dotyczące dzieci włączane jest w proces kształcenia wielu grup społecznych. Otwiera to szeroką dyskusję dotyczącą formy edukacji na rzecz praw dziecka w przygotowaniu zawodowym różnych grup społecznych oraz obszaru tzw. kompetencji normatywnych osób pracujących z dziećmi i na rzecz ich ochrony (Kozak, 2014).

Wracając do założenia przyjętego na wstępie niniejszego artykułu – że prawo jest jednym z ważnych czynników środowiska wychowania i rozwoju człowieka (Prećławska, 1996; Kozak, 2013) – należy podkreślić wagę edukacji prawnej w całym społeczeństwie, a szczególnie wśród osób pracujących z dziećmi i wśród samych dzieci. Równie ważne dla ustawodawcy i osób wykonujących zawody prawnicze z dziećmi lub na ich rzecz okazuje się uwzględnienie zagadnień psychologiczno-pedagogicznych oraz wiedzy o dziecku i jego życiu. Kształt ustawodawstwa chroniącego dziecko i dzieciństwo powinien być ugruntowany na znajomości dziecka i jego potrzeb, a także – co może szczególnie ważne – na wsłuchiwaniu się w jego głos. Aby prawo mogło skutecznie chronić dzieci i przestrzeń ich dzieciństwa, potrzeba znacznie więcej niż nowych reguł prawnych. Prawo powinno „znać” dzieci, co oznacza znajomość ich świata, przeżyć i gotowość przyjęcia w procesie tworzenia i stosowania prawa pełnej zasady partycypacji dzieci. Taka perspektywa ustawodawcza i procesowa może doprowadzić do upodmiotowienia dziecka przez prawo. D. Monk podkreśla, że prawo odnoszące się do sytuacji dziecka nie może być klasyczną kodyfikacją zachowań nakazanych lub nieuznawanych przez system prawny ani swoistym regulaminem czy przepisem regulującym prawa dzieci i obowiązki dorosłych wobec nich, ale być rozumiane jako coraz ważniejszy obszar konstruowania i legitymizacji współczesnej wiedzy o dziecku i dzieciństwie (Monk, 2008). Dzięki temu będzie mogło chronić najlepiej pojęty interes dziecka, a także przewyżczać mogącą się

pojawiać niesymetryczność praw i obowiązków. Stanowisko Sądu Najwyższego podejmuje tę kwestię w aspekcie stosunków między rodzicami a dziećmi, twierdząc, że „mamy tu do czynienia ze stosunkiem szczególnego rodzaju, w którym dzieci są podporządkowane rodzicom. Stosunek rodziców do dzieci cechuje tu swego rodzaju nadrzędność” (Uchwała SN, 1973). Dlatego warto w tym kontekście przytoczyć stanowisko S. Stadniczeńko, który wskazuje, że „konsekwencja ścisłego recypowania na płaszczyznę prawa rodzinnego zasad i terminologii prawa cywilnego skutkuje nie zawsze prawidłowym podejściem do spraw dziecka. To interes dziecka ma być zawsze nadrzędny w stosunku do interesu rodzica bądź rodziców” (Stadniczeńko, 2015). To właśnie najlepiej pojęty interes dziecka powinien stanowić centralny punkt refleksji o kształcie ustawodawstwa chroniącego dziecko i przestrzeń jego dzieciństwa.

6. Zakończenie

W swoim eseju o *Stawaniu się człowiekiem* W. Stróżewski pisał: „Wychowawczą rolę mają także prawa. Do ich wychowawczej funkcji i ich autorytetu w tym względzie odwoływał się Sokrates, tłumacząc, że ze względu na nie nie może zgodzić się na ucieczkę z więzienia. Prawa mogą być sprawiedliwe i niesprawiedliwe, dobre i złe. Jeśli od nich zależy wychowanie człowieka, należy uczynić wszystko, aby były jak najlepsze” (1992).

Przyjmując tę tezę o wychowawczej roli prawa, warto ją odnieść zarówno do społeczeństwa jako całości, jak i do osób oraz grup osób czy instytucji, od których w sposób szczególny zależą wychowanie człowieka oraz zabezpieczenie czasu i obszaru jego dzieciństwa. Cały system ochrony praw dziecka zbudowany jest na fundamencie idei dziecka i dzieciństwa, których jednak sama teoria naukowa często nie problematyzuje, warto więc podejmować trud nieustannego poznania tej istoty, której na imię *dziecko*. Przeprowadzona analiza niech będzie zatem zaproszeniem do odczytania norm systemu ochrony dziecka przed krzywdzeniem – nie tylko w języku prawnym, w jakim system ten jest wyartykułowany, ale także w kontekście filozoficznych, historycznych, antropologicznych oraz pedagogicznych teorii i koncepcji związanych z dzieckiem i dzieciństwem.

E-mail autorki: m.turczyk@uj.edu.pl.

Bibliografia

- Ariès, F. (1995). *Historia dzieciństwa*. Wydawnictwo Marabut.
- Dahlberg, G., Moss, P., Pence A. (2013). *Poza dyskursem jakości w instytucjach wczesnej edukacji i opieki*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Farson, R. (1992). O wynalezieniu dzieci. W: *Edukacja i wyzwolenie*, K. Blusz (red.), Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Jacyno, M., Szulżycka, A. (1999). *Dzieciństwo. Doświadczenie bez świata*. Oficyna Naukowa.
- Jarosz, E. (2019). Partycypacja społeczna dzieci – współczesna odłona dyskursu; kontestacja i kontradycje wobec społecznej ekсклюzy dzieci. *Kultura i Edukacja*, 1(123).
- Jarosz, E. (2020). Ewolucja dyskursu o partycypacji społecznej dzieci. *Przegląd Krytyczny*, 2(1).
- Kehily, M.J. (2008). *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*. Wydawnictwo WAM.
- Koseła, K. (2005). Czy młodzież istnieje? *Więź*, 12.
- Kozak, M. (2011). *Pogranicze prawa i pedagogiki – perspektywy interpretacji i integracji wiedzy pedagogicznej i prawnej*. [W:] Włodarczyk, R., Żłobicki, W. (2011), *Intradyscyplinarność i transdyscyplinarność pedagogiki – wymiary teoretyczny i praktyczny*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kozak, M. (2014). *Edukacja na rzecz praw dziecka w szkole wyższej. Zarys dydaktyki szczegółowej*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kozakiewicz, M. (1991). *Pojęcie dziecka*. W: A. Łopatka (red.). *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19–20 marca 1991. Wydawnictwo Sejmowe.
- Majerek, B., Domagała-Kręcioch, A. (2021). *Kategorie (nie)obecne w edukacji*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Makowska, M. (red.). (2013). *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Matyjas, B. (2008). *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*. Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Miller, A. (1980). *Zniewolone dzieciństwo. Ukryte źródła tyranii*. Media Rodzina.
- Monk, D. (2008). *Dzieciństwo i prawo: w czym „najlepiej pojętym interesie”?* W: Kehily, M.J. (2008). *Wprowadzenie do badań nad dzieciństwem*. Wydawnictwo WAM.
- Olszewski, B. (2011). Uniwersalna definicja dziecka? *Przegląd Prawa i Administracji*, LXXXV, 3322.
- Patecki, K. (2003). *Prawoznawstwo – zarys wykładu*. Difin.

- Rosen, R., Twamley, K. (Eds.) (2018). *Feminism and the politics of childhood. Friends or foes?*. UCL Press.
- Skąpska, G. (1992). *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Smolińska-Theiss, B. (1993). *Dzieciństwo w wielkim mieście*. Wydawnictwo Pedagogium Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie.
- Smolińska-Theiss, B. (2003). *Dzieciństwo*. W: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, T. Pilch (red.), t. 1, Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- Stadniczeńko, S.L. (2015). *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień*. Wydawnictwo Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Stróżewski, W. (1992). O stawianiu się człowiekiem, W: *W kręgu wartości*. Znak.
- Szczepka-Pustkowska, M. (2011). *Od filozofii dzieciństwa do dziecięcej filozofii życia*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Śliwerski, B. (2007). *Pedagogika dziecka. Studium Pajdocentryzmu*. GWP.

Akty prawne i orzecznictwo

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1973 r., OSNCP 1973, nr 7–8, poz. c118.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r., poz. 17 z późn.zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. z 2024 r., poz. 978.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2023 r., poz. 1610, 1615, 1890, 1933.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2023 r., poz. 1606, 1615, 1843, z późn.zm.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 1982 r., nr 35, poz. 228 z późn. zm.
- Zajac, R., Westera, N., & Kaladelfos, A. (2017). A historical comparison of Australian lawyers' strategies for cross-examining child sexual abuse complainants. *Child Abuse and Neglect*, 72, 236–246.

Legal inclusion of issues related to children and childhood – some reflections on the protection of children’s rights

The article is devoted to the analysis of a fundamental issue in research on the development of child protection standards, namely the process of legal inclusion of issues related to children and childhood. The aim of the analysis is to seek an understanding of children and childhood from a legal perspective through the prism of historical, social and pedagogical conditions for including children’s rights and mechanisms for securing them in normative discourse. The key research category in the considerations undertaken is the legal subjectivity of the child, which determines the objectification of the legal norm aimed at protecting the child. This article is therefore an attempt to look at the evolutionary process of shaping this legal subjectivity of the child, its conditions resulting from the very history of the child and childhood, as well as socio-legal and economic changes. The research process also attempts to place these normative transformations within the framework of specific pedagogical theories underlying the very concept of children’s rights. The article is of a review nature. In terms of methodology, an analysis of existing data was used.

Keywords:

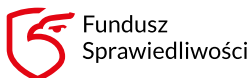
children’s rights; legal inclusion; childhood; legal protection

Cytowanie:

Turczyk, M. (2025). Inkluzja prawna problematyki dziecka i dzieciństwa – kilka refleksji w kierunku ochrony praw dziecka. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 14–29.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Status prawny i podmiotowość prawna (sądowa) dziecka w postępowaniach w sprawach rodzinnych i opiekuńczych a ochrona dobra małoletniego i zabezpieczenie jego interesów – teoria versus praktyka sądowa

Małgorzata Eysymontt

Uniwersytet SWPS w Warszawie

Nadrzędnym celem postępowania w sprawach rodzinnych i opiekuńczych jest ochrona dobra małoletnich dzieci i należyte zabezpieczenie ich interesów – zarówno w postępowaniach prowadzonych w trybie procesowym, jak i nieprocesowym. Niemniej, pomimo tych istotnych dyrektyw prawa rodzinnego, często dochodzi do naruszeń wspomnianych zasad. Przede wszystkim dzieje się tak dlatego, że status prawny dziecka nie jest jednolicie uregulowany w poszczególnych sprawach. Wiele czynników wpływa na to, że podmiotowość prawna (sądowa) dziecka w postępowaniach sądowych bywa fikcyjna, a dbałość o jego dobro pozostaje jedynie życzeniem ustawodawcy. Często zdarza się, że dziecko jedynie formalnie widnieje jako strona postępowania bez prawa głosu, gdyż faktycznie działa przez przedstawiciela ustawowego, który wykorzystując swoją legitymację procesową, forsuje własne, partykularne interesy na złość drugiemu rodzicowi, nie bacząc na dobro dziecka. Niekiedy też małoletni w ogóle nie występuje jako strona czy uczestnik postępowania, a więc nie ma bezpośredniego wpływu na przebieg postępowania sądowego, w tym możliwości zajęcia stanowiska czy wyrażenia własnej opinii. Niedoskonałość postępowania sądowego polega również na tym, że inicjatywa dowodowa zazwyczaj spoczywa wyłącznie na osobie reprezentującej dziecko, co nie zawsze współgra z jego interesami i rozsądnymi życzeniami. Zastrzeżenia może budzić w tym względzie także niejednolita praktyka sądowa, co w szczególności obserwowane jest na przykładzie pomijania wniosków dowodowych stron lub uczestników postępowania w zakresie przeprowadzenia czynności procesowej wysłuchania małoletnich,

częstego pomijania przez sąd opinii OZSS, wielomiesięcznego rozpatrywania wniosków o zabezpieczenie. Nikły walor dowodowy miewają też opinie biegłych sądowych psychologów. Postępowanie dowodowe bywa często mocno ograniczone, nie dając możliwości poznania stanowiska samego zainteresowanego, co może prowadzić nie tylko do nadużyć, ale wręcz swego rodzaju przemocy systemowej wobec dziecka. Brak realnych i skutecznych narzędzi pozwalających na unikanie wiktyimizacji dzieci w postępowaniach sądowych, a nierzadko także woli należytej dbałości o dobro małoletnich po stronie jego rodziców lub opiekunów, zwłaszcza w sytuacji silnych konfliktów rodzicielskich, dodatkowo negatywnie wpływa na podmiotowość prawną dzieci.

Słowa kluczowe:

status prawny i podmiotowość prawna (sądowa) małoletniego dziecka; dobro dziecka; legitymacja procesowa; reprezentacja dziecka; wysłuchanie małoletniego

1. Wstęp

Postępowania w sprawach rodzinnych i opiekuńczych powinny mieć na celu przede wszystkim ochronę dobra małoletnich dzieci oraz należyte zabezpieczenie ich interesów. Zasada dobra dziecka jest fundamentalną dyrektywą prawa rodzinnego (tzw. klauzulą generalną), mającą swe źródło zarówno w przepisach krajowych (art. 72 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm., oraz art. 3 i art. 95 §3 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2809 z późn. zm., dalej: k.r.o.), jak i w aktach prawa międzynarodowego (art. 3 Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 z późn. zm.). W aktach tych dobru dziecka przyznano rangę zasadniczego założenia przy wykładni przepisów prawa dotyczących stosunków między rodzicami i dziećmi. Rozważania zawarte w treści niniejszego artykułu, z uwagi na jego ramy, ograniczono do analizy obowiązujących przepisów prawa krajowego.

Należy podkreślić, że zasada dobra dziecka powinna determinować zarówno kształt regulacji prawnych, jak i praktykę ich stosowania przez sądy rodzinne, przy czym należałoby ją interpretować w kontekście każdej indywidualnej sprawy, z uwzględnieniem specyfiki sytuacji danego małoletniego, jego wieku, stopnia rozwoju, potrzeb emocjonalnych i intelektualnych. Znajduje to wyraz w judykaturze, gdzie podkreśla się, że „dobro dziecka należy do naczelných zasad polskiego prawa

rodzinnego i podlega uwzględnieniu w każdym postępowaniu dotyczącym dziecka” (uzasadnienie Postanowienia SN z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, LEX nr 2483681). Przy tym pojęcie to nie zostało zdefiniowane w polskim Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Brak jest zresztą jakiegokolwiek definicji legalnej pojęcia „dobro dziecka”, a ustalenie, co jest zgodne z dobrem małoletniego i co w najpełniejszy sposób służy jego interesom, nie jest oczywiste – co więcej, należy stwierdzić, że ewoluowało ono na przestrzeni lat i „ujęcie dobra dziecka zależne jest m.in. od konceptualizacji życia rodzinnego oraz założeń na temat ról rodzicielskich i kompetencji wychowawczych oczekiwanych od opiekunów” (Pisarska, 2023, s. 185).

W judykaturze wskazuje się, że dobro dziecka „powszechnie ujmowane jest jako zespół wartości duchowych i materialnych, koniecznych do prawidłowego rozwoju fizycznego, duchowego, tak w aspekcie intelektualnym, moralnym, jak i należytego przygotowania do pracy dla dobra społeczeństwa” (uzasadnienie Postanowienia SN z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, LEX nr 2483681).

Niestety, praktyka sądowa często odbiega od teoretycznych założeń prawodawcy, co prowadzi do sytuacji, w której realizacja tej zasady napotyka na istotne trudności, podmiotowość prawna dziecka staje się iluzoryczna, a jego interesy schodzą na dalszy plan wobec konfliktu między rodzicami. Sądy, mimo deklarowanego priorytetu dobra dziecka, nierzadko koncentrują się na formalnych aspektach postępowania, pomijając rzeczywiste potrzeby i interesy małoletniego. W skrajnych przypadkach dochodzi do sytuacji, w której dobro dziecka staje się jedynie retorycznym zwrotem, pojawiającym się w uzasadnieniach orzeczeń, bez realnego przełożenia na treść rozstrzygnięcia.

Dostępne badania empiryczne (artykuły naukowe uznanych autorów, w tym stanowiące prezentację wyników przeprowadzonych badań aktowych) pokazują, że status prawny dziecka w postępowaniach sądowych nie jest jednolicie uregulowany. Dziecko, jako osoba fizyczna, posiada zdolność prawną od momentu urodzenia, jednakże jego zdolność do czynności prawnych jest ograniczona, a w przypadku małoletnich poniżej lat 13 – całkowicie wyłączona. Konsekwencją tego jest konieczność działania przez przedstawiciela ustawowego, którym najczęściej jest jedno z rodziców lub oboje rodzice. Takie rozwiązanie – choć uzasadnione z punktu widzenia ochrony interesów dziecka, które nie posiada jeszcze odpowiedniej dojrzałości psychicznej i emocjonalnej – stwarza jednak ryzyko instrumentalnego traktowania jego podmiotowości przez dorosłych, zwłaszcza w sytuacjach konfliktów rodzicielskich.

Polskie prawo procesowe przewiduje różny status małoletniego w zależności od rodzaju sprawy. W niektórych postępowaniach dziecko występuje jako strona (np. w sprawach o ustalenie pochodzenia dziecka), w innych zaś – jako uczestnik

postępowania (np. w sprawach opiekuńczych). Istnieją również sytuacje, w których dziecko nie ma formalnie statusu ani strony, ani uczestnika postępowania, a jest jedynie swego rodzaju „przedmiotem” rozstrzygnięcia sądu (np. w sprawach o kontakty z dzieckiem, zezwolenie sądu na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka czy też rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka). Taka niejednolitość statusu procesowego małoletniego prowadzi do znacznych rozbieżności w zakresie jego uprawnień procesowych, co bezpośrednio wpływa na możliwość realnego zabezpieczenia jego interesów.

Dlatego też niniejszy artykuł realizuje kilka celów badawczych. Po pierwsze, stanowi próbę analizy rozbieżności między teoretycznymi założeniami systemu prawnego a praktyką stosowania prawa w zakresie ochrony podmiotowości prawnej dziecka oraz przedstawia propozycje rozwiązań zidentyfikowanych problemów. Po drugie, podjęto w nim rozważania nad statusem prawnym i podmiotowością dziecka w postępowaniach sądowych w sprawach rodzinnych i opiekuńczych w kontekście realizacji postulatu dbałości o nadrzędny interes i dobro małoletnich dzieci przez pryzmat różnorodnych narzędzi i mechanizmów dostępnych w aktualnym systemie prawnym, a także ich skuteczności w zakresie ochrony dobra małoletniego i zabezpieczania jego interesów, które poddano krytycznej analizie.

Mając powyższe na względzie, hipotezą badawczą niniejszego artykułu jest twierdzenie, że chociaż na gruncie obowiązujących przepisów prawa postuluje się konieczność dbałości o nadrzędny interes i dobro małoletnich dzieci oraz przewiduje różne narzędzia i mechanizmy służące realizacji tego postulatu, to z uwagi na niejednolitą praktykę sądową w sprawach rodzinnych i opiekuńczych z udziałem małoletnich podmiotowość prawna dziecka w postępowaniach sądowych często bywa fikcyjna, a jego głos jest niestłyszalny.

W celu weryfikacji tak postawionej hipotezy badawczej w niniejszym artykule poszukuje się odpowiedzi m.in. na następujące pytania badawcze:

1. Co oznacza pojęcie „podmiotowość prawna (sądowa) dziecka” i czym się ono charakteryzuje?
2. Jaki status prawny posiada małoletnie dziecko w postępowaniach sądowych w sprawach rodzinnych i opiekuńczych, zarówno dotyczących osoby, jak i majątku dziecka?
3. W jaki sposób w aktualnym stanie prawnym realizowany jest postulat dbałości o nadrzędny interes i dobro małoletnich dzieci w kontekście ich podmiotowości prawnej (sądowej)?

W artykule wykorzystano kilka metod badawczych, tj. przede wszystkim metodę opisową i dogmatyczno-prawną oraz analizy orzecznictwa, a także własnych obserwacji i doświadczeń Autorki artykułu jako profesjonalnego pełnomocnika – adwokata świadczącego pomoc prawną w postępowaniach sądowych dotyczących interesów małoletnich, toczących się na obszarze województwa mazowieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy i jej okolic. Każda z tych metod służyła do dokonania pogłębionej analizy i oceny obecnie obowiązujących regulacji prawnych związanych z udziałem dziecka w postępowaniach sądowych dotyczących jego osoby lub majątku.

2. Ochrona dobra małoletniego dziecka w kontekście jego statusu prawnego w postępowaniach dotyczących jego osoby lub majątku na tle obowiązujących przepisów prawa – analiza wybranych regulacji prawnych

W aktach prawa międzynarodowego małoletnie dziecko posiada szczególny status prawny. Przykładowo, w myśl art. 3 *Konwencji o prawach dziecka* (Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, 1989) wszystkie działania dotyczące dzieci, które są podejmowane przez różne podmioty, w tym sądy, mają na względzie najlepsze zabezpieczanie interesów dziecka (ust. 1), a państwa-strony Konwencji mają obowiązek podejmowania działań na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra, jednocześnie przy uwzględnieniu praw i obowiązków jego rodziców, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych, m.in. w zakresie ustawodawczym i administracyjnym (ust. 2). Jednym z przejawów dbałości państwa o interesy dziecka jest zapewnienie mu prawa do swobodnego wyrażania poglądów we wszystkich sprawach, które go dotyczą, z należytą wagą, stosownie do jego wieku i dojrzałości, o ile jest ono zdolne do kształtowania własnych poglądów, a także wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym czy administracyjnym, jakie go dotyczy – i to zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio, poprzez przedstawiciela lub odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami procedury obowiązującej w danym państwie (art. 12). W ten sposób gwarantuje się dziecku należyte wysłuchanie jego zdania i rozsądnych życzeń zawsze wtedy, gdy sprawa sądowa go dotyczy (tak jego osoby, jak i majątku), co jest wyrazem respektowania jego podmiotowości prawnej i odrębności.

Ponadto zgodnie z *Europejską Konwencją o wykonywaniu praw dzieci* (Rada Europy, 1996) do jej celów należy promowanie – dla dobra dzieci – ich praw, a także przyznanie im praw procesowych oraz ułatwienie ich wykonywania poprzez zapewnienie,

że osobiście albo za pośrednictwem innych osób lub instytucji będą one informowane i uprawnione do uczestniczenia w dotyczących ich postępowaniach przed organem sądowym (art. 1 ust. 2). Zagadnieniu temu poświęcono Rozdział II *Konwencji*, zatytułowany *Środki procesowe dla promowania wykonywania praw dzieci*, który w części A reguluje prawa procesowe dziecka, takie jak: prawo do bycia informowanym i do wyrażania stanowiska w toku postępowania (art. 3); prawo do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela w sytuacji, gdy osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, nie mogą reprezentować dziecka z uwagi na konflikt interesów pomiędzy nimi a dzieckiem (art. 4); a także inne możliwe (dodatkowe) prawa procesowe (art. 5), wśród których znajduje się m.in. prawo do żądania ustanowienia własnego przedstawiciela czy też korzystania z praw strony w postępowaniach sądowych dotyczących dziecka.

Co więcej, w art. 72 ustawy zasadniczej wskazuje się, że Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka (ust. 1 zd. 1), a dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych (ust. 2), jak również, że w toku ustalania praw dziecka organy te oraz osoby odpowiedzialne za dziecko mają obowiązek jego wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka, co stanowi jego istotne prawo podmiotowe (ust. 3). Mając powyższe na względzie, w doktrynie dobro dziecka nazywa się „wartością konstytucyjnie chronioną” (Florczak-Wątor, 2023).

Ponadto w obecnym stanie prawnym pojęcie „dobro dziecka” jest wielokrotnie używane w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego odnoszących się do postępowań sądowych dotyczących istotnych interesów małoletnich – m.in. w przypadku spraw o rozwód (art. 58 §1 i 2 k.r.o.) i separację (art. 61¹ §2 k.r.o.), związanych z ustalaniem pochodzenia dziecka i orzekaniem w zakresie władzy rodzicielskiej (m.in. art. 61¹⁶, art. 86, art. 93 §2, art. 106 czy art. 107 k.r.o.), ograniczeniem kontaktów rodzica z dzieckiem (art. 113² §1 i art. 113⁵ k.r.o.) czy dotyczących przysposobienia (art. 114 §1 k.r.o.).

Należy przypomnieć, że zgodnie z art. 8 §1 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.; dalej także: k.c.) każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną, co oznacza, że jest podmiotem (nosicielem) praw i obowiązków. Na gruncie procesowym przejawia się to w zdolności do występowania w postępowaniu jako strona, a zatem w zdolności sądowej, o czym jest mowa w art. 64 §1 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568 z późn. zm.; dalej także: k.p.c.). Ponadto dzieci poniżej 13. roku życia nie posiadają zdolności do czynności prawnych (art. 12 k.c.), natomiast ograniczoną zdolność w tym zakresie mają te spośród

nich, które ukończyły już 13 lat (art. 15 k.c.). Z kolei odzwierciedleniem tych norm w procesie cywilnym jest zdolność procesowa przejawiająca się w zdolności do podejmowania czynności procesowych, przy czym osoba fizyczna mająca ograniczoną zdolność do czynności prawnych ma zdolność procesową w tych sprawach, które wynikają z czynności prawnych, jakich może ona dokonywać samodzielnie, natomiast ta, która nie posiada zdolności procesowej, może podejmować czynności procesowe tylko przez swojego przedstawiciela ustawowego (art. 65 i art. 66 k.p.c.). W tym miejscu mogą pojawić się trudności z określeniem statusu prawnego dziecka w poszczególnych postępowaniach sądowych dotyczących małoletnich, przy czym w niniejszym artykule rozważania w tym zakresie ograniczono jedynie do spraw rodzinnych i opiekuńczych, zarówno toczących się w trybie procesowym, jak i nieprocesowym – dotyczących tak osoby, jak i majątku dziecka. Rzutuje to zatem na sytuację prawną (w szczególności procesową) małoletniego w postępowaniu przed sądem pod kątem sposobu reprezentacji jego osoby i dbałości o jego interesy, gdyż – w zależności od sytuacji – będzie on bezpośrednio lub jedynie pośrednio zaangażowany w sprawę dotyczącą jego istotnych życiowo interesów. Niekiedy bowiem małoletni samodzielnie może formułować postulaty przed sądem, przy czym, w praktyce (niestety) należy to do rzadkości. Częściej małoletni „wypowiada się” pośrednio, poprzez swojego przedstawiciela ustawowego – rodzica lub opiekuna prawnego, ewentualnie przy pomocy tzw. reprezentanta dziecka, częstokroć kuratora procesowego, specjalnie w tym celu ustanowionego, zazwyczaj jako osoba legitymowana czynnie lub biernie w postępowaniu, a czasami także – nie będąc nawet formalnie stroną lub wnioskodawcą/uczestnikiem – wyłącznie w ramach postępowania dowodowego, w tym realizowanych w nim wniosków dowodowych w postaci opinii biegłych sądowych psychologów lub Opiniodawczego Zespołu Sądowych Specjalistów (dalej także: OZSS). Rzadziej małoletni będzie występował w postępowaniu jako świadek (art. 430 k.p.c. dotyczący przesłuchania małoletniego w charakterze świadka w sprawie o rozwód), a czasem – w ramach czynności procesowej wysłuchania małoletniego.

Należy przy tym wskazać, że w polskim systemie prawnym brak jest znanej w innych państwach instytucji tzw. adwokata dziecka, który to pomysł ustawodawczy formułowano w projekcie Kodeksu rodzinnego z lipca 2018 r., gdzie wskazywano, w których postępowaniach powinien być on obligatoryjny (np. dotyczących pozbawienia władzy rodzicielskiej lub zakazania kontaktów, a także w sprawach o przysposobienie i jego rozwiązanie), a w których fakultatywny (np. sprawy o rozwód) (Wybrańczyk, 2022, s. 194).

Dodatkowo, ochronie interesów prawnych i dobra dziecka ma służyć działalność Rzecznika Praw Dziecka, uprawnionego do włączenia się do toczących się już postępowań sądowych, w których występuje małoletni. Zgodnie bowiem z obowiązującymi przepisami stoi on na straży praw dziecka (m.in. określonych w takich regulacjach, jak Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej czy *Konwencja o prawach dziecka*) i ma obowiązek kierować się dobrem dziecka przy wykonywaniu swoich uprawnień (art. 1 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 292).

W myśl art. 92 k.r.o. dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską aż do czasu, gdy osiągnie pełnoletność. Władza rodzicielska swym zakresem obejmuje szerokie spektrum – m.in. obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy zarówno nad osobą, jak i majątkiem ich dziecka, a także do jego wychowania (art. 95 §1 k.r.o.) oraz reprezentowania. Przede wszystkim to rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską (art. 98 §1 zd. 1 k.r.o.), przy czym w ramach sprawowanej władzy rodzicielskiej przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka powinni oni je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, oraz w miarę możliwości – uwzględnić jego rozsądne życzenia (art. 95 §4 k.r.o.).

Natomiast w sytuacji, gdy dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską, ale żadne z rodziców, z różnych przyczyn, nie może go reprezentować, wówczas sąd opiekuńczy ustanawia tzw. reprezentanta dziecka (np. w osobie adwokata), który jest umocowany do dokonywania wszelkich czynności łączących się z daną sprawą, w tym w zakresie zaskarżenia i wykonania orzeczenia (art. 99 §1 i 2 k.r.o.). Wniosek o wyznaczenie takiego reprezentanta jest rozpoznawany niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 7 dni od dnia jego wpływu (art. 583¹ §1 k.p.c.). W tym miejscu należy przypomnieć, że obecnie używane w art. 99 k.r.o. pojęcie „reprezentant dziecka” zastąpiło dotychczasowe określenie: „kurator reprezentujący dziecko”. Jak wskazuje się w doktrynie, na mocy nowelizacji z 2023 r. przede wszystkim dokonano „korekty terminologicznej” poprzez zastąpienie wcześniej obowiązującego pojęcia „kurator” nowym pojęciem „reprezentant dziecka” – „należy jednak zaznaczyć, że instytucja kurateli w systemie polskiego prawa, odrębna od kurateli sądowej, nadal istnieje” (Słyk, 2024). W projekcie noweli wskazywano, że „posługiwanie się dotychczasowym określeniem rodzi poważne trudności w praktyce stosowania prawa. Instytucja, o której mowa w art. 99 Krio, bardzo często jest mylona z kuratorami sądowymi, co wywołuje u obywateli nierozumienie w zakresie tego, jaka jest rola, zadania i cele kuratora reprezentującego dziecko. Niezbędne jest wprowadzenie rozróżnienia, a także zaakcentowanie w nazwie instytucji, że polega ona na reprezentowaniu dzieci,

a nie sprawowaniu nad nimi kurateli czy też kontroli, a nowa nazwa, tj. «reprezentant dziecka», w pełni oddaje sens tej instytucji” (projekt ustawy z dnia 12 maja 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Sejm RP IX kadencji, druk sejmowy nr 3309, s. 21).

Należy stwierdzić, że w praktyce jednym z kluczowych problemów związanych z pozycją procesową dziecka jest kwestia jego reprezentacji. Jak już wspomniano powyżej, w myśl art. 98 k.r.o. rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Jednakże w przypadku konfliktu pomiędzy rodzicami, ta forma reprezentacji może nie zapewniać należytej ochrony interesów dziecka. Rodzic, kierując się bowiem własnymi emocjami i uprzedzeniami względem drugiego rodzica, może wykorzystywać swoją legitymację procesową do realizacji partykularnych interesów, które nie zawsze są zbieżne z dobrem dziecka. W takich sytuacjach istotne znaczenie ma opisana powyżej instytucja reprezentanta dziecka, czyli dotychczasowego kuratora procesowego (art. 99 k.r.o.), która teoretycznie ma za zadanie zabezpieczać interesy małoletniego. Powinien on działać jako niezależny przedstawiciel dziecka, dbający wyłącznie o jego dobro. Niestety, praktyka sądowa pokazuje, że instytucja ta nie zawsze spełnia swoją funkcję, co może wynikać z braku odpowiedniego specjalistycznego przygotowania z zakresu psychologii dziecięcej, a w konsekwencji – ograniczać zdolność do efektywnego reprezentowania małoletniego.

Niezależnie od powyższych regulacji należy wskazać, że zgodnie z treścią art. 573 k.p.c. osoba pozostająca pod władzą rodzicielską, opieką albo kuratelą ma zdolność do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym jej osoby, chyba że nie ma zdolności do czynności prawnych (§1), co oznacza, że może robić to samodzielnie, o ile (warunek) posiada ograniczoną zdolność do czynności prawnych, przy czym sąd może ograniczyć lub wyłączyć osobisty udział małoletniego w postępowaniu, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze (§2). Sytuacja ta każdorazowo podlega ocenie sądu. Jednocześnie, zgodnie z utrwalonym poglądem judykatury, „kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro (art. 12 Konwencji o prawach dziecka oraz art. 573, 574 i 576 §2 k.p.c.)” (Postanowienie SN z dnia 15 grudnia 1998 r., I CKN 1122/98, OSNC 1999, nr 6, poz. 119).

Artykuł 573 k.p.c. przewiduje zatem specyficzną konstrukcję zdolności procesowej, jaka przysługuje osobom małoletnim, posiadającym ograniczoną zdolność do czynności prawnych, w postępowaniach przed sądem opiekuńczym, na zasadzie wyjątku od reguły określonej w art. 65 k.p.c. w zw. z art. 13 §2 k.p.c. W przepisie

tym przewidziano, że zdolność procesową (czyli do podejmowania czynności procesowych) mają (wyłącznie) osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych, natomiast osoby fizyczne ograniczone w zdolności do czynności prawnych – (jedynie) w sprawach wynikających z czynności prawnych, których mogą dokonywać samodzielnie. Przypadek ten w doktrynie określa się mianem „rozszerzonej zdolności procesowej” (Góra-Błaszczkowska, 2021) lub zdolności procesowej poszerzonej – względem regulacji postępowania procesowego – na rzecz małoletniego, który ukończył 13 lat (Borkowska, 2011, s. 29). Przy czym, na gruncie wskazanego przepisu, osoby te mogą działać samodzielnie wyłącznie w sprawach dotyczących ich osoby, ale już nie ich majątku.

Niezależnie od powyższego judykatura wskazuje: „Mimo że żaden przepis nie określa podmiotu uprawnionego do złożenia wniosku o wszczęcie postępowania o ograniczenie władzy rodzicielskiej, nie można przyjąć, iż postępowanie w tym przedmiocie może być wszczęte tylko z urzędu. Należy przyjąć, że postępowanie to może być wszczęte także na wniosek każdego z rodziców małoletniego dziecka. Legitymację tych osób do zainicjowania postępowania w tym zakresie należy wywieść z natury władzy rodzicielskiej, która przysługuje obojgu rodzicom (art. 93 §1 k.r.o.)” (Postanowienie SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 89/13, OSNC-ZD 2015, nr 2, poz. 21). Z treści powyższego orzeczenia wynika, że w sprawach związanych z ingerencją we władzę rodzicielską to rodzice małoletniego dziecka, a nie ono samo, mają prawo zainicjować postępowanie. W tym miejscu warto przywołać istotne stanowisko Sądu Najwyższego, z którego wynika, w jaki sposób należy rozumieć pojęcie zainteresowanego w postępowaniach toczących się w trybie nieprocesowym: „W sprawach, które ze swej istoty dotyczą praw niemajątkowych (np. o ubezwłasnowolnienie, o przysposobienie, pozbawienie władzy rodzicielskiej), dla przyjęcia, że dany podmiot jest zainteresowany w rozumieniu art. 510 k.p.c., rozstrzygające znaczenie powinno mieć ustalenie, że okoliczności powołane dla uzasadnienia, że jest się zainteresowanym w sprawie, usprawiedliwiają wniosek, że dana osoba swoje prawa niemajątkowe wiąże z wynikiem postępowania o ubezwłasnowolnienie” (Postanowienie SN z dnia 20 grudnia 1974 r., II CZ 163/74, LEX nr 7633). Powyższe stanowisko judykatury potwierdza zatem regułę ogólną, opisaną powyżej w stosunku do osób małoletnich, nieposiadających pełnej zdolności do czynności prawnych. Należy je ocenić jako słuszne, niemniej w tego rodzaju postępowaniach należałoby rozważyć częstsze stosowanie takich mechanizmów, które pozwoliłyby faktycznie „usłyszeć głos” dziecka i zapoznać się z jego stanowiskiem, np. poprzez jego wysłuchanie w obecności biegłego psychologa lub dopuszczenie i przeprowadzenie dowodu z opinii biegłych OZSS, co nie zawsze ma miejsce. Pogląd ten znajduje

odzwierciedlenie w uchwale SN z dnia 26 stycznia 1973 r., III CZP 101/71, OSNC 1973/7/8, poz. 118 (zob. teza oraz treść uzasadnienia orzeczenia), zgodnie z którą „w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej oraz w sprawach o odebranie dziecka – dziecko nie jest uczestnikiem postępowania w rozumieniu art. 510 k.p.c.”, przy czym „nie można negować, że gramatyczna wykładnia art. 510 k.p.c. może przemawiać za szerokim rozumieniem pojęcia zainteresowanego w ujęciu tego przepisu. (...) przed sądem opiekuńczym istnieje wystarczający zespół możliwości i środków gwarantujących pełną ochronę praw dziecka, gdyż nawet bez jego udziału postępowanie sądowe pozostaje pod kontrolą organów powołanych do pieczy nad nim. Okoliczności te nie mogą pozostać bez wpływu na ocenę, kto jest uczestnikiem postępowania w tych sprawach, a więc również w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej. Ze względu na to, że władza rodzicielska obejmuje ogół praw i obowiązków rodziców względem dziecka, a więc oznacza stosunek prawny, którego stronami są rodzice i dzieci, można by wysunąć pogląd, iż wszelkie zmiany w zakresie tego stosunku powinny dotyczyć w jednakowym stopniu zarówno dziecka, jak i rodziców, a więc że w konsekwencji dziecko powinno być uczestnikiem tego postępowania. Poglądu tego jednak nie można podzielić. Oznaczałby on bowiem traktowanie władzy rodzicielskiej jako zwykłego stosunku cywilnoprawnego, gdy w rzeczywistości jest to stosunek szczególnego rodzaju, w którym dzieci są podporządkowane rodzicom”.

Biorąc pod uwagę treść art. 573 k.p.c., warto również zwrócić uwagę na stosunkowo niedawną uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2022 r., III CZP 90/22 (OSNC 2022, nr 12, poz. 117), zgodnie z którą „małoletni będący rodzeństwem (przyrodnim) nie są uczestnikami postępowania w sprawie o ustalenie kontaktów między nimi (art. 1136 k.r.o.)”. W uzasadnieniu tego orzeczenia Sąd Najwyższy wskazał, że interesy takich małoletnich są dostatecznie zabezpieczone przez takie rozwiązania procesowe, jak wywiady środowiskowe, mediacje, obowiązek wysłuchania dziecka, jeżeli jest to uzasadnione jego rozwojem umysłowym, stanem zdrowia i stopniem dojrzałości, a także obowiązek uwzględnienia jego rozsądnych życzeń, przy czym zagwarantowanie dziecku możliwości wypowiedzenia się w każdym postępowaniu, które jego dotyczy, nie oznacza jednoczesnego przyznania dziecku statusu uczestnika postępowania.

Ponadto w doktrynie wskazuje się, że „warunkiem zdolności do podejmowania czynności w postępowaniu jest posiadanie przymiotu uczestnika postępowania w rozumieniu art. 510 (uzasadnienie uchwały SN z dnia 3 maja 1979 r., III CZP 14/79, OSNCP 1979/12, poz. 230). Z tego powodu dziecko mające ograniczoną zdolność do czynności prawnych nie ma zdolności do podejmowania czynności

procesowych w sprawach o pozbawienie i ograniczenie władzy rodzicielskiej oraz w sprawach o odebranie dziecka (...) Należy odróżnić zdolność do dokonywania czynności w toku postępowania od możliwości wysłuchania dziecka w sprawach dotyczących jego majątku lub osoby (art. 576 §2), z której to możliwości sąd opiekuńczy może skorzystać zawsze, jeżeli spełnione są przesłanki podmiotowe dotyczące dziecka określone w tym przepisie, czy też możliwości nakazania osobistego stawiennictwa (art. 574 §1)” (Pruś, 2022).

Z kolei w odniesieniu do spraw związanych z majątkiem dziecka warto zauważyć, że zgodnie z treścią art. 101 §1 k.r.o. to „rodzice obowiązani są sprawować z należytą starannością zarząd majątkiem dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską”. Ponadto w myśl art. 101 §3 k.r.o. rodzice nie mogą bez zezwolenia sądu opiekuńczego albo sądu spadku w przypadkach wskazanych w art. 640¹ k.p.c. (chodzi o proste przyjęcie lub odrzucenie spadku w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku) dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu ani wyrażać zgody na dokonywanie takich czynności przez dziecko. Według utrwalonego poglądu judykatury i doktryny „obiektywnym i sprawdzalnym miernikiem czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu jest ciężar gatunkowy dokonywanej czynności, jej skutków w sferze majątku małoletniego, wartość przedmiotu objętego wyrażoną w postępowaniu sądowym czynnością dyspozytywną oraz szeroko pojęte dobro dziecka i ochrona jego interesów życiowych” (Postanowienie SN z dnia 17 października 2000 r., I CKN 319/00, LEX nr 536776). Ponadto „pomocne są także kryteria subiektywne, a mianowicie ocena sytuacji majątkowej «posiadacza» majątku, wartość i charakter czynności w stosunku do wartości i charakteru głównych składników danego majątku oraz okoliczność odpłatnego albo nieodpłatnego (także «nieobciążliwego») nabycia danego przedmiotu” (Sokołowski, 2013). W art. 583 zd. 1 k.p.c. przewiduje się również, że zezwolenia na dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub na wyrażenie przez rodziców zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko sąd opiekuńczy udziela na wniosek jednego z rodziców po wysłuchaniu drugiego. Ponownie brak w takim postępowaniu obecności dziecka.

Zatem, mając na względzie treść przywołanych powyżej przepisów i poglądów judykatury, należy stwierdzić, że dziecko, choćby ukończyło 13 lat (art. 15 k.c.), nie jest uczestnikiem postępowania w sprawie o zezwolenie na dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem, ponieważ sprawa dotyczy jego majątku, a nie jego osoby (art. 573 k.p.c.). Powyższe znajduje też potwierdzenie w judykaturze, gdzie wskazuje się, że „ani z treści art. 101 k.r.o., ani z treści art. 583 k.p.c. nie wynikają dla dziecka uprawnienia do bycia uczestnikiem

postępowania w sprawie o zezwolenie na dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu jego majątkiem. Oznacza to, że rozpoznanie sprawy tylko z udziałem rodziców jest z punktu widzenia procesowego prawidłowe” (Postanowienie SN z dnia 11 lutego 1997 r., II CKN 90/96, LEX nr 1228425). Jednocześnie sytuacja ta powoduje, że postępowanie takie będzie się toczyło bez formalnego udziału w nim małoletniego, którego ważnych interesów majątkowych sprawa przecież dotyczy, co może budzić pewne zastrzeżenia co do należytego uwzględnienia jego rozsądnych życzeń w tym zakresie przez reprezentującego go rodzica, w szczególności pozostawania przez niego w konflikcie z drugim rodzicem.

3. Narzędzia zapewniające aktywny udział dziecka w postępowaniach związanych z jego osobą lub majątkiem – respektowanie podmiotowości prawnej (sądowej) małoletniego

Jednym z dostępnych w aktualnym stanie prawnym narzędzi, pozwalających na aktywny udział dziecka w postępowaniach sądowych dotyczących jego osoby lub majątku, jest czynność procesowa wysłuchania małoletniego, możliwa do przeprowadzenia zarówno w toku postępowania procesowego, jak i nieprocesowego. Instytucja ta stanowi istotny przejaw poszanowania podmiotowości prawnej (sądowej) dziecka, nawet jeśli nie bierze ono udziału w postępowaniu, gdyż nie zostało formalnie oznaczone w nim jako strona. Według przedstawicieli doktryny „czynność ta zapewnia podmiotowość procesową dziecku, nie nadając mu jednak przez to zdolności procesowej. Wysłuchanie zbliżone jest swoim charakterem do środka dowodowego” (Cieśliński, 2012, s. 64). Ponadto wskazuje się, że wysłuchanie małoletniego jest „wyrazem realizacji zasady bezpośredniości”, a nadto skorzystanie z niego przez dziecko staje się możliwe „pod warunkiem, że posiada ono informację o istnieniu tego uprawnienia, gdyż bez odpowiedniej informacji o swoich uprawnieniach, zgromadzonym materiale procesowym oraz o toku postępowania dziecko będące uczestnikiem postępowania nie może efektywnie korzystać z tego prawa” (Bodio, 2023). Wobec powyższego w literaturze podkreśla się, że „podmiotowość osób małoletnich powinna być nierozłącznym elementem każdego postępowania w sprawach rodzinnych” (Kuna, 2024).

Praktyka sądowa pokazuje jednak, że instytucja wysłuchania małoletniego jest często marginalizowana – tak przez sądy, jak i samych pełnomocników czy strony. Sądy nierzadko pomijają wnioski o wysłuchanie dziecka, uznając tę czynność za zbędną lub wnoszącą do sprawy niewiele lub nic. Takie podejście ignoruje fakt,

że wystuchanie przeprowadzone właściwie, w odpowiednich warunkach i przez odpowiednio przygotowanego sędziego może ujawnić wiele istotnych dla sprawy informacji oraz być dla dziecka mniej stresujące niż świadomość, że decyzje o jego przyszłości podejmowane są bez uwzględnienia jego zdania. Niemniej, nawet gdy dochodzi do wystuchania dziecka, to jego wyniki nie zawsze mają realny wpływ na treść rozstrzygnięcia sądu. Opinia dziecka jest traktowana jako jeden z dowodów w sprawie, często o drugorzędnym, wręcz marginalnym znaczeniu, co prowadzi do faktycznego zanegowania podmiotowości małoletniego.

Jak stanowi art. 216¹ k.p.c., „sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Jeżeli przed sądem dziecko odmawia udziału w wystuchaniu, sąd odstępuje od tej czynności” (§1), a nadto: „Sąd stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenia” (§2), przy czym postuluje się, aby – w miarę możliwości – wystuchanie dziecka było czynnością jednorazową po to, by dodatkowo nie traumatyzować małoletniego, chyba że wymaga tego jego dobro (§3); niezależnie od powyższego, sąd może z różnych przyczyn odstąpić od wystuchania dziecka (§4). W doktrynie wskazuje się, że przepis art. 216¹ k.p.c. ma zastosowanie w sprawach dotyczących ustalania praw niemajątkowych związanych z władzą rodzicielską, tj. w sprawach o rozwód, separację, ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, unieważnienie uznania dziecka lub rozwiązanie przysposobienia (Rutkowska, Rutkowski, 2024).

Z jednej strony wskazuje się na istotną rolę wystuchania małoletniego, który nawet wówczas, gdy nie bierze czynnego udziału w postępowaniu (nie jest jego stroną), ma prawo do bezpośredniego zaprezentowania sądowi opiekunczemu swojego stanowiska w sprawach związanych z jego osobą poza salą sądową, bez jej formalnego otoczenia. Z drugiej strony nie zawsze dochodzi jednak do dopuszczenia tej czynności przez sąd (z różnych przyczyn), co stanowi poważne ryzyko pominięcia głosu dziecka, co z kolei może mieć wpływ na wynik toczącego się postępowania. Na problem ten zwrócono uwagę także w doktrynie, gdzie słusznie podaje się, iż decyzja o tym, czy w danej sprawie powinno się wysłuchać małoletnie dziecko, podejmowana jest przez sąd „w odniesieniu do kryteriów okoliczności konkretnej sprawy” (Rutkowska, Rutkowski, 2024). Nie ma bowiem w tym względzie ustalonych jednolitych i uniwersalnych kryteriów, którymi powinien kierować się sąd. W przepisie nie objaśniono jednak, co należy rozumieć przez przyczyny nieprzeprowadzenia wystuchania dziecka – okoliczności te należy oceniać *ad casum*. Jeśli sąd odstąpił od wystuchania dziecka, to wówczas najpóźniej przed zakończeniem postępowania ma obowiązek wskazać takie przyczyny w protokole posiedzenia lub rozprawy. Nie

zawsze przecież wiek dziecka będzie bowiem świadczył o jego dojrzałości mentalnej i emocjonalnej. Przy czym, na przykładzie sprawy dotyczącej przysposobienia, w judykaturze wskazuje się, że „w wypadku odstąpienia od wystuchania przysposobianego sąd powinien wyjaśnić przyczyny tej decyzji. Jest to niezbędne do oceny zasadności tej decyzji i odparcia ewentualnego zarzutu nieuzasadnionego pominięcia obowiązku wystuchania przysposobianego. (...) Sąd odstępuje od wystuchania przysposobianego, który nie ukończył 13 lat, jeżeli – poza sytuacją uregulowaną w art. 118 §3 k.r.o. – nie pozwala na to jego rozwój, stan zdrowia i stopień dojrzałości” (Postanowienie SN z dnia 22 czerwca 2012 r., V CSK 283/11, LEX nr 1232479). Z drugiej strony słusznie zauważa się, że „działanie na podstawie art. 216¹ §1 k.p.c. nie może prowadzić do omijania zakazu przestęchiwania w procesie o rozwód w charakterze świadków zstępných stron, którzy nie ukończyli lat 17 (art. 430 k.p.c., zob. też art. 318 projektu RPD z 2018 r.). Należy również uważać, by wystuchanie małoletniego nie wciągało dziecka w konflikt rodziców. Dziecko uwikłane głęboko w konflikt rodziców, które obronnie identyfikuje się z jednym z nich i odrzuca równocześnie drugiego, nie powinno być wysłuchiwane. Nie zachowuje bowiem w stopniu podstawowym autonomii i nie ma własnej perspektywy oceny sytuacji rodzinnej” (Wybrańczyk, 2022).

W tym miejscu należy również wskazać, że na mocy art. 2 Ustawy z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U., poz. 1606) dokonano istotnych zmian odnoszących się do instytucji wystuchania dziecka, które weszły w życie z dniem 15 lutego 2024 r. Do kodeksu dodano bowiem nowy przepis – art. 216² k.p.c., zgodnie z którym „wystuchanie dziecka następuje na posiedzeniu niejawnym, które odbywa się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub, jeżeli dobro dziecka tego wymaga, poza jego siedzibą” (§1). Ponadto we wskazanym przepisie przewiduje się, że „w wystuchaniu dziecka, oprócz sędziego, może brać udział wyłącznie biegły psycholog, jeżeli z uwagi na stan zdrowia, rozwój umysłowy lub wiek dziecka niezbędne jest zapewnienie mu pomocy psychologicznej podczas wystuchania lub zachodzi konieczność udzielenia pomocy sędziemu w zakresie rozpoznania potrzeb dziecka podczas wystuchania” (§2). Wyklucza to zatem udział rodziców małoletniego (tudzież jego opiekunów prawnych) i ich pełnomocników od udziału w tej czynności procesowej, a zatem możliwość wpływania przez nich na dziecko i jego wypowiedzi, gwarantując ich swobodę, a jednocześnie zapewnia możliwość udziału biegłego psychologa, co ma za zadanie wesprzeć nie tylko sędziego, ale także i dziecko, które do niego przychodzi. W dodanym przepisie doprecyzowano też formę, w jakiej powinna być utrwalona rozmowa sędziego z dzieckiem. Mianowicie

wskazuje się, że z przebiegu wystuchania dziecka sporządza się notatkę urzędową, natomiast przebiegu tej czynności nie utrwała się za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk (§3). Rozwiązanie to umacnia dotychczasową praktykę sądów w tym zakresie, ujednolicając ją, niemniej nadal nie rozwiązuje to obserwowanego już od wielu lat problemu – że ocena instytucji wystuchania dziecka w prowadzonych badaniach empirycznych jest mocno utrudniona, w szczególności ze względu na odformalizowany charakter przedmiotowej czynności procesowej (Słyk, 2015, s. 28).

Z kolei miejsce i warunki, w jakich powinno odbywać się wystuchanie dziecka, oraz sposób przygotowania tej czynności zostały szczegółowo określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wystuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich wystuchań (Dz.U., poz. 1579).

Odpowiednikiem regulacji występujących w procesie (art. 216¹ k.p.c. i art. 216² k.p.c.), dotyczących wystuchania dziecka w postępowaniu nieprocesowym, jest art. 576 §2 k.p.c. Powołany przepis daje możliwość bezpośredniego wyrażenia stanowiska przez dziecko, co przejawia się w tym, że „sąd w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Wystuchanie odbywa się poza salą posiedzeń sądowych” (§2). Ponadto zgodnie z §3 powołanego przepisu do wystuchania, o którym mowa w cytowanym powyżej §2, stosuje się odpowiednio przepisy art. 216¹ §3 i 4 k.p.c. oraz art. 216² k.p.c. Do tej pory kwestie związane z miejscem (wyborem pomieszczenia i współpracą w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną praw dzieci) oraz formą utrwalania czynności procesowej wystuchania małoletniego (dotychczas także notatka urzędowa) były uregulowane w §186 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 867 z późn. zm.), który nadal zachowuje swoją aktualność. Obecnie, po wejściu w życie nowelizacji dotyczącej instytucji wystuchania małoletniego, należałoby rozważyć uchylenie, a przynajmniej dokonanie zmiany treści §186 powołanego powyżej rozporządzenia z 2019 r. w ten sposób, aby w niezbędnym zakresie poczynić w nim stosowne odwołania do art. 216¹ k.p.c., art. 216² k.p.c. i art. 576 k.p.c. oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 2024 r. dotyczącego sposobu przygotowania i przeprowadzenia wystuchania dziecka oraz warunków pomieszczeń dla tej czynności procesowej, co gwarantowałoby spójność i przejrzystość obowiązujących regulacji.

Kolejnym istotnym dla praktyki sądowej problemem jest ograniczony zakres postępowania dowodowego w sprawach dotyczących małoletnich. Inicjatywa dowodowa spoczywa bowiem głównie na stronach lub wnioskodawcy/uczestniku postępowania, co w przypadku spraw dotyczących dzieci oznacza, że to rodzice lub inni przedstawiciele decydują, jakie dowody zostaną przedstawione sądowi. Taka sytuacja może prowadzić do pomijania istotnych okoliczności, które mają znaczenie dla dobra dziecka, ale nie są korzystne z punktu widzenia interesów strony inicjującej postępowanie.

Innym narzędziem zapewniającym dziecku poszanowanie jego podmiotowości prawnej w postępowaniach w sprawach rodzinnych i opiekuńczych jest możliwość skorzystania z tzw. rozwiązań pośrednich, tzn. bez bezpośredniego udziału małoletniego w postępowaniach sądowych. Chodzi tu w szczególności o realizację jego interesów, z uwzględnieniem nadrzędnego dobra dziecka, poprzez dopuszczenie i przeprowadzenie dowodu z opinii Opiniodawczego Zespołu Sądowych Specjalistów tudzież opinii biegłego sądowego psychologa, przed którymi to dziecko składa oświadczenia, odpowiada na zadane pytania, uczestniczy w różnych testach czy też wypowiada się na temat więzi łączących go z każdym z rodziców, ich stosunku do niego i wpływu tych relacji na codzienne funkcjonowanie, jak i formułuje własne spostrzeżenia, mówi o swoich preferencjach i przedstawia rozsądne życzenia. Następnie spostrzeżenia dziecka w swojej opinii pisemnej, ewentualnie ustnej, „referuje” sądowi i stronom biegly, opracowując pewną diagnozę i formułując wnioski związane z zakreśloną tezą dowodową. Taka ekspertyza stanowi podstawę dla wydania przez sąd orzeczenia, uwzględniającego aktualną wiedzę specjalistyczną związaną z dzieckiem. Dziecko nie może się jednak do niej bezpośrednio i samodzielnie odnieść, zakwestionować czy potwierdzić. To pozostaje w gestii stron lub uczestników postępowania, w szczególności jego przedstawicieli ustawowych i ich pełnomocników. Głos dziecka jest więc jedynie relacjonowany i w tej sytuacji może się „zagubić” lub nie być dostatecznie słyszalny, co może naruszać jego dobro i/lub interesy. Podstawą prawną działania OZSS jest Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 708 z późn. zm.), w której wskazuje się, że „w sądach okręgowych działają opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów (...), których zadaniem jest sporządzanie, na zlecenie sądu lub prokuratora, opinii w sprawach rodzinnych i opiekuńczych oraz w sprawach nieletnich, na podstawie przeprowadzonych badań psychologicznych, pedagogicznych lub lekarskich” (art. 1 ust. 1). Dodatkowo obowiązuje Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2016 r. w sprawie ustalenia standardów metodologii opiniowania w opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów

(Dz.Urz. MS z 2016 r., poz. 76 z późn. zm.), które to standardy określają procedurę przeprowadzanego badania i metodologię opiniowania, przede wszystkim mając na względzie ochronę małoletnich i nieletnich oraz zgodność stosowanych metod i technik badawczych z aktualną wiedzą z zakresu psychologii, pedagogiki oraz nauk medycznych (pkt 1 Załącznika do Zarządzenia).

Niemniej wskazać należy, że obecnie szczególnie problematyczna jest dość częsta praktyka pomijania przez sądy wniosków dowodowych o dopuszczenie i przeprowadzenie dowodu z opinii specjalistycznych, takich jak opinie OZSS, z uwagi na nadmiernie długi czas oczekiwania na nie (przykładowo w warunkach warszawskich na termin badania przez biegłych OZSS przeciętnie oczekuje się ok. 8–12 miesięcy). Prowadzi to do kuriozalnej sytuacji rezygnowania przez strony (nierządsko „sugerowanego” przez sądy z uwagi na długie terminy oczekiwania na przedmiotowe badania) z takiego dowodu lub zastępowania go przez sądy dowodem z opinii pojedynczego biegłego psychologa. Więzy rodzinne pomiędzy dzieckiem a rodzicami, w tym predyspozycje rodzicielskie, nie są wówczas badane kompleksowo, co nie uwzględnia należycie interesów dziecka. W rezultacie zdarza się, że sąd podejmuje decyzję procesową wpływającą na dalsze życie dziecka bez pełnego obrazu jego sytuacji opiekuńczo-wychowawczej, w tym psychologicznej i emocjonalnej, nie mając dostatecznych podstaw do rzetelnej oceny jego relacji z każdym z rodziców, wbrew postulatowi uwzględniania nadrzędnego dobra małoletniego, co bezpośrednio przekłada się na jakość takiego rozstrzygnięcia z punktu widzenia dobra małoletniego.

Należy także wskazać na nikły walor dowodowy opinii pojedynczych biegłych psychologów, które nie są tak kompleksowe jak opinie biegłych OZSS, a nadto zazwyczaj są sporządzane na podstawie jednorazowego kontaktu z dzieckiem, co stanowi istotny problem. Takie opinie nie zawsze są bowiem w stanie uchwycić złożoność sytuacji rodzinnej i emocjonalnej dziecka, co w konsekwencji prowadzi do wydawania przez sądy w oparciu o te opinie rozstrzygnięć nieuwzględniających w pełni dobra małoletniego, a co za tym idzie – krzywdzących dla dziecka.

Z obserwacji i doświadczeń własnych Autorki z ostatnich pięciu lat na tle prowadzonych przez nią wybranych piętnastu postępowań sądowych w sprawach o rozwód, a także w sprawach o kontakty, władzę rodzicielską, przysposobienie, rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka czy zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka wynika, że w dużych aglomeracjach, takich jak Warszawa, postępowania sądowe potrafią trwać wiele lat, a terminy oczekiwania na przeprowadzenie poszczególnych czynności, w tym badań OZSS, wynoszą przeciętnie około rok. Ponadto małoletni nie zawsze są wystuchiwani, a jeśli już, to bez udziału biegłego psychologa, a sama jakość tej czynności

procesowej pozostawia wiele do życzenia (niektóre wysłuchania trwały zaledwie 5–10 minut, sporządzano z nich jedynie jednozdaniową notatkę) i w rezultacie niewiele z niej wynikało, jeśli chodzi o zabezpieczenie interesów dzieci (stanowisko małoletnich nie było dostatecznie uwzględniane).

Istotnym problemem są także długie okresy oczekiwania na rozpoznanie przez niektóre sądy wniosków o zabezpieczenie, w szczególności roszczeń niemajątkowych, np. w zakresie kontaktów czy miejsca pobytu małoletniego, co w sposób realny może zagrażać dobru dziecka i jego relacjom z jednym z rodziców, spowodowane często dużym obłożeniem poszczególnych referatów sprawami rodzinnymi i opiekuńczymi. W tym przypadku sytuacja prawna dziecka często uzależniona jest od wadliwej organizacji systemu sądownictwa bądź arbitralnej decyzji sędziego.

4. Wnioski i postulaty *de lege ferenda*

Podmiotowość prawna dziecka w polskim systemie prawnym w postępowaniach rodzinnych i opiekuńczych stanowi fundamentalny element systemu ochrony jego praw i interesów, nadając mu szczególny status prawny.

Dostępne badania empiryczne (artykuły naukowe uznanych autorów, w tym stanowiące prezentację wyników badań aktowych) poddano pogłębionej analizie w kontekście obecnie obowiązujących przepisów z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz procedury cywilnej. Ponadto w oparciu o dostępne źródła (w szczególności literaturę przedmiotu i orzecznictwo) dokonano oceny tego, jak kształtują się status prawny oraz podmiotowość prawna (sądowa) dziecka. Wyniki przeprowadzonej przez Autorkę analizy pozwalają na sformułowanie szeregu istotnych wniosków. Po pierwsze, należy stwierdzić, że częstokroć podmiotowość prawna dziecka bywa iluzoryczna, gdyż praktyka sądowa nierzadko odbiega od teoretycznych założeń ustawodawcy, prowadząc do sytuacji, w której dominują interesy dorosłych, a dziecko staje się przedmiotem, a nie podmiotem postępowania, a jego głos nie jest (w pełni) słyszalny. Dzieje się tak dlatego, że zazwyczaj nie jest ono aktywnym uczestnikiem postępowań sądowych i jedynie pośrednio może wpływać na ich przebieg, będąc w całości zależnym od reprezentującego go rodzica czy opiekuna prawnego, który nie zawsze aktywizuje się przed sądem w sposób w pełni obiektywny dla interesów dziecka i z myślą o jego dobru.

Wiele czynników wpływa na to, że podmiotowość prawna (sądowa) dziecka w postępowaniach sądowych bywa fikcyjna, a dbałość o jego dobro pozostaje jedynie pobożnym życzeniem ustawodawcy. Jak wynika z praktyki zawodowej, w tym obserwacji i doświadczeń własnych Autorki, często zdarza się, że dziecko jedynie

formalnie widnieje jako strona postępowania, która w rzeczywistości nie ma prawa głosu, gdyż faktycznie działa przez swojego przedstawiciela ustawowego. Wobec powyższego, jak już wspomniano na wstępie, niekiedy podmiot występujący w imieniu małoletniego dziecka wykorzystuje swoją legitymację procesową, aby forsować własne, partykularne interesy, na złość drugiemu rodzicowi, nie bacząc na dobro dziecka. Czasami brak też po stronie rodziców lub opiekunów prawnych dziecka woli należytej dbałości o dobro małoletnich, zwłaszcza w sytuacji silnych konfliktów rodzicielskich, kiedy to osoba odpowiedzialna za dziecko skupia się na własnych potrzebach i nieprzepracowanym żalu, co dodatkowo negatywnie wpływa na podmiotowość prawną dzieci. Niekiedy też małoletni w ogóle nie występuje jako strona czy uczestnik postępowania, a więc w zasadzie nie ma żadnego wpływu na przebieg postępowania sądowego, w tym możliwości zajęcia stanowiska czy wyrażenia własnej opinii, chyba że wystąpi w charakterze świadka, będzie poddane badaniom biegłych sądowych lub zostanie wysłuchane przez sąd.

Niedoskonałość postępowań sądowych polega również na tym, że inicjatywa dowodowa zazwyczaj spoczywa wyłącznie na osobie reprezentującej dziecko, co nie zawsze współgra z jego interesami i rozsądnymi życzeniami. Ponadto zastrzeżenia może budzić w tym względzie także niejednolita praktyka sądowa, a czasami wrażliwość składu orzekającego na interesy i potrzeby małoletnich, co w szczególności można zaobserwować na przykładzie pomijania wniosków dowodowych stron lub uczestników postępowań w zakresie przeprowadzenia czynności procesowej wysłuchania dziecka, częstego pomijania przez sąd wniosków dowodowych o dopuszczenie i przeprowadzenie dowodu z opinii OZSS, wielomiesięcznego rozpatrywania wniosków o zabezpieczenie roszczeń niemajątkowych (w szczególności w sprawach o kontakty) czy też nikły walor dowodowy opinii biegłych sądowych psychologów. Postępowanie dowodowe bywa zatem często mocno ograniczone, nie dając możliwości poznania stanowiska samego zainteresowanego, co może prowadzić nie tylko do pewnych nadużyć, ale wręcz swego rodzaju przemocy systemowej wobec dziecka. Należałoby w tym miejscu doprecyzować, że ów „nikły walor dowodowy” nie wynika z niedoskonałości obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, lecz przede wszystkim z wątpliwego, pod względem rzetelności i profesjonalizmu, sposobu opiniowania. Oczywiście, nie wszystkie opinie biegłych psychologów tak wyglądają, gdyż niektóre sporządzane są przez dwie osoby na zasadach zbliżonych do opiniowania przez OZSS. Niemniej w tym zakresie istnieje pewien niedosyt. Z kolei brak realnych i skutecznych narzędzi prowadzi czasem nawet do wiktyzacji dzieci w postępowaniach sądowych – stają się one ofiarami systemu. Bywają trwale izolowane od jednego z rodziców, tracą z nim więź, są wiktane w konflikty dorosłych,

a w rezultacie tracą niewinne i beztroskie dzieciństwo. Wprawdzie z dniem 15 lutego 2024 r. weszły w życie zmiany regulacji w zakresie wysłuchania dziecka, dokonane ustawą zmieniającą z 28 lipca 2023 r., jednakże obecnie za wcześnie jest jeszcze na ocenę tych zmian, w tym praktyki orzeczniczej.

W niniejszym artykule pozytywnie zweryfikowano postawioną na wstępie hipotezę badawczą. Można bowiem stwierdzić, że chociaż na gruncie obowiązujących przepisów prawa postuluje się konieczność dbałości o nadrzędny interes i dobro małoletnich dzieci oraz przewiduje różne narzędzia i mechanizmy służące realizacji tego postulatu, to z uwagi na niejednorodną praktykę sądową w sprawach rodzinnych i opiekuńczych z udziałem małoletnich podmiotowość prawna dziecka w postępowaniach sądowych bywa fikcyjna, a jego głos – niesłyszalny.

Rozbieżność między teorią a praktyką wymaga zatem opracowania systemowych rozwiązań, które w skuteczny sposób zapewniłyby rzeczywistą, a nie tylko formalną ochronę dobra małoletniego. Konieczna jest gruntowna, systemowa reforma przepisów z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz wybranych przepisów procedury cywilnej, łącząca zmiany legislacyjne (np. poprzez ujednoczenie statusu procesowego małoletnich czy opracowanie katalogu spraw, w których powinien występować obiektywny reprezentant praw dziecka, przy jednoczesnym poszerzeniu jego kompetencji do działania także o te sytuacje, w których wprawdzie rodzicom przysługuje władza rodzicielska, ale prawidłowość jej wykonywania przystania występujący pomiędzy nimi konflikt) z edukacją kadr sądowych w zakresie psychologii dziecka. Tylko holistyczne podejście do tej problematyki zapewni realną ochronę praw dziecka określonych w art. 12 *Konwencji o prawach dziecka* (1989), tj. zagwarantuje mu prawo do wyrażania przez nie opinii we wszystkich dotyczących go sprawach.

Mając na uwadze zidentyfikowane problemy, można zaproponować rozwiązania, które mogłyby przyczynić się do wzmocnienia podmiotowości prawnej dziecka i lepszej ochrony jego interesów. Należy jednak wskazać, że ich wdrożenie wymagałoby zarówno wprowadzenia zmian legislacyjnych, jak i zmiany praktyki sądowej oraz mentalności osób zaangażowanych w system ochrony praw dziecka. Tylko kompleksowe podejście do problemu może przyczynić się do rzeczywistego wzmocnienia podmiotowości prawnej dziecka i lepszej ochrony jego interesów w postępowaniach sądowych.

Proponowane rozwiązania, stanowiące próbę udzielenia odpowiedzi na zadane na wstępie pytania badawcze, przedstawiają się następująco:

1. Wprowadzenie obowiązku wysłuchania dziecka w każdej sprawie dotyczącej jego interesów powyżej określonego wieku (np. 7 lat), z możliwością odstąpienia

- od niego tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach, po dokładnym wyjaśnieniu i ujawnieniu przyczyn takiej decyzji w uzasadnieniu orzeczenia.
2. Stworzenie dziecku przyjaznych warunków wysłuchania przy każdorazowym obligatoryjnym udziale doświadczonego psychologa ze specjalizacją z zakresu psychologii dziecięcej, w tym traum dziecięcych i konfliktów rodzinnych, który pomógłby w nawiązaniu kontaktu z dzieckiem i interpretacji jego wypowiedzi.
  3. Wzmocnienie instytucji reprezentanta dziecka poprzez określenie przejrzystego zakresu jego obowiązków, zapewnienie osobom wykonującym tę funkcję regularnych, specjalistycznych i nieodpłatnych szkoleń z zakresu konfliktów rodzinnych i psychologii dziecięcej (i określenie właściwych dla tych celów placówek), a także poprzez zapewnienie im, w razie potrzeby, odpowiedniego wsparcia psychologicznego, jak również wprowadzenie skutecznego, stałego nadzoru nad wykonywaniem przez nie zadań związanych z reprezentacją małoletnich w postępowaniach sądowych (np. poprzez opracowywanie okresowych sprawozdań z ich działalności).
  4. Zwiększenie aktywności sądu w zakresie inicjatywy dowodowej (poprzez obligatoryjne dopuszczanie określonych dowodów z urzędu), zwłaszcza w sprawach o wysokim poziomie konfliktu między rodzicami, gdzie istnieje ryzyko instrumentalnego traktowania dziecka.
  5. Przyspieszenie procedury sporządzania opinii przez OZSS poprzez zwiększenie zasobów kadrowych tych zespołów, co pozwoliłoby na bardziej dogłębne badanie sytuacji dziecka.

Wprowadzenie jednolitych i przejrzystych mechanizmów kontrolnych zapobiegających wykorzystywaniu legitymacji procesowej przez rodziców do realizacji własnych interesów kosztem dobra dziecka (np. poprzez możliwość zawieszenia uprawnień reprezentacyjnych rodzica w przypadku stwierdzenia, że jego działanie jest sprzeczne z interesem dziecka).

E-mail autorki: meysymontt@swps.edu.pl.

Bibliografia

- Bodio, J. (2023). 3.4. *Prawo do wystuchania*. W: Rylski, P., Walasik, M. (red.), *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom IV. Część II. Postępowanie nieprocesowe. Postępowania z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i rzeczowego*, Wolters Kluwer Polska.
- Borkowska, K. (2011). Prawo dziecka do wypowiedzi a jego udział w postępowaniu cywilnym w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. *Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka*, 10(2[35]).
- Cieśliński, M.M. (2012). Wystuchanie dziecka w procesie cywilnym (art. 216¹ k.p.c.). *Przegląd Sądowy*, 6.
- Florczak-Wątor, M. (2023). *Komentarz do art. 72 Konstytucji RP*. W: Tuleja, P. (red.). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer Polska.
- Góra-Błaszczkowska, A. (2021). *Komentarz do art. 573 k.p.c.* W: Wiśniewski, T. (red.). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Art. 506-729*, Wolters Kluwer Polska.
- Kuna, D. (2024). Dziecko i jego głos – nowe standardy wystuchania małoletniego. *Strefa Prawa*, <https://web.swps.pl/strefa-prawa/artykuly/25556-dziecko-i-jego-glos-nowe-standardy-wysluchania-maloletniego> (data dostępu: 31.03.2025).
- Pisarska, A. (2023). Pojęcie „dobra dziecka”. Przegląd wybranych koncepcji. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J – Paedagogia-Psychologia*, 36(4).
- Pruś, P. (2022). *Komentarz do art. 573 k.p.c.* W: Manowska, M. (red.). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 478-1217*. LEX/el.
- Rutkowska, A., Rutkowski, D. (2024). *Komentarz do art. 216(1) k.p.c.* W: Piaskowska, O.M. (red.). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1-505(39). Tom I*. Wolters Kluwer Polska.
- Słyk, J. (2015). Aspekty prawne wystuchania dziecka w postępowaniu cywilnym. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14(4).
- Słyk, J. (2024). *Komentarz do art. 99 k.r.o.* W: Osajda, K. (red. serii), Domański, M., Słyk, J. (red. tomu). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz 2024*, wyd. 11, Legalis.
- Sokołowski, T. (2013). *Komentarz do art. 101 k.r.o.* W: Dolecki, H. (red.). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. II, Wolters Kluwer Polska.
- Wybrańczyk, D. (2022). *Inne czynniki wpływające na zakres realizacji obowiązku alimentacyjnego*. W: *Sytuacja prawna małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*, Wolters Kluwer Polska.
- Wybrańczyk, D. (2022). Rzecznik interesu dziecka. *Palestra Pismo Adwokatury Polskiej*, 7-8.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Rada Europy (1996). *Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r.* Dz.U. z 2000 r., nr 107, poz. 1128
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych. T.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 867 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich wysłuchań. Dz.U., poz. 1579.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny. T.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy. T.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2809 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw. Dz.U., poz. 1606.
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów. T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 708 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka,. T.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 292.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego. T.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568 z późn. zm.
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2016 r. w sprawie ustalenia standardów metodologii opiniowania w opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów. Dz.Urz. MS z 2016 r., poz. 76 z późn. zm.
- Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (1989). *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.* Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 z późn. zm.

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 1997 r., II CKN 90/96, LEX nr 1228425.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 89/13, OSNC-ZD 2015, nr 2, poz. 21.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1998 r., I CKN 1122/98, OSNC 1999, nr 6, poz. 119.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 października 2000 r., I CKN 319/00, LEX nr 536776.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1974 r., II CZ 163/74, LEX nr 7633.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2012 r., V CSK 283/11, LEX nr 1232479.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, LEX nr 2483681 – uzasadnienie.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2022 r., III CZP 90/22, OSNC 2022, nr 12, poz. 117.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1973 r., III CZP 101/71, OSNC 1973/7/8, poz. 118.

Uchwała Sądu Najwyższego z 3 maja 1979 r., III CZP 14/79, OSNCP 1979/12, poz. 230 – uzasadnienie.

The legal status and legal (judicial) subjectivity of the child in family and guardianship proceedings and the protection of the minor's welfare and safeguarding his or her interests – theory versus judicial practice

The primary objective of family and guardianship proceedings is to protect the welfare of minor children and to adequately safeguard their interests, both in proceedings conducted in a judicial and non-judicial manner. However, despite these important directives of family law, violations of these principles often occur. This is primarily because the legal status of children is not uniformly regulated in individual cases. Many factors contribute to the fact that the legal (judicial) personality of children in court proceedings is sometimes fictitious, and concern for their welfare is merely a wish of the legislator. It often happens that a child is only formally listed as a party to the proceedings without the right to speak, as they are actually represented by their legal representative, who, using their procedural legitimacy, pushes their own particular interests, to the detriment of the other parent, without regard for the child's welfare. Sometimes, minors do not appear as a party or participant in the proceedings at all, and therefore have no direct influence on the course of the court proceedings, including the possibility of taking a position or expressing their own opinion. Another imperfection of court proceedings is that the burden of proof usually rests solely with the person representing the child, which is not always in line with the child's interests and reasonable wishes. In this regard, reservations may also be raised by inconsistent court practice, which can be observed, in particular, in the example of disregarding requests for evidence submitted by parties or participants in proceedings concerning the hearing of minors, frequent disregard by the court of the opinions of the OZSS, the fact that requests for security measures are considered for many months, or the negligible evidential value of the opinions of court-appointed psychologists. The taking of evidence is often severely limited, making it impossible to ascertain the position of the person concerned, which may lead not only to abuse but also to a kind of systemic violence against the child. The lack of real and effective tools to prevent the victimisation of children in court proceedings, and often also the lack of due care for the welfare of minors on the part of their parents or guardians, especially in situations of serious parental conflict, further negatively affects the legal personality of children.

Keywords:

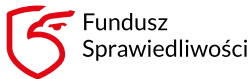
legal status and legal (judicial) subjectivity of the minor child; welfare of the child; legal standing; representation of the child; hearing of the minor

Cytowanie:

Eysymontt, M. (2025). Status prawny i podmiotowość prawna (sądowa) dziecka w postępowaniach w sprawach rodzinnych i opiekuńczych a ochrona dobra małoletniego i zabezpieczenie jego interesów – teoria versus praktyka sądowa. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 30–56.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

„Note to my judge”¹. O istocie wysłuchania i znaczeniu praktycznym wysłuchania dziecka przez sąd

Dominika Kuna

Uniwersytet SWPS

Artykuł poświęcony jest instytucji wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym. W opracowaniu dokonano przeglądu regulacji prawa międzynarodowego, Konstytucji RP oraz aktów niższego rzędu – przepisów Kodeksu postępowania cywilnego dotyczących wysłuchania dziecka w postępowaniu procesowym oraz nieprocesowym. Przedstawiono ewolucję instytucji, najnowsze zmiany prawne, szczególnie w zakresie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków jego organizacji, a także relewantne orzecznictwo. Dokonano charakterystyki tej czynności, uwzględniając jej przebieg oraz luki prawne, które wpływają na aktualną praktykę sądową. W rozważaniach przytoczono również przykłady dobrych praktyk dotyczących przeprowadzania wysłuchania dziecka zarówno w Polsce, jak i innych państwach.

Słowa kluczowe:

wysłuchanie; dziecko; prawa dziecka; dobro dziecka; wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku; konstytucyjne prawo do sądu

1. Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego opracowania będzie instytucja wysłuchania dziecka, której celem jest zapoznanie się przez sąd ze zdaniem dziecka oraz umożliwienie małoletniemu wzięcie udziału w procesie decyzyjnym. Choć przepisy regulujące wysłuchanie dziecka były przedmiotem ostatnich zmian legislacyjnych, w dalszym

1 Cytat pochodzi z blogu relacji 13-letniej Marii z Rumunii *My story of my hearing in the Court*, dostęp online: <https://blogs.ed.ac.uk/ijcc/2020/10/my-story-of-my-hearing-in-the-court/>.

ciągu nie są one kompletne, a wątpliwości związane z analizowaną instytucją pozostają aktualne. Celem artykułu będzie dokonanie charakterystyki wysłuchania dziecka oraz przedstawienie wniosków, które mogłyby wpłynąć na poprawę i ujednoczenie praktyki sądowej w zakresie tej szczególnej instytucji postępowania cywilnego.

Bez wątplenia główną wartością wysłuchania dziecka jest pozyskanie bezpośrednio od dziecka informacji na temat jego aktualnej sytuacji, daje bowiem możliwość poznania potrzeb małoletniego oraz jego opinii w toczącym się postępowaniu, którego wynik również go dotyczy. Tym samym można odnieść wrażenie, że partycypacja dziecka zdobywa przymiot sprawczości. Instytucja wysłuchania może zatem również wzmocnić podmiotowość dziecka w postępowaniu sądowym w sprawach cywilnych (rodzinnych). Wysłuchanie dziecka związane jest z jego prawem do decydowania o sobie, co nadaje mu status jednostki posiadającej prawa człowieka, własne poglądy i poczucie godności. Z uwagi jednak na wciąż jawiące się niedoskonałości regulacji dotyczących wysłuchania dziecka należy podjąć krytyczną refleksję, której wnioski mogą przyczynić się do pogłębienia dyskusji na temat uczestnictwa małoletniego w postępowaniu sądowym oraz związanych z nim ograniczeń.

Hipotezą badawczą niniejszego opracowania jest twierdzenie, że wysłuchanie dziecka to instytucja, której celem jest zapewnienie małoletniemu aktywnego udziału w postępowaniu sądowym oraz możliwości zabrania głosu w trakcie jego trwania. W artykule przedstawiono ewolucję wysłuchania dziecka na tle regulacji ponadnarodowych oraz przepisów prawa polskiego, charakterystykę tej czynności, uwzględniając jej przebieg oraz skutki odstąpienia od jej przeprowadzenia. Wskazano także na luki prawne oraz wnioski *de lege ferenda*. W krytycznej analizie wykorzystano wybrane dokumenty, w których sformułowano zalecenia i wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku oraz relewantne orzecznictwo.

2. Podstawy prawne wysłuchania małoletniego w świetle regulacji prawa ponadnarodowego i przepisów prawa polskiego

Ewolucja instytucji wysłuchania dziecka związana jest ze stopniowym wprowadzeniem zmian legislacyjnych, których wektor skierowany był w kierunku zwiększenia podmiotowości dziecka w cywilnym postępowaniu sądowym (np. Borkowska, 2014; Budzyńska, 2015; Cieśliński, 2021; Pietruszewska, Zaruczyńska, 2023; Zajączkowska 2013; Sutova, Zembrzuski, 2024). Prawna charakterystyka instytucji wysłuchania dziecka rozpocznie się od aktów prawa międzynarodowego, ponieważ stanowią one uniwersalne wytyczne. Przepisy te wyznaczają standardy, na podstawie których państwa zobligowane są do przyjęcia odpowiednich rozwiązań

krajowych mających na celu chronić małoletnich w postępowaniach sądowych i administracyjnych (Eysymontt, 2023).

Jak już wspomniano, wysłuchanie dziecka związane jest z prawem do posiadania własnych opinii i wyrażania ich, a w szerszym wymiarze – z ideą podmiotowości dziecka. Wyrażone w art. 19 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, 1948) oraz art. 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, 1966; Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167) prawo swobody posiadania niezależnej opinii, poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów wszelkimi środkami, bez względu na granice, a także kształtowania opinii i wypowiedzi, z poszanowaniem praw i wolności innych osób oraz bezpieczeństwa publicznego, przysługuje każdemu, w tym również małoletniemu. Wyrazem powyższego jest także art. 10 *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (EKPC) (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284) oraz art. 24 ust. 1 *Karty Praw Podstawowych* (KPP) (Dz.U.U.E.C.2007.303.1).

Fundamentalnym przepisem regulującym wysłuchanie dziecka jest art. 12 *Konwencji o prawach dziecka* (KPD), przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 10 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526). Przepis art. 12 KPD dotyczy prawa dziecka do udziału w postępowaniu sądowym oraz administracyjnym i związany jest z wywodzącym się z anglosaskiej kultury prawnej terminem „right to a hearing”, tłumaczonym najczęściej jako „prawo do wysłuchania” lub „prawo do rozpatrzenia sprawy”, bądź „prawo do sądu” (Jaros, 2015). Ograniczenia tego prawa muszą być przewidziane przez przepisy i wynikać z konieczności poszanowania praw lub reputacji innych osób albo ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego bądź zdrowia albo moralności społecznej (Jaros, 2015). Warto wskazać, że jeszcze przed przyjęciem KPD Komitet Ministrów Rady Europy przyjął Rekomendację R/84/4 z dnia 28 lutego 1984 r. w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej, w którym ujęto powinność konsultacji z dzieckiem przez uprawnione organy władzy publicznej, jeśli stopień dojrzałości dziecka na to pozwala (trzecia zasada).

Zgodnie z art. 12 KPD dziecko, które jest zdolne do kształtowania własnych poglądów, powinno mieć zapewnione prawo do ich swobodnego wyrażania we wszystkich sprawach dotyczących dziecka (ust. 1). Może to nastąpić bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu. W świetle KPD formy te traktowane są równorzędnie (Kociucki, 1994), a zatem dla należytej realizacji prawa określonego w art. 12 KPD należy umożliwić małoletniemu wypowiedzenie się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, bezpośrednio lub

za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego (art. 12 ust. 2 KPD; Committee on the Rights of the Child (CRC), *General Comment No. 12*, CRC/C/GC/12, 2009). Przepis ten wyraża zatem poniekąd zasadę bezpośredniości czynności wysłuchania i zwraca uwagę na potrzebę umożliwienia małoletniemu zajęcia stanowiska w sprawach dotyczących jego osoby (Kotas-Turoboyska, 2022).

Jednocześnie należy pamiętać, że art. 12 KPD doznaje dwóch znaczących ograniczeń, które wynikają z wykładni językowej tego przepisu. Po pierwsze, dziecko musi być zdolne do kształtowania swoich poglądów. Po drugie, przekazywane informacje będą przyjmowane przez osoby do tego upoważnione stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. Wskazuje się zatem, że przepisy KPD są niekiedy odczytywane jako zapisy o wydźwięku paternalistycznym (Daly, 2024). Z tego też względu niektóre regulacje, takie jak m.in. art. 12 KPD, traktowane są jako zapisy limitacyjne i skutkują tym, że pojawiają się wątpliwości, czy art. 12 KPD nie jest pozbawiony sensu logicznego. Rolą tego przepisu jest przede wszystkim umożliwienie wypowiedzenia się małoletniemu, a zatem zgodnie z zasadami wykładni celowościowej jedynne ograniczenia art. 12 KPD powinny wynikać z ochrony dobra dziecka. Powyższe potwierdza również stanowisko Komitetu Praw Dziecka, dla którego prawo dziecka do wyrażenia własnych poglądów jest kluczowym aspektem zapewniającym mu partycypację w życiu społecznym, co jest korzystne nie tylko z punktu widzenia dziecka, ale także rodziny i społeczeństwa (Słyk, 2015; CRC, 2006).

Prawo dziecka do bycia wysłuchanym oraz związane z tym jego prawa procesowe zostały również szeroko uregulowane w *Europejskiej Konwencji o Wykonywaniu Praw Dzieci* (EKWPD), sporządzonej w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r., nr 107, poz. 1128). Akt ten – choć budzi zastrzeżenia w kontekście precyzyjności swoich uregulowań (Słyk, 2015) – zapewnia małoletnim prawo do bycia informowanym i wyrażania stanowiska w toku postępowania (art. 3), zastrzegając przy tym, że należy mu przekazywać informacje adekwatne do jego wieku i rozeznania (art. 2 lit. d). Ponadto zgodnie z art. 6 EKWPD w postępowaniach w sprawach rodzinnych, zwłaszcza dotyczących wykonywania odpowiedzialności rodzicielskiej, miejsca pobytu dziecka i prawa do kontaktów z nim (art. 1 ust. 3 EKWPD), sąd w procesie decyzyjnym powinien wziąć pod uwagę stanowisko małoletniego, jeśli jest on zdolny do wyrażania swoich opinii; może je także uzyskać w sposób nieformalny. EKWPD normuje również obowiązek sądu, polegający na konieczności upewnienia się, że małoletni, który według przepisów prawa wewnętrznego posiada dostateczne rozeznanie, uzyskał wszelkie niezbędne informacje i mógł zająć stanowisko w sprawie. Przekazane przez dziecko wiadomości nie powinny być przez sąd ignorowane. Można zatem

stwierdzić, że EKWPD nadaje dziecku szerokie prawa. Wiąże się to również z genezą powstania tego aktu, jaką jest rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 1121 z 1990 r. – wskazuje się w niej, że dzieci posiadają prawa, które mogą wykonywać samodzielnie, nawet wbrew woli osób dorosłych.

Instytucja wysłuchania dziecka pojawia się także w Wytycznych Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 listopada 2010 r. (Wytyczne)², konkretnie pod postacią postulatu wprowadzenia wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie oraz po jego zakończeniu (pkt 3, cz. D Wytycznych *Prawo do bycia wysłuchanym i wyrażania poglądów*). W dokumencie wskazano, w jaki sposób czynność wysłuchania powinna zostać przeprowadzona: „Sędziowie powinni przestrzegać prawa dziecka do bycia wysłuchanym we wszystkich kwestiach, które mają na nie wpływ, lub przynajmniej do bycia wysłuchanym, jeżeli uznaje się, że dane dziecko dysponuje wystarczającym poziomem zrozumienia danych kwestii. Środki stosowane w tym celu należy dostosować do poziomu zrozumienia dziecka i do jego zdolności przekazywania informacji, a w ich ramach należy uwzględnić okoliczności sprawy. Należy konsultować się z dziećmi odnośnie do sposobu, w jaki pragną zostać wysłuchane” (Wytyczne 44) oraz: „Dzieciom należy przedstawić wszystkie niezbędne informacje dotyczące skutecznego korzystania z prawa do bycia wysłuchanym. Należy im jednak wyjaśnić, że ich prawo do bycia wysłuchanym oraz prawo do tego, aby ich poglądy zostały uwzględnione, niekoniecznie musi być decydujące przy wydawaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie” (Wytyczne 48).

Zalecenia odnoszą się także do kontaktu sędziego z dzieckiem. Co ważne, zwrócono uwagę na konieczność szkolenia osób zatrudnionych w wymiarze sprawiedliwości, a pracujących z dziećmi (zob. szerzej Wytyczne wraz z uzasadnieniem) (Plewka, 2017; Skubiasz-Ślusarczyk, 2018). Powyższe podnoszono już w *Zasadach dotyczących statusu i funkcjonowania krajowych instytucji powołanych do ochrony i promocji praw człowieka („Zasady paryskie”)*³.

Prawo do bycia wysłuchanym zostało uwzględnione także w *Strategii Rady Europy na rzecz praw dziecka (2016–2021)*⁴. Wskazuje się, że „[u]czestnictwo dzieci to jedna

2 Wytyczne dostępne na stronie: https://fdds.pl/_Resources/Persistent/4/f/c/e/4fce07bc79f3ae6a1c0d3eb93b579f8f45a2fcf0/Wytyczne-Komitetu-Ministrów-Rady-Europy-dot.-wymiaru-sprawiedliwosci-przyjaznego-dla-dzieci.pdf.

3 Zob. Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles): <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-relating-status-national-institutions-paris>.

4 Strategia dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/strategia-rady-europy-na-rzecz-praw-dziecka-2016-2021-/1680931c80>.

z pięciu priorytetowych sfer Strategii, ale jest to również cel przekrojowy. Angażowanie dzieci w proces decyzyjny na poziomie indywidualnym, rodzinnym, organizacji i polityki w społeczeństwie jest kluczowe, by realizować te prawa. Rada Europy jest zobowiązana do przyjmowania podejścia wobec praw dziecka we wszystkich wymiarach niniejszej Strategii, polegającego na uczestnictwie i do wspierania państw członkowskich w tym samym”. Zauważenie pilnej potrzeby zmian w tym obszarze wynikało z danych dostarczonych przez Agencję Praw Podstawowych (FRA) (2015, Przyjazny dzieciom wymiar sprawiedliwości⁵), które potwierdziły, że europejskie systemy wymiaru sprawiedliwości są niewystarczająco przystosowane do szczególnych potrzeb dzieci. Analiza praktyki sądowej w różnych państwach pokazała, że prawo dzieci do bycia wysłuchanym, poinformowanym, chronionym i niedyskryminowanym nie zawsze jest przestrzegane.

Rekomendacje dotyczące instytucji wysłuchania dziecka znalazły się także w dokumencie, który powstał w związku z oceną realizacji i stworzenia wytycznych dla władz w odniesieniu do zaleceń Komitetu Praw Dziecka ONZ dla Polski, przygotowanego przez członków Koalicji Organizacji Pozarządowych monitorujących wdrażanie Konwencji o prawach dziecka w Polsce z 2025 r. (Zalecenia)⁶. W dokumencie stwierdzono bowiem, że: „Szacunek dla poglądów dziecka, włączanie go w procesy decyzyjne, wysłuchanie jego zdania w sprawach, które go dotyczą nie jest jeszcze standardem w Polsce. Uczestnictwo młodych ludzi w życiu społecznym zarówno na poziomie krajowym jak i lokalnym dopiero się rozwija. Powstają różne inicjatywy, jak np. Rada Dzieci i Młodzieży przy Rzecznictwie Praw Dziecka, które stwarzają ku temu szansę, ale brakuje zorganizowanych i systemowych rozwiązań, które dawałyby młodym ludziom realny wpływ na podejmowane decyzje, zwłaszcza osobom z grup defaworyzowanych”.

Należy wskazać, że w dokumencie podkreślono jako element pozytywny wprowadzoną obligatoryjność wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym: „[j]ednocześnie należy docenić zmianę prawną z 2023 roku, która wprowadziła obowiązek wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym, od którego sędziego może odstąpić jedynie w szczególnych okolicznościach, które musi wyjaśnić na piśmie” (Zalecenia, 2025, pkt 21, s. 17). Ponadto wśród tych rekomendacji wyróżniono konieczność wprowadzenia systemowych szkoleń dla pracowników wymiaru sprawiedliwości w zakresie postępowań z udziałem małoletniego (Zalecenia, 2025, pkt 5, s. 18), wprowadzenie systemowej edukacji antidyskryminacyjnej związanej z prawami dziecka (Zalecenia, 2025, pkt 2, s. 18), przeprowadzenie ewaluacji skuteczności

---

5 Zob. przypis nr 23 Strategii.

6 Tekst dostępny na stronie: <https://unicef.pl/content/download/66565/file/Zalecenia%20Komitetu%20Praw%20Dziecka%20ONZ%20dla%20Polski.pdf>.

wdrożenia wprowadzonych zmian prawnych w zakresie wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym (Zalecenia, 2025, pkt. 6, s. 18) oraz wprowadzenie ustawowego obowiązku wysłuchania małoletniego cudzoziemca w procedurach: legalizacyjnych, o umieszczeniu w ośrodku strzeżonym, o zobowiązaniu do powrotu (Zalecenia, 2025, pkt 7, s. 18). W dokumencie wyróżniono kwestie wysłuchania dziecka migrującego.

Istotę wysłuchania dziecka i konieczność zagwarantowania możliwości wypowiedzenia się małoletniemu w postępowaniu sądowym potwierdzono również w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), który wielokrotnie wskazywał w swoich rozstrzygnięciach, że w sprawach dotyczących kontaktów małoletniego z rodzicami wymagana jest opinia dziecka (zob. *Mustafa Erdoğan i in. przeciwko Turcji*, ETPC 2014; *Płaza przeciwko Polsce*, ETPC 2011; *NTS i in. przeciwko Gruzji*, ETPC 2016). Ponadto zdaniem ETPC dziecko jest podmiotem swoich praw, a jego prawa, w tym szczególnie prawo do bycia wysłuchanym, powinno realizować się poprzez umożliwienie dziecku zabrania głosu w sprawach rozstrzyganych w postępowaniu sądowym (zob. *M i M przeciwko Chorwacji*, ETPC 2015). W ocenie ETPC dziecko zdolne do formułowania swoich poglądów powinno mieć zapewnioną przez państwo możliwość wyrażenia swojego zdania, uwzględnianego następnie w procesie decyzyjnym przez sądy. W przeciwnym razie – wedle stanowiska ETPC – zaniechanie wysłuchania dziecka przez sąd rodzinny naruszy art. 8 EKPC (Szklanna, 2010).

Niezależnie od uznania interpretacji art. 12 KPD oraz zakresu jego ograniczeń wraz z dorastaniem dziecka jego możliwość korzystania z przysługujących mu praw i wolności również wzrasta, co związane jest ze stawianiem się coraz bardziej dojrzałą i świadomą swoich prawa osobą. Nie oznacza to jednak, że dopiero wtedy dziecko nabiera zdolności prawnej, gdyż ta przysługuje mu co najmniej od momentu urodzenia. W tym miejscu mowa o zdolności faktycznej, umożliwiającej dziecku nie tylko bycie podmiotem wszystkich swoich praw konstytucyjnych, ale także korzystania z nich (Florczak-Wątor, 2023). Nadmienić należy, że KPD nie tylko przewiduje aktywny udział dziecka w postępowaniu sądowym, ale w art. 13 ust. 1 gwarantuje dzieciom prawo do swobodnej wypowiedzi i pozyskiwania informacji we wszystkich sferach życia. W odniesieniu do polskiego systemu prawa przepis ten ulega ograniczeniom w związku z przepisami dotyczącymi władzy rodzicielskiej oraz miejscem dziecka w rodzinie i poza nią, uderzającymi m.in. w fundamentalne założenia prawa dziecka do samostanowienia (Czyż, 2002).

Pojmowanie rzeczywistości przez małoletniego różni się od poglądów osoby dorosłej, jednakże nie należy uznawać, że spostrzeżenia dziecka dostarczają mniej ważnych informacji w danej sprawie. Wyniki przeprowadzonych na przestrzeni lat badań empirycznych (np. Bąk, 2015; Cieśliński, 2015; Hargreaves, Cusworth i in., 2024;

Holewińska-Łapińska, 2013; Raitt, 2007; Słyk, 2015; Trocha, 2015; Walker i Misca, 2019) wskazują, że głos dziecka może zwrócić uwagę sędziów na kluczowe dla rozstrzygnięcia sprawy fakty (Henaghana, 2018). Założenia wynikające z dokumentów prawa międzynarodowego realizowane są w polskim porządku prawnym w aktach o randze zarówno konstytucyjnej, jak i ustawowej. Wprowadzenie instytucji wysłuchania dziecka wprost do polskiego porządku prawnego jest gwarantem skuteczności przepisów prawa unijnego i międzynarodowego (Eysymontt, 2023; Zajączkowska, 2013).

W przepisie art. 72 Konstytucji RP ustawodawca kreuje zasadę ochrony dobra dziecka. Jest ona regulowana m.in. w postaci obowiązku wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka, spoczywającym na organach władzy publicznej i osobach odpowiedzialnych za dziecko (art. 72 §3). Przepis ten tworzy prawo podmiotowe i podkreśla konstytucyjnoprawną podmiotowość dziecka, niezależnie od zdolności do czynności prawnych samego dziecka. Innymi słowy, treścią regulacji jest obowiązek wysłuchania małoletniego jako jednego z podstawowych praw dziecka i elementu jego prawa do ochrony w postępowaniu prawnym (Borysiak, 2016). W doktrynie wskazuje się, że art. 72 ust. 3 Konstytucji RP odnosi się literalnie jedynie do procedury ustalania praw do dziecka (np. w procesie przysposobienia czy ustalania przez sąd praw do dziecka przy separacji albo rozwodzie). Z drugiej strony możemy interpretować go szerzej, jako każde postępowanie przesądzające jakieś prawo podmiotowe dziecka. Nieścisłość interpretacyjna powoduje, że przepis ten formułowany jest w sposób utrudniający wyprowadzenie z niego normy prawnej, nadającej się do stosowania w indywidualnym przypadku ze względu na swój ogólny charakter, utrudniając bezpośrednie stosowanie przepisów prawa (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP; Słyk, 2015). Ograniczenie prawa do wysłuchania dziecka jest zatem wkomponowane w samą istotę art. 72 ust. 3, ponieważ podmioty będące adresatami słów dziecka jednocześnie stanowią „swoisty bufor między dzieckiem a światem zewnętrznym”, co może w konsekwencji zaburzać interpretację wypowiedzi małoletniego (Borysiak, 2016; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2011 r., K 16/10; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 stycznia 2014 r., SK 5/12). Ponadto ustawodawca zastrzegł względny charakter tej czynności, dopuszczając uwzględnienie zdania dziecka „w miarę możliwości”. W doktrynie zwraca się również uwagę, że art. 72 nie odnosi się do „codziennego procesu wychowawczego w rodzinie”, choć z drugiej strony art. 48 ust. 1 może być interpretowany jako nakaz wysłuchania dziecka (Garlicki, 2016).

Realizacja wysłuchania dziecka w cywilnym postępowaniu sądowym jest wynikiem transpozycji na ustawodawstwo zwykłe art. 72 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 12 ust. 2 KPD. Pierwsze uregulowania dotyczące wysłuchania i jego przebiegu

wprowadzono ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (k.r.o.) (Dz.U. nr 220, poz. 1431) z uwagi na potrzebę zapoznania się ze zdaniem małoletniego przez organy podejmujące decyzje w sprawach związanych z życiem dziecka. Ustawą z 2008 r. wystuchanie dziecka uregulowano w art. 216¹ oraz art. 576 §2 Kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.) (Dz.U. z 1964 r., nr 43, poz. 296), odnoszącym się odpowiednio do postępowań rozstrzyganych w procesie oraz obowiązującym w postępowaniu nieprocesowym, obligując do wystuchania małoletniego dziecka w każdej sprawie dotyczącej jego osoby. Obowiązek ten uzależniony jest jednak od rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości małoletniego – najważniejszych kryteriów umożliwiających wystuchanie dziecka, istotniejszych niż charakter sprawy lub jego waga. W poprzednio obowiązującym stanie prawnym art. 576 k.p.c. przewidywał jedynie wystuchanie przedstawiciela ustawowego osoby, której dotyczy postępowanie, co pozostawało w sprzeczności z Konstytucją RP, regulacjami i zaleceniami międzynarodowymi (Kotas-Turoboyska, 2022). Sąd ma obowiązek wystuchania małoletniego także w sprawach dotyczących majątku dziecka (art. 576 §2 k.p.c.). Z przepisu wynika, że sąd w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka wystuchają je, jeżeli pozwalają na to jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Wystuchanie odbywa się poza salą posiedzeń sądowych. Jak zatem wynika z przepisu, to nie miejsce wystuchania jest uzależnione od indywidualnych cech dziecka, lecz sama decyzja o przeprowadzeniu tej czynności. Kwestia pomieszczenia, w jakim przeprowadzana jest czynność, jest odrębna. Wskazane przepisy uzupełniały regulacje z Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1141) (Regulamin), a konkretnie §186. Jeszcze przed nowelizacją z 2023 r. wskazywano na konieczność odformalizowania procedury wystuchania dziecka, przeprowadzania jej w przyjaznych dla małoletniego okolicznościach, poza salą sądową, stworzenie atmosfery intymności, zaufania i niekrępowanie wypowiedzi małoletniego, która powinna raczej przybrać formę swobodnej wypowiedzi, jedynie nakierowywanej przez organ wystuchujący na właściwe tory, tj. na kwestie istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. Takie uregulowanie pozycji dziecka urzeczywistnia jego rolę jako strony lub podmiotu postępowania cywilnego, zmieniając pozycję „cichego obserwatora postępowania” na jednego ze współdecydentów mających realny wpływ na ostateczne rozstrzygnięcie sądu (Kotas-Turoboyska, 2022).

Instytucja wystuchania dziecka pojawiała się w projektach nowelizujących Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Jednym z nich był rządowy projekt ustawy z dnia

27 lutego 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 3254) (Wybrańczyk, 2020). Jednakże dopiero w 2023 r. doszło do znaczących zmian w zakresie prawa rodzinnego. Wprowadzenie ustawy z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1606) spowodowało uszczegółowienie przebiegu wysłuchania dziecka. W zakresie wysłuchania zmianie uległy przepisy art. 216¹ k.p.c. oraz dodano art. 216² k.p.c. i art. 576 §3 k.p.c. Obecnie sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha je, jeżeli pozwalają na to jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości. Jeżeli przed sądem dziecko odmawia udziału w wysłuchaniu, sąd odstępuje od tej czynności. Zgodnie z §2 art. 216¹ k.p.c. sąd stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenia. Należy zaznaczyć, że ustawodawca wprost wskazuje, iż wysłuchanie dziecka może nastąpić tylko raz w toku postępowania, chyba że dobro dziecka wymaga ponownego przeprowadzenia tej czynności lub potrzebę ponownego wysłuchania zgłasza dziecko. Takie założenie ustawodawcy wyraża zasadę jednorazowości wysłuchania. Ponowne wysłuchanie dziecka przeprowadza ten sam sąd, chyba że jest to niemożliwe lub stoi temu na przeszkodzie dobro dziecka (art. 216¹ §3 k.p.c.). W sytuacji, gdy sąd odstąpił od wysłuchania dziecka, najpóźniej przed zakończeniem postępowania wskazuje w protokole posiedzenia lub rozprawy, z jakich przyczyn czynność ta nie została przeprowadzona. Przebieg wysłuchania został szczegółowo omówiony w kolejnej części opracowania.

W procesie sądowym dziecko podlega wysłuchaniu w dotyczących go sprawach niemajątkowych, czyli w sprawach małżeńskich, w których rozstrzyga się o władzy rodzicielskiej, a zatem w sprawach o rozwód, separację, unieważnienie małżeństwa, ale także w sprawach dotyczących pochodzenia dziecka czy rozwiązania przysposobienia (Weitz, 2016; Cieśliński, 2021). Natomiast w postępowaniu nieprocesowym wysłuchanie dziecka następuje w sprawach rodzinnych i opiekuńczych dotyczących osoby lub majątku dziecka – zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych. W literaturze przedmiotu podaje się, że w praktyce sądy, realizując nakaz wynikający z art. 576 §2 k.p.c., wysłuchują dziecko przede wszystkim w sprawach o: zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka; ograniczenie, pozbawienie, przywrócenie, zawieszenie władzy rodzicielskiej; przysposobienie; ustalenie kontaktów z dzieckiem; zmianę wyroku rozwodowego w przedmiocie władzy rodzicielskiej czy miejsca pobytu małoletniego; zmianę postanowienia w zakresie władzy rodzicielskiej; ustanowienie opieki; umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej; rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka

w braku porozumienia między rodzicami; zezwolenie kobiecie poniżej 18. roku życia na zawarcie związku małżeńskiego; zezwolenie na wydanie dziecku paszportu; stwierdzenie zasadności przyjęcia dziecka do szpitala psychiatrycznego; wydanie zarządzeń w sprawach opiekuńczych; nakazanie realizacji kontaktów z dzieckiem i nałożenie kary pieniężnej z tytułu niewykonywania tego orzeczenia; rozporządzenie majątkiem dziecka. Warto wskazać, że dziecko podlega wystuchaniu również wtedy, gdy jest ono uczestnikiem postępowania, na podstawie przepisu ogólnego – art. 514 §1 k.p.c. – oraz przepisów szczególnych, np. art. 547 k.p.c, art. 561 §3 k.p.c. (Bodio 2023).

Należy podkreślić, że powinność wystuchania dziecka istnieje niezależnie od tego, czy dziecko jest uczestnikiem postępowania. Dokonanie czynności wystuchania nie powoduje nadania mu takiego statusu. Prawo do wystuchania to prawo do udziału w procesie decyzyjnym i nie należy utożsamiać go z przyznaniem prawa do decydowania o sobie. Umożliwienie przedstawienia swojego zdania jest wyrazem uznania godności dziecka i szacunku do jego podmiotowości (Bodio, 2020; Łopatka, 2000; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1997 r., III CZP 63/97, OSNC 1998/6). Natomiast w sytuacji nadania dziecku statusu uczestnika postępowania należy zaznaczyć, że wystuchanie uczestników postępowania na podstawie art. 514 §1 k.p.c. ma na celu umożliwienie złożenia wyjaśnień lub oświadczeń zarówno przez wnioskodawcę, jak i uczestników, uzyskanie od nich informacji na temat ich żądań oraz okoliczności, od których zależy wydanie i treść postanowienia, umożliwienie im wnoszenia wniosków i zarzutów (Kunicki, 2016; Rejda, 2020). Zatem uznając dziecko za uczestnika postępowania, małoletni nabywa prawo do kształtowania postępowania, co wiąże się z możliwością robienia notatek, prawa wglądu do akt sprawy oraz do udziału w rozprawie. Dziecko ma więc zapewnioną możliwość zajęcia stanowiska i obrony swych interesów, czyli rzeczywisty dostęp do sądu (Habscheid, 1991; Sawczuk, 1997).

Institucja wystuchania dziecka uległa w ostatnim czasie przemianom, które ocenić należy pozytywnie. Ustawodawca krajowy zauważa bowiem istotę tej czynności, szczególnie w postępowaniu sądowym z udziałem dziecka. Regulacje międzynarodowe – choć nie wskazują konkretnych zasad określających sposób wystuchania dziecka, nie decydują o jego obligatoryjności lub fakultatywności ani też nie dostarczają standardów tego wystuchania – są dla ustawodawcy krajowego pożytecznymi wskazówkami pożądanego kierunku kształtowania postępowania sądowego na poziomie narodowym (Słyk, 2015). W polskim systemie prawa wystuchanie ujęto w szeregu instytucji konstytuujących podmiotowość dziecka, choć wciąż nie są określone sankcje bezpodstawnego odstąpienia od wystuchania

dziecka. Na podstawie art. 379 pkt 5 k.p.c. zaniechanie wysłuchania dziecka nie prowadzi ani do nieważności postępowania z powodu pozbawienia możliwości obrony praw małoletniego, ani nie uzasadnia skargi o wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 2 k.p.c., gdy przedstawiciel ustawowy lub jego pełnomocnik reprezentuje interesy dziecka. Należy jednak zaznaczyć, że istnieje pogląd, zgodnie z którym zachodzi nieważność postępowania, jeżeli przyczyna niewysłuchania małoletniego leży po stronie sądu, co następuje, gdy dziecko spełnia wszelkie kryteria do jego wysłuchania i wyraża taką wolę, a sąd pozbawia go tego prawa (Wybrańczyk, 2025).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego sformułowano zasadę wysłuchania dziecka, która zachowuje aktualny charakter mimo zmiany stanu prawnego. Już bowiem w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 26 stycznia 1973 r. (III CZP 101/71; OSNCP 1973, nr 7–8, poz. 118) Sąd Najwyższy wskazywał, że choć małoletni nie powinien być uczestnikiem postępowania o pozbawienie władzy rodzicielskiej oraz o odebranie dziecka, to jednak zasadne jest wysłuchanie go w trybie ówczesnego art. 574 k.p.c. Sąd Najwyższy swoje stanowisko uzasadnił zastosowaniem wykładni celowościowej, na rzecz której zrezygnował z przyjęcia literalnego brzmienia art. 510 k.p.c., traktując udział dziecka jako zagrożenie dla jego procesu wychowawczego oraz naruszającego autorytet władzy rodzicielskiej. Sąd Najwyższy wskazał również, że z wysłuchania dziecka sąd może zrezygnować tylko w sytuacjach wyjątkowych, gdyby wysłuchanie to nie było celowe (Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1973 r., III CZP 101/71, OSNC 1973/7–8, poz. 118). W kolejnych uchwałach Sąd Najwyższy podkreślał znaczenie wysłuchania dziecka, mierząc się z rozstrzygnięciami dotyczącymi możliwości uczestnictwa dziecka w sprawach rodzinnych (Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1979 r., III CZP 14/79; OSNCP 1979, nr 12, poz. 230). Warto wskazać, że w postanowieniu z dnia 16 grudnia 1997 r. (III CZP 63/97; OSNC 1998, nr 6, poz. 108), dotyczącego sprawy o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym rozstrzygnięcia o władzy rodzicielskiej, Sąd Najwyższy uznał wysłuchanie dziecka za „obowiązek procesowy” sądu opiekuńczego, a jego uchybienie – zdaniem Sądu Najwyższego – może wpływać na wynik sprawy. Ponadto w postanowieniu z dnia 15 grudnia 1998 r. (I CKN 1122/98, OSNC 1999/6, poz. 19) Sąd Najwyższy wskazał, że: „kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro”. Jak słusznie wskazuje J. Słyk, w linii orzeczniczej Sądu Najwyższego widać wyraźnie konsekwencję w traktowaniu wysłuchania dziecka jako gwarancji procesowej (Słyk, 2015), co trafnie podsumowuje stanowisko Sądu

Rejonowego w Toruniu zawarte w postanowieniu z dnia 19 września 2024 r. (III Nsm 789/24, LEX nr 3851609): „Wysłuchanie (...) małoletniej oraz rozważenie możliwości uwzględnienia jej zdania, było obowiązkiem Sądu i wyrazem poszanowania podmiotowości i autonomii małoletniej”.

W zakończeniu tej części opracowania można wskazać, w jaki sposób instytucja wysłuchania dziecka uregulowana jest w innych porządkach prawnych. W krajach europejskich procedury wysłuchania dziecka w postępowaniach sądowych różnią się pod względem przesłanek dopuszczalności tej czynności ze względu na wiek dziecka, formy i warunków wysłuchania. W Niemczech dziecko ma prawo do bycia wysłuchanym w postępowaniach dotyczących jego osoby, takich jak sprawy dotyczące opieki, adopcji czy ustalenia ojcostwa. Od 25 marca 2021 r. obowiązuje ogólna zasada, że dziecko powinno być wysłuchane w takich sprawach niezależnie od wieku. W praktyce oznacza to, że sąd powinien wysłuchać dziecko, jeśli jest to możliwe i odpowiednie w danej sprawie. W przypadku dzieci poniżej 14. roku życia, które nie są w stanie samodzielnie uczestniczyć w postępowaniu, reprezentant ustawowy (np. rodzic) działa w ich imieniu⁷. Z kolei we Francji wiek, od którego dziecko może być wysłuchane, nie jest ściśle określony, ale zazwyczaj sąd przeprowadza wysłuchanie dziecka, jeśli małoletni ma zdolność do wyrażenia swojej opinii. Dopuszcza się również formę pośredniego wysłuchania; wówczas czynność tę przeprowadza psycholog⁸. W Hiszpanii dziecko ma prawo do bycia wysłuchanym w postępowaniach dotyczących jego osoby, takich jak sprawy dotyczące opieki czy adopcji. Zgodnie z hiszpańskim Kodeksem cywilnym dziecko powinno być wysłuchane przez sąd, jeśli ma co najmniej 12 lat lub jeśli sąd uzna, że dziecko osiągnęło wystarczający stopień dojrzałości. W praktyce jednak, jak zauważają hiszpańscy prawnicy, wysłuchanie dziecka nie zawsze odbywa się zgodnie z zaleceniami, a proces ten bywa powierzchowny i nieuwzględniający rzeczywistych potrzeb dziecka⁹.

7 Zob. §159, 175, 192 Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG).

8 Zob. art. 388-1 Code civil.

9 Zob. art. 9 Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil.

Zob. także *The Voice of the Child*, Domenech Abogados: https://www.domenechabogados.com/the-voice-of-the-child/?utm_source=chatgpt.com oraz *Spanish family lawyers call for children to be heard in court trials*, La Vanguardia: https://www.lavanguardia.com/mediterranean/20241118/10117518/children-spain-family-heard-court-custody-father-listening-mother-judge-lawyer-aeafa.html?utm_source=chatgpt.com.

3. Organizacja wysłuchania dziecka – uwagi krytyczne na tle przebiegu wysłuchania małoletniego

Przebieg wysłuchania uregulowano w dodanym art. 216² k.p.c., do którego odwołuje się także art. 576 §4 k.p.c. Przepis ten wskazuje, że wysłuchanie dziecka następuje na posiedzeniu niejawnym. Odbywa się ono w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub – jeżeli dobro dziecka tego wymaga – poza jego siedzibą. Przebieg wysłuchania nie może być utrwalony za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk. Ustawodawca w tym zakresie dopuszcza jedynie formę notatki urzędowej. Zgodnie z §4 art. 216² k.p.c. w sprawie przebiegu wysłuchania dziecka wydano także rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024 r. (Rozporządzenie) (Dz.U. z 2024 r., poz. 1579), które doprecyzowuje sposób przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzenia takich wysłuchań (art. 216² §4 k.p.c.).

Decyzje o przeprowadzeniu wysłuchania podejmuje skład orzekający, a nie tylko przewodniczący. Wskazując dzień oraz porę wysłuchania dziecka, sąd zapoznaje się z aktami sprawy, szczególnie wywiadem kuratora, opinią biegłego psychologa lub opinią szkolną. Pozwala to sądowi ocenić rozwój umysłowy małoletniego i na tej podstawie ustalić, czy dziecko spełnia przesłanki umożliwiające przeprowadzenie wysłuchania (Zajączkowska, 2013). Sąd decyduje także, czy zachodzą szczególne okoliczności uzasadniające obecność przy wysłuchaniu biegłego psychologa. Przed podjęciem decyzji sąd bierze również pod uwagę nie tylko wiek dziecka oraz jego stan zdrowia i sposób funkcjonowania, ale także takie okoliczności, jak np. plan zajęć dziecka, rehabilitację lub dojazd (Wybrańczyk, 2025). Ważne jest zatem, aby wysłuchanie było rzetelnie przygotowane, co związane jest również z ustaleniem dnia oraz pory wysłuchania celem uniknięcia dodatkowego obciążenia emocjonalnego małoletniego. Zaplanowanie terminu wysłuchania dziecka powinno zostać przemyślane także pod względem momentu, w którym aktualnie znajduje się postępowanie. Jak słusznie zauważa D. Wybrańczyk, czas przeprowadzenia wysłuchania należy każdorazowo dostosować do okoliczności danej sprawy, tak by nie doszło do eskalacji konfliktu (2025). Do powyższych kwestii odnoszą się również regulacje ww. Rozporządzenia (przede wszystkim §2 i §3).

Wysłuchanie może wiązać się z silnymi emocjami, przede wszystkim dla dziecka. Stąd też sąd doręcza przeznaczoną dla dziecka informację, sporządzoną w zrozumiały dla małoletniego sposób, w której znajduje się wyjaśnienie celu, sposobu i miejsca przeprowadzenia wysłuchania oraz pouczenie, że po przybyciu do sądu

i obejrzeniu miejsca wysłuchania dziecko będzie mogło podjąć decyzję co do udziału w tej czynności (§4 ust. 2 Rozporządzenia). Należy zaznaczyć, że ustawodawca zauważa potrzeby dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu lub z niepełnosprawnością intelektualną, umożliwiając im obejrzenie miejsca wysłuchania na terenie sądu co najmniej dwa dni przed terminem wysłuchania (§4 ust. 3 Rozporządzenia).

Niedopuszczalne jest uczestnictwo przedstawicieli ustawowych dziecka lub ich pełnomocników. Udział dużej liczby osób może wywołać u dziecka poczucie presji, stresu czy dyskomfortu. Możliwe jest także uwikłanie dziecka w tzw. konflikt lojalnościowy. Stąd też podaje się, że sądy w praktyce rzadko dopuszczają strony/uczestników postępowania do udziału w wysłuchaniu w charakterze obserwatorów. Nie jest również popularne przekazywanie listy pytań do dziecka na wzór procedury karnej (Eysymontt, 2023). Takie postępowanie sądu należy ocenić pozytywnie. W wysłuchaniu dziecka może brać udział biegły psycholog, jeżeli z uwagi na stan zdrowia, rozwój umysłowy lub wiek małoletniego niezbędne jest zapewnienie mu pomocy psychologicznej podczas wysłuchania lub zachodzi konieczność udzielenia pomocy sędziemu w zakresie rozpoznania potrzeb dziecka podczas wysłuchania (§10 Rozporządzenia). Jak słusznie zauważa się w literaturze, chociaż nie wynika to z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, uznaje się, że nie ma przeszkód, by w wysłuchaniu uczestniczył też tłumacz – w przypadku małoletniego niewładającego językiem polskim, dziecka posługującego się polskim językiem migowym (PJM) oraz małoletniego ze szczególnymi potrzebami w komunikowaniu się (§3 Rozporządzenia).

Osobę, z którą dziecko przybyło na wysłuchanie, należy poinformować o przewidywanym czasie trwania wysłuchania i wskazać miejsce, gdzie może oczekiwać na jego zakończenie, o czym należy również poinformować dziecko (§5 Rozporządzenia). Jeżeli tego samego dnia przewiduje się wysłuchanie rodzeństwa, to wysłuchanie dzieci następuje kolejno po sobie (§7 Rozporządzenia). Przed rozpoczęciem czynności sędziego umożliwi dziecku poznanie miejsca wysłuchania lub ponowne zapoznanie się z tym miejscem, wyjaśnia dziecku w sposób dla niego zrozumiały i dostosowany do jego potrzeb zasady wysłuchania oraz prawo do odmowy udziału w wysłuchaniu, a także informuje o celu czynności, wyjaśniając dziecku, że nie ponosi ono odpowiedzialności za treść orzeczenia, które zostanie wydane przez sąd. Sędzia wyjaśnia również dziecku rolę osób uczestniczących w wysłuchaniu (§8 Rozporządzenia). W trakcie wysłuchania nie używa się stroju urzędowego (§6 Rozporządzenia). Ważne jest, by pouczyć dziecko o możliwości zgłoszenia sytuacji, w której nie rozumie ono zadawanych pytań, nie zna odpowiedzi na niektóre pytania, potrzebuje ich wyjaśnienia lub uzupełnienia bądź też, jeśli

uważa, że zostało źle zrozumiane lub ma inne potrzeby. Sposób ich sygnalizowania sąd uzgadnia z dzieckiem indywidualnie.

W rozporządzeniu wskazuje się, że miejsce wysłuchania ustala się z uwzględnieniem potrzeb dziecka (§12 Rozporządzenia). Istnieje wymóg, by wysłuchanie odbyło się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach na terenie sądu lub poza jego siedzibą. Jest to możliwe w sytuacji dzieci, u których występują zaburzenia psychiczne lub zaburzenia rozwojowe, oraz dzieci, które nie ukończyły 13 lat. Wówczas pomieszczenia te muszą spełniać następujące warunki: kolorystyka ścian w pomieszczeniu jest utrzymana w jasnych i stonowanych barwach, co dotyczy również mebli i wykładziny, podłoga wyłożona jest miękką wykładziną, meble dostosowane są do dziecka, zainstalowane oświetlenie jest ciche i ma możliwość regulacji, wielkość i umeblowanie pomieszczenia dają dziecku możliwość swobodnego poruszania się (§13 Rozporządzenia). Podczas wysłuchania u dzieci, u których występują zaburzenia psychiczne lub zaburzenia rozwojowe, należy ograniczyć czynniki rozpraszające w postaci jaskrawej kolorystyki, mocnych zapachów oraz głośnych dźwięków w stopniu wystarczającym, by zapewnić możliwość koncentracji i swobodę wypowiedzi (§16 Rozporządzenia).

Właściwe warunki lokalowe są bardzo istotne w kontekście wysłuchania dziecka z uwagi na zapewnienie małoletniemu poczucia bezpieczeństwa, swobody wypowiedzi, koncentracji oraz przyjaznej atmosfery. Dzieci, które ukończyły 13 lat, mogą być również wysłuchiwane w odpowiednio przystosowanym gabinecie sędziego lub w innym pomieszczeniu na terenie sądu lub poza jego siedzibą. Gabinet powinien mieć dostęp do światła dziennego i być odpowiednio duży, by umożliwić dziecku swobodne poruszanie się. Dzieci, które ukończyły 13 lat, wysłuchuje się w pomieszczeniu, o którym mowa w §13 ust. 1, albo w odpowiednio przystosowanym gabinecie sędziego lub w innym pomieszczeniu na terenie sądu lub poza jego siedzibą. Gabinet lub inne pomieszczenie, o którym mowa w ust. 1, powinien mieć stały dostęp do światła dziennego, stolik oraz fotel dla dziecka. Wielkość gabinetu lub innego pomieszczenia musi umożliwiać dziecku poruszanie się. W gabinecie lub innym pomieszczeniu na terenie sądu, w którym odbywa się wysłuchanie, powinien panować porządek. Dziecku należy też zapewnić możliwość koncentracji i swobodę wypowiedzi (§14 Rozporządzenia). Należy pamiętać, że akta dotyczące innych postępowań powinny znajdować się poza zasięgiem wzroku dziecka, a na czas trwania wysłuchania miejsce, w którym się ono odbywa, jest wyłączone z innych czynności (§15 Rozporządzenia).

W miejscu, w którym sąd zdecyduje się przeprowadzić wysłuchanie, należy zapewnić wodę oraz chusteczki higieniczne, a jeżeli jest to uzasadnione potrzebami

dziecka – przygotować dostosowane do potrzeb dziecka materiały ułatwiające rozmowę, w szczególności kredki, papier, rysunki lub inne pomoce wizualne, zapewnić dostępność materiałów umożliwiających obniżenie poczucia lęku i napięcia u dziecka. Ustawodawca wskazuje, że w celu uniknięcia rozpraszania dziecka wskazane pomoce oraz materiały powinny być wyjmowane przez sędziego zgodnie z potrzebami dziecka (§17 Rozporządzenia). Takie uregulowanie warunków wystuchania małoletniego odpowiada zasadzie bezstronności i gwarancji ochrony dobra dziecka.

Na podobne warunki ustawodawca zwraca również uwagę we wspomnianym już §186 ust. 1 Regulaminu, w którym stwierdza, że wystuchanie powinno odbywać się w pomieszczeniu przeznaczonym i przystosowanym do tego celu, a jeśli takie nie istnieje, to w pomieszczeniu spełniającym odpowiednie warunki. Dziecko powinno mieć bowiem zawsze zapewnione miejsce, w którym warunki będą dostosowane do jego wieku oraz wrażliwości (Eysymontt, 2023).

Co istotne, jeżeli pomieszczenie, w którym odbywa się wystuchanie, jest przeznaczone także do przeprowadzania przesłuchań w trybie art. 185a–185c i 185e k.p.k. (Dz.U. z 2024 r., poz. 37, 1222 i 1248), należy dziecku wyjaśnić, że zainstalowane kamery i mikrofon nie zostaną włączone, a wystuchanie nie będzie rejestrowane (§13 ust. 2 Rozporządzenia). Mowa o odpowiednio przystosowanych pokojach do potrzeb dziecka miejscach, które określa się jako Niebieskie Pokoje lub Przyjazne Pokoje Przesłuchań.

Jak już zasygnalizowano we wprowadzeniu do niniejszego opracowania, wystuchanie dziecka realizowane jest w ramach zasady bezpośredniości, zapewniając ochronę małoletniego w postaci możliwości ujawnienia ewentualnych nieprawidłowości lub nadużyć w stosunku do niego. Zasadę tę określa też dodany art. 216² §2 k.p.c., choć do czasu nowelizacji z 2023 r. kwestia uznawania pomocy sądowej była sporna. Obecnie prawodawca opowiada się za wystuchaniem bezpośrednim, co nie powinno być zastępowane innymi środkami, np. badaniem w OZSS (wystuchanie pośrednie) (Eysymontt, 2023; Wybrańczyk, 2025). Ponadto wystuchanie nie może odbywać się zdalnie, w drodze pisemnej lub za pośrednictwem telefonu. Wydaje się wysoce prawdopodobne, że w wielu przypadkach taka forma komunikacji uniemożliwiłaby zarówno nawiązanie kontaktu z dzieckiem, jak i utrzymanie jego uwagi. Poza kontrolą pozostawałby także przebieg wystuchania, w szczególności możliwość wpływu osób obecnych w otoczeniu dziecka na jego wypowiedzi. Również w sytuacji, gdyby dziecko ujawniało nasilone emocje, udzielenie mu wsparcia byłoby mocno ograniczone. Dodatkowo w przypadku dzieci młodszych przeprowadzanie w ten sposób wystuchania oznaczałoby, że pozostałyby one w pomieszczeniu same – bez opieki i nadzoru nad obsługą sprzętu. W praktyce jednak

wnioski stron/uczestników rzadko są w tym zakresie składane (Eysymontt, 2023). Należy zaznaczyć, że zgodnie z uzasadnieniem nowelizacji z 2023 r. wysłuchanie rozumiane jest jako rozmowa, stąd też nie powinno się formułować „wniosków dowodowych” o wysłuchanie (Wybrańczyk, 2025). Związane jest to także z przyjęciem, że wysłuchanie małoletniego nie jest czynnością procesową, choć w literaturze i orzecznictwie można spotkać pogląd przeciwny (Eysymontt, 2023; Wybrańczyk, 2025; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2013 r., SNO 35/13, LEX nr 1409019). Niewątpliwie należy się zgodzić, że celem wysłuchania dziecka nie jest zebranie faktów, a więc nie stanowi to czynności procesowej w postępowaniu dowodowym. Jak słusznie wskazuje D. Wybrańczyk, z tego powodu podnoszenie ewentualnych zarzutów procesowych dotyczących wysłuchania będzie stanowiło trudność (2025). Kwestia ta jednak wpływa na trudny do określenia charakter instytucji wysłuchania, co podnoszono już w poprzednio obowiązującym stanie prawnym (Zalecenia Zespołu Prawa Rodzinnego pod przewodnictwem Z. Marciniaka, poprawki z 25 maja 2010 r.).

Zasada bezpośredniości wiąże się również ze spoczywającym na sędzię obowiązkiem poinformowania dziecka o jego uprawnieniach, zgromadzonym materiale procesowym oraz toku postępowania, określonych odpowiednio w art. 5 k.p.c., art. 9 k.p.c., art. 149 i n. w zw. z art. 13 §2 k.p.c. Jak podaje się w doktrynie, żądanie rozpatrzenia sprawy przez sąd nie może zostać zrealizowane z pominięciem zapoznania się z argumentacją podmiotu domagającego się ochrony prawnej (Bodio, 2023; Czeszejko-Sochacki, 1997; Morawska, 2007; Pastuszko, 2003), co też ustawodawca ściśle wyraził w regulacji materialnoprawnej, nakazującej uwzględnienie stanowiska dziecka w ważniejszych sprawach dotyczących jego osoby lub majątku (art. 95 §4 k.r.o.).

Warto powtórzyć, że zgodnie z treścią art. 514 §1 k.p.c. wysłuchanie nie może być traktowane jako czynność równoznaczna z przeprowadzeniem dowodu z przesłuchania uczestników (art. 299 w zw. z art. 13 §2 k.p.c.). Wysłuchanie uczestnika postępowania nie jest tożsame z wysłuchaniem osoby, która nie jest uczestnikiem danego postępowania, np. świadka. Występuje zatem ona w zasadzie jako instytucja pomocnicza o charakterze techniczno-procesowym, służąca uzyskaniu przez sąd od uczestnika wyjaśnień i oświadczeń faktycznych potrzebnych do rozstrzygnięcia sprawy. W doktrynie wskazuje się, że przy takim rozumieniu instytucja ta nie odbiega znacząco od informacyjnego wysłuchania stron procesu określonego w art. 212 §1 w zw. z art. 13 §2 k.p.c. Informacje przekazywane przez wysłuchiwanego uczestnika są źródłem informacji dla sądu o okolicznościach faktycznych sprawy (Górabłaszczkowska, 2013; Sadowska, 2017; Telenga, 2017). Stąd też szczególnie ważne

jest, aby podczas wysłuchania posługiwać się prostym językiem, zadawać pytania otwarte, unikać przenośni oraz komunikatów zawierających ocenę osób bliskich dziecku. Nie należy formułować pytań sugerujących odpowiedzi. Istotne jest, aby pozostawać „w kontakcie” z dzieckiem, obserwować jego reakcje i emocje, zwracać uwagę, czy nie pojawiają się lęk, niepokój, płacz, zdenerwowanie, zmęczenie, znużenie. Jeśli dziecko konsekwentnie odracza wypowiedzi na dany temat, należy stosownie zareagować. Zakończenie wysłuchania powinno zostać zwieńczone rozmową sędziego z dzieckiem na temat niezwiązany bezpośrednio z przedmiotem wysłuchania. Jeżeli w wysłuchaniu uczestniczy biegły psycholog (o ile jest to wskazane), to podejmuje on czynności zmierzające do obniżenia napięcia emocjonalnego dziecka związanego z jego udziałem w czynności (§11 Rozporządzenia). Wówczas udziela on również sędziemu wskazówek, jak dostosować przekazywane informacje do potrzeb i możliwości dziecka. Ponadto wskazuje sposoby wspierania dziecka w trakcie wysłuchania oraz metody reagowania na sytuacje mogące zakłócać jego przebieg. Po zakończonej czynności należy zapytać dziecko, czy ma jakieś pytania do sędziego (§9 i §10 Rozporządzenia). Z przebiegu wysłuchania sporządza się notatkę urzędową (forma ta zastąpiła obowiązujący do 2015 r. protokół). Jak już wspomniano, przebiegu wysłuchania nie utrwała się za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk lub obraz i dźwięk (zob. także §186 Regulaminu).

Sposób ewidencjonowania wysłuchania dziecka jest złożony pod względem praktycznym i wymaga uregulowania ze strony ustawodawcy. Należy zauważyć, że wciąż nie sprecyzowano, jakie elementy powinna zawierać notatka z wysłuchania małoletniego, ustawodawca nie wskazuje bowiem na stopień jej szczegółowości, dotąd nie powstały też przeznaczone dla tej czynności formularze. Nie ma również prawnej podstawy regulującej dostęp do takiej notatki (Eysymontt, 2023, Wybrańczyk, 2025) – czy np. powinien być zagwarantowany dla rodziców dziecka lub ich pełnomocników. Przyjmując, że wysłuchanie małoletniego jest rozmową z sędzią i jej celem jest poznanie zdania dziecka, to kwestia, czy należałoby udostępniać jej treść osobom, które nie uczestniczyły w tej czynności, wymaga przemyślenia. Z drugiej strony podczas wysłuchania dziecko może przekazać sędziemu istotne wiadomości, związane z jego bezpieczeństwem lub/ oraz jego rodzeństwem bądź innych członków rodziny. Wówczas sąd powinien podjąć stosowne działania. Stąd też decyzja o udostępnieniu treści notatki lub wykorzystaniu informacji podanych przez małoletniego w trakcie wysłuchania powinna zostać podjęta z uwzględnieniem sytuacji rodzinnej dziecka, jego relacji z rodzicami, rozmiarem oraz charakterem konfliktu między opiekunami, a także rozwoju dziecka. Pod rozważę ustawodawcy można byłoby również poddać, czy w opisanej sytuacji sędzia nie powinien obligatoryjnie skontaktować się

z biegłym psychologiem i rozpocząć działań podejmowanych obecnie w związku z wprowadzeniem Standardów Ochrony Małoletnich¹⁰.

W odniesieniu do kwestii utrwalania przebiegu wysłuchania dziecka warto też wskazać, że jeszcze w poprzednio obowiązującym stanie prawnym pojawiały się postulaty, w których wybrzmiewał argument konieczności nagrywania przebiegu wysłuchania dziecka (Gudowski, 2012) po uprzednim uzyskaniu zgody od małoletniego (Czerederecka, 2010). Uznawano to za bardziej odpowiednie rozwiązanie niż protokołowanie przebiegu tej czynności. W doktrynie znany jest również pogląd, że wysłuchanie dziecka winno odbywać się w ramach posiedzenia niejawnego (Cieśliński, 2012).

Choć postulaty te miały na celu poprawę transparentności i ochrony procesowej małoletniego, należy pamiętać o podstawowym założeniu wysłuchania w jego obecnym kształcie.

Mimo zmian prawnych, które zaszły w ostatnim czasie, aktualne pozostaje, że nadrzędnym celem wysłuchania jest zapoznanie się sędziego ze stanowiskiem dziecka (Słyk, 2015). Czynności tej nie można przypisywać formalnego charakteru ani uznawać jej za zmierzającą do zgromadzenia materiału dowodowego, co dodatkowo komplikuje kwestie ustalenia zasad jej utrwalania.

Doprecyzowanie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz wymogów dotyczących pomieszczenia, w których się ono odbywa, należy ocenić pozytywnie, choć – jak wskazano – niektóre kwestie wciąż wymagają uściślenia. Ustawodawca zwrócił uwagę na relewantne kwestie związane z warunkami lokalowymi oraz obowiązkiem informacyjnym. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wyodrębniono sytuacje dzieci ze szczególnymi potrzebami, stąd też nie ma podstaw do tego, aby profesjonalny pełnomocnik w piśmie procesowym wskazywał na potrzebę ograniczenia bodźców mogących rozpraszać małoletniego, u którego występują zaburzenia psychiczne lub zaburzenia rozwojowe (Wybrańczyk, 2025). Jednakże w dalszej części przytoczonego opracowania wskazuje się na taką możliwość.

Z omówionych regulacji wynika zatem, że celem ustawodawcy było stworzenie warunków, w których dziecko mogłoby swobodnie wypowiedzieć się w dotyczącej go sprawie, dostarczając tym samym rzetelnych i wiarygodnych informacji,

---

10 Standardy ochrony małoletnich – zbiór zasad i procedur mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w różnych środowiskach, zapobieganie wszelkim formom przemocy, zaniedbania oraz wykorzystywania małoletnich, a także stworzenie warunków umożliwiających ich rozwój w atmosferze szacunku i troski – wprowadzono w Polsce na mocy nowelizacji ustawy z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich, uchwalonej ustawą z dnia 28 lipca 2023 r.

mogących mieć wpływ na wynik toczącego się postępowania. Wciąż jednak pozostają kwestie niedoprecyzowane. Wystuchanie dziecka jest istotne nie tylko w kontekście prawnym, jako instytucja wpływająca na przebieg postępowania sądowego, lecz może przede wszystkim stanowić przesłankę rozstrzygnięcia w sprawie dotyczącej dziecka i jego rodziny, co podsumowują słowa: „Autentyzm dziecka wyraża się przede wszystkim brakiem trwałych postaw i uprzedzeń, dlatego przy umiejętnym wystuchaniu małoletniego sędzieja liczyć może na całkowitą szczerą wypowiedź dziecka” (Zajączkowska, 2013).

Podsumowując tę część rozważań, należy zauważyć, że wystuchanie jest delikatną formą relacji interpersonalnej, w której jednak nie ma równowagi między rozmówcami. Nie jest to również czynność zastępująca inne czynności prawne (Budzyńska, 2015). Z analizy powyższych regulacji wynika, że najbardziej pożądaną formą jest przeprowadzenie wystuchania poprzez bezpośrednią rozmowę z sędzią. Na rzecz takiej formy optuje także art. 577 k.p.c., który daje sądom opiekuńczym możliwość zmiany prawomocnego orzeczenia sądowego, jeżeli „jest to w interesie osoby, której postępowanie dotyczy”. Takie unormowanie jest przejawem ograniczenia zasady stabilności orzekania i autorytetu władzy sądowniczej, ustępującej nadrzędnej wartości – dobru dziecka (Sutova, Zembruski, 2024).

Obserwacje na temat funkcjonowania instytucji wystuchania dziecka w Polsce pozwalają wnioskować, że system wymiaru sprawiedliwości jest w procesie tworzenia rozwiązań, mających na celu ustandaryzowanie tej czynności zachodzącej w postępowaniu sądowym. Podobne działania można wskazać w innych państwach, np. w Wielkiej Brytanii. Według raportu z Nuffield Family Justice Observatory (Nuffield FJO)¹¹ z 2024 r. decyzje dotyczące życia dziecka są podejmowane podczas postępowania sądowego, w których dzieci nie mają wciąż prawa głosu i nie są widoczne dla profesjonalistów oraz sądów. Za przykład dobrej praktyki uznaje się opublikowany przez Przewodniczącego Wydziału Rodzinnego Sądu w Wielkiej Brytanii Andrewa McFarlana poradnik prezentujący zestaw narzędzi dla sędziów, dotyczących prowadzenia komunikacji pisemnej z dzieckiem celem wyjaśnienia mu działań podejmowanych w postępowaniu¹². Obejmuje on podsumowanie doświadczeń dzieci związanych z udziałem w postępowaniu oraz tego, w jaki sposób sędziowie piszący do dzieci mogą wpływać na te doświadczenia, omawia cele, jakim służy pisanie do osób młodych w różnych okolicznościach, oraz uwzględnia kluczowe

11 Raport dostępny na stronie: <https://www.nuffieldfjo.org.uk>.

12 *Writing to children - A toolkit for judges*, styczeń 2025, dostęp online: <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2025/02/Writing-to-Children--A-Judges-Toolkit-V1.7-1.pdf>.

kwestie, które należy wziąć pod uwagę podczas kontaktu z dziećmi. W poradniku znajdują się także wskazówki co do języka, tonu i formatu wypowiedzi. W publikacji zaprezentowano przykłady zaczerpnięte z poprzednich listów napisanych przez sędziów do dzieci oraz listę opublikowanych wyroków w sprawach, w których sędziowie komunikowali się z osobami młodymi, aby wyjaśnić im swoje czynności i konsekwencje rozstrzygnięcia.

Na podobne kwestie zwrócono uwagę w poradniku opracowanym przez Okręgową Izbę Radców Prawnych pt. *Wysłuchanie dziecka – poradnik*¹³. Oprócz genezy oraz istoty instytucji wysłuchania w publikacji wskazano, że pełnomocnik może formułować wnioski co do sposobu przeprowadzenia tej czynności (np. dotyczących miejsca czy obecności psychologa) oraz zwracać sędziemu uwagę na konieczność poruszenia pewnych istotnych kwestii, co w doktrynie – jak wskazano – nie jest oceniane pozytywnie, jeśli zalecenia te przyjmowałyby formę listy pytań. W poradniku słusznie zaznaczono jednak, że sąd nie jest związany postulatami ani wnioskami pełnomocnika. Wysłuchanie dziecka było również przedmiotem spotkań działającej przy Okręgowej Radzie Adwokackiej Sekcji Praw Dziecka. Z kolei na stronie internetowej Stowarzyszenia Sędziów Rodziny w Polsce znaleźć można wzory informacji o wysłuchaniu dziecka¹⁴, opracowane przez sędziów z sądów rejonowych i okręgowych, z wieloletnim doświadczeniem w sprawach rodzinnych, oraz ekspertów zewnętrznych w zakresie psychologii i prostej komunikacji. Wzory przygotowano w dwóch wariantach: w swobodniejszej formie graficznej, skierowanej do dzieci, oraz w bardziej stonowanej formie dla młodzieży (warianty nie różnią się treścią). Grafiki warto polecić uwadze sędziów rodzinnych ze względu na przystępny i trafny sposób opracowania tych ważnych informacji, które należy przekazać dzieciom podczas wysłuchania – np. tego, że może ono poprosić, aby pewne wypowiedzi nie zostały odnotowane w notatce.

Opracowany poradnik, grafiki czy omawiane powyżej działania to przykłady dobrych praktyk, które z pewnością przyczynią się pogłębienia dyskusji na temat instytucji wysłuchania dziecka. Ze względu na nieustannie zmieniającą się sytuację społeczną oraz częsty kontakt z dziećmi i ich rodzinami ważne jest, by środowisko profesjonalistów mogło dzielić się swoim doświadczeniem, refleksjami, wątpliwościami. Niewątpliwie jednak najbardziej pożądane byłoby wprowadzenie zmian legislacyjnych, kompleksowo regulujących wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym.

---

13 Poradnik dostępny na stronie: <https://www.oirp.warszawa.pl/wysluchanie-dziecka-poradnik/>, opublikowany 27.01.2025 r.

14 Wzory dostępne na stronie: <https://www.sssrwp.pl/aktualnosci.php?art=445&start=0&irek=62>.

4. Podsumowanie

Wysłuchanie dziecka to pomocnicza instytucja procesowa o charakterze technicznym. Jej głównym celem jest uzyskanie przez sąd wyjaśnień i oświadczeń potrzebnych do rozstrzygnięcia sprawy, co nie oznacza zebrania faktów, lecz zapoznania się z opiniami i ocenami wyrażanymi przez dziecko. Zmiany w zakresie wysłuchania dziecka, wprowadzone nowelizacją z 2023 r., należy ocenić jako dobry kierunek, wciąż jednak dostrzec można obszary, które należałoby uregulować lub doprecyzować bardziej szczegółowo. Wysłuchanie dziecka to instytucja, której znaczenie jest doniosłe i może okazać się fundamentalne w rozstrzygnięciu danej sprawy z udziałem dziecka, stąd też zasadne są postulaty zmian prawnych, które precyzowałyby kwestie związane z ewidencjonowaniem przeprowadzania wysłuchania dziecka oraz wciąż trudnym do określenia charakterem prawnym tej instytucji. Jednocześnie należałoby zwiększyć i dostosować do aktualnych potrzeb ofertę szkoleń dla sędziów z zakresu psychologii. Kontakt z dzieckiem wymaga odpowiedniego przygotowania, a jego brak jest jednym z najczęstszych powodów odstąpienia od przeprowadzania wysłuchania małoletniego. Postulat ten wiąże się z szerszą ideą nieustannego wzmacniania podmiotowości dziecka w postępowaniu sądowym. Rezygnacja z wysłuchania dziecka nie powinna być uzasadniana ekonomiką procesową, a jedynie ochroną dobra małoletniego, zatem ważne jest, by sędziowie posiadali umiejętności pomocne w procesie przygotowania wysłuchania dziecka oraz analizy sprawy z jego udziałem. Niedoskonałości systemowe i luki prawne powinny zatem stać się przedmiotem dalszych prac ustawodawcy, tak by potencjał wysłuchania dziecka mógł być w pełni wykorzystywany, co jawi się jako szczególnie ważna potrzeba ze względu na bezpośredni wpływ tej instytucji na życie małoletniego i ochronę jego dobra.

E-mail autorki: dkuna@swps.edu.pl.

Bibliografia

- Bąk, A. (2015). „Bo sąd jest taki ważny” – doświadczenia dzieci uczestniczących w czynności wysłuchania. Raport z badania jakościowego. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14(4), 82–107.
- Borkowska, K. (2011). Prawo dziecka do wypowiedzi a jego udział w postępowaniu cywilnym w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2(35), 27–34.
- Borkowska, K. (2014). *Prawo dziecka do wypowiedzi w sprawach rozpoznawanych przez sąd rodzinny*. Wolters Kluwer.
- Budzyńska, A. (2015). Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym – perspektywa psychologiczna. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14(4), 32–54.
- Cieśliński, M. (2012). Wysłuchanie dziecka w procesie cywilnym (art. 216¹ k.p.c.). *Przegląd Sądowy*, 6, 63–72.
- Cieśliński, M.M. (2015). Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania). *Prawo w Działaniu*, 24, 221–236.
- Cieśliński, M.M. (2021). Sądowe wysłuchanie dziecka a stanowisko jego rodziców. *Przegląd Sądowy*, 1, 45–58.
- Committee on the Rights of the Child (2006). Days of General Discussion of the Committee on the Rights of the Child. Forty-third session 11–29 September 2006.
- Czerederecka, A. (2010). Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. *Rodzina i Prawo*, 14–15, 22–43.
- Czeszejko-Sochacki, Z. (1997). Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka). *Państwo i Prawo*, 11–12, 93.
- Czyż, E. (2002). *Prawa dziecka. Szkoła Praw Człowieka*. Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- Daly, A., Maharjan, N., Montesinos Calvo-Fernández, E., Muller, L.H., Murray, E.M., O’Sullivan, A., Paz Landeira, F., Reid, K. (2024). Climate Action and the UNCRC: A ‘Postpaternalist’ World Where Children Claim Their Own Rights. *Youth*, 4(4), 1387–1404. doi: <https://doi.org/10.3390/youth4040088>
- Eysymontt, M. (2023). *Wysłuchanie małoletniego jako instytucja służąca wzmocnieniu podmiotowości prawnej dziecka w postępowaniu cywilnym czy też idea fantoma? – postulaty de lege lata i de lege ferenda*. W: Ł.B. Plich (red.). *Prawo publiczne i prywatne. W obliczu nowych współczesnych jurysprudencji wyzwań*. Wolters Kluwer, 321–340.

- Florczak-Wątor, M. (2023). W: P. Tuleja (red.). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2. Wolters Kluwer.
- Garlicki, L., Zubik, M. (red.). (2016). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III. LEX.
- Góra-Błaszczkowska, A. (2013). W: H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III. Wolters Kluwer.
- Gudowski, J. (2012). W: T. Ereciński (red.). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*. LexisNexis Polska.
- Holewińska-Łapińska, E. (2013). Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej. *Prawo w Działaniu*. 14, 27–76.
- Jaros, P. (2015). *Prawo dziecka do sądu*. W: S.L. Stadniczeńko (red.). *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Kociucki, L. (1994). *Prawo dziecka do wypowiedania się o sprawach, które go dotyczą i ochrona jego praw w postępowaniu przed sądami*. W: T. Smyczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka: wybrane zagadnienia prawne i socjalne*. Polski Komitet UNICEF.
- Kotas-Turoboyska, S. (2022). *Reprezentacja osoby małoletniej w postępowaniach spadkowych*. Wolters Kluwer.
- Kunicki, I. (2016). W: A. Góra-Błaszczkowska (red.). *KPC. Komentarz*, t. 1, art. 514, nb 9. C.H. Beck.
- Łopatka, A. (2000). *Dziecko – jego prawa człowieka*. IURIS.
- Morawska, E. (2007). Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. *Kwartalnik Prawa Publicznego*, 4, 125–144.
- Nuffield Family Justice Observatory (Nuffield FJO) (2024). *Uncovering private family law: How often do we hear the voice of the child?* Lancaster University.
- Pastuszko, R. (2003). Prawo do wystuchania w postępowaniu sądowym a obowiązek wyjaśniająco-doradczy notariusza. *Rejent*, 5, 102–123.
- Pietruszewska, A., Zaruczyńska, A. (2023). Minor's Hearing in Civil Proceedings. Reflections de Lege Lata and de Lege Ferenda. *Ars Iuridica*, 23(2), 141–150.
- Plewka, J. (2017). *Instytucja wystuchania małoletniego w świetle unormowań prawnych kodeksu postępowania cywilnego*. W: Ł. Błaszczak (red.). *Tendencje prawa materialnego i procesowego cywilnego*. E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 45–61.

- Raitt, F.E. (2007). Hearing Children in Family Law Proceedings: Can Judges Make a Difference? *Child and Family Law Quarterly*, 19 (2), 204–224.
- Rejdak, M. (2020). W: A. Marciniak (red.). *Kodeks postępowania cywilnego, t. 3, Komentarz. Art. 425–729, art. 514, nb II*. C.H. Beck.
- Rylski, P., Walasik, M. (red.). (2023). *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom IV. Część II. Postępowanie nieprocesowe. Postępowania z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i rzeczowego*. Wolters Kluwer.
- Sadowska, J. (2017). Wystuchanie przez sąd opiekuńczy małoletniego kandydata na dawcę szpiku lub komórek krwiotwórczych krwi obwodowej. *Rejent*, 8, 33–48.
- Sawczuk, M. (1997). *Naruszenie podstawowych praw człowieka (na przykładzie naruszenia prawa do wysłuchania)*. W: H. Zięba-Załucka (red.). *Prawa i wolności obywatelskie w procesie transformacji ustrojowej*. Wydawnictwo Oświatowe FOSZE.
- Skubik-Ślusarczyk, S. (2018). *Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku – perspektywa prawno-psychologiczna*. W: T. Kalisz (red.). *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, t. L*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Śtyk, J. (2015). Aspekty prawne wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, (14) 4, 9–31.
- Sutova, M., Zembrzuski, T. (2024), Hearing a Minor as an Instrument of Protecting the Child’s Best Interests in Polish and Macedonian Procedural Law. *Balkan Social Science Review*, 24, 111–133
- Szklanna, A. (2010). Naruszenie prawa do poszanowania życia rodzinnego zagwarantowanego w EKPCz. *Europejski Przegląd Sądowy*, 1, 18–28.
- Telenga, P. (2017). W: A. Jakubecki (red). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1*, 400. Wolters Kluwer.
- Trocha, O. (2015). Udział dzieci w postępowaniu o ograniczenie władzy rodzicielskiej – raport z badań aktowych. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14 (4), 55–81.
- Walker, J. Misca, G. (2019). Why Listening to Children and Young People is Important in Family Justice. *Family Court Review*, 57 (3).
- Weitz, K. (2016). W: T. Ereciński (red.). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Postępowanie rozpoznawcze. t. 2*. LEX.
- Wybrańczyk, D. (2020). *Sytuacja prawna małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*. Wolters Kluwer.
- Wybrańczyk, D. (2025). *Wysłuchanie małoletniego w postępowaniu cywilnym – poradnik dla praktyków*. LEX/el.
- Zajączkowska, J. (2013). Głos dziecka na wokandzie – o instytucji wysłuchania małoletniego. *Palestra*, 7–8.

“Note to my judge”. On the essence and practical significance of hearing a child in court

The article is devoted to the institution of hearing children in civil proceedings. The study reviews international law regulations, the Constitution of the Republic of Poland and lower-level acts – provisions of the Code of Civil Procedure concerning the hearing of children in judicial and non-judicial proceedings. It presents the evolution of the institution, the latest legal changes, particularly with regard to the manner of preparing and conducting hearings of children and the conditions for their organisation, as well as relevant case law. It characterises this activity, taking into account its course and legal gaps that affect current court practice. The discussion also cites examples of good practices in conducting hearings of children, both in Poland and in other countries.

Keywords:

hearing; child; children’s rights; best interests of the child; child-friendly justice; constitutional right to a court

Cytowanie:

Kuna, D. (2025). „Note to my judge”. O istocie wysłuchania i znaczeniu praktycznym wysłuchania dziecka przez sąd. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 57–83.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości – rola instytucji wysłuchania w ochronie interesów dziecka

Paulina Maśłowska

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę

Prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości stanowi kluczowy element ochrony jego praw w postępowaniach sądowych, będąc fundamentem realizacji sprawiedliwości, która uwzględnia potrzeby najmłodszych uczestników postępowania. Wysłuchanie powinno być realnym narzędziem ochrony praw dziecka, wpływającym na pełniejsze uwzględnienie jego głosu w decyzjach sądowych, i w konsekwencji prowadzić do lepszego zaspokojenia jego interesów i zapewnienia mu sprawiedliwego traktowania w wymiarze sprawiedliwości.

W artykule przedstawiono zarówno teoretyczne podstawy instytucji wysłuchania dziecka – w kontekście przepisów międzynarodowych, takich jak Konwencja o prawach dziecka oraz Wytyczne Rady Europy dotyczące wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom – jak i praktyczne wyzwania, które towarzyszą jej stosowaniu w polskim postępowaniu cywilnym. Autorka podejmuje próbę analizy, w jakim zakresie prawo do bycia wysłuchanym rzeczywiście funkcjonuje jako środek zapewniający dziecku wpływ na rozstrzygnięcie sprawy oraz w jaki sposób może zostać skutecznie zagwarantowane w praktyce orzeczniczej.

Słowa kluczowe:

wysłuchanie, wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku, dziecku, ochrona praw dziecka

Wprowadzenie

Współczesne standardy ochrony praw dziecka w postępowaniach kładą szczególny nacisk na jego podmiotowość i aktywne uczestnictwo w procesie decyzyjnym. Zgodnie z art. 12 Konwencji o prawach dziecka każde dziecko zdolne do kształtowania własnych poglądów ma prawo do swobodnego ich wyrażania we wszystkich sprawach, które go dotyczą. To prawo nie jest jedynie formalnością, lecz fundamentalnym elementem zapewniającym dziecku możliwość wpływu na decyzje mające bezpośredni wpływ na jego życie.

W polskim systemie prawnym realizacja tego prawa znajduje odzwierciedlenie w art. 216¹ §1 Kodeksu postępowania cywilnego, który zobowiązuje sąd do wystuchania dziecka, jeśli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości małoletniego na to pozwalają. Wystuchanie dziecka jest jego uprawnieniem, które winno być realizowane z poszanowaniem jego godności i autonomii. Nie może być traktowane jako narzędzie służące interesom innych uczestników postępowania, lecz stanowić wyraz uznania podmiotowości dziecka.

Celem niniejszego artykułu jest analiza instytucji wystuchania dziecka w postępowaniu cywilnym jako realizacji jego prawa podmiotowego. W szczególności zostaną omówione podstawy prawne tego uprawnienia w prawie krajowym i międzynarodowym, praktyczne aspekty jego realizacji oraz wyzwania związane z zapewnieniem dziecku realnego wpływu na przebieg postępowania. Ma to na celu podkreślenie znaczenia traktowania dziecka jako aktywnego uczestnika procesu, którego głos powinien być nie tylko wysłuchany, ale i uwzględniony w podejmowanych decyzjach.

Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom

System prawny oraz instytucje wymiaru sprawiedliwości zostały pierwotnie skonstruowane z myślą o dorosłych uczestnikach postępowań sądowych. Procedury oraz organizacja funkcjonowania sądów przez długi czas nie odzwierciedlały w wystarczającym stopniu specyfiki sytuacji dzieci zaangażowanych w postępowania. W konsekwencji były one postrzegane jako podmioty pozbawione zdolności do samodzielnego wyrażania opinii oraz uczestnictwa w procesie decyzyjnym w sposób równorzędny z dorosłymi. Taki model prowadził do marginalizacji dzieci w toku postępowań, co skutkowało ich poczuciem niezrozumienia, brakiem bezpieczeństwa oraz narażeniem na wysoki poziom stresu i frustracji. Brak mechanizmów umożliwiających rzeczywiste zaangażowanie dzieci w procedury sądowe

przyczyniał się także do nierównego traktowania tej grupy w toku postępowań. Dopiero rozwój międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka oraz zmiana podejścia do jego pozycji procesowej zainicjowały proces dostosowywania systemu wymiaru sprawiedliwości do potrzeb małoletnich uczestników postępowania. Aby dostosować wymiar sprawiedliwości do ich rzeczywistych potrzeb, opracowano ideę wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom. Jest to podejście, które uwzględnia ich wiek, poziom rozwoju, zdolności poznawcze oraz emocjonalne. Celem takiego systemu jest zapewnienie dzieciom równych szans i ochrona ich praw na każdym etapie postępowania. Wprowadzenie odpowiednich mechanizmów i rozwiązań pozwala na minimalizowanie negatywnych skutków udziału dziecka w postępowaniu sądowym. Prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości stanowi kluczowy element ochrony jego praw w postępowaniach sądowych, będąc fundamentem realizacji sprawiedliwości, która uwzględnia potrzeby najmłodszych uczestników postępowania. Wyслуchanie dziecka powinno być realnym narzędziem ochrony praw dziecka, wpływającym na pełniejsze uwzględnienie jego głosu w decyzjach sądowych, co w konsekwencji powinno prowadzić do lepszego zaspokojenia jego interesów i zapewnienia mu sprawiedliwego traktowania w wymiarze sprawiedliwości.

Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom zostały przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 17 listopada 2010 r. Dotyczą one dzieci, które mogą wejść w kontakt z wymiarem sprawiedliwości, niezależnie od rodzaju sprawy – m.in. w ramach postępowań karnych, cywilnych, administracyjnych. W dokumencie poruszono kwestię roli poglądów i potrzeb dzieci w postępowaniach. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku został zdefiniowany jako „systemy sądownictwa, w których gwarantuje się poszanowanie i skuteczne wykonanie wszystkich praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie, mając na uwadze wymienione poniżej zasady oraz należycie uwzględniając stopień dojrzałości dziecka i jego możliwości poznawcze, a także okoliczności danej sprawy. Chodzi w szczególności o wymiar sprawiedliwości, który jest dostępny, dostosowany do wieku, sprawny, spełnia normy należytej staranności, uwzględnia potrzeby i prawa dziecka oraz jest do nich dostosowany, przestrzega praw dziecka, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także prawa do integralności i godności” (Komitet Ministrów Rady Europy, 2010, s. 17).

Zasada uczestnictwa dziecka w postępowaniu sądowym stanowi jeden z kluczowych elementów współczesnego standardu ochrony praw dziecka. Zakłada ona, że dziecko ma prawo do uzyskania informacji na temat przysługujących mu praw,

zapewnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz możliwości wyrażenia własnego zdania w toku prowadzonych postępowań. Istotnym aspektem tej zasady jest także obowiązek nadania odpowiedniej wagi poglądom dziecka wyrażonym w trakcie wysłuchania, z uwzględnieniem jego wieku oraz stopnia dojrzałości. Wytyczne Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom podkreślają konieczność traktowania ich jako pełnoprawnych podmiotów postępowania, posiadających nie tylko interes prawny, ale również określone uprawnienia pozwalające na zadbanie o te interesy. Wymiar sprawiedliwości, chcąc zagwarantować realizację tych uprawnień, powinien dostosować procedury i formy działania do indywidualnych potrzeb dziecka, tak aby umożliwić mu rzeczywisty udział w postępowaniu adekwatnie do jego wieku, rozwoju emocjonalnego i zdolności poznawczych.

Fundamentalną wartością, wokół której powinien być budowany model przyjaznego dziecku wymiaru sprawiedliwości, jest jego godność. Przekłada się to na obowiązek traktowania małoletnich uczestników postępowania w sposób sprawiedliwy, z poszanowaniem ich integralności fizycznej i psychicznej, a także z uwzględnieniem ich aktualnych potrzeb i stanu emocjonalnego. Szczególne znaczenie przypisuje się również prawu dziecka do informacji i porady. Obejmuje ono nie tylko prawo do poznania przebiegu postępowania, w którym dziecko uczestniczy, ale także do zrozumienia roli poszczególnych jego uczestników oraz możliwych konsekwencji wydanych rozstrzygnięć. Informacje te powinny być przekazywane w sposób dostosowany do wieku i możliwości percepcyjnych dziecka, w języku dla niego zrozumiałym, co pozwala na budowanie poczucia bezpieczeństwa i przewidywalności oraz ułatwia swobodne wyrażenie stanowiska (Bąk 2015).

Wytyczne zwracają również uwagę na konieczność zapewnienia dzieciom i ich rodzinom dostępu do usług zdrowotnych, psychologicznych oraz socjalnych jako integralnego elementu wspierania dzieci uczestniczących w postępowaniu. Szczególnie akcentowana jest potrzeba przyjęcia podejścia multidyscyplinarnego, które zakłada współpracę przedstawicieli różnych zawodów pracujących na rzecz dziecka – w tym pracowników socjalnych, mediatorów, psychologów, funkcjonariuszy policji oraz personelu medycznego – w celu pełnego i kompleksowego zrozumienia sytuacji prawnej, społecznej i emocjonalnej dziecka.

Istota wysłuchania

Wysłuchanie jest czynnością zmierzającą do ustalenia zdania dziecka w sprawie, która go dotyczy, i wydania rozstrzygnięcia uwzględniającego jego opinię oraz zgodnego z jego dobrem. Wysłuchanie nie zmierza do uzyskania materiału

dowodowego w sprawie dotyczącej dziecka (Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, 2016). Celem instytucji wysłuchania jest umożliwienie sądowi poznania jego potrzeb, preferencji oraz sytuacji rodzinnej z perspektywy samego małoletniego. Informacje te mają istotne znaczenie dla prawidłowego rozpoznania sprawy i wydania orzeczenia najlepiej odpowiadającego dobru dziecka. Równocześnie wysłuchanie pełni funkcję ochronną – zapewnia dziecku przestrzeń do swobodnego wyrażenia swojego stanowiska w kwestiach go dotyczących, szczególnie w sytuacji konfliktu między rodzicami, kiedy brak jest porozumienia co do spraw istotnych z punktu widzenia dziecka (Budzyńska, 201, s. 35). Z psychologicznego punktu widzenia wysłuchanie ma charakter rozmowy – jest to kontakt pomiędzy dzieckiem a sędzią, który wyróżnia się specyficznym kontekstem sytuacyjnym, m.in. miejscem jego przeprowadzenia, tematyką oraz relacją między rozmówcami. Tego rodzaju rozmowa może stanowić dla dziecka doświadczenie wyjątkowe i zarazem potencjalnie obciążające, dlatego wymaga odpowiedniego przygotowania i wrażliwości ze strony organu prowadzącego czynność (Budzyńska, 2013).

Kwestia wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym została uregulowana w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. Szczególne znaczenie mają w tym zakresie art. 216¹ oraz art. 576 §2 k.p.c., które określają warunki i sposób wysłuchania małoletniego przez sąd. Zgodnie z art. 216¹ k.p.c. sąd w sprawach dotyczących dziecka powinien je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwalają. Analogiczny obowiązek, odnoszący się do postępowania nieprocesowego, został przewidziany w art. 576 §2 k.p.c., zgodnie z którym sąd powinien wysłuchać dziecko w sprawach dotyczących jego osoby lub majątku. Przepisy nie wskazują minimalnego wieku, od którego możliwe jest przeprowadzenie wysłuchania. W praktyce jednak sądy znacznie chętniej wysłuchują starsze dzieci, zwłaszcza te, które ukończyły trzynasty rok życia, przyjmując że dziecko posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnych jest już na tyle dojrzałe, by móc formułować własne zdanie, które należy uwzględnić (Cieśliński, 2017). Warto zauważyć, że prawo do wysłuchania jest prawem dziecka, niezależnie od jego wieku. Młodsze dzieci tak samo jak starsze przeżywają zmiany w swoim życiu – takie jak rozwody rodziców czy zmiany w opiece nad nimi – które wpływają na ich poczucie bezpieczeństwa i dobrostanu emocjonalnego. Wysłuchanie dziecka, nawet młodszego, może pomóc w zrozumieniu tych emocji i w podjęciu decyzji, które będą miały na celu ochronę jego najlepiej pojętego interesu. Wysłuchanie ma na celu poznanie stanowiska dziecka w sprawie, która je dotyczy. Z punktu widzenia sędziego jest to także szansa na bezpośrednie poznanie dziecka – jego sytuacji, emocji i potrzeb – w sprawie, w której ma zapaść orzeczenie. Bezpośredni kontakt

pozwała sędziemu zobaczyć, jak dziecko funkcjonuje i co może być dla niego najlepsze. Swobodna rozmowa z sędzią stanie się jednak możliwa tylko wtedy, gdy dziecko nie będzie odczuwało odpowiedzialności za wynik rozstrzygnięcia, a w jego otoczeniu znajdą się wspierający je dorośli. Zderzenie tej wizji z rzeczywistością prowadzenia spraw rodzinnych, kiedy rodzice najczęściej nie są w stanie dojść do porozumienia i to sąd musi rozstrzygać kwestie miejsca zamieszkania dziecka, kontaktów czy innych spraw istotnych dla dziecka, pokazuje, jak obciążające może być to dla małoletniego. W tym kontekście warto dostrzec wysiłek ustawodawcy, by zapewnić dziecku możliwość udziału w występowaniu, jednocześnie dbając o jego komfort i psychiczne bezpieczeństwo.

Zgodnie z aktualnym stanem prawnym występowanie dziecka nie ma charakteru dowodowego i jako takie nie podlega ani rejestracji dźwięku, ani protokołowaniu (Stefańska 2022). Sposób prowadzenia występowania przez ustawodawcę został tak ustalony, żeby jak najszerzej zadbać o potrzeby dzieci. Z art. 216²§3 k.p.c. wynika, że występowanie nie jest nagrywane ani protokołowane, natomiast sporządza się z niego notatkę, w której w sposób syntetyczny powinno zostać odzwierciedlone stanowisko dziecka w sprawie, z uwzględnieniem jego punktu widzenia i przy zachowaniu zasady ochrony dobra dziecka. Zgodnie z art. 216¹ §2 k.p.c., jeśli dziecko odmawia udziału w występowaniu, sąd powinien odstąpić od tej czynności. To wyraźny przejaw podmiotowego traktowania dziecka – występowanie nie jest czynnością dowodową, lecz służy poznaniu stanowiska dziecka. Zmuszanie małoletniego do rozmowy mogłoby negatywnie wpłynąć na jego stan psychiczny (Rutkowska, Rutkowski 2024). Ponadto występowanie może odbyć się tylko raz w danym postępowaniu, chyba że dobro dziecka przemawia za jego ponownym przeprowadzeniem lub sam małoletni wyrazi taką potrzebę (art. 216¹ §1 k.p.c.). Ustawodawca stara się zatem przeciwdziałać nadmiernemu angażowaniu dzieci w procedury sądowe. Jednocześnie, z uwagi na dynamiczny charakter spraw rodzinnych, długotrwałość postępowań i zmieniające się okoliczności faktyczne, ponowne występowanie może okazać się zasadne.

Ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U., poz. 1606) został znowelizowany art. 216¹, m.in. poprzez dodanie §4, który zobowiązuje sąd do uzasadnienia odstąpienia od występowania dziecka w protokole posiedzenia lub rozprawy. Wymusza to na sądach każdorazowe rozważenie zasadności przeprowadzenia występowania i dokonanie oceny, czy w danych okolicznościach jest to możliwe. Z uwagi na fakt, że występowanie zazwyczaj odbywa się w kontekście silnego konfliktu między rodzicami, ustawodawca wyraźnie wskazuje, że czynność ta ma służyć realizacji prawa dziecka do udziału

w postępowaniu, umożliwiając mu kontakt z sędzią, przekazanie istotnych z jego punktu widzenia informacji oraz okazję do bycia „zobaczonym” wraz ze swoimi potrzebami i emocjami. Warto pamiętać, że to dziecko będzie bezpośrednim odbiorcą skutków orzeczenia – sporu toczącego się między jego rodzicami.

Zgodnie z art. 216² §1 k.p.c. wystuchanie dziecka odbywa się na posiedzeniu niejawnym. Udział w czynności – oprócz dziecka i sędziego – może wziąć wyłącznie biegły psycholog (art. 216² §2 k.p.c.). Sposób sformułowania przepisów (art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 k.p.c.) świadczy o intencji ustawodawcy ustanowienia instrumentu prawnego w postępowaniu sądowym, którego celem jest bezpośredni kontakt sędziego z dzieckiem, a nie pośrednie zapoznavania się sędziego ze zdaniem dziecka, które zostało ustalone np. w ramach spotkania biegłego z dzieckiem (Skubisz-Ślusarczyk 2018). Wystuchanie przebiega bez udziału rodziców oraz ich pełnomocników (Gardziel 2022). Ich obecność mogłaby bowiem prowadzić do wykorzystywania dziecka jako narzędzia do realizacji celów procesowych jednej ze stron. Z przebiegu wystuchania dziecka sędzia sporządza notatkę urzędową. Celem wystuchania jest umożliwienie sędziemu poznania zdania dziecka w sprawie, która je dotyczy, a notatka urzędowa stanowi adekwatny sposób utrwalenia tej czynności. Nagrywanie i protokołowanie są zarezerwowane dla czynności dowodowych, których celem jest ustalenie okoliczności faktycznych, mogących podlegać kwestionowaniu przez strony i ich pełnomocników oraz konfrontacji z innym materiałem dowodowym i ocenie pod kątem wiarygodności. Wystuchanie nie ma takiego charakteru. Jego istotą jest poznanie stanowiska dziecka, a brak udziału stron i ich pełnomocników oraz brak możliwości kontroli przebiegu tej czynności przeciwdziała wykorzystywaniu dziecka w celu realizacji strategii procesowej rodziców.

W Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wystuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania wysłuchań, szczegółowo określono zarówno sposób przygotowania i przeprowadzenia tej czynności, jak i warunki lokalowe. Przygotowanie wystuchania ma na celu rozpoznanie potrzeb dziecka i zaplanowanie, w jaki sposób można na nie odpowiedzieć (Cieśliński, 2024). Sąd powinien ustalić, czy rozwój umysłowy, stan zdrowia oraz stopień dojrzałości dziecka pozwalają na przeprowadzenie wysłuchania, a także ocenić, w jaki sposób dziecko się komunikuje i funkcjonuje – szczególnie w kontekście nawiązania kontaktu i prowadzenia rozmowy (§2 rozporządzenia). Podkreślenia wymaga, że brak posługiwania się językiem polskim, posługiwanie się Polskim Językiem Migowym oraz szczególne potrzeby w komunikacji nie stanowią przeszkody w przeprowadzeniu wysłuchania. Zgodnie z §3 ust. 2 rozporządzenia

sędzia, planując wysłuchanie, powinien uwzględnić potrzebę przetłumaczenia wypowiedzi dziecka lub konieczność użycia komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Sąd musi również ocenić, czy zachodzą przesłanki do obecności biegłego psychologa przy wysłuchaniu (§2 pkt 3 rozporządzenia). W ramach przygotowania wysłuchania sędzia może posiłkować się informacjami zgromadzonymi w aktach sprawy, w tym wynikającymi z wysłuchania lub przesłuchania rodziców (bądź opiekuna dziecka), wywiadu kuratorskiego, opinii biegłych. Wysłuchanie powinno być organizowane w porze optymalnej dla aktywności poznawczej dziecka, a jego termin wyznaczyć na inny dzień niż rozprawa (§3 rozporządzenia). Zazwyczaj dziecko przybywa na wysłuchanie pod opieką jednego z rodziców – strony postępowania. Jeżeli wysłuchanie odbywa się tego samego dnia co rozprawa, rodzic może być skoncentrowany na sprawie i własnych emocjach, nie dostrzegając potrzeb dziecka. Rodzice musieliby też zorganizować opiekę dla dziecka po wysłuchaniu, co wiąże się z dodatkowym stresem, oczekiwaniem i napięciem u dziecka.

W kontekście wysłuchiwanie dzieci z zaburzeniami psychicznymi, rozwojowymi lub z niepełnosprawnością intelektualną rozporządzenie przewiduje szczególne środki ochronne mające na celu zagwarantowanie komfortu psychicznego i poczucia bezpieczeństwa małoletnich. Zgodnie z §4 pkt 3 rozporządzenia dzieciom tym umożliwia się wcześniejsze zapoznanie z miejscem wysłuchania – co najmniej dwa dni przed jego terminem. Takie rozwiązanie ma służyć adaptacji, zmniejszeniu poziomu lęku i stresu. Ponadto wysłuchanie powinno odbyć się w odpowiednio przystosowanym pomieszczeniach, urządzonej w jasnej, stonowanej kolorystyce. Pomieszczenie powinno być wyposażone w meble dostosowane do wieku dziecka, miękką wykładzinę, regulowane i ciche oświetlenie (§13 ust. 1 rozporządzenia). Opisane warunki mają na celu stworzenie neutralnego, niedyrektywnego otoczenia sprzyjającego swobodnej wypowiedzi. Istotne jest także ograniczenie bodźców rozprasających, takich jak jaskrawe kolory czy głośne dźwięki, co ma szczególne znaczenie w przypadku dzieci ze spektrum autyzmu. W sytuacjach, gdy wysłuchanie odbywa się w pomieszczeniu wyposażonym w sprzęt do rejestracji audiowizualnej (przyjazny pokój przesłuchań), sąd ma obowiązek poinformować dziecko, że urządzenia te nie będą używane w trakcie wysłuchania (§13 ust. 1 rozporządzenia).

Odnosząc się do Wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, należy zauważyć, że powinien być on dostosowany do potrzeb dziecka nie tylko w trakcie postępowania, ale również przed jego rozpoczęciem i po zakończeniu. Kluczową zasadą jest tutaj prawo dziecka do uzyskania informacji. W tym kontekście rozporządzenie przewiduje, że dziecko, które ma być wysłuchane, otrzymuje przygotowaną w sposób dla niego zrozumiałą informację. Materiał ten

wyjaśnia cel wysłuchania, jego przebieg, miejsce przeprowadzenia oraz kto i w jakiej roli bierze w nim udział. Przejawem prawa dziecka do informacji jest również zasada określona w §8 rozporządzenia, stwierdzająca, że przed rozpoczęciem wysłuchania sędzia powinien umożliwić dziecku zapoznanie się z miejscem wysłuchania oraz w sposób przystępny i dostosowany do wieku i możliwości dziecka wyjaśnić mu: zasady wysłuchania, prawo do odmowy udziału w czynności, cel wysłuchania oraz to, że dziecko nie ponosi odpowiedzialności za treść przyszłego orzeczenia. Poinformowanie dziecka o tym, co się wydarzy, jak będzie wyglądał przebieg wysłuchania, kto w nim uczestniczy i jaką rolę pełni, sprzyja budowaniu poczucia bezpieczeństwa i przewidywalności. Taka komunikacja wpływa pozytywnie na gotowość dziecka do rozmowy z sędzią o sprawach, które są dla niego ważne.

Orzeczenia sądowe, które w sposób wyważony i oparty na wysłuchaniu uwzględniają potrzeby dziecka, mogą przyczynić się do wzrostu zaufania do instytucji wymiaru sprawiedliwości. Dziecko, które czuje, że zostało wysłuchane, jest bardziej skłonne zaakceptować rozstrzygnięcie sądu i adaptować się do nowych warunków, nawet jeśli są one dla niego trudne. W przeciwnym razie, gdy sąd nie uwzględnia stanowiska dziecka, może to prowadzić do poczucia niesprawiedliwości, a w przyszłości dziecko może mieć trudności w zaufaniu instytucjom prawnym.

Podsumowanie

Przedstawiona analiza wskazuje jednoznacznie, że wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym stanowi nie tylko formalny element procedury, lecz przede wszystkim wyraz poszanowania jego podmiotowości oraz realizację prawa do uczestnictwa w sprawach, które go dotyczą. Współczesne podejście do dziecka jako pełnoprawnego uczestnika postępowania sądowego, wyrażone zarówno w przepisach krajowych, jak i w wytycznych międzynarodowych, podkreśla konieczność zapewnienia dziecku rzeczywistego wpływu na proces decyzyjny, przy jednoczesnym zagwarantowaniu mu bezpieczeństwa psychicznego i emocjonalnego.

Wysłuchanie, zgodnie z art. 216¹ k.p.c., nie ma charakteru dowodowego, lecz służy rozpoznaniu sytuacji dziecka z jego perspektywy oraz umożliwia sędziemu podjęcie bardziej adekwatnych i trafnych rozstrzygnięć. Szczególny nacisk kładzie się na sposób przeprowadzenia tej czynności – w warunkach bezpiecznych, z wykluczeniem presji oraz wpływów procesowych ze strony rodziców lub ich pełnomocników. Takie ukształtowanie procedury wysłuchania minimalizuje ryzyko instrumentalizacji dziecka w konflikcie rodzicielskim.

Wdrożenie standardów wynikających z Wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom oraz obowiązujących przepisów krajowych – w tym znowelizowanego art. 216¹ Kodeksu postępowania cywilnego – tworzy podstawy do budowania systemu, w którym głos dziecka nie tylko wybrzmiewa, ale jest realnie brany pod uwagę przy rozstrzygnięciu spraw mających bezpośredni wpływ na jego życie.

Tym samym instytucja wysłuchania powinna być traktowana jako istotny element sądowego procesu decyzyjnego – nie tylko w wymiarze proceduralnym, ale przede wszystkim aksjologicznym, odzwierciedlającym zasadę poszanowania godności, autonomii i dobra dziecka. Praktyczne wdrożenie tych zasad wymaga nie tylko zmian legislacyjnych, lecz także zmiany kultury orzekania – opartej na empatii, interdyscyplinarności oraz rzeczywistym zrozumieniu potrzeb dziecka jako osoby mającej prawo do własnego zdania, ochrony i zrozumienia.

E-mail autorki: paulina.maslowska@fdds.pl.

Bibliografia

- Bąk, A. (2015). „Bo sąd jest taki ważny...” Doświadczenia dzieci uczestniczących w czynności wysłuchania. Raport z badania jakościowego. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 14(4), 82–107.
- Budzyńska, A. (2015). Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym – perspektywa psychologiczna. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 14(4), 32–54.
- Cieśliński, M. (2024). Określenie odpowiedniego czasu na dokonanie czynności wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym. *PPC*, 3, 417–428.
- Cieśliński M. (2017). Stanowisko sędziów na temat wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniu cywilnym. *Prawo w Działaniu*, 29, 142–149.
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (2016). *Jak zorganizować wysłuchanie dziecka w trybie art. 216¹ i art. 576§2 KPC*.
- Gardziel, M.K. (2022). Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów. *Przegląd Sądowy*, 7–8, 100–120.
- Komitet Ministrów Rady Europy. (2010). *Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*. Rada Europy.
- Rutkowska, A., Rutkowski, D. (2024). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39). Tom I* (red. O.M. Piaskowska). Wolters Kluwer.
- Skubisz-Ślusarczyk, S. (2018). Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku – perspektywa prawno-psychologiczna. *NKPK*, 50, 133–158.
- Stefańska, E. (2022). *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1–477(16)* (red. M. Manowska, LEX/el.). art. 216(1).
- Słyk, J. (2015). Aspekty prawne wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 14(4), 9–31.
- Wesołowska, A. (2005). Dziecko w procesie – podejście interdyscyplinarne. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 4(1), 1–12.

Akty prawne

- Konwencja o prawach dziecka, sporządzona w Nowym Jorku dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r., poz. 1568, ze zm).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024 r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do prowadzenia takich wysłuchań (Dz.U. z 2024 r., poz. 1579).

The right of the child to a friendly justice system – the role of the hearing institution in protecting the interests of the child

The right of the child to a friendly justice system is a key element of protecting their rights in court proceedings, being the foundation of the implementation of justice that takes into account the needs of the youngest participants in the proceedings. Hearing a child should be a real tool for protecting children's rights, influencing a more complete consideration of their voice in court decisions, which should consequently lead to better satisfaction of their interests and ensuring their fair treatment in the justice system.

The article presents both the theoretical foundations of the institution of hearing the child – in the context of international legal standards such as the Convention on the Rights of the Child and the Council of Europe Guidelines on child-friendly justice – as well as the practical challenges accompanying its application in Polish civil proceedings. The author undertakes an analysis of the extent to which the right to be heard genuinely operates as a mechanism ensuring the child's influence on judicial decisions, and how this right can be effectively guaranteed in judicial practice.

Keywords:

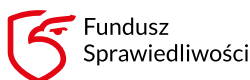
hearing, child-friendly justice, child, protection of children's rights

Cytowanie:

Maślowska, P. (2025). Prawo dziecka do przyjaznego wymiaru sprawiedliwości – rola instytucji wysłuchania w ochronie interesów dziecka. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 84–95.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Zapewnienie dziecku ochrony w związku z występowaniem przemocy domowej – czyli działania służb związane z wydaniem środków ochrony oraz postępowanie w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej

Aneta Mikołajczyk

Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia,
Biuro Rzecznika Praw Dziecka

Dziecko, jako osoba nieposiadająca pełnej zdolności do czynności prawnych, wymaga, by działania na jego rzecz były podejmowane przez właściwe służby państwowe odpowiedzialne za ochronę praw dziecka, zwłaszcza w sytuacji, gdy rodzice dziecka nie są w stanie zrobić tego samodzielnie (bez względu na przyczynę). Ponadto działania te powinny uwzględniać szeroko rozumiane dobro dziecka. Przeciwdziałanie przemocy domowej wobec małoletnich wymaga, by służby interweniowały jak najskuteczniej, w trybie pilnym i bez zbędnej zwłoki.

Zgodnie z ustawą z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej procedura „Niebieskie Karty” ma być narzędziem pomocy przy przeciwdziałaniu przemocy domowej zapewniającym wsparcie osobom doznającym przemocy oraz umożliwiającym podejmowanie działań wobec osób, które ją stosują.

W artykule poruszono kwestie dotyczące zadań podmiotów inicjujących procedurę „Niebieskie Karty” w zakresie działań interwencyjnych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie doznającej przemocy domowej. Obejmują one zarówno środki ochrony, które mogą zastosować Policja lub Żandarmeria Wojskowa, jak i czynności zapewniające dziecku ochronę, tj. procedurę opisaną w art. 12a ustawy.

W zakresie środków przysługujących Policji i Żandarmerii omówiono narzędzia uregulowane w art. 15aa i art. 15aaa ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji oraz art. 18a i art. 18aa ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych

organach porządkowych. Jest to szczególnie ważne z tego względu, że podjęcie przez Policję czy Żandarmerię Wojskową właściwych działań w tym zakresie może umożliwić pozostawienie dziecka w dotychczasowym środowisku.

Ponadto w artykule przedstawiono i omówiono narzędzia, jakimi dysponują pracownicy socjalni, mające na celu zapewnienie dziecku ochrony w związku z doznawaniem przemocy domowej. Omówiono zarówno przestanki, które umożliwiają podjęcie ww. czynności, jak i wyzwania pojawiające się nie tylko przy realizowaniu przez pracowników socjalnych zadań wynikających z art. 12a ustawy, ale też wynikających z działań lub zaniechań ustawodawcy. Opisano również zadania służb, które biorą udział w procedurze z art. 12a ustawy, oraz konsekwencje realizacji tych czynności. Zwrócono także uwagę na wyzwania dotyczące czynności zapewnienia dziecku ochrony, opisanej w art. 12a ustawy.

Słowa kluczowe:

przemoc domowa; dziecko; osoba doznająca przemocy domowej; osoba stosująca przemoc domową; procedura Niebieskie Karty; zapewnienie dziecku ochrony; procedura w trybie art. 12 ustawy

1. Wstęp

S twierdzenie, że przemoc domowa narusza prawa człowieka, obecnie traktowane jest jako truizm. Stało się tak m.in. za sprawą zinternalizowania treści praw człowieka w społeczeństwie. Wydaje się także, że nasz ustawodawca dał temu wyraz poprzez usunięcie preambuły¹ z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej, która wskazywała, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka.

Zauważyć też trzeba stopniową eliminację przyzwolenia na stosowanie zadeklarowanej przemocy, w tym przemocy wobec dzieci (Makaruk i Drabarek, 2022). Inne są również rodzaje przemocy – nie tylko fizyczna, ale coraz częściej również psychiczna i ekonomiczna. Z przeprowadzonej przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce w 2023 r. wynika, że skala krzywdzenia dzieci ze strony bliskich dorosłych w wymiarze przemocy zarówno fizycznej, jak

1 Preambuła nie zawiera norm prawnych w ścisłym znaczeniu, a jest to uroczysty wstęp do aktu normatywnego, wyjaśniający okoliczności jego wydania oraz określający cele, jakim powinien on służyć. Odgrywa znaczącą rolę podczas interpretacji tekstu aktu.

i psychicznej jest wciąż duża, choć odnotowano wyraźną kontynuację trendu spadkowego dotyczącego skali doświadczania przemocy fizycznej. W tym zakresie ważna jest także działalność rodzimego ustawodawcy, który od 2005 r. tworzy przepisy w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie/domowej. Jednak wyeliminowanie przyzwolenia na przemoc domową z przepisów prawa nie jest jednoznaczne z trwałym jej usunięciem z życia społecznego (Płatek, 2007).

Kolejnym truizmem jest stwierdzenie, że rodzina to istotna i podstawowa grupa społeczną, ważna dla prawidłowego rozwoju dziecka. Trzeba jednak pamiętać, że dobro rodziny osiąga się jedynie wtedy, gdy dobrostan dotyczy wszystkich jej członków.

Przepisy prawa powszechnie obowiązującego dają rodzicom prawo do wychowywania ich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Jednakże to uprawnienie nie jest bezwarunkowe – ograniczają je podmiotowość dziecka i jego prawa, a gdy dziecko krzywdzone jest przez osoby najbliższe, to właśnie na państwie ciąży obowiązek podjęcia działań zapewniających małoletniemu bezpieczeństwo zarówno fizyczne, jak i psychiczne.

System ochrony dzieci przed utratą zdrowia czy życia wymaga sprawnie działającego mechanizmu, pozwalającego w odpowiednim momencie podjąć interwencję ratującą dziecko. Brak takiej procedury podważa sens istnienia systemu ochrony dzieci przed przemocą. W sytuacji zagrożenia życia i zdrowia dzieci w związku z przemocą domowa ustawodawca wprowadził specjalny tryb ochrony dzieci opisany w art. 12a i kolejnych ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (dalej: ustawa), tj. czynność zapewnienia dziecku ochrony. W niniejszym artykule omówiono zarówno powyższe narzędzie, jak i realizujące je podmioty, a także przedstawiono wyzwania związane ze stosowaniem tej procedury.

Należy zwrócić uwagę, że w polskim systemie prawnym oprócz trybu zapewnienia dziecku ochrony, uregulowanego w art. 12a ustawy, istnieją jeszcze inne, odrębne tryby udzielenia natychmiastowej ochrony dzieciom – tj. zabezpieczenie dziecka przez Policję (art. 1 ustawy o Policji w związku z art. 58 ust. 1 pkt 2 lub art. 103 ust. 2 pkt 2 ustawy o wpieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej) czy wydanie przez sąd opiekuńczy zarządzeń w wypadkach nagłych (art. 569 kpc). Ponieważ jednak powyższe sposoby ochrony dziecka nie ograniczają się tylko do zachowań przemocy domowej, nie będą stanowiły przedmiotu niniejszego artykułu.

Dziecko i prawa dziecka

Zarówno przepisy prawa krajowego, jak i akty rangi międzynarodowej gwarantują dziecku prawo do zapewnienia opieki rodziców oraz – równocześnie – przez państwo (Szafranek, 2023).

Zgodnie z art. 2 ust. 2 *Konwencji o prawach dziecka* (dalej: Konwencja) państwa – strony (sygnatariusze Konwencji) zobowiązane są do podejmowania właściwych kroków dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania. Art. 19 ust. 1 Konwencji nakłada na państwa będące stronami Konwencji obowiązek podejmowania wszelkich kroków dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych. Tego rodzaju środki ochronne powinny obejmować skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych służących udzielaniu pomocy zarówno dziecku, jak i osobom sprawującym nad nim opiekę, a także inne formy działań prewencyjnych, ukierunkowane na ustalanie, informowanie, wszczynanie i prowadzenie śledztw oraz postępowań, notowanie wymienionych wyżej przypadków niewłaściwego traktowania dzieci, a tam, gdzie jest to właściwe – ingerencją sądu. Z kolei art. 16 Konwencji określa zakaz ingerencji w sferę życia prywatnego, rodzinnego, domowego dziecka, art. 9 Konwencji zaś stanowi gwarancję sprawowania opieki przez rodziców, choć od tej zasady możliwe są wyjątki. W szczególnych sytuacjach opieka nad dzieckiem może być rodzicom ograniczona/odebrana, w przypadku gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zgodnie z obowiązującym prawem oraz w drodze przeprowadzenia właściwego postępowania sądowego zdecydują, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka.

Zgodnie z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Jednak ustawodawca przewidział możliwość ingerencji w te uprawnienia poprzez wprowadzenie prawnej możliwości ograniczenia/pozbawienia władzy rodzicielskiej (art. 48 ust. 2 Konstytucji RP). Należy jednak pamiętać, że może to nastąpić tylko i wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie oraz na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Kolejnym bardzo ważnym przepisem jest art. 72 Konstytucji RP, nakazujący ochronę dzieci przez państwo. Przepis ten umożliwia także żądanie od państwa ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, zapewnienie dziecku opieki oraz wysłuchania dziecka.

Realizację wyżej wskazanych norm konstytucyjnych czy konwencyjnych można odnaleźć w przepisach ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny

i opiekuńczy(dalej: krio). Zgodnie z art. 96 §1 krio rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Obowiązani są zatem troszczyć się o jego fizyczny i duchowy rozwój oraz przygotować je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa, odpowiednio do jego uzdolnień. Natomiast art. 100 krio nakłada na sąd opiekuńczy i inne organy władzy publicznej obowiązek udzielenia pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Z kolei art. 109 krio zobowiązuje sąd opiekuńczy do wydania odpowiednich zarządzeń, gdy dobro dziecka jest zagrożone. Rodzice w swoim działaniu powinni zaś kierować się dobrem dziecka oraz wysłuchiwać jego zdania.

Prawo dziecka do samostanowienia, wysłuchania i uwzględnienia jego zdania, a także do partycypacji w życiu społecznym na przestrzeni ostatnich lat umocniło swoje znaczenie i obecnie traktowane jest jako pewnik w społeczeństwie, dzięki czemu dzieci mają zapewnione faktyczne uczestnictwo w wielu dotyczących ich przestrzeniach. Dostrzegł to również ustawodawca, nowelizując ustawę i inne akty powszechnie obowiązującego prawa, regulujące problematykę przemocy domowej, i dał temu wyraz poprzez przyznanie dziecku uprawnienia do wyrażenia swojego zdania, które to prawo jest wiążące. Mianowicie w §5 ust. 3 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (dalej: Rozporządzenie), w sytuacji, gdy małoletni/małoletnia doznaje przemocy domowej od rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych, działania w ramach procedury „Niebieskie Karty” mogą być podejmowane w obecności pełnoletniej osoby wskazanej właśnie przez dziecko². Tym samym uzyskało ono możliwość wyrażenia swojego zdania, które następnie winno być respektowane.

Jednakże, mimo tych zmian i przyznania dziecku – w pewnych zakresach – prawa do samostanowienia, dopiero uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych daje pełne prawa do samostanowienia. Zgodnie z art. 1 Konwencji dzieckiem jest każda istota ludzka w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność. Definicja pojęcia „dziecko” nie została zawarta ani w Konstytucji RP, ani w krio, a definicje znajdujące się w różnych

---

2 Zgodnie §5 ust. 3 Rozporządzenia: „Jeżeli istnieje podejrzenie, że osobami stosującymi przemoc domową wobec małoletniego są rodzice, opiekunowie prawni lub faktyczni, działania w ramach procedury przeprowadza się w obecności pełnoletniej osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 §11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, zwanej dalej «osobą najbliższą», lub pełnoletniej osoby wskazanej przez małoletniego”. Wskazane podmioty, w obecności których prowadzone są działania w ramach procedury, są równoważne i równorzędne.

aktach normatywnych wykorzystywane są jedynie na potrzeby danego aktu³, co wynika z zasad techniki prawodawczej. Wskazać należy, że wpływ na porządek objaśniania pojęć ma umiejscowienie definicji w akcie prawnym wynikającym z hierarchii aktów prawnych i ich znaczenie systemowe dotyczy pojęć opisanych w Konstytucji RP, ratyfikowanej umowie czy kodeksie, dlatego też definicja terminu „dziecko” z Konwencji ma charakter generalny i systemowy (Mikołajczyk, 2024).

Pełnoletność uzyskiwana jest co do zasady z chwilą ukończenia 18. roku życia, o czym stanowi art. 11 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (dalej: kc). Wyjątkowo zaś pełnoletność może uzyskać wcześniej wyłącznie kobieta, która po ukończeniu 16. roku życia zawarła małżeństwo za zezwoleniem sądu opiekuńczego (art. 10 kc i art. 10 krio). Nie traci jej w sytuacji unieważnienia małżeństwa przed ukończeniem 18. roku życia. Dzięki pełnoletności uzyskiwana jest pełna zdolność do czynności prawnych, będąca trwałym, niezbywalnym atrybutem podmiotowości prawnej pełnoletniej osoby fizycznej i polegająca zarówno na dokonywaniu wszelkich czynności o charakterze cywilnoprawnym we własnym imieniu, jak i możliwości ich wykonywania w imieniu i na rzecz osoby trzeciej (Pilich, 2021; Nazaruk, 2024).

Dziecko, nie mając pełnej zdolności do czynności prawnych, dla realizacji swych praw wymaga działania osób trzecich, tj. przedstawiciela ustawowego, którym co do zasady są rodzice. Jeśli jednak ich działania zagrażają dobru dziecka, konieczne jest podjęcie efektywnych czynności celem zabezpieczenia dziecka.

Jednym ze sposobów ochrony dzieci i ich praw, który jednocześnie stanowi wyraz obowiązku państwa dotyczącego zapewnienia ochrony osobom doznającym przemocy domowej, o którym mowa w art. 3 ustawy, jest specjalny tryb zapewnienia bezpieczeństwa dziecku uregulowany w art. 12a ustawy. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu „w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą domową pracownik socjalny zapewnia dziecku ochronę przez umieszczenie go u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 §11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, dającej gwarancję zapewnienia dziecku bezpieczeństwa i należytej opieki, w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej”. Warto zaznaczyć, że omawiany tryb

---

3 Definicja pojęcia „dziecko” znajduje się np. art. 2 ust. 1 ustawy z dnia z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka: „W rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”, czy w art. 2 pkt 5 ustawy z dnia z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci: „dziecko – oznacza to dziecko własne, dziecko przysposobione oraz dziecko, w sprawie którego toczy się postępowanie o przysposobienie, dziecko znajdujące się pod opieką prawną, dziecko umieszczone w pieczy zastępczej lub dziecko umieszczone w domu pomocy społecznej”.

zapewnienia dziecku ochrony nie wprowadza nowego obowiązku⁴, a jest specjalną procedurą udzielenia pomocy dziecku.

Obowiązki podmiotów w zakresie przeciwdziałania przemocy

Ustawodawca przewidział, że procedura „Niebieskie Karty” ma być narzędziem pomocy przy przeciwdziałaniu przemocy domowej zapewniającym wsparcie osobom doznającym przemocy oraz umożliwiającym podejmowanie działań wobec osób, które ją stosują.

Podmioty inicjujące procedurę „Niebieskie Karty”, opisane w art. 9a ust. 11–11d ustawy – tj. pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej, funkcjonariusz Policji, żołnierz Żandarmerii Wojskowej, pracownik socjalny specjalistycznego ośrodka wsparcia dla osób doznających przemocy domowej, asystent rodziny, nauczyciel wychowawca będący wychowawcą klasy lub nauczyciel znający sytuację domową małoletniego, osoba wykonująca zawód medyczny, w tym lekarz, pielęgniarka, położna lub ratownik medyczny, przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, a także pedagog, psycholog lub terapeuta, którzy są przedstawicielami: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty, ochrony zdrowia i organizacji pozarządowych – zobowiązane są również do podjęcia działań interwencyjnych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie doznającej przemocy domowej, w szczególności w zakresie zapobieżenia zagrożeniom dla życia lub zdrowia osoby doznającej przemocy domowej, co wynika bezpośrednio z §3 ust. 2 pkt 2 Rozporządzenia. Osoba inicjująca procedurę „Niebieskie Karty” jest zobowiązana właśnie do zwrócenia się do Policji lub Żandarmerii Wojskowej, by wobec osoby stosującej przemoc domową zastosowano środki ochrony przewidziane w art. 15aa i art. 15aaa ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji lub art. 18a i art. 18aa ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych. Środki te – w postaci nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, zakazu zbliżania się do wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia,

---

4 Należy również wspomnieć, że negatywne konsekwencje prawnokarne opisane są w art. 162 kk, określającym przestępstwo nieudzielenia pomocy osobie znajdującej się w położeniu groźącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, które zagrożone jest karą pozbawienia wolności do lat trzech. Każda zatem osoba ma obowiązek udzielenia pomocy dziecku znajdującemu się w określonej sytuacji objętej tym przepisem, a brak podjęcia działań, udzielenia takiej pomocy, stanowi przestępstwo.

zakazu zbliżania się do osoby doznającej przemocy domowej oraz zakazu kontaktowania się z osobą doznającą przemocy domowej, a także zakazu wstępu na teren szkoły, placówki oświatowej, opiekuńczej lub artystycznej, obiektu sportowego lub miejsca pracy, i przebywania na tym terenie (dalej: środki ochrony) – mogą być wydawane nie tylko podczas interwencji Policji, ale też w związku z powzięciem informacji o występowaniu przemocy domowej. Zgłoszenia takiego może dokonać każdy, kto posiada informację o stworzeniu zagrożenia dla życia lub zdrowia osoby doznającej przemocy domowej przez osobę stosującą tę przemoc.

W procedurze udzielenia pomocy dziecku, określonej w art. 12a ustawy, uczestniczy również Policja, która w oparciu o wyżej wskazane przepisy każdorazowo ma za zadanie rozważyć usunięcie osoby stosującej przemoc z miejsca zamieszkania osoby doznającej przemocy czy wydanie zakazu zbliżania, zakazu kontaktowania się z osobą doznającą przemocy czy zakazu wstępu na określony teren. Środki te stosowane są w sytuacji stwarzania zagrożenia życia lub zdrowia osoby doznającej przemocy domowej i wymagają uprzedniego wypełnienia przez funkcjonariusza kwestionariusza szacowania ryzyka zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego (Dz.U. z 2023 r., poz. 1613)⁵.

Mając powyższe na uwadze, a także kierując się zasadami wyrażonym w Konstytucji RP dotyczącymi ochrony dzieci oraz samym dobrem dziecka, zasadne byłoby przyjęcie, że zapewnienie dziecku bezpieczeństwa w sytuacji wystąpienia przemocy domowej powinno być zrealizowane w pierwszej kolejności poprzez – co do zasady – usunięcie osoby stosującej przemoc z miejsca zamieszkania dziecka, tj. zastosowanie przez Policję czy Żandarmerię Wojskową środków ochrony. Następnie, gdy powyższe działanie okaże się niewystarczające lub niemożliwe (np. w sytuacji krzywdzenia dziecka przez oboje rodziców), konieczne jest zastosowanie trybu zapewnienia dziecku ochrony, opisanego w art. 12a ustawy.

Jest to szczególnie ważne z tego względu, że podjęcie przez Policję czy Żandarmerię Wojskową właściwych działań w tym zakresie może umożliwić pozostanie dziecku w dotychczasowym środowisku – znanym i bezpieczniejszym w tej trudnej sytuacji. Ujawnienie przemocy powinno wiązać się z negatywnymi konsekwencjami dla sprawcy, a nie ofiary. Przeniesienie dziecka z jego miejsca zamieszkania nie byłoby karą dla dorosłego, który stosuje przemoc, lecz dotkliwym skutkiem dla tego dziecka – mimo że to ono wymaga ochrony i nie jest niczemu winne. Bycie

---

5 Obowiązek wypełnienia kwestionariusza szacowania ryzyka zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego obowiązuje od dnia 30 listopada 2020 r., z zastrzeżeniem, że z uwagi na przyznanie nowych uprawnień Policji od dnia 15 sierpnia 2023 r. pierwotne brzmienie ww. kwestionariusza zostało zmienione.

dzieckiem nie powinno ograniczać zasady, zgodnie z którą osoba doznająca przemocy nie ponosi konsekwencji czynów osoby stosującej przemoc – przeciwnie, zasada ta powinna być szczególnie chroniona właśnie w odniesieniu do dzieci.

Za powyższym sposobem działania przemawia również konstrukcja kwestionariusza szacowania ryzyka dla zagrożenia życia lub zdrowia dziecka (Dz.U. z 2025 r., poz. 213)⁶. Punkt 3 tego kwestionariusza zawiera informacje, które nie warunkują dokonania oceny zagrożenia, ale ich funkcją jest wskazanie na uprzednie rozważenie przez funkcjonariuszy Policji zastosowania możliwości wydania środków ochrony, tj. odseparowania osoby stosującej przemoc od dziecka, a nie odwrotnie.

Taka metoda działania – tj. wydanie nakazu i zakazu – może pozwolić uniknąć przeprowadzenia czynności zapewnienia dziecku ochrony, a w sytuacji wydania np. zakazu kontaktów czy zakazu zbliżania – uniemożliwić osobie stosującej przemoc kontakt z dzieckiem. Pamiętać należy, że skutkiem samej czynności opisanej w art. 12a ustawy nie jest pozbawienie czy ograniczenie kontaktów z dzieckiem – w praktyce rodzic może spotkać się z nim nawet następnego dnia po jej dokonaniu. Choć z perspektywy dziecka nie byłoby to wskazane, przepisy tego nie zabraniają. Zastosowanie dodatkowych środków ochrony zwiększałoby jednak realne bezpieczeństwo dziecka.

Zapewnienie dziecku ochrony

Przepisy art. 12a–12c ustawy, wprowadzone nowelizacją z 2010 r. (Dz.U. z 2010 r., nr 125, poz. 842), uregulowały ówczesnie możliwość odebrania przez pracownika socjalnego dziecka z rodziny w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z przemocą w rodzinie, a także kwestie dotyczące przesłanek odebrania dziecka, osób uczestniczących wraz z pracownikiem socjalnym w podejmowaniu decyzji o takim odebraniu oraz tryb odwoławczy.

Następnie ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 535; dalej: nowelizacja z 2023 r.) do ustawy wprowadzono zmiany w zakresie zabezpieczenia dziecka w związku z doznawaniem przemocy. Ustawodawca zmienił nazwę czynności z „odebranie dziecka” na „zapewnienie dziecku ochrony”. Zmiana ta jest ważna z uwagi na podmiotowość dziecka, a także oddaje cel samej czynności – zapewnienie dziecku bezpieczeństwa, ochrony, a nie odebranie rodzicom.

Obowiązek udzielenia dziecku pomocy ma charakter ogólny i ciąży na każdym, kto ma możliwość udzielenia pomocy osobie, której życie i zdrowie jest zagrożone.

---

⁶ Rozporządzenie weszło w życie w dniu 20 maja 2025 r.

Wykonanie tej czynności w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej ustawodawca uregulował jako zadanie pracownika socjalnego. Wprowadzając ten tryb ochrony dzieci w 2010 r., wskazywano na szereg obaw. Podnoszono m.in., że bezzasadnym jest wprowadzenie tych przepisów, albowiem istniejące wówczas regulacje pozwalały na odebranie z rodziny dziecka w razie bezpośredniego zagrożenia jego życia lub zdrowia i umieszczenie w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Ponadto wskazywano, że pracownicy socjalni nie są przygotowani do realizacji tego typu czynności i są przeciążeni innymi obowiązkami, obawiano się też, że nadawane pracownikowi socjalnemu uprawnienia pozwolą mu zabierać dzieci z rodzin z powodu ubóstwa. Wyrażano także obawy dotyczące sprzeczności przepisów z Konstytucją RP, w tym z art. 48. Z drugiej strony podkreślano, że projektowane przepisy stanowią realizację przewidzianą w art. 72 Konstytucji RP gwarancji ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją (Spurek, 2023). Trudno nie przyznać racji części wyżej wskazanych zarzutów dotyczących przeciążenia czy braku przygotowania pracowników socjalnych, ale okoliczności te nie mogły i mogą być traktowane jako uzasadnienie braku działań na rzecz ochrony praw dzieci.

Kolejna zmiana, wprowadzona w 2023 r., polega na zastąpieniu sformułowania „przemoc w rodzinie” terminem „przemoc domowa”. Nie chodziło jednak wyłącznie o zmianę nazwy, ale również definicji legalnej zjawiska przemocy. Pierwotnie pracownik socjalny mógł interweniować tylko w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z przemocą w rodzinie. Po nowelizacji zaś możliwe jest działanie w sytuacji zagrożenia o mniej nagłym charakterze. Zmiana ta polega na uchyleniu przesłanki „bezpośredniości” zagrożenia, która wcześniej znacząco ograniczała zakres stosowania przedmiotowego przepisu.

Rozważając obecnie przesłanki zastosowania procedury zapewnienia dziecku ochrony przed przemocą opisaną w art. 12a ustawy, należy rozważyć dwa elementy: pierwszy – zagrożenie życia lub zdrowia, drugi – związek między zagrożeniem a przemocą domową.

Stwierdzenie występowania zagrożenia życia lub zdrowia dziecka powinno opierać się na ustaleniu okoliczności, które godzą w fizyczne czy psychiczne zdrowie dziecka. Mogą być one bardzo szerokie i dotyczyć różnorodnych zaniedbań podczas wykonywania opieki nad dzieckiem czy też zachowań godzących w jego psychikę, które mogą być uznane za zagrożenie życia lub zdrowia (Wrona, 2024).

Nie można jednak zapominać o drugim elemencie, niezbędnym do zastosowania trybu ochrony przewidzianego w art. 12a ustawy, który dotyczy związku przemocy domowej z zagrożeniem życia lub zdrowia dziecka. Jeśli osoba dopuszczająca się

przemocy ma świadomość, że jej zachowanie może doprowadzić do takiego zagrożenia i pomimo tego podejmuje działania krzywdzące dziecko, wtedy wszelkie losowe okoliczności są wyłączone (Wrona, 2024). Dotyczy to również zachowania osoby stosującej przemoc po dobrowolnym spożyciu środków psychoaktywnych czy alkoholu.

Należy także zaznaczyć, że zagrożenie życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą domową zawęża stosowanie uprawnień przez pracowników socjalnych tylko do takich przypadków, a zatem objętych definicją przemocy domowej określoną w art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy.

Analiza definicji legalnej przemocy domowej z art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy może sprowadzić się do wyróżnienia czterech jej przesłanek:

1. umyślność;
2. naruszenie prawa;
3. wystąpienie przewagi (fizycznej, psychicznej oraz ekonomicznej);
4. skierowanie przemocy wobec jednej lub kilku osób mieszczących się w definicji osób doznających przemocy (Wrona, 2020; Piskozub i Wrona, 2023).

Ponadto należy zwrócić uwagę na definicje: „osoba doznająca przemocy domowej”, „osoba stosująca przemoc domową” oraz „świadek”⁷ z ustawy, albowiem konstrukcje definicji legalnych wyżej wskazanych terminów odwołują się do siebie.

---

7 Art. 2 ust. 1 ustawy: „Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) przemocy domowej – należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności:
  - a) narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia,
  - b) naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną,
  - c) powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę,
  - d) ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej,
  - e) istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
- 2) osobie doznającej przemocy domowej – należy przez to rozumieć:
  - a) małżonka, także w przypadku gdy małżeństwo ustało lub zostało unieważnione, oraz jego wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,
  - b) wstępnych i zstępnych oraz ich małżonków,
  - c) rodzeństwo oraz ich wstępnych, zstępnych i ich małżonków,
  - d) osobę pozostającą w stosunku przysposobienia i jej małżonka oraz ich wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,
  - e) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości we wspólnym pożyciu oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,

Analizując definicje legalne ww. pojęć w odniesieniu do dzieci, należy wskazać na następujące okoliczności. Po pierwsze, osoba małoletnia nie może być uznana za osobę stosującą przemoc. Po drugie, przez osobę doznającą przemocy domowej należy także rozumieć małoletniego będącego świadkiem przemocy domowej. Po trzecie, irrelevantna jest okoliczność wspólnego mieszkania oraz relacji dziecka z osobą stosującą przemoc – małoletni został wyliczony w kategorii osób, które są uznane za doznające przemocy domowej bez żadnego zawężenia. Powyższe okoliczności można uznać za przejaw ochrony małoletnich, ponadto wpisują się one w standardy międzynarodowe – tj. Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 11 maja 2011 r. oraz Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1385 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej – które nie ograniczają ochrony do relacji rodzinnej, a nakazują podjąć ją także w przypadku braku relacji biologicznej czy wspólnego zamieszkiwania. Warto też zauważyć, że przepisy ustawy stosuje się także w przypadku zagrożenia przemocą domową oraz podejrzenia stosowania przemocy domowej, co wynika z art. 1 ust. 2 ustawy.

Z uwagi na powyższe nie jest możliwe zapewnienie ochrony dziecku w razie zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z inną przesłanką lub sytuacją niż przemoc domowa.

Działania służb – decyzja i kwestionariusz

Zapewnienie dziecku ochrony w trybie art. 12a ustawy pozostaje wciąż zadaniem pracownika socjalnego. Obecnie brak jest uściślenia, że czynność, o której mowa w tym przepisie, realizowana jest jedynie przez pracownika socjalnego w czasie wykonywania przez niego obowiązków służbowych. W wyniku nowelizacji z 2023 r. z art. 12a ust. 1 ustawy usunięto sformułowanie „wykonujący obowiązki służbowe”. Literalne brzmienie przepisu odnosi się więc do osoby będącej

-
- f) osobę wspólnie zamieszkującą i gospodarującą oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków,
  - g) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej lub fizycznej niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania,
  - h) małoletniego
- wobec których jest stosowana przemoc domowa;
- 3) osobie stosującej przemoc domową – należy przez to rozumieć pełnoletniego, który dopuszcza się przemocy domowej wobec osób, o których mowa w pkt 2;
  - 4) świadku przemocy domowej – należy przez to rozumieć osobę, która posiada wiedzę na temat stosowania przemocy domowej lub widziała akt przemocy domowej”.
-

pracownikiem socjalnym i nie zastrzega, że chodzi o pracownika socjalnego wykonującego obowiązki służbowe, co może być interpretowane jako rozszerzenie zakresu przepisu. Kwestia celowości usunięcia wyrażenia „wykonujący obowiązki służbowe” może powodować pytania dotyczące zarówno intencji ustawodawcy, których nie przedstawiono w uzasadnieniu do projektu, jak i sposobu wykonywania tej czynności. Trudno bowiem oczekiwać, że każdy pracownik socjalny będzie wykonywał swoją pracę lub pozostawał w gotowości do jej wykonania zawsze, zwłaszcza poza godzinami swojej pracy, bez uregulowania tego przez pracodawcę. Jednak trzeba też zwrócić uwagę, że procedurę ochrony może być zainicjowana przez każdą osobę i nie zawsze wynikać z tzw. wejścia w teren pracownika socjalnego – można ją uruchomić np. na skutek telefonu nauczyciela do ośrodka pomocy społecznej. Wskazuje na to również kwestionariusz szacowania ryzyka zagrożenia życia lub zdrowia dziecka, w którym użyto sformułowania „realizowanie czynności służbowych” na określenie miejsca i czasu działania. Potwierdza to, że pracownik socjalny wykonujący czynności w takim momencie jest uprawniony do przeprowadzenia procedury zapewnienia dziecku ochrony (Maczyński, 2025).

Ustawodawca, nie przesądzając o tym, że czynność zapewnienia dziecku ochrony ma być realizowana 24 h na dobę, pozostawił w gestii gmin możliwość jej wykonywania poza godzinami pracy pracowników socjalnych – m.in. w ośrodkach pomocy społecznej. Dotychczasowa praktyka wskazuje jednak, że procedura z art. 12a ustawy jest podejmowana również poza godzinami pracy ośrodka pomocy społecznej poprzez zapewnienie dyżurów pracowników socjalnych, jednakże wymaga to działań na poziomie danego ośrodka danej gminy. Dlatego też w tak ukształtowanym stanie prawnym zasadne jest przemyślenie i opracowanie w każdej gminie stosownej procedury, by pracownik socjalny wykonujący swoje czynności mógł skupić się na dziecku, a nie na kwestiach organizacyjnych. Ponadto warto pamiętać, że zapis wskazujący na pracownika socjalnego odnosi się do wszystkich osób wykonujących ten zawód, a nie tylko tych zatrudnionych w ośrodkach pomocy społecznej czy centrach usług społecznych.

Ustawodawca przewidział również, że rozstrzygnięcie o czynności zapewnienia dziecku ochrony pracownik socjalny podejmuje wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także z lekarzem, ratownikiem medycznym lub pielęgniarką. W miarę możliwości decyzja ta powinna zapaść w obecności i przy wsparciu psychologa po uprzednim dokonaniu oceny ryzyka zagrożenia życia lub zdrowia dziecka na podstawie kwestionariusza szacowania ryzyka.

Na określenie rodzaju czynności podejmowanych przez pracownika socjalnego razem z wyżej wskazanymi podmiotami ustawodawca użył terminu „decyzja”, który

błędnie mógłby sugerować administracyjny tryb postępowania czy władczy charakter czynności i ewentualną możliwość zastosowania przepisów ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (dalej: kpa). W ustawie przewidziano możliwość odpowiedniego stosowania przepisów kpa w sytuacji rozpoznawania skarg: na członka grupy diagnostyczno-pomocowej lub grupę diagnostyczno-pomocową (art. 9b ust. 16 ustawy), na członka zespołu interdyscyplinarnego lub zespół interdyscyplinarny (art. 9a ust. 7h ustawy), a także w sytuacji zmiany właściwości gminy do prowadzenia procedury „Niebieskie Karty” (art. 9e ust. 5 ustawy). Wskazać należy, że pracownik socjalny wspólnie z policjantem oraz wymienionym przedstawicielem ochrony zdrowia podejmuje określone w ustawie czynności, rozstrzygnięcia zaś dokonuje sąd powszechny.

Udział funkcjonariusza Policji oraz przedstawiciela ochrony zdrowia w procedurze określonej w art. 12a ustawy jest obligatoryjny. Ustawodawca przyjął, że pracownik socjalny zapewnia dziecku ochronę, jednak nie może jednoosobowo zdecydować o podjęciu tej czynności. Zapis art. 12a ust. 3 ustawy, zgodnie z którym decyzja ma charakter wspólny, nie oznacza jej jednomyślności. Ciężar decyzyjny rozkłada się na wszystkich uczestników procedury (Piskozub, 2019). Ustawodawca nie przewidział obowiązku uzgodnienia stanowisk ani żadnych reguł postępowania w przypadku rozbieżności. W takich sytuacjach należy przyjąć, że decydujące zdanie należy do pracownika socjalnego, którego zadaniem jest zapewnienie dziecku ochrony przed przemocą i umieszczenie go w bezpiecznym środowisku (Prusinowska-Marek, 2015).

Ustawodawca przewidział, że pracownik socjalny ma ocenić zasadność zapewnienia dziecku ochrony w uzgodnieniu z funkcjonariuszem Policji oraz lekarzem, ratownikiem medycznym i pielęgniarką, analizując poziom zagrożenia dla życia lub zdrowia w kwestionariuszu szacowania ryzyka. Konstrukcja ta jest analogiczna jak przy czynnościach podejmowanych przez Policję lub Żandarmerię Wojskową w zakresie stosowania przez nich środków ochrony.

W celu wypełnienia wyżej wskazanego kwestionariusza wymagane jest dostarczenie informacji przez przedstawicieli wszystkich trzech służb – pracownika socjalnego, funkcjonariusza Policji, a także lekarza, ratownika medycznego lub pielęgniarkę – zgodnie z ich kompetencjami. Choć nie wskazano wprost, że udział w czynności wiąże się z bezpośrednim spotkaniem przedstawicieli ww. podmiotów w celu wypełnienia formularza, jednak decyduje o tym zarówno jego zakres tematyczny, jak i konieczność złożenia pod nim podpisu. Ponadto informacje konieczne do zrealizowania czynności powinny być – o ile to możliwe – uzyskane bezpośrednio od dziecka. Oznacza to, że ustawodawca wyraźnie przesądził, że rozmowa z dzieckiem stanowi integralną część czynności określonych w art. 12a ustawy. W ten sposób

dziecko zostało także włączone do procedury jako jej aktywny uczestnik. Nie oznacza to jednak, że informacje pochodzące od innych podmiotów są mniej istotne – wszystkie powinny być brane pod uwagę, w tym również te przekazane przez samo dziecko, jako adresata działań.

Dotychczasowa praktyka – co potwierdzają badania przeprowadzone przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości (IWS) (Słyk, 2015; Szafranek, 2023) – wskazuje na to, że tryb opisany w art.12a ustawy jest uruchamiany w sytuacji, gdy rodzice znajdują się pod wpływem alkoholu czy substancji psychoaktywnych. Zaznaczyć jednak należy, że aktualna konstrukcja kwestionariusza nie ogranicza obowiązku stosowania trybu z art. 12a ustawy jedynie czy głównie do tych sytuacji. Wskazuje raczej na przeniesienie uwagi na sytuacje, w których dziecko doznaje przemocy zagrażającej jego życiu lub zdrowiu, a rodzice – niezależnie od przyczyny – nie są w stanie sprawować nad nim opieki. Oznacza to zmianę kierunku uwagi i otwiera możliwość szerszej identyfikacji oraz rozpoznania zagrożeń dla życia lub zdrowia dzieci w kontekście przemocy domowej, co może świadczyć o systemowej zmianie podejścia do ich oceny.

Kwestionariusz, poza informacjami o osobach realizujących czynność zapewnienia dziecku ochrony, zawiera dane identyfikacyjne zarówno osoby/osób stosującej/stosujących przemoc, jak i dziecka lub dzieci doznających przemocy. Wymaga też wskazania miejsca i czasu interwencji. Czynniki ryzyka wskazane w kwestionariuszu w punkcie 4 zostały podzielone na dwie grupy. W przypadku pytań oznaczonych numerami 1–3 (dotyczących przemocy fizycznej i seksualnej) zaznaczenie co najmniej jednej odpowiedzi „TAK” w kolumnie związanej z przemocą domową wskazuje na zagrożenie dla życia lub zdrowia dziecka. Natomiast w pytaniach 4–13, odnoszących się do zaniedbania, specyficznych czynników ryzyka (takich jak wiek dziecka poniżej 3 lat, myśli/próby samobójcze, uprzednie interwencje), a także cech i zachowań osoby stosującej przemoc, zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi „TAK” może również świadczyć o takim zagrożeniu.

Wymienione czynniki ryzyka są katalogiem otwartym i przykładowym. Powinny być interpretowane zgodnie z definicją przemocy domowej. Mają służyć nie tylko identyfikacji przemocy, ale też pokazać – zarówno sędziemu, jak i rodzicom – czym ona jest i czym może skutkować. Mogą być wsparciem w przekształceniu struktury czynności określonych w art. 12a ustawy tak, by objąć ochroną większą grupę dzieci. Należy jednak pamiętać, że sam kwestionariusz nie przesądza o wystąpieniu przemocy, lecz określa czynniki ryzyka zagrożenia życia lub zdrowia. Może być narzędziem o charakterze wewnętrznym, pozwalającym ocenić, czy dana sytuacja dziecka wymaga natychmiastowego jej zabezpieczenia. Jest on również dokumentem

o charakterze informacyjnym dla sądu, pozwalającym mu na zapoznanie się z posiadanymi informacjami, które przemawiały za dokonaniem danej czynności.

Zaznaczyć należy, że ustawodawca oddzielił kwestie podjęcia decyzji od wypełnienia kwestionariusza/dokonania szacowania ryzyka zagrożenie życia lub zdrowia. Samo wypełnienie nie stanowi podjęcia decyzji, a następuje przed nią. Ustalenie czynników ryzyka, jakie występują w danej sytuacji, jeszcze nie oznacza zagrożenia życia lub zdrowia dziecka – stwierdza to dopiero wydanie decyzji o zastosowaniu art. 12a ustawy.

Wprowadzenie przez ustawodawcę nowelizacją z 2023 r. obowiązku zarówno udziału i wsparcia psychologa przy podejmowaniu rozstrzygnięcia w zakresie zasadności zapewnienia dziecku ochrony, jak i udzielenia wsparcia psychologicznego dziecku w przypadku zapewnienia mu tej ochrony należy ocenić pozytywnie. Psycholog jednak nie współdecyduje o zapewnieniu dziecku ochrony – jego rola polega na wspieraniu zarówno osób rozstrzygających w sprawie, jak i samego dziecka objętego procedurą. Jednakże ustawodawca nie wskazał, która ze służb ma ten udział zapewnić. Należy przyjąć, że jeśli w którymś z podmiotów uczestniczących w czynności dostępny jest psycholog, to wówczas powinien być obecny, a jego brak nie uniemożliwia czynności, albowiem udział jest zapewniany w miarę możliwości. Mając na uwadze istniejące trudności związane z zatrudnieniem psychologów, można przyjąć, że niestety ich udział w procedurze nie będzie zasadą. Z uwagi na powyższe może być to kolejna kwestia, którą należałoby omówić w gminie i ustalić w gminnej procedurze wykonywania czynności zapewnienia dziecku ochrony.

Jednakże w przypadku objęcia dziecka ochroną w trybie art. 12a ustawy udzielenie mu pomocy psychologicznej jest obligatoryjne. Powyższe jest zasadą, a obowiązek jej realizacji spoczywa na gminie. Dziecko umieszczone w pieczy zastępczej również może korzystać z pomocy psychologicznej, co wynika z ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Ustawodawca nie przewidział podziału czynności między przedstawicielami poszczególnych służb w związku z zapewnieniem dziecku ochrony. Rola przedstawiciela ochrony zdrowia sprowadza się do wsparcia przy podjęciu decyzji oraz wcześniejszego udziału w wypełnianiu/współwypełnianiu kwestionariusza szacowania ryzyka. Niestety nowelizacja z 2023 r. nie zagwarantowała w sposób dostateczny obecności przedstawiciela ochrony zdrowia, którego udział w tej procedurze od początku jej wprowadzenia stanowi w praktyce istotne wyzwanie.

Należy zwrócić uwagę na pojawiający się zarzut braku dostatecznego zaangażowania przedstawicieli ochrony zdrowia, w szczególności odmowy przyjęcia zlecenia przez dyspozytora medycznego. Warto przypomnieć, że system Państwowego

Ratownictwa Medycznego powstał w celu realizacji zadań państwa polegających na zapewnieniu pomocy każdej osobie znajdującej się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego⁸. Sytuacja opisana w art. 12a ustawy, tj. zagrożenie życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą domową, nie jest co do zasady tożsama z wystąpieniem stanu nagłego zagrożenia zdrowotnego. To właśnie ocena dyspozytora medycznego, oparta na informacjach uzyskanych podczas przeprowadzonego wywiadu medycznego (Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 9 września 2019 r. w sprawie algorytmu zbierania wywiadu medycznego przez dyspozytora medycznego)⁹ i zgłoszonych objawach decyduje o kwalifikacji stanu zdrowia osoby, której zgłoszenie dotyczy. W związku z powyższym powstała sytuacja, w której konieczne stało się zapewnienie udziału lekarza, ratownika medycznego lub pielęgniarki przy realizacji zadań z artykułu 12a ustawy, nawet jeśli dyspozytor medyczny po przeprowadzeniu wywiadu medycznego na podstawie zgłoszonych objawów nie uzna stanu zdrowia dziecka za nagłe zagrożenie zdrowotne. Niemniej wydaje się, że nie jest rolą pracownika socjalnego czy funkcjonariusza ustalenie, czy dziecko znajduje się w nagłym stanie zagrożenia zdrowotnego, dlatego też konieczne jest w tym zakresie podjęcie kontaktu z dyspozytorem medycznym.

Z uwagi na występujące w praktyce problemy – a trzeba mieć na uwadze, że udział przedstawiciela jednego z ww. zawodów medycznych powinien być zapewniony w każdej sytuacji zabezpieczenia dziecka w trybie art. 12a ustawy – oraz mając na względzie obowiązki gminy koniecznym jest podjęcie rozmów w tym zakresie na jej terenie. Nie należy tracić z pola widzenia, że wszystkie trzy służby mają za zadanie udzielić dziecku pomocy w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia w związku z przemocą domową. Dziecko w tej czynności należy potraktować również jako pacjenta wymagającego udzielenia pomocy i mającego do niej prawo. Wskazanie konkretnego przedstawiciela ochrony zdrowia może się różnić zależnie od okoliczności – np. gdy informacja o konieczności zapewnienia dziecku ochrony będzie pochodzić od lekarza, który w trakcie badania dziecko poweźmie wątpliwości co do jego bezpieczeństwa. Wówczas zasadne byłoby, aby to właśnie ten lekarz brał udział w czynnościach opisanych w art. 12a ustawy. W innych przypadkach celowe może być ustalenie ścieżki reagowania, pozwalającej skrócić czas trwania procedury

---

8 Zgodnie z art. 3 pkt 8 ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym stan nagłego zagrożenia zdrowotnego to stan polegający na nagłym lub przewidywanym w krótkim czasie pojawieniu się objawów pogarszania zdrowia, którego bezpośrednim następstwem może być poważne uszkodzenie funkcji organizmu lub uszkodzenie ciała lub utrata życia, wymagający podjęcia natychmiastowych medycznych czynności ratunkowych i leczenia.

9 W szczególności pkt 30 tj. Procedura „Pacjent pediatryczny, dziecko”.

i ograniczyć jej stresowy wpływ na dziecko. Niewątpliwie potrzebne są w tym zakresie działania ustawodawcy, konieczne jest bowiem ustalenie, na jakich zasadach i z jakich instytucji osoby wykonujące zawód medyczny są wzywane do interwencji – czy to są osoby związane umową z jednostką pomocy społecznej, czy też delegowane z konkretnej placówki, np. z najbliższego podmiotu leczniczego. Zasadne wydaje się również doprecyzowanie zakresu działań lekarza, ratownika medycznego lub pielęgniarki wezwanych do udziału w procedurze, zwłaszcza w zakresie obowiązku przeprowadzenia badania dziecka oraz warunków, w jakich powinno ono przebiegać.

Udział funkcjonariusza Policji również związany jest z pomocą w podjęciu decyzji w zakresie czynności z art. 12a ustawy i uprzednio pomocy w wypełnieniu/współwypełnieniu kwestionariusza szacowania ryzyka. Jednakże ustawodawca przewidział, że w stosunku do działań Policji w tej czynności przepisy art. 598¹⁰, art. 598¹¹ §3 i art. 598¹² §1 zdanie pierwsze kpc¹⁰ stosuje się odpowiednio. Oznacza to, że Policja ma obowiązek pomagać pracownikowi socjalnemu przy zapewnieniu dziecku ochrony, analogicznie jak podczas odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką przez kuratora sądowego. Pracownik socjalny, realizując określone czynności, powinien postępować ze szczególną ostrożnością oraz mieć na względzie dobro dziecka. W związku z tym na jego żądanie Policja jest zobowiązana do udzielenia pomocy oraz usunięcia osób utrudniających wykonanie czynności.

Czynności podejmowane przez Policję w procedurze zapewnienia dziecku ochrony określa Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 września 2023 r. w sprawie procedury postępowania Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego zapewnienia ochrony dziecku w razie zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą domową oraz podejmowaniu decyzji o zapewnieniu tej ochrony (dalej: Rozporządzenie ochrona).

Udział funkcjonariusza Policji zgodnie §4 Rozporządzenia ochrona w procedurze następuje na pisemny wniosek kierownika jednostki organizacyjnej pomocy społecznej, składany do właściwego ze względu na miejsce wykonywania czynności

---

10 Art. 598¹⁰ kpc: „Na żądanie kuratora sądowego Policja jest zobowiązana do udzielenia mu pomocy przy czynnościach związanych z przymusowym odebraniem osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką”. Art. 598¹¹ §3 kpc: „Jeżeli zobowiązany lub inne osoby przeszkadzają w wykonaniu orzeczenia w miejscu pobytu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, na żądanie kuratora sądowego Policja usunie te osoby z miejsca wykonywania orzeczenia”. Art. 598¹² §1 zd 1 kpc: „Przy odbieraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką kurator sądowy powinien zachować szczególną ostrożność i uczynić wszystko, aby dobro tej osoby nie zostało naruszone, a zwłaszcza aby nie doznała ona krzywdy fizycznej lub moralnej”.

kierownika jednostki organizacyjnej Policji. Gdy złożenie go w takiej formie nie jest możliwe, udział funkcjonariusza zapewniony jest na ustny wniosek pracownika socjalnego, składany do właściwego ze względu na miejsce wykonywania czynności kierownika jednostki organizacyjnej Policji.

Ustawodawca przewidział następujący przykładowy katalog informacji, które powinny znaleźć się we wniosku (pisemnym lub ustnym):

1. informacja o czasie i miejscu wykonywania czynności;
2. imię i nazwisko oraz numer legitymacji służbowej pracownika socjalnego, który zapewnia dziecku ochronę;
3. adres jednostki organizacyjnej pomocy społecznej;
4. dane i informacje na temat dziecka, któremu ma zostać zapewniona ochrona;
5. imię, nazwisko, adres i informacje o:
  - a) innej niezamieszkującej wspólnie osobie najbliższej w rozumieniu art. 115 §11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny,
  - b) rodzinie zastępczej lub prowadzącym rodzinny dom dziecka – w przypadku konieczności umieszczenia małoletniego w rodzinnej formie pieczy zastępczej;
6. imię i nazwisko dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego, oraz adres tej placówki lub ośrodka – w przypadku konieczności umieszczenia małoletniego w instytucjonalnej formie pieczy zastępczej;
7. w razie potrzeby informacje na temat środka transportu, którym będzie przemieszczał się pracownik socjalny wraz z dzieckiem.

Powyższy katalog co do informacji, które mają być zawarte we wniosku, może skutkować przyjęciem, że inicjatorem procedury z art. 12a ustawy będzie pracownik socjalny, choć nie wynika to z literalnego brzmienia tegoż artykułu. Należy przyjąć, że jeśli funkcjonariusz Policji lub przedstawiciel ochrony zdrowia stwierdzą zagrożenie życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą domową, to powinni poinformować o tym pracownika socjalnego, tym samym inicjując jego udział w interwencji. A zatem mogą wydarzyć się i takie sytuacje, w których pracownik nie rozpoczyna samego postępowania, a jest włączany do działań uruchomionych przez inny pomiot.

Kolejną kwestią, która może budzić wątpliwości przy tak sformułowanych obowiązkach informacyjnych Policji, jest charakter procedury zapewnienia dziecku ochrony w trybie art. 12a ustawy. Do czasu nowelizacji ustawy z 2023 r. tryb ten można byłoby określić jako interwencyjny. Obecnie, mając na uwadze, w jaki sposób ustawodawca określił zakres przekazywanych informacji Policji, mogą pojawić się

wątpliwości w zakresie przenoszenia kompetencji dotyczących ochrony stosunków prawnorodzinnych z obszaru sądownictwa rodzinnego i przekazywania ich administracji samorządowej (Słyk, 2015).

Od czasu wprowadzenia do ustawy art. 12a ustawodawca nie uregulował kwestii dotyczącej transportu dziecka od miejsca jego zamieszkania/pobytu do miejsca jego umieszczenia, nie uzupełnił również tych kwestii podczas nowelizacji z 2023 r. W konsekwencji ani w ustawie, ani w aktach wykonawczych nie ma informacji na ten temat. Natomiast Policja może oczekiwać tych danych, co wynika z §4 ust. 2 pkt 7 Rozporządzenia o ochrona. Nie określono także, kto ma ten transport zapewnić.

W interpretacji Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej zawartej w *Informatorze dla profesjonalistów* (2015) wskazano, że „należy mniemać, iż jedna ze wskazanych ustawowo służb będzie dysponowała samochodem wykorzystywanym do celów służbowych. Kwestie techniczne należy więc rozstrzygnąć przy współpracy i wspólnym podejmowaniu decyzji pomiędzy trzema służbami działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie uczestniczącymi w zdarzeniu. Należy jednak przyjąć za zasadę, że za kompleksowe zabezpieczenie sytuacji dziecka odpowiadają trzy służby biorące udział w procedurze odbierania dziecka z rodziny”. Wskazano też, że „na żądanie pracownika socjalnego Policja jest zobowiązana do udzielenia mu pomocy przy czynnościach związanych z przymusowym odebraniem osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (art. 598¹⁰ kpc w związku z art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie). Pomoc udzielona przez Policję może więc polegać na dowiezieniu dziecka do odpowiedniej placówki lub do dalszej rodziny”.

Jednakże Policja wskazuje, że nie jest jej zadaniem zapewnienie środków transportu i umieszczenie dziecka u innej niezamieszkałej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej (Prządka, 2014; Maciejczyk-Krysiak, 2024).

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że Policja – niezależnie od udziału w czynności zapewnienia dziecku ochrony – może samodzielnie podejmować działania polegające na zabezpieczeniu dziecka poza jego środowiskiem domowym. Dotyczy to zarówno umieszczenia dziecka w zawodowej rodzinie zastępczej pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego (art. 58 ust. 1 pkt 2 ustawy o wpieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej), jak i w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego (art. 103 ust. 2 pkt 2 ustawy o wpieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). Powyższe przepisy wskazują, że Policja dokonuje doprowadzenia dziecka samodzielnie, co z dużym prawdopodobieństwem skutkuje koniecznością jego przewozu.

W poniższej tabeli (Policja Statystyki, 2012–2024) przedstawiono informację o liczbie dzieci zabezpieczanych w taki sposób.

	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012
Liczba dzieci umieszczonych przez Policję w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej	490	611	566	345	288	309	427	413	598	275	346	426	527

Mając na uwadze powyższe oraz uwzględniając odesłanie do art. 598¹⁰ kpc, nakładającego na Policję obowiązek zapewnienia pomocy pracownikowi socjalnemu, można przyjąć, że w sytuacji, gdy funkcjonariusze uczestniczą w w czynności i dysponują samochodem służbowym, nie ma przeciwwskazań, by to oni przewieźli dziecko. Kwestią wewnętrznym ustaleń Policji jest możliwość przewozu dziecka i pracownika socjalnego (Wrona, 2024). Ponadto do przewozu dzieci policyjnym samochodem nie stosuje się przepisów nakazujących stosowania fotelików samochodowych.

Jedyną normatywną wytyczną co do kwestii transportu można odnaleźć w §4 ust. 2 pkt 7 Rozporządzenia ochrona, zgodnie z którym sposób przewozu powinien być ustalony przed rozpoczęciem czynności. Z uwagi na powyższe, potwierdzające brak obowiązywania w naszym kraju w dalszym zakresie jednoznacznego prawodawstwa oraz biorąc pod uwagę obowiązki gminy w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej, wynikające w głównej mierze z ustawy, należy uznać, że kwestia organizacji transportu dziecka do miejsca zapewniającego mu ochronę lub pokrycia kosztów takiego transportu powinna stanowić przedmiot uzgodnień w gminnej procedurze. Wymaga to ostatecznego i kompleksowego doprecyzowania przez ustawodawcę.

Zawarte w Rozporządzeniu ochrona czynności przyznane funkcjonariuszowi Policji obowiązki sprowadzają się do zapewnienia prawidłowego przebiegu czynności od strony technicznej. Zgodnie z §2 Rozporządzenia ochrony podczas ich realizacji przez pracownika socjalnego funkcjonariusz Policji podejmuje działania polegające w szczególności na zapewnieniu:

1. dostępu do miejsca, w którym czynności mają być wykonywane;
2. porządku w miejscu przeprowadzania czynności;
3. osobistego bezpieczeństwa:
  - a) dziecku, któremu zapewniana jest ochrona,
  - b) pracownikowi socjalnemu,
  - c) psychologowi,
  - d) innym osobom biorącym udział w czynnościach.

Udział funkcjonariusza Policji przy wykonywaniu czynności zapewnia właściwy ze względu na miejsce ich realizacji przez pracownika socjalnego komendant powiatowy (miejski) Policji, a na terenie m.st. Warszawy – komendant rejonowy Policji.

Funkcjonariusz Policji przedstawia swoje stanowisko pracownikowi socjalnemu na podstawie posiadanych informacji i ustalonych okoliczności faktycznych. Może być ono wyrażone także ustnie. Obowiązkiem policjanta jest również sporządzenie notatki urzędowej¹¹, której kopia nie później niż w terminie 24 godzin od zapewnienia dziecku ochrony przekazywana jest do sądu opiekuńczego oraz właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej.

---

11 Zgodnie z §8 Rozporządzenia ochrona:

- „1. Z przeprowadzonych czynności, o których mowa w §1 pkt 1, funkcjonariusz Policji sporządza notatkę urzędową zawierającą w szczególności:
  - 1) określenie daty i miejsca przeprowadzonych czynności;
  - 2) informacje, o których mowa w §6 pkt 7;
  - 3) imię i nazwisko pracownika socjalnego, numer jego legitymacji służbowej oraz adres jednostki organizacyjnej pomocy społecznej;
  - 4) imię i nazwisko lekarza, ratownika medycznego lub pielęgniarki oraz psychologa, którzy uczestniczyli w podjęciu decyzji o zapewnieniu ochrony dziecku;
  - 5) imię i nazwisko oraz inne dane niezbędne do ustalenia tożsamości dziecka, któremu zapewniana była ochrona;
  - 6) dane niezbędne do ustalenia tożsamości rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych oraz innych uczestników postępowania obecnych w miejscu wykonywania czynności;
  - 7) treść stanowiska, o którym mowa w §7;
  - 8) opis wykonanych czynności, w tym informacje o podjętej ostatecznej decyzji, w przedmiocie zapewnienia ochrony dziecku, z uwzględnieniem stanowisk poszczególnych uczestników;
  - 9) imię, nazwisko oraz informację o innej niezamieszkującej wspólnie osobie najbliższej w rozumieniu art. 115 §11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, u której umieszczono dziecko i miejscu, w którym zapewniono mu opiekę, jeśli funkcjonariusz Policji uczestniczył w tej czynności;
  - 10) dane o rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej, w których umieszczono dziecko;
  - 11) informacje na temat środka transportu, którym przemieszczał się pracownik socjalny z dzieckiem;
  - 12) informację o dokonaniu sprawdzeń w policyjnych systemach informatycznych, o których mowa w §6 pkt 1;
  - 13) inne istotne informacje wynikające z okoliczności przeprowadzonych czynności.
2. Notatkę, o której mowa w ust. 1, umieszcza się w prowadzonej przez dzielnicowego teczce zagadnieniowej „Przemoc domowa”.
3. Kopię notatki, o której mowa w ust. 1, przekazuje się niezwłocznie, nie później niż w terminie 24 godzin od zapewnienia dziecku ochrony, do sądu opiekuńczego oraz właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej”.

Miejsce bezpieczne dla dziecka

Zapewnienie dziecku ochrony powinno nastąpić poprzez umieszczenie go u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 §11 kk, dającej gwarancję zapewnienia małoletniemu bezpieczeństwa i należytej opieki, w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Wskazując na osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 §11 kk, ustawodawca nie określił, w stosunku do kogo najbliższą – dziecka czy rodzica. Jest to dość istotna różnica, albowiem krąg osób najbliższych w stosunku do rodzica dziecka jest szerszy i np. dziecko może być umieszczone u brata matki, który jest osobą najbliższą dla matki, ale już nie dla dziecka. Wskazanie, że dziecko jest umieszczane u „innej” i „niezamieszkującej wspólnie z dzieckiem” osoby najbliższej ma zapewnić dziecku bezpieczeństwo poprzez zabranie go z miejsca, gdzie jego życie lub zdrowie jest zagrożone. Nowelizacja z 2023 r. wzmocniła ten przepis poprzez podkreślenie, że chodzi o osobę dającą gwarancję zapewnienia dziecku bezpieczeństwa i należytej opieki. Pomocy w weryfikacji i sprawdzeniu tej osoby będzie mogła udzielić Policja, co wynika z §6 pkt 1 Rozporządzenia ochrona.

Nowelizacja z 2023 r. zmodyfikowała katalog miejsc pieczy zastępczej, w których dzieci mogą być umieszczane – obecnie mogą znaleźć się w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej. Tryb umieszczania dzieci w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub instytucjonalnej pieczy zastępczej regulują przepisy ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

W związku z zapewnieniem dziecku ochrony zastosowanie znajdują przepisy ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej dotyczące interwencyjnego umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. W takiej sytuacji dziecko trafia do zawodowej rodziny zastępczej pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego (art. 58 ust. 1 pkt 3 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej), która niezwłocznie – nie później niż w ciągu 24 godzin – informuje o tym właściwy sąd, starostę oraz ośrodek pomocy społecznej albo centrum usług społecznych. Dziecko pozostaje w tej formie pieczy do czasu unormowania sytuacji, nie dłużej jednak niż na cztery miesiące. W szczególnie uzasadnionych przypadkach okres ten może być przedłużony, za zgodą organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, do ośmiu miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego o:

1. powrót dziecka do rodziny;
2. przysposobienie;
3. umieszczenie w rodzinnej pieczy zastępczej.

W przypadku braku miejsc w rodzinnych formach pieczy zastępczej dziecko może zostać umieszczone w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego (art. 103 ust. 2 pkt 3 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). Zadaniem ww. placówki jest doraźna opieka nad dzieckiem w czasie trwania sytuacji kryzysowej; w szczególności ma ona obowiązek przyjąć dziecko w przypadkach wymagających natychmiastowego zapewnienia mu opieki.

Do placówki opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego są przyjmowane dzieci niezależnie od miejsca zamieszkania, natomiast ich pobyt nie może trwać dłużej niż trzy miesiące. Jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach okres ten jest przedłużany do momentu zakończenia trwającego postępowania sądowego o:

1. powrót dziecka do rodziny;
2. przysposobienie;
3. umieszczenie w pieczy zastępczej.

O przyjęciu dziecka dyrektor placówki opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego informuje niezwłocznie – nie później niż w ciągu 24 godzin – sąd, powiatowe centrum pomocy rodzinie oraz ośrodek pomocy społecznej albo centrum usług społecznych. Dziecko poniżej 10. roku życia, przyjęte do ww. placówki, jak najszybciej powinno trafić do jednej z rodzinnych form pieczy zastępczej, co w praktyce (z uwagi na braki miejsc w pieczy rodzinnej) nie zawsze może być zrealizowane.

W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego można wyodrębnić część organizacyjną – dysponującą bazą noclegową i zapewniającą całodobową opiekę wychowawczą – wykorzystywaną w sytuacjach kryzysowych, kiedy dziecko ze względów rodzinnych musi czasowo zamieszkać poza swoją rodziną za zgodą rodziców lub opiekunów prawnych albo kiedy cała rodzina potrzebuje schronienia.

Zapewnienie dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka oraz w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, a także organizowanie wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej, należy do zadań własnych powiatu.

Katalog miejsc, w których można umieścić dziecko, należy traktować jako równorzędne i równoważne. Wybór zależy od ustaleń pracownika socjalnego przy współudziale podmiotów uczestniczących w czynności. Gdyby ustawodawca zamierzał nadać priorytet jednemu ze wskazanych miejsc, powinien dać temu wyraz poprzez inną redakcję przepisu. Warto zaznaczyć, że w tym zakresie zapis pozostaje niezmienny od 2010 r.

Kwestią stanowiącą w praktyce wyzwanie wciąż jest brak miejsc, w których można umieszczać dzieci, zwłaszcza gdy nie mogą one pozostać pod opieką innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, dającej gwarancję zapewnienia

bezpieczeństw i należytej opieki. Z uwagi na zakres niniejszego artykułu wyzwania związane z funkcjonowaniem systemu pieczy zastępczej nie będą poruszane. Warto jednak wskazać, że zasadne byłoby stworzenie przez ustawodawcę miejsca, w którym dziecko mogłoby otrzymać kompleksową pomoc – w tym psychologiczną – i być bezpieczne na czas niezbędnych działań służb.

Działanie sądu

Czynność zapewnienia dziecku ochrony podlega kontroli sądu. Pierwszym, samodzielnym trybem tego działania jest zrealizowanie obowiązku informacyjnego sądowni przez pracownika socjalnego.

Pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznie, ale nie później niż w ciągu 24 godzin od chwili dokonania czynności zapewnienia dziecku ochrony, powiadomić o tym zdarzeniu sąd opiekuńczy. W przekazanej informacji powinien podać dane dziecka i jego rodziców, miejsce ich zamieszkania, dane osób dokonujących czynności, wskazać miejsce umieszczenia dziecka, przedstawić zwięzły opis czynności oraz przekazać kwestionariusz szacowania ryzyka zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka. Kopię notatki urzędowej przesyła sądowi także uczestniczący w czynności funkcjonariusz Policji, nie później niż w terminie 24 godzin od zapewnienia dziecku ochrony (§8 ust. 3 Rozporządzenia ochrona).

Zgodnie z art. 579¹ §2 kpc sąd opiekuńczy, po wysłuchaniu pracownika socjalnego, który zapewnił ochronę dziecku, niezwłocznie, ale nie później niż w ciągu 24 godzin od wysłuchania, wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej albo orzeczenie o powrocie dziecka do rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka.

Wysłuchanie pracownika socjalnego powinno być czynnością obowiązkową, co niestety nie zawsze przekłada się na praktykę. Zgodnie z badaniami IWS w odniesieniu do 80 spraw poddanych badaniu w 52 przypadkach sąd nie wysłuchał pracownika socjalnego, który zabezpieczył dziecko. Zrobił to jednak w odniesieniu do 21 spraw przed wydaniem postanowienia zabezpieczającego, a w odniesieniu do 7 – po wydaniu tego postanowienia (Szafranek, 2023).

Wydanie postanowienia o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej na podstawie art. 12a ustawy w praktyce nie kończy rozpoznania sprawy. Celem wyżej wskazanego orzeczenia sądu opiekuńczego jest zabezpieczenie sytuacji dziecka/dzieci na czas trwania postępowania, w związku z tym powinno zostać wszczęte postępowanie opiekuńcze w sprawie ograniczenia władzy rodzicielskiej czy też pozbawienia władzy rodzicielskiej (Słyk, 2024).

Zgodnie z art. 579¹ kpc (inaczej niż w przypadku rozstrzygnięcia wydawanego na podstawie art. 12b ust. 3 ustawy, na skutek wniesienia zażalenia na czynność zapewnienia dziecku ochrony) nie zostały określone kryteria wydawania przez sąd opiekuńczy postanowienia o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej lub o powrocie dziecka do rodziny. Sąd przy wydawaniu orzeczenia powinien mieć na względzie przede wszystkim materialnoprawne przesłanki ingerencji we władzę rodzicielską, a więc – zgodnie z art. 109 krio – stan zagrożenia dobra dziecka. Może to skutkować również umieszczeniem dziecka w pieczy zastępczej, gdy w ramach czynności zapewnienia dziecku ochrony zostałyby popełnione błędy formalne. Natomiast gwarancją prawidłowości czynności jest możliwość zaskarżenia tej czynności przez rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych, w drodze zażalenia składanego do sądu opiekuńczego (Szafranek, 2023).

Po przeprowadzeniu postępowania sądowego, w tym postępowania dowodowego w sprawie, sąd wydaje postanowienie regulujące sytuację prawną małoletniego/małoletniej. Należy również mieć na uwadze, że postępowanie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej toczy się z udziałem kandydatów na rodziców zastępczych.

W przypadku umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej sąd okresowo (nie rzadziej niż raz na sześć miesięcy) ma dokonywać oceny sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej celem ustalenia możliwości jego powrotu do rodziny. Pozwala to na bieżąco kontrolować sytuację dziecka i ewentualnie ingerować w nią. Jeżeli sąd opiekuńczy stwierdzi, że wymaga tego dobro dziecka, wszczyna postępowanie o pozbawienie jego rodziców władzy rodzicielskiej.

W drugiej kolejności ustawodawca przewidział prawo dla osoby, spod której opieki dziecko usunięto, do wniesienia zażalenia do sądu opiekuńczego.

Pracownik socjalny zobowiązany jest pouczyć rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka o prawie do złożenia takiego zażalenia na czynność zapewnienia dziecku ochrony¹², a także o możliwości uzyskania nieodpłatnej pomocy prawnej. Pouczenie to powinno być przekazane na piśmie.

Powyższe można uznać za zabezpieczenie praw rodziców, opiekunów prawnych i faktycznych dziecka, którzy w określonych sytuacjach mogą skorzystać z nieodpłatnej pomocy prawnej i skonsultować ewentualne kroki prawne. Nieodpłatna pomoc prawna jest udzielana na zasadach i w trybie określonych w ustawie z dnia 5 sierpnia

---

12 Przed wejściem w życie nowelizacji z 2023 r. pouczenia o prawie do złożenia zażalenia mógł również dokonać funkcjonariusz Policji. Obecnie jest to wyłączna kompetencja i obowiązek pracownika socjalnego.

2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej.

Nowelizacja z 2023 r. wprowadziła upoważnienie ustawowe do wydania przez ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw wewnętrznych rozporządzenia określającego wzór pouczenia. Założono zatem, że pouczenie ma mieć swój wzór, co powinno skutkować uporządkowaniem przekazywanych przez pracowników socjalnych informacji oraz stanowić ułatwienie przy wykonywanych czynnościach.

Zażalenie składane przez rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka na zapewnienie dziecku ochrony może być wniesione za pośrednictwem zarówno pracownika socjalnego, który zapewnił dziecku ochronę, jak i funkcjonariusza Policji. Jako pośredniczących we wniesieniu zażalenia nie wskazano instytucji, ale konkretnego pracownika uczestniczącego w czynności. Można przyjąć, że forma ta stanowi ułatwienie do wniesienia zażalenia.

Ustawodawca nie sprecyzował terminu do wniesienia zażalenia na czynność zapewnienia dziecku ochrony. Co ciekawe, termin ten jednak oznaczył we wzorze pouczenia ustawodawca, wskazując, iż: „Zażalenie wnosi się w terminie 7 dni od dnia dokonania czynności zapewnienia dziecku ochrony”. Takie oznaczenie terminu budzi co najmniej wątpliwości, albowiem został on wskazany nie w ustawie, a we wzorze pouczenia w akcie wykonawczym, który służy do uszczegółowienia regulowanych kwestii, a nie ich kształtowania.

Sąd w tym trybie może zbadać zasadność, legalność oraz prawidłowość podjętych czynności. Rozpoznając zażalenie, sąd może przywrócić stan sprzed uruchomienia procedury. W przypadku stwierdzenia bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości w trakcie zapewniania dziecku ochrony sąd zawiadamia o tym przełożonych osób, które dokonały tych czynności. Sam fakt poinformowania przez sąd przełożonych nie oznacza jednak równocześnie wyciągnięcia negatywnych konsekwencji z tych działań.

Analiza sprawozdań z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy Domowej¹³ w zakresie składanych zażaleń przewidzianych w trybie art. 12b ustawy wskazuje na braki danych za lata 2011–2012 i 2019–2021. Natomiast w pozostałych latach liczba ich była nieznaczną, aż do 2022 r., gdy zanotowano znaczny

---

13 Nowelizacja z 2023 r. zmieniła nazwę programu – zamiast Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przyjmowany powinien być Rządowy Program Przeciwdziałania Przemocy Domowej i składane winno być z niego sprawozdanie.

ich wzrost. Niestety wciąż nie ma danych za 2023 r. (Sprawozdania z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie).

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022'
Liczba dzieci zabezpieczonych przez pracownika socjalnego	474	500	571	1359	1158	1214	1123	1130	1303	1217	1335	1172
Liczba zażeń do sądu opiekuńczego na odebranie dziecka, o którym mowa w art. 12a ustawy	-	-	15	12	17	24	47	15 +1 z 2017 r.	-	-	-	649

* Z danych zbieranych poprzez sprawozdanie statystyczne MS-S16/18 Sprawozdanie w sprawach rodzinnych i nieletnich wynikają odmienne informacje dotyczące składanych zażeń w trybie art. 12b ustawy, mianowicie w 2019 r. wpłynęło ich 30, w 2020 r. – 54, w 2021 r. – 89, w 2022 r. – 61, w 2023 r. – 112, w 2024 r. zaś – 134. <https://dane.gov.pl/pl/dataset/4801,zazalenia-na-odebranie-dzieckazapewnienie-dziecku>, 28.07.2025 r.

W razie uznania bezzasadności lub nielegalności sposobu zapewnienia dziecku ochrony sąd zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym.

Ustawodawca przewidział, że sąd rozpoznaje zażalenie w składzie jednego sędziego niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin od chwili wpłynięcia takiego wniosku do sądu.

Po rozpoznaniu zażalenia przedmiotowa sprawa jest zakończona.

Wnioski

Zestawienie statystyk dotyczących zapewnienia dziecku ochrony ze statystykami policyjnymi dotyczącymi zabezpieczenia dzieci w związku z przemocą domową ujawnia znaczną skalę przemocy wobec dzieci, uzasadniającą konieczność ich zabezpieczenia poza dotychczasowym miejsca zamieszkania. Tryb zapewnienia dziecku ochrony, opisany w art. 12a i kolejnych ustawy – mimo że wciąż niejasny – stanowi rozwiązanie pożądane i istotne z perspektywy dziecka i konieczności zapewnienia mu ochrony.

Bez udroźnienia i usprawnienia przepisów pozwalających na natychmiastową pomoc dziecku nie da się zapewnić mu bezpieczeństwa. Tymczasem skuteczna interwencja może ocalić życie i zdrowie dzieci, do czego jako państwo jesteśmy zobowiązani moralnie i prawnie.

E-mail autorki: mikolajczyk.aneta@yahoo.pl.

Bibliografia

- Informator dla profesjonalistów. Wybrane interpretacje przepisów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie (2015). <https://www.gov.pl/web/rodzina/informator-dla-profesjonalistow> (dostęp: 14.10.2025).
- Maciejczyk-Krysiak, N. (2024). *Przeciwdziałanie przemocy domowej w prawie rodzinnym*, W: *Wybrane aspekty prawne przeciwdziałania przemocy domowej*. Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Makaruk, K., Drabarek, K. (2022). *Postawy wobec kar fizycznych i ich stosowanie. Raport z badań*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Marczyński, P. (2025). *Kwestionariusz szacowania ryzyka – zapewnienie ochrony dziecku*. LEX.
- Nazaruk, P. (2024). *Komentarz do art. 11 kc*. LEX
- Najwyższa Izba Kontroli (2025). *Przeciwdziałanie przemocy domowej. Informacja o wynikach kontroli*. Nr ewid. 101/2024/P/24/080/LPO.
- Pilich, M. (2021). W: Gudowski, J. (red.). *Komentarz do art. 11 kc*. LEX.
- Piskozub, P. (2019). *Procedura odebrania dziecka na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Problemy praktyczne i postulaty de lege ferenda. Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie 12(1), s. 191–199*.
- Piskozub, P., Wrona, G. (2023). *Przeciwdziałanie przemocy domowej – analiza zmian*. C.H. Beck.
- Płatek, M. (2007–2008). *Karnoprawne modele przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Archiwum Kryminologii, t. XXIX–XXX*.
- Policja statystyki, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-domowa>
- Prusinowska-Marek, A. (2015). *Zapewnienie bezpieczeństwa i pomocy dziecku w sytuacji kryzysowej*. MCPS.
- Prządka, D. (2014). *Odebranie dziecka. Gazeta Policyjna 113*, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2014/numer-113-082014/101895,Odebranie-dziecka.html> (dostęp 28.07.2025).
- Styk, J. (2015). *Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*. IWS.
- Styk, J. (2024). W: Rylski, P. (red. nac.). *Komentarz do art. 579¹ kpc*. Legalis.
- Sprawozdania z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2011–2022, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie>, (dostęp 28.07.2025).
- Spurek, S. (2023). *Przeciwdziałanie przemocy domowej. Komentarz*. Wolters Kluwer.

Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” (2020). *Wyprawa PoMoc. Poradnik dla osób doznających przemocy*. Paszkiewicz, W. (red.). Wydawnictwo Stowarzyszenia na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”.

Szafranek, M. (2023). *Odbieranie dzieci rodzicom na podstawie art. 12a ustawy z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*. IWS.

Uzasadnienie do projektu ustawy IX.3309, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=3309>, (dostęp 28.07.2025).

Wrona, G. (2024). *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej Komentarz*. C.H. Beck.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483; z 2001 r., nr 28, poz. 319; z 2006 r., nr 200, poz. 1471; z 2009 r., nr 114, poz. 946).

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.U. z 2015 r., poz. 961).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1385 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.U.UE.L.2024.1385).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r., poz. 2809; z 2025 r., poz. 897).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r., poz. 1071, 1172).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r., poz. 1568, 1841; z 2025 r., poz. 620, 1172, 1302).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r., poz. 46, 1178).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2025 r., poz. 636, 718).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz.U. z 2024 r., poz. 424, 834).

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 125, poz. 842).

Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych (Dz.U. z 2023 r., poz. 535).

- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o *wspieraniu rodziny* i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2025 r., poz. 49).
- Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U. z 2025 r., poz. 91, 637).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 września 2023 r. w sprawie procedury postępowania Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego zapewnienia ochrony dziecka w razie zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą domową oraz podejmowaniu decyzji o zapewnieniu tej ochrony (Dz.U. z 2023 r., poz. 1807).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2023 r., poz. 1870).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 sierpnia 2023 r. w sprawie wydawania przez policjanta wobec osoby stosującej przemoc domową nakazu i zakazu, zakazu zbliżania, zakazu kontaktowania oraz zakazu wstępu (Dz.U. z 2023 r., poz. 1613).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 2025 r. w sprawie wzoru kwestionariusza szacowania ryzyka zagrożenia dla życia lub zdrowia dziecka służącego stwierdzeniu zasadności zapewnienia dziecku ochrony w związku z przemocą domową (Dz.U. z 2025 r., poz. 213).
- Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 9 września 2019 r. w sprawie algorytmu zbierania wywiadu medycznego przez dyspozytora medycznego (Dz.Urz. Min. Zdr. z 2019 r., poz. 71).

Providing protection to a child in connection with the occurrence of domestic violence – i.e. the activities of the public services related to the issuance of protection measures and proceedings under Article 12a of the Act on Prevention of Domestic Violence

A child, as a person who does not have full legal capacity, requires that actions on his/her behalf be taken, among others, by public services related to the protection of children's rights, in particular in a situation where the child's parents are unable to do it themselves (regardless of the reason). In addition, these actions should be taken and carried out with consideration of the broadly understood good of the child. Counteracting domestic violence when the person experiencing violence is a minor requires that the public services take action in the most effective way possible, and the public services are also obliged to take them urgently, without unnecessary delay.

The legislator in the Act of 29 July 2005 on Prevention Domestic Violence provided that the Blue Cards procedure is to be a tool to help counteract domestic violence for people experiencing and using violence.

The article will discuss issues related to the tasks of entities initiating the Blue Card procedure in the scope of intervention activities aimed at ensuring the safety of a person experiencing domestic violence, i.e. protection measures that may be issued by the Police or military police and the action of providing protection to the child, i.e. the procedure described in Article 12a of the Act.

In terms of the means available to the Police and the military police, the tools regulated in Article 15aa and Article 15aaa of the Act of 6 April 1990 on the Police and Article 18a and Article 18aa of the Act of 24 August 2001 on the Military Police and military law enforcement bodies will be discussed. This is particularly important because the Police or the military police taking appropriate action in this regard may enable the child to remain in their current environment.

The article will also present and discuss the tools that social workers have to protect a child in connection with experiencing domestic violence. The premises that allow for the above-mentioned activities will be discussed, as well as the challenges that occur when social workers carry out the tasks of Article 12a of the Act. It should be added that these challenges also result from the actions or omissions of the legislator. The tasks of the public services that participate in the procedure of Article 12a of the Act and the consequences of carrying out these activities will also be described. Attention will also be paid to the challenges related to the activities of providing the child with protection described in Article 12a of the Act.

Keywords:

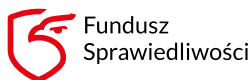
domestic violence; child; person experienced by domestic violence; person domestic violence perpetrator; Blue Card procedure; providing protection to a child; procedure described in article 12a of the act

Cytowanie:

Mikołajczyk, A. (2025). Zapewnienie dziecku ochrony w związku z występowaniem przemocy domowej – czyli działania służb związane z wydaniem środków ochrony oraz postępowanie w trybie art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 96–128.

Artykuł jest dostępny na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska*.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Cywilne nakazy ochrony – od teorii do praktyki sądowej

Alina Prusinowska-Marek

Institut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2010 r. wprowadziła nowy instrument (cywilnoprawny) służący odizolowaniu sprawcy przemocy od ofiary. Musiało jednak minąć kolejnych 10 lat, by Policja i Żandarmeria Wojskowa uzyskały uprawnienia do natychmiastowego usunięcia sprawcy (na okres 14 dni) z mieszkania wspólnie zajmowanego z osobą doznającą przemocy lub zakazania mu zbliżania się do mieszkania. Decyzje Policji i Żandarmerii podlegają kontroli sądu, a zastosowane ograniczenia mogą być następnie przedłużone przez sąd cywilny.

W 2023 r., w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego, został poszerzony zakres ograniczeń stosowanych wobec sprawców przez Policję albo Żandarmerię Wojskową oraz sąd cywilny na podstawie art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Oprócz nakazu opuszczenia mieszkania połączonego z zakazem zbliżania się do mieszkania wprowadzono: zakaz zbliżania się sprawcy do osoby doznającej przemocy, zakaz kontaktowania się z tą osobą oraz zakaz wstępu i przebywania w określonych miejscach.

W ten sposób „domknięto” system udzielania natychmiastowej, doraźnej ochrony prawnej osobie doznającej przemocy oraz doprecyzowano obowiązki sądu cywilnego w zakresie szybkiego reagowania na wnioski o udzielenie zabezpieczenia poprzez przedłużenie cywilnych nakazów ochrony zastosowanych przez Policję albo Żandarmerię Wojskową lub zastosowanie nakazów ochrony po raz pierwszy przez sąd cywilny.

W 2024 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości przeprowadzono badania aktowe, których zasadniczym celem było sprawdzenie terminowości czynności sądu w sprawach z zakresu przemocy domowej, w tym terminowości rozpoznawania zażaleń na decyzję Policji albo Żandarmerii Wojskowej. Kryterium „terminowość” stało się wyznacznikiem skuteczności zaprojektowanych rozwiązań. Jednakże w toku badań przeanalizowano również inne aspekty praktyki sądowej, jak: dane demograficzne uczestników postępowania, zakres wniosku kierowanego do sądu, przebieg postępowania, udział prokuratora,

rozstrzygnięcie sądu oraz zakres kontroli instancyjnej. Artykuł prezentuje w ujęciu syntetycznym najistotniejsze ustalenia z przeprowadzonych badań.

Słowa kluczowe:

przemoc domowa; osoba doznająca przemocy domowej; osoba stosująca przemoc; cywilne nakazy ochrony

Od Deklaracji do ustawy

W Polsce od pierwszej dekady XXI w. przemoc domowa „przestała już być postrzegana jako sprawa prywatna, dotycząca jedynie osób stosujących przemoc i dotkniętych przemocą. Współcześnie jest ona traktowana jako złożony problem całego społeczeństwa, o skomplikowanych uwarunkowaniach psychologicznych, wielorakich przyczynach i wielopłaszczyznowych konsekwencjach dla wszystkich członków rodziny, wymagających współpracy władzy, instytucji publicznych i innych wyspecjalizowanych organów dysponujących właściwymi i fachowymi kompetencjami”¹. Ucieleśnieniem tej zmiany w postrzeganiu problemu „przemocy domowej” było zainicjowanie w 2003 r. przez Izabelę Jarugę-Nowacką – Pełnomocniczkę Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn – prac nad ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i jej ostateczne uchwalenie w 2005 r. (Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1493, dalej u.p.d.). Należy jednak podkreślić, że istotny wpływ na decyzję o podjęciu prac legislacyjnych nad ustawą miała przede wszystkim oddolna presja środowiska profesjonalistów² działających w obszarze przeciwdziałania przemocy, którzy w grudniu 1995 r. na II Ogólnopolskiej Konferencji na temat Przeciwdziałania Przemocy przyjęli Polską Deklarację w Sprawie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie³.

- 1 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk Sejmowy nr 279, Sejm RP IX Kadencja – uzasadnienie, s. 1.
- 2 Chodzi o Ogólnopolskie Porozumienie Osób, Organizacji i Instytucji Pomagających Ofiarom Przemocy „Niebieska Linia”, powołane do życia w grudniu 1996 r. podczas III Ogólnopolskiej Konferencji „Przeciw przemocy”. Porozumienie skupia osoby, instytucje oraz organizacje pozarządowe, które popierają program przeciwdziałania przemocy w rodzinie: służby społeczne, wymiar sprawiedliwości, dziennikarzy oraz ludzi dobrej woli, wszystkich, którzy przeciwstawiają się przemocy domowej i współdziałają w udzielaniu pomocy osobom pokrzywdzonym. Od początku funkcję koordynatora tego ruchu społecznego pełnił Pogotowie „Niebieska Linia” Instytutu Psychologii Zdrowia. Źródło: <https://www.niebieska linia.pl/aktualnosc/aktualnosc/porozumienie-na-rzecz> [dostęp: 12.07.2025].
- 3 Polska Deklaracja w Sprawie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie: <https://www.niebieska linia.pl/aktualnosc/archiwum/polska-deklaracja-w-sprawie-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 12.07.2025].

Ustawa z 2005 r. wprowadziła legalną definicję przemocy w rodzinie (art. 2 pkt 2 u.p.d.), określiła zadania administracji państwowej i samorządów w zakresie przeciwdziałania przemocy (art. 6, 7 i 8 u.p.d.) oraz zasady postępowania z osobami doznającymi przemocy i stosującymi przemoc (art. 3 i 4 u.p.d.). Dodatkowo ustawa dokonała zmian w Kodeksie karnym (dalej k.k.), wprowadzając instrumenty prawne „dedykowane” osobom skazanym za przestępstwa z użyciem przemocy w postaci: (1) fakultatywnej podstawy do zastosowania środka karnego; (2) fakultatywnej podstawy do zastosowania obowiązku okresu próby; (3) wprowadzenia nowych obowiązków okresu próby w postaci (a) obowiązku udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym, (b) obowiązku powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób, (c) obowiązku opuszczenia przez skazanego lokalu zajmowanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną przestępstwem z użyciem przemocy.

Niestety w 2005 r. nie udało się wprowadzić do ustawy regulacji umożliwiających funkcjonariuszom Policji natychmiastowe usunięcie sprawcy przemocy z lokalu zajmowanego wspólnie z osobą doznającą przemocy. Warto podkreślić, że takie rozwiązania funkcjonują od 1997 r. w Austrii i okazały się skutecznym narzędziem w zakresie natychmiastowego przerwania stosowania przemocy i zapewnienia bezpieczeństwa osobom jej doznającym. Austriacki ustawodawca uznał, że „przemoc domowa jest kwestią bezpieczeństwa publicznego, a nie sprawą prywatną i to państwo ponosi odpowiedzialność za jej występowanie” (Arczewska, 2019, s. 67) i dlatego „państwo powinno już na samym początku reakcji na przemoc demonstrować bezwarunkowe potępienie dla sprawcy przemocy. W tym celu wprowadzono zasadę, że to sprawca opuszcza wspólnie zamieszkiwany dom” (Arczewska, 2019, s. 68). Austriacka policja może wydać wobec sprawcy przemocy nakaz opuszczenia mieszkania na 14 dni, z możliwością przedłużenia go do 4 tygodni. Wydany przez policję nakaz może zostać następnie przedłużony przez sąd cywilny. Sąd cywilny może również zastosować taki nakaz wobec sprawcy przemocy na wniosek osoby doznającej przemocy bez wcześniejszego nakazu policji (Arczewska, 2019).

Badania naukowe i doświadczenie specjalistów zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy domowej dostarczają nie tylko wiedzy na temat rozpoznawania zjawiska przemocy domowej, ale także sposobów kontroli i „leczenia” zidentyfikowanych przypadków stosowania przemocy. Zdaniem Kevina Browna i Martina Herberta można wyróżnić cztery typy interwencji wobec zidentyfikowanych przypadków przemocy (Browne, Herbert, 1999): (1) umieszczenie osoby doznającej przemocy w schronisku lub przytułku dla ofiar przemocy; (2) zastosowanie wobec sprawcy nadzoru prawnego; (3) interwencja policji; (4) terapia psychologiczna.

Jednak zawsze bezpieczeństwo osób doznających przemocy domowej musi być priorytetem interwencji, a każda osoba decydująca się na interwencję w związku z przemocą domową powinna umieć oszacować potencjalne zagrożenie, w jakim znajdują się osoby doznające przemocy, przy czym ocena dotyczy również groźnych dla życia lub zdrowia zachowań osoby doznającej przemocy skierowanych przeciwko sobie i innym członkom rodziny (dzieci).

Przemoc może przybierać formy bardzo drastyczne, niebezpieczne dla zdrowia i życia, w skrajnym przypadku sprawca może zabić ofiarę lub w wyniku długiego maltretowania może ona popełnić samobójstwo. Czasem zdarza się, że zdesperowane kobiety zabijają swoje dzieci, aby uchronić je przed dalszym okrucieństwem, a potem popełniają samobójstwo (Sasal, 2005, s. 43).

Doświadczenie profesjonalistów pracujących z osobami doznającymi przemocy pokazuje, że ofiary przemocy znajdują się w pułapce – jeśli pozostają ze sprawcą, ich życie lub zdrowie jest zagrożone, ale gdy decydują się na odejście od sprawcy, bo cierpienie związane z doświadczaniem przemocy jest nie do zniesienia, to zagrożenie to dodatkowo wzrasta, gdyż „znaczna część sprawców przemocy nie jest w stanie pogodzić się z tym i robi wszystko, żeby do tego nie dopuścić. Może nawet próbować popełnić samobójstwo lub zabić ofiarę. Dlatego bardzo ważne jest, aby miejsca, do których zgłaszają się ofiary przemocy, były chronione przed sprawcami” (Sasal, 2005, s. 43).

Aktualnie wiemy, że najskuteczniejszą interwencją wobec zidentyfikowanej przemocy domowej jest natychmiastowe zapewnienie osobie doznającej przemocy bezpieczeństwa poprzez skuteczne odizolowanie od niej sprawcy, co znajduje odzwierciedlenie w postanowieniach Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz.U. z 2015 r., poz. 961, dalej: Konwencja stambulska). Zgodnie z art. 53 Konwencji stambulskiej państwa – strony podejmują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że ofiary wszelkich form przemocy objętej zakresem Konwencji stambulskiej mają dostęp do odpowiednich zakazów zbliżania się lub nakazów ochrony, przy czym wymienione instrumenty prawne mają umożliwiać zapewnienie natychmiastowej ochrony bez nadmiernych obciążeń finansowych lub administracyjnych dla osoby doznającej przemocy (Wrona, 2024).

Zapewnienie osobie doznającej przemocy poczucia bezpieczeństwa otwiera przestrzeń do dalszej pracy nad zmianą sytuacji tej osoby, w tym „uwolnienia się” od relacji ze sprawcą przemocy.

Polski system przeciwdziałania przemocy – od hosteli dla ofiar do natychmiastowego izolowania sprawców

W 2010 r., w wyniku nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2010 r., nr 125, poz. 842), w Polsce zaczął funkcjonować (i w zasadzie bez większych zmian nadal funkcjonuje) system przeciwdziałania przemocy, którego filarem są gminne zespoły interdyscyplinarne oraz procedura „Niebieskie Karty”, integrująca działania Policji, pomocy społecznej, oświaty, ochrony zdrowia i gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych w obszarze przeciwdziałania przemocy. Głównym celem wprowadzonych nowelizacją rozwiązań było ujednoczenie sposobu przeprowadzania interwencji w związku z przemocą w rodzinie oraz sfokusowanie uwagi interweniujących służb na sytuacji osób doznających przemocy (również dzieci), w tym na ocenie poziomu ich bezpieczeństwa (Wrona, 2017). Stąd nowelizacja ustawy z 2010 r. wprowadziła również szczególne uprawnienia dla pracowników socjalnych w zakresie udzielania ochrony dzieciom doświadczającym przemocy poprzez umieszczenie małoletnich poza rodziną (art. 12a u.p.d.).

Co istotne dla podjętego w artykule tematu, w 2010 r. nowelizacja ustawy wprowadziła kolejne instrumenty prawne dla organów ścigania i sądu cywilnego służące skutecznemu odizolowaniu sprawcy od osoby doznającej przemocy. Choć środki zapobiegawcze stosowane przez prokuratora lub sąd karny charakteryzują się dużą skutecznością, to wydaje się, że w przypadku przemocy domowej, kiedy osoba doznająca przemocy niechętnie sama składa zawiadomienie o popełnieniu na jej szkodę przestępstwa przez osobę dla niej najbliższą, postępowanie przygotowawcze może w ogóle nie zostać wszczęte i tym samym nie ma podstaw do zastosowania natychmiastowego odizolowania sprawcy przemocy. Anna Lipowska-Teutsch potwierdza, że:

przemoc w rodzinie jest tym rodzajem przemocy w stosunku do bliskich osób, której ujawnienie jest wyjątkowo mało prawdopodobne. Ofiara składająca zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa musi liczyć się ze wzrostem zagrożenia, ostracyzmem społecznym, znikomymi korzyściami i potencjalnymi dolegliwościami oraz emocjonalnymi kosztami ukarania dobrze znanego człowieka (1998, s. 8).

Osobnym problemem jest postawa osoby doznającej przemocy domowej – pokrzywdzonej przestępstwem z użyciem przemocy – w toku postępowania przygotowawczego, a następnie sądowego, która wpływa na przebieg tego postępowania. Osoba doznająca przemocy, która pozostaje w relacji ze sprawcą przemocy i jest od niego zależna (np. emocjonalnie, finansowo, bytowo) nie jest w stanie bez

odpowiedniej pomocy i wsparcia z zewnątrz podjąć działań, które wpłyną na zmianę sytuacji, w jakiej się znajduje. Co więcej, ambiwalencja odczuwanych wobec sprawcy emocji i zmienność decyzji, a co za tym idzie – zachowań, to osiowe cechy osoby doznającej przemocy pozostającej pod wpływem sprawcy przemocy. Jerzy Mellibruda – psychoterapeuta specjalizujący się z problematyce uzależnień i przemocy domowej – mówił o „umyśle zniewalanym przemocą”, gdyż:

przemoc, podobnie zresztą jak miłość, posiada niezwykłą moc wywierania wpływu na całe funkcjonowanie człowieka, na pracę jego umysłu, na jego procesy emocjonalne, jego świat wewnętrzny. U części osób, które kontaktują się z przemocą, dokonują się ważne, niekorzystne i niestety czasem trwałe zmiany w sposobie i treści myślenia, które utrudniają przeciwdziałanie przemocy. Takie zmiany w umyśle utrwalają przemoc, utrudniają radzenie sobie z nią. Na tym właśnie polega zniewalanie umysłu przez przemoc (2009, s. 99).

Z kolei Danuta Rode, zajmująca się badaniem funkcjonowania sprawców przemocy, wskazuje, że w opisie relacji zachodzących między sprawcą a ofiarą przemocy trzeba uwzględnić:

proces uzależniania się sprawcy i ofiary od siebie i sytuacji, w której się znajdują. Pozostając w nieprawidłowych relacjach, z biegiem lat tworzą błędne koło interakcji kontrolująco-wymuszającej. Proces uzależniania jest widoczny zarówno w dynamice i stadialności przeżyć ofiar i sprawców, jak i w zakresie strategii działania sprawców – osób dokonujących aktów przemocy – oraz w zachowaniu ofiar (2018, s. 120).

Przywołane cechy, związane z funkcjonowaniem społecznym osoby doznającej przemocy, wpływają na przebieg i wynik postępowania karnego (Herzberger, 2002; Browne, Herbert, 1999). Stąd, jak zauważa Aleksandra Różycka:

najskuteczniejszym sposobem przerwania przemocy jest odizolowanie sprawcy od osoby dotkniętej przemocą. Co więcej, podjęcie jakichkolwiek kroków prawnych, czy to w postaci sprowadzenia interwencji policji, skierowania oskarżenia karnego o przemoc czy wytoczenie sprawy rozwodowej, separacyjnej czy dotyczącej eksmisji agresywnego współlokatora jest w ocenie ofiar tym bardziej ryzykowne, gdy osoba krzywdząca i krzywdzona nadal mieszkają pod jednym dachem. U osób doświadczających przemocy może występować przekonanie, że podejmowanie, skądinąd racjonalnych działań, nie jest bezpieczne i tylko nasili przemoc we wspólnym lokalu (2020, s. 198).

Analiza danych statystycznych⁴ odnośnie do efektywności działań organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zakresie przestępstw z użyciem przemocy pokazuje, że średnio co roku prowadzonych jest ok. 28 tys. postępowań przygotowawczych w tej kategorii spraw. Statystycznie około połowa z nich kończy się sporządzeniem przez prokuratora aktu oskarżenia i skierowaniem go do sądu karnego. Z kolei sąd karny kończy postępowanie sądowe, wydając wyrok skazujący oskarżonego – sprawcę przemocy – w ponad 90% spraw (odpowiednio w 2022 r. – 95% spraw, w 2021 r. – 98% spraw, w 2020 r. – 80% spraw), co dobrze świadczy o pracy prokuratury i sądu karnego. Jednak niepokój budzi pragmatyka karania sprawców przemocy domowej. W 2022 r. wobec 67,8% skazanych sąd zastosował karę pozbawienia wolności (w 2021 r. odpowiednio wobec 67,7%, a w 2020 r. wobec 64% skazanych), przy czym w 2022 r. warunkowo zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności 58% skazanych (odpowiednio w 2021 r. – 59% skazanych, a w 2020 r. – 58% skazanych).

Z perspektywy osoby doznającej przemocy oznacza to, że mimo zawiadomienia organów ścigania o popełnieniu na jej osobie przestępstwa z użyciem przemocy prawdopodobieństwo tego, że sprawca zostanie w toku lub wyniku postępowania karnego odizolowany od osoby pokrzywdzonej tym przestępstwem, w 2022 r. wynosiło 13%, w 2021 r. – 13,2%, a w 2020 r. – 10,8%. Do tego należy uwzględnić czas trwania postępowania przygotowawczego (instrukcyjny termin to dwa miesiące, które prokurator może przedłużyć⁵) i postępowania sądowego w tej kategorii spraw⁶. Wymienione wskaźniki wpływają na osłabienie znaczenia środków karnoprawnych w polskim systemie przeciwdziałania przemocy domowej i powolny rozwój „cywilnoprawnej strategii” interwencji wobec osoby stosującej przemoc.

Stąd zaproponowane w nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2010 r. rozwiązania cywilnoprawne i nowe uprawnienia dla funkcjonariuszy Policji spotkały się z dużą aprobatą społeczną, mimo że oczekiwania – zwłaszcza w zakresie nadania Policji uprawnień do „doraźnego” usunięcia sprawcy przemocy – nadal nie zostały spełnione. I tak w 2010 r. w ustawie o Policji (Dz.U. z 1990 r.,

---

4 Dane statystyczne z rocznych Sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2010–2022, publikowane na stronie <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-krajowego-programu-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 12.07.2025].

5 Praktyka sądowa pokazuje, że jest to raczej okres od 6 do 9 miesięcy.

6 Dane publikowane na Portalu Statystycznym Ministerstwa Sprawiedliwości (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna>) pokazują, że w 2023 r. średni czas trwania postępowania karnego od pierwszej rejestracji do prawomocnego zakończenia postępowania w I instancji wynosił 8,4 miesiąca (w 2022 r. – 8,6 miesiąca, w 2021 r. – 8,7 miesiąca).

nr 30, poz. 179 ze zm., dalej: u.p.) pojawiła się podstawa prawna do „prewencyjnego” zatrzymania sprawcy przemocy (art. 15a u.p.), a w Kodeksie postępowania karnego – podstawa do zatrzymania podejrzanego o popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy (art. 244 § 1a k.p.k.; art. 244 § 1b k.p.k.). Z kolei, przez dodanie art. 11a u.p.d., wprowadzono podstawę prawną do żądania przez osobę doznającą przemocy, by sąd (cywilny) zobowiązał sprawcę, który „swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie” (art. 11a u.p.d.) do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania. W ten sposób w polskim porządku prawnym, obok instrumentów prawnokarnych stosowanych wobec sprawców przemocy w rodzinie, pojawił się instrument cywilnoprawny, który dalej będę nazywać cywilnymi nakazami ochrony⁷.

W okresie od sierpnia 2010 r. do 30 listopada 2020 r. osoba doznająca przemocy mogła złożyć do sądu cywilnego wniosek o zobowiązanie sprawcy przemocy do opuszczenia mieszkania. Sąd powinien rozpoznać ten wniosek na rozprawie, którą wyznaczy w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku (art. 11a ust. 2 u.p.d.). W tym okresie do sądów cywilnych wpływało⁸ ok. 2000 wniosków rocznie, z czego w ok. 1/3 spraw⁹ sąd zobowiązywał sprawcę przemocy do opuszczenia mieszkania.

W 2016 r. kontrolerzy NIK w informacji o wynikach kontroli „Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową” (NIK, 2016) ustalili, że interdyscyplinarne działania w obszarze przeciwdziałania przemocy są za mało skuteczne, by doprowadzić do trwałego ustania przemocy. „Wynika to przede wszystkim z ograniczonych możliwości odizolowania sprawców przemocy od osób krzywdzonych, niewystarczającej pomocy specjalistycznej oraz braku skutecznych metod w zakresie nakłaniania sprawców do udziału w procedurze [„Niebieskie Karty”]” (NIK, 2016, s. 10).

---

7 Jako pierwszy tego pojęcia użył w swych wystąpieniach i publikacjach dr Grzegorz Wrona (2024).

8 Na podstawie druku statystycznego MS-S1 za lata 2011–2019 ustaliłam, że w 2011 r. wpłynęło 197 wniosków, w 2012 r. – 822 wnioski, w 2013 r. – 1316 wniosków, w 2014 r. – 1589 wniosków, w 2015 r. – 1861, w 2016 r. – 2122 wnioski, w 2017 r. – 2035 wniosków, w 2018 r. – 2134 wnioski, w 2019 r. – 2112 wniosków.

9 Na podstawie druku statystycznego MS-S1 za lata 2011–2019 ustaliłam, że sąd uwzględnił wniosek osoby doznającej przemocy w 2011 r. w 49 sprawach, w 2012 r. – w 268 sprawach, w 2013 r. – w 387 sprawach, w 2014 r. – w 136 sprawach, w 2015 r. – w 571 sprawach, w 2016 r. – w 705 sprawach, w 2017 r. – w 696 sprawach, w 2018 r. – w 689 sprawach, w 2019 r. – w 690 sprawach.

Nakazy ochrony stosowane przez Policję, Żandarmerię Wojskową i sąd cywilny

Przełomowym momentem dla przeciwdziałania przemocy w rodzinie stało się w 2020 r. nadanie Policji, a w przypadku sprawcy – zawodowego żołnierza – Żandarmerii Wojskowej, uprawnień do wydania wobec sprawcy przemocy 14-dniowego nakazu opuszczenia mieszkania i jego najbliższego otoczenia lub zakazu zbliżania się sprawcy do mieszkania i jego najbliższego otoczenia (Dz.U. z 2020 r., poz. 956). Wprowadzenie tych rozwiązań wymusiło jednocześnie wprowadzenie zmian w czynnościach sądu cywilnego rozpoznającego wniosek o zobowiązanie sprawcy przemocy do opuszczenia mieszkania, gdyż 14-dniowy nakaz lub zakaz wydany przez Policję albo Żandarmerię Wojskową mógł być następnie, na wniosek osoby doznającej przemocy, przedłużony przez sąd cywilny.

Funkcjonariusze Policji i Żandarmerii Wojskowej przed podjęciem decyzji o „prewencyjnym” zatrzymaniu sprawcy przemocy albo zastosowaniu nakazu ochrony zostali zobowiązani do oszacowania poziomu ryzyka bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia osoby doznającej przemocy przy wykorzystaniu arkusza szacowania ryzyka (art. 15a ust. 2 u.p.; rozporządzenie Dz.U. z 2020 r., poz. 2105). W ten sposób nastąpiło wystandaryzowanie czynności Policji i Żandarmerii Wojskowej w zakresie interwencji wobec sprawcy przemocy.

Nakazy ochrony od 2020 r. mogą być zastosowane w trakcie interwencji lub w związku z powzięciem informacji o stosowaniu przemocy, w szczególności zgłoszenia przez osobę doznającą przemocy, kuratora sądowego lub pracownika socjalnego. Nakaz lub zakaz doręcza się osobie doznającej przemocy i sprawcy przemocy. W razie niemożności doręczenia sprawcy przemocy nakazu lub zakazu doręczenie uważa się za dokonane przez umieszczenie na drzwiach wspólnie zajmowanego mieszkania zawiadomienia o ich wydaniu (art. 15ad ust. 1 u.p.). Decyzja o zastosowaniu nakazów ochrony podlega kontroli sądu, który ma trzy dni na rozpoznanie zażalenia w tej sprawie.

Policja albo Żandarmeria Wojskowa zawiadamia o wydaniu nakazu lub zakazu prokuratora, zespół interdyscyplinarny, a gdy w mieszkaniu przebywają małoletnie dzieci – również właściwy sąd opiekuńczy. Policja albo Żandarmeria Wojskowa, wydając nakaz ochrony, ma obowiązek poinformować osobę doznającą przemocy o możliwości i sposobie złożenia żądania, aby sąd cywilny zobowiązał osobę stosującą przemoc do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego otoczenia lub zakazał zbliżania się do tego mieszkania i jego otoczenia, o którym mowa w art. 11a u.p.d. W trakcie obowiązywania nakazów ochrony Policja albo Żandarmeria

Wojskowa trzykrotnie sprawdza, czy ograniczenia są respektowane przez sprawcę. W razie naruszenia przez sprawcę nakazów ochrony popełnia on wykroczenie określone w art. 66a Kodeksu wykroczeń, które jest zagrożone karą aresztu do jednego miesiąca, karą ograniczenia wolności do jednego miesiąca lub grzywny do 5 tys. zł, a sprawa może być rozpoznana przez sąd w trybie przyspieszonym.

Wydane przez Policję lub Żandarmerię Wojskową nakazy ochrony mogą być, na wniosek osoby doznającej przemocy, następnie przedłużone przez sąd cywilny. Od 30 listopada 2020 r. sąd ma 3 dni na rozpoznanie wniosku o przedłużenie wydanych wcześniej (w okresie ich obowiązywania) przez Policję lub Żandarmerię Wojskową nakazów ochrony i instrukcyjny termin 30 dni na wydanie orzeczenia kończącego postępowanie (art. 560⁵ k.p.c.). Osoba doznająca przemocy może również zwrócić się do sądu cywilnego o wydanie po raz pierwszy (bez wcześniejszej decyzji Policji lub Żandarmerii Wojskowej) nakazów ochrony, w tym zastosowania nakazów na czas prowadzonego postępowania w sprawie.

Projektodawcy nowych rozwiązań cywilnoprawnych uznali, że:

z uwagi na szczególnie charakter tych spraw [z art. 11a u.p.d.] w postępowaniu przed sądem jest pożądanym udział prokuratora. Dlatego do projektu wprowadza się przepis, który nakłada na sąd obowiązek doręczenia prokuratorowi odpisu wniosku oraz zawiadomienia go o terminach rozprawy (projektowany art. 560⁴ § 2 k.p.c.). Dzięki temu prokurator, działając w interesie publicznym, będzie mógł w trakcie postępowania składać niezbędne wnioski, a jeżeli zajdzie taka konieczność – podejmować działania np. o charakterze karnoprawnym, na podstawie informacji uzyskanych w toku rozprawy¹⁰.

Bardziej szczegółowo odniósł się do tej kwestii Prokurator Generalny w Wytycznych Nr 2/2024 w sprawie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej (dalej: Wytyczne 2/2024) w części V dotyczącej „Czynności prokuratora w przypadku powzięcia informacji o wydaniu nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia”. Prokurator Generalny rekomenduje, by w przypadku zastosowania przez Policję albo Żandarmerię Wojskową nakazu lub zakazu, o których mowa w art. 15aa u.p. albo art. 18a ustawy o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz.U. z 2001 r., nr 123, poz. 1353 ze zm.; dalej: u.ż.w.), prokurator zażądał kopii materiałów związanych z wydaniem nakazu lub

---

10 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk Sejmowy nr 279, Sejm RP IX Kadencja – uzasadnienie, s. 6–7.

zakazu, a następnie dokonywał sprawdzenia, czy: (1) z udziałem sprawcy przemocy toczą lub toczyły się sprawy o czyny związane ze stosowaniem przemocy; (2) jeśli takie postępowania toczą lub toczyły się, prokurator powinien zweryfikować istnienie podstaw odpowiednio do wszczęcia, podjęcia na nowo lub wznowienia postępowania w tych sprawach; (3) prokurator powinien rozważyć zainicjowanie postępowania z art. 11a u.p.d., a jeśli takie postępowanie zostało już zainicjowane przez inny podmiot – wstąpienie do tego postępowania. Co istotne, prokurator, biorąc udział w postępowaniu z art. 11a u.p.d., powinien:

dbać o prawidłowe ustalenia kręgu uczestników oraz o odpowiednią reprezentację uczestniczących w nim osób nieporadnych ze względu na wiek lub stan zdrowia, włącznie z wystąpieniem o ustanowienie dla nich kuratora lub pełnomocnika; w razie cofnięcia wniosku inicjującego postępowanie – zająć w tym przedmiocie stanowisko uwzględniające sytuację wnioskodawcy i uczestników, ich wiek, stan zdrowia oraz ewentualne emocjonalne lub ekonomiczne uzależnienie od osoby stosującej przemoc (Wytyczne 2/2024, s. 20–21).

Wobec wyraźnej społecznej akceptacji dla stosowania przez Policję albo Żandarmerię Wojskową nakazów ochrony, co znajduje wyraz w danych statystycznych oraz liczby spraw rozpoznawanych przez sąd cywilny, w 2023 r. doszło do kolejnej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 289). Projektodawca wskazywał, że wprowadzone rozwiązania dostosowują obowiązujące prawo do wymogów Konwencji stambulskiej oraz uzasadniał, że:

celem projektowanej ustawy jest wzmocnienie ochrony osób doznających przemocy w rodzinie przez kompleksową regulację instytucji nie tylko prawa cywilnego, ale również karnego, która ma uzupełnić rozwiązania wprowadzone ustawą z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. (...) Projekt zakłada dodanie nowych instrumentów ochrony oraz usprawnienie postępowania i zwiększenie skuteczności już funkcjonujących unormowań. Nowelizacja ustawy jest wynikiem prac Ministerstwa Sprawiedliwości, które na bieżąco monitoruje oraz bada i analizuje wszelkie dane i informacje napływające od podmiotów stosujących instrumenty prawne wprowadzone przepisami ustawy z dnia 30 kwietnia 2020 r., między innymi funkcjonariuszy Policji, żołnierzy Żandarmerii Wojskowej oraz sądów¹¹.

---

11 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Druk Sejmowy nr 2615, Sejm RP IX Kadencja – uzasadnienie, s. 1.

Oprócz funkcjonujących od 2020 r. nakazu opuszczenia mieszkania i jego otoczenia oraz zakazu zbliżania się do mieszkania i jego otoczenia, które od 15 sierpnia 2023 r. są stosowane łącznie, wprowadzono odnośnie do osoby stosującej przemoc nowe ograniczenia: zakaz zbliżania do osoby doznającej przemocy (art. 15aa ust. 1 u.p.), zakaz kontaktowania się z osobą doznającą przemocy (art. 15aa ust. 1 u.p.) oraz zakaz wstępu i przebywania w miejscach, w których osoba doznająca przemocy zwykle lub regularnie przebywa (art. 15aa ust. 2 u.p.). Projektodawcy nie zmienili ustalonych w 2020 r. terminów wiążących sąd w zakresie: rozpoznania wniosku o wydanie zabezpieczenia, wydania orzeczenia kończącego postępowanie czy rozpoznania zażalenia na decyzję Policji albo Żandarmerii Wojskowej o wydaniu nakazów ochrony.

Warto zauważyć, że aktualnie obowiązujące instrumenty cywilnoprawne wypełniają standard określony w art. 53 ust. 2 Konwencji stambulskiej dotyczący: (1) dostępności nakazów ochrony bez nadmiernych obciążeń finansowych lub administracyjnych nakładanych na osobę doznającą przemocy; (2) określenia czasookresu ich obowiązywania; (3) natychmiastowego obowiązywania nakazu ochrony, nawet bez wysłuchania osoby stosującej przemoc domową; (4) dostępności niezależnie od lub w uzupełnieniu do innych postępowań prawnych albo możliwości ich wprowadzenia w kolejnych postępowaniach prawnych.

Poniżej, na potwierdzenie tezy o zdecydowanej akceptacji społecznej dla stosowania cywilnych nakazów ochrony, przedstawiam dane statystyczne odnoszące się do wydawania przez Policję i Żandarmerię Wojskową 14-dniowych nakazów ochrony (tabela 1) oraz liczby wniosków składanych przez osoby doznające przemocy na podstawie art. 11a i 11aa u.p.d. wraz ze sposobem ich załatwienia przez sąd cywilny (tabela 2).

Tabela 1.

Nakazy i zakazy wydawane wobec osób stosujących przemoc domową przez Policję i Żandarmerię Wojskową w latach 2020–2024

Rodzaj ograniczenia	Od 1.12.2020		2021		2022		2023		2024	
	Policja	ŻW	Policja	ŻW	Policja	ŻW	Policja	ŻW	Policja	ŻW
Nakaz opuszczenia mieszkania	191	1	3262	11	4697	12	6935	35	11 905	51
Zakaz zbliżania się do mieszkania	41	2	269	17	263	20				
Zakaz zbliżania się do ODP ¹⁾	-	-	-	-	-	-	2716	4	16 334	54

Rodzaj ograniczenia	Od 1.12.2020		2021		2022		2023		2024	
	Policja	ŻW	Policja	ŻW	Policja	ŻW	Policja	ŻW	Policja	ŻW
Zakaz kontaktowania się z ODP	-	-	-	-	-	-	2121	3	13 984	41
Zakaz wstępu i przebywania w określonych miejscach	-	-	-	-	-	-	440	2	2224	13
Razem	232	3	3531	28	4960	32	12 212	44	44 447	105

¹⁾ ODP – osoba doznająca przemocy domowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z KG Policji i KG Żandarmerii Wojskowej.

Tabela 2.

Sposób załatwienia przez sąd cywilny wniosku o wydanie albo przedłużenie wydanego wcześniej przez Policję i Żandarmerię Wojskową nakazu lub zakazu wobec osoby stosującej przemoc domową (art. 11a u.p.d., art. 11aa u.p.d.)

Rok	Wpływ	Załatwiono					Pozostało na następny rok
		razem	uwzględniono w całości/części	oddalono wniosek	umorzono postępowanie	inne rozstrzygnięcie	
2011	197	105	49	10	17	16	92
2012	822	620	268	74	109	104	202
2013	1316	879	387	118	187	187	437
2014	1589	1134	487	136	244	267	455
2015	1861	1301	571	198	275	257	560
2016	2122	1541	705	235	316	285	581
2017	2035	1497	696	230	320	251	538
2018	2134	1532	689	260	328	255	602
2019	2112	1558	690	276	351	81	554
2020	1900 (7) ¹⁾	1385 (2)	545 (1)	250	324	76	511
2021	1890 (184)	1864 (146)	858 (96)	336 (17)	406 (25)	114 (5)	541
2022	2101 (300)	2073 (276)	1052 (158)	379 (43)	452 (54)	105 (12)	569
2023	2602 (830)	2545 (738)	1300 (428)	481 (123)	553 (158)	123 (18)	626
2024	4875 (3059)	4364 (2489)	2169 (1323)	883 (459)	905 (537)	278 (124)	1265

¹⁾ w nawiasach podano liczbę wniosków z żądaniem wydania zabezpieczenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych z druków MS-S1 za lata 2011–2024.

Zarówno dane odnoszące się do działań Policji i Żandarmerii Wojskowej, jak i obciążenia sądów cywilnych sprawami dotyczącymi przeciwdziałania przemocy domowej wskazują na skokowy wzrost stosowania instrumentów cywilnoprawnych z wyraźnym „pikiem” wartości w roku 2021 i 2023.

Praktyka sądowa stosowania i przedłużania nakazów ochrony

W 2024 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości zrealizowano projekt badawczy pn. „Terminowość czynności sądu podejmowanych w sprawach z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej” (Prusinowska-Marek, 2025). Badania przeprowadzono w paradygmacie ilościowym; wykorzystano w nich 210 akt spraw z 27 losowo dobranych sądów rejonowych.

Próba badawcza objęła 162 sprawy o wydanie lub przedłużenie nakazów ochrony i 48 spraw dotyczących rozpoznania przez sąd zażalenia na czynności Policji albo Żandarmerii Wojskowej w zakresie zastosowania 14-dniowych nakazów ochrony wobec osoby stosującej przemoc domową. W badaniu wykorzystano sprawy, w których wnioski o wydanie lub przedłużenie nakazów ochrony albo zażalenie na czynności Policji i Żandarmerii Wojskowej wpłynęły po 15 sierpnia 2023 r., co miało na celu uchwycenie zmiany praktyki sądowej na skutek zmiany norm prawnych.

Analizę akt spraw przeprowadzono w oparciu o zaprojektowane autorsko kwestionariusze ankiet – osobno dla spraw dotyczących zastosowania lub przedłużenia przez sąd nakazów ochrony i osobno dla spraw zażaleniowych. Podstawowym obszarem, którego dotyczyła analiza, była terminowość czynności sądu cywilnego rozpoznającego wnioski z art. 11a u.p.d. lub 11aa u.p.d. albo rozpoznającego zażalenie osoby stosującej przemoc domową na wydane przez Policję albo Żandarmerię Wojskową nakazy ochrony. Jednak z uwagi na istotną zmianę przepisów materialnych i procesowych w tym obszarze, która zaistniała w sierpniu 2023 r., kwestionariusze ankiet, poza pytaniami sprawdzającymi terminowość czynności sądu, zawierały również pytania, które pozwalały przeanalizować: zakres żądania wnioskodawcy, reakcję sądu cywilnego na zawarte we wniosku żądanie wydania zabezpieczenia, sposób organizacji i przebieg postępowania rozpoznawczego w sprawie, sposób zakończenia postępowania oraz podstawowe informacje o wnioskodawcy i uczestniku postępowania. Wszystkie wymienione aspekty projektu badawczego okazały się niezmiernie ciekawe i ekscytujące, gdyż badana materia jest nowa i dotychczas mało eksplorowana. Poniżej zostaną zaprezentowane najistotniejsze ustalenia.

(a) Strony postępowania

W analizowanej próbie w 93,8% spraw wnioskodawcą były kobiety w wieku od 7 do 81 lat, przy czym średnia wieku osoby doznającej przemocy wyniosła ok. 48 lat. Ponad połowa (54,3% ogółu) osób doznających przemocy mieszkała w gminach miejskich, co oznacza nadreprezentację w badanej próbie spraw z gmin miejskich¹². W rodzinach (gospodarstwach domowych), w których dochodziło do stosowania przemocy, oprócz dorosłej osoby doznającej przemocy i sprawcy przemocy zamieszkiwały również inne osoby, w tym: małe dzieci (w 98 sprawach, czyli 60,5% ogółu), dorosłe dzieci (w 23 sprawach, czyli 14,2% ogółu) i inne osoby dorosłe (w 31 sprawach, czyli 19,1% ogółu). Średnio, poza sprawcą i osobą doznającą przemocy, w rodzinie (gospodarstwie domowym) mieszkały jeszcze dwie osoby, przy czym w nieco ponad 20% spraw wspólnie ze sprawcą i osobą doznającą przemocy zamieszkiwało jeszcze od trzech do siedmiu osób.

Wnioskodawca – osoba doznająca przemocy – występował w większości spraw osobiście (107 spraw, czyli 66% ogółu), a w 42 sprawach (25,9% ogółu) działał przez pełnomocnika z wyboru lub przez pełnomocnika z urzędu (w 7 sprawach, czyli 4,3% ogółu). W jednej sprawie osobę doznającą przemocy – dziecko – reprezentował reprezentant ustanowiony przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 99 k.r.o. Co ciekawe, osoby doznające przemocy w 18 sprawach (co stanowi 11,1% ogółu) wniosowały o przyznanie im pełnomocnika z urzędu. W siedmiu sprawach (4,3% ogółu) sąd przychylił się do tego wniosku, w dziewięciu (5,6% ogółu) go oddalił, a w dwóch (1,2% ogółu) pozostawił ten wniosek bez rozpoznania. Warto odnotować, że w czterech spośród wspomnianych dziewięciu spraw, w których sąd oddalił wniosek osoby doznającej przemocy o przyznanie jej pełnomocnika z urzędu, sprawca przemocy występował w sprawie wraz z pełnomocnikiem z wyboru, co ucieleśniało „nierówność stron” i nie wzbudziło refleksji sądu w tym zakresie.

W 154 sprawach (95,1% ogółu) sprawcami byli mężczyźni, a jedynie w 8 sprawach (4,9% populacji sprawców) – kobieta. Trzech sprawców przemocy – mężczyzn – było zawodowymi żołnierzami, co stanowi 1,9% ogółu spraw. Przeciętnie sprawca przemocy miał ok. 45 lat – najmłodszy sprawca ukończył 18 lat, a najstarszy 81 lat. Sprawcy najczęściej występowali w sprawie osobiście (116 sprawców, czyli 71% ogółu spraw) lub działali przez pełnomocnika z wyboru (39 sprawców, czyli 24,1% ogółu). W dziewięciu sprawach sprawcy złożyli wniosek o przyznanie im

12 W skali całej Polski 302 gminy miejskie stanowią jedynie ok. 12% wszystkich (2479) gmin.

pełnomocnika z urzędu – w pięciu sprawach (3,1% ogółu) sąd przychylił się do tego wniosku, a w czterech (2,5% ogółu) go oddalił.

Najczęściej sprawcę i osobę doznającą przemocy łączyła aktualnie lub w przeszłości bliska relacja: pozostawali ze sobą w związku małżeńskim (70 spraw, czyli 43,2% ogółu), byli w trakcie postępowania rozwodowego (17 spraw, czyli 10,5% ogółu), byli byłymi małżonkami (15 spraw, czyli 9,3% ogółu) lub byłymi partnerami (13 spraw, czyli 8% ogółu). Druga istotna statystycznie relacja między sprawcą a osobą doznającą przemocy to relacja między dorosłym dzieckiem (sprawca) a rodzicem (osoba doznająca przemocy), co stwierdzono w 24 sprawach (14,8% ogółu).

Sprawca i osoba doznająca przemocy w większości przypadków (138 spraw, czyli 85,2% ogółu) przed wydaniem przez Policję albo Żandarmerię Wojskową nakazów ochrony zamieszkiwali wspólnie. W analizowanych sprawach służby interweniujące w związku z przemocą domową podczas wypełniania „Kwestionariusza szacowania ryzyka zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego” identyfikowały przede wszystkim przemoc psychiczną (99,4% ogółu) i fizyczną (97,5% ogółu), przy czym współwystępowanie obydwu form przemocy stwierdzono w 157 sprawach (96,9% ogółu). Druga istotna statystycznie zależność dotyczyła współwystępowania przemocy psychicznej i ekonomicznej, co stwierdzono w 73 sprawach (45% ogółu).

(b) Wniosek i jego zakres

Osoby doznające przemocy składały do sądu cywilnego wnioski o wydanie nakazów ochrony, o których mowa w art. 11a u.p.d. lub 11aa u.p.d., z wykorzystaniem: (1) obowiązującego urzędowego formularza (Dz.U. z 2023 r., poz. 1576) (78 spraw, czyli 48,1% ogółu); (2) własnego wzoru wniosku (56 spraw, czyli 34,6% ogółu); (3) nieaktualnego urzędowego formularza wniosku (Dz.U. z 2020 r., poz. 2106) (28 spraw, czyli 17,3% ogółu) – co powodowało, że osoba doznająca przemocy nie mogła w tych sprawach żądać wydania przez sąd nowych ograniczeń, które zaczęły obowiązywać od 15 sierpnia 2023 r.

W analizowanej próbie 60 spraw (37% ogółu) dotyczyło wydania nakazów ochrony po raz pierwszy przez sąd, a pozostałe 102 sprawy (63% ogółu) – przedłużenia wydanych wcześniej przez Policję albo Żandarmerię Wojskową ograniczeń wobec sprawcy przemocy¹³. W obydwu wariantach wniosków do sądu cywilnego pojawiało

13 Należy zauważyć, że stosunek liczby spraw o zastosowanie po raz pierwszy nakazów ochrony przez sąd cywilny do spraw o przedłużenie wydanych wcześniej przez Policję albo Żandarmerię Wojskową nakazów ochrony w badanej próbie spraw nie ma odzwierciedlenia w danych ogólnopolskich,

się żądanie udzielenia zabezpieczenia poprzez zastosowanie po raz pierwszy nakazów ochrony (w 33 sprawach, co stanowi 20,4% ogółu) albo przedłużenie wydanych wcześniej ograniczeń (w 85 sprawach, co stanowi 52,4 % ogółu). Zakres żądań wnioskodawcy – osoby doznającej przemocy – był zróżnicowany i dostosowany do jej aktualnych potrzeb w zakresie udzielenia ochrony przed działaniami sprawcy. Mimo krótkiego czasu (średnio 6 miesięcy) od wejścia w życie nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 13 stycznia 2023 r. w analizowanej próbie – zwłaszcza w sprawach, w których nakazy ochrony już wcześniej stosowała Policja albo Żandarmeria Wojskowa – osoby doznające przemocy, poza nakazem opuszczenia mieszkania i zakazem zbliżania się do mieszkania, chętnie żądały zastosowania wobec sprawcy „zakazu zbliżania się” lub „zakazu kontaktowania się”.

(c) Terminowość w rozpoznawaniu wniosku o wydanie zabezpieczenia

Teoretycznie, aby sąd miał ustawowy czas trzech dni (art. 755² § 4 k.p.c.) na rozpoznanie wniosku osoby doznającej przemocy o udzielenie zabezpieczenia i przedłużenie wydanych przez Policję albo Żandarmerię Wojskową nakazów ochrony, powinien on wpłynąć do sądu najpóźniej w 11. dniu jego obowiązywania. W badanej próbie spraw w rekomendowanym, optymalnym dla podjęcia przez sąd czynności terminie wpłynęło 74 wniosków (czyli 72,3% ogółu). Natomiast w 12. dniu obowiązywania nakazów ochrony wpłynęło osiem wniosków, w 13. – sześć wniosków, a w 14. dniu – również sześć wniosków. W badaniu ustalono, że w ustawowym terminie sądy rozpoznały 48,7% wniosków o udzielenie zabezpieczenia. Kolejnych 21% wniosków rozpoznano pomiędzy 4. a 7. dniem, a w okresie od 8. do 14. dnia sądy rozpoznały kolejnych 11,4% wniosków, co łącznie dało 81,2% załatwionych wniosków o udzielenie zabezpieczenia. W terminie do 30 dni sąd rozpoznał łącznie 95% wniosków o udzielenie zabezpieczenia.

Sąd w 76,4% spraw, w których złożono wnioski o udzielenie zabezpieczenia, przychylił się do niego i zastosował, na czas prowadzonego postępowania rozpoznawczego, nakazy ochrony.

---

gdź – jak wynika z danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości (druk MS-S1) – w 2023 r. do sądów wpłynęło 775 wniosków o przedłużenie wydanych wcześniej ograniczeń i 1827 wniosków o zastosowanie po raz pierwszy nakazów ochrony przez sąd. Natomiast w 2024 r. do sądów wpłynęły 2394 wnioski o przedłużenie wydanych przez Policję albo Żandarmerię Wojskową ograniczeń i 2481 wniosków o wydanie nakazów ochrony po raz pierwszy przez sąd cywilny.

(d) Przebieg postępowania rozpoznawczego

W analizowanej próbie spraw sądowi udało się wyznaczyć termin pierwszej rozprawy przed upływem 30 dni od dnia złożenia wniosku w 54,3% spraw. Z kolei w przypadku 25,9% spraw sąd wyznaczył termin pierwszej rozprawy w okresie od 31. do 60. dnia od daty wpływu wniosku.

Badania wykazały, że sprawy dotyczące nakazania sprawcy opuszczenia mieszkania lub wydania wobec niego zakazów określonych w art. 11a u.p.d. lub 11aa u.p.d. nie są sprawami prostymi, do zakończenia na pierwszej rozprawie. W badanej próbie 16% spraw sąd zakończył bez wyznaczenia rozprawy (rozpoznał tylko żądanie wydania zabezpieczenia i dalej nie procedował lub umorzył postępowanie rozpoznawcze, z uwagi np. na cofnięcie wniosku), a w kolejnych 43,2% spraw sąd zakończył postępowanie rozpoznawcze na pierwszej rozprawie – co daje łącznie 59,3% ogółu spraw. W 29% spraw sąd wyznaczył dwie rozprawy, a w kolejnych 7,4% spraw – trzy. W siedmiu zbadanych sprawach (4,3% ogółu) sąd wydał orzeczenie kończące postępowanie po czterech rozprawach.

Powodem konieczności wyznaczania drugiej i kolejnych rozpraw była potrzeba przesłuchania świadków (17,3% spraw), przeprowadzenia dowodu z dokumentów, którymi sąd nie dysponował (13,6% spraw), oraz nieusprawiedliwiona nieobecność na terminie pierwszej rozprawy wnioskodawcy lub uczestnika (11,7% spraw).

Istotnym aspektem analizy akt spraw był udział i rola prokuratora w prowadzonym przez sąd postępowaniu. Ustalono, po pierwsze, że nie we wszystkich sprawach sąd zawiadomił o sprawie i terminie prokuratora – uczynił to w 145 sprawach (89,5% ogółu). W sprawach, w których sąd zawiadomił prokuratora o terminie rozprawy, prokurator brał udział (fizycznie) w toczącym się postępowaniu jedynie w 23 sprawach (14,2% ogółu).

W toku prowadzonego postępowania sąd wykorzystywał różne środki dowodowe. Najczęściej opierał się na przesłuchaniu stron postępowania i na przeprowadzeniu dowodu z dokumentów, w tym najczęściej dokumentacji z procedury „Niebieskie Karty” i informacjach o interwencjach Policji. W niespełna połowie postępowań (43,8% ogółu) sąd dopuścił dowód z przesłuchania świadka, a jedynie okazjonalnie wykorzystywał inne środki dowodowe – np. opinię biegłego czy wywiad środowiskowy kuratora sądowego (rodzinnego).

Uwagę badaczki zwrócił fakt cofnięcia przez osobę doznającą przemocy wniosku, co odnotowano w 37 sprawach (22,8% ogółu): w 12 sprawach nastąpiło to jeszcze przed pierwszą rozprawą, a w pozostałych 25 sprawach – na rozprawie. Sądy przyjęły różną praktykę w zakresie uwzględniania stanowiska prokuratora odnośnie

do cofnięcia wniosku. Część sądów (21 spraw, czyli 56,7% tych, w których cofnięto wniosek) stanęła na stanowisku, że niezbędna jest zgoda prokuratora, który przystąpił do sprawy, a część przyjmowała oświadczenie wnioskodawcy i umarzała postępowanie w sprawie z uwagi na cofnięcie wniosku, nie pytając o zdanie prokuratora. Co istotne, wnioskodawca nie musiał uzasadniać przed sądem swej decyzji o cofnięciu wniosku.

(e) Orzeczenie sądu I instancji i terminowość czynności sądu

W analizowanych sprawach w ustawowym (jeden miesiąc) terminie (art. 560⁵ k.p.c.) orzeczenie zapadło w 63 sprawach (38,9% ogółu), co daje lepszy wynik w porównaniu z danymi ogólnopolskimi¹⁴. W drugim miesiącu, licząc od dnia wpływu wniosku do sądu, zakończono kolejnych 59 spraw, czyli 36,4% ogółu, co daje łącznie 75,3% badanych spraw.

Sąd I instancji w 84 badanych sprawach (51,9% ogółu spraw) stosował nakazy ochrony, a w 45 sprawach umorzył postępowanie w sprawie – w znakomitej większości w związku z cofnięciem złożonego wniosku (37 spraw) lub wobec zawarcia ugody pomiędzy osobą doznającą przemocy a sprawcą (5 spraw). W 23 sprawach (14,2% ogółu) sąd oddalił wniosek osoby doznającej przemocy.

W badaniu sprawdzono, jakie podmioty (jednostka Policji albo Żandarmerii Wojskowej, prokurator, zespół interdyscyplinarny, a gdy w rodzinie są małoletni – sąd opiekuńczy) sąd zawiadomił o zastosowaniu wobec sprawcy nakazów ochrony określonych w art. 11a lub 11aa u.p.d. Niestety stwierdzono, że obowiązek przesyłania odpisu orzeczenia (prokurator, Policja) i zawiadomienia o jego treści (zespół interdyscyplinarny, sąd opiekuńczy) nie był wykonywany w sposób określony przez ustawodawcę. Około 1/3 sądów nie przesała orzeczenia do prokuratury i jednostki Policji oraz nie zawiadomiła zespołu interdyscyplinarnego. Co więcej, jedynie w 52 sprawach sądy zawiadomiły właściwy sąd opiekuńczy, mimo że w badanej próbie małoletnich odnotowano w 98 sprawach.

---

14 Jak wynika z danych statystycznych z druków MS-S1, w 2023 r. w terminie do 30 dni sąd wydał orzeczenie kończące postępowanie o zastosowanie nakazów ochrony z art. 11a lub 11aa u.p.d. w 24,98% spraw, a w I półroczu 2024 r. – w 31,46% spraw. Z kolei w terminie do 60 dni od dnia wpływu wniosku w 2023 r. sąd rozpoznał łącznie 52,76% spraw, a w I półroczu 2024 r. – 60,83% spraw.

(f) Terminowość rozpoznawania zażaleń na czynności Policji albo Żandarmerii Wojskowej

Wśród 48 zbadanych spraw zażaleniowych na czynności Policji albo Żandarmerii Wojskowej sąd rozpoznał zażalenie w ustawowym terminie 3 dni (art. 15aj ust. 2 u.p.d.) w zaledwie 17 sprawach (35,4% ogółu). Natomiast do czasu utraty mocy nakazów ochrony, czyli przed upływem 14 dni, zażalenie zostało rozpoznane przez sąd w 37 sprawach, co stanowi 77,1% ogółu. W znakomitej większości (70,8% spraw) sąd oddalił zażalenie sprawcy przemocy, a jedynie w 9 sprawach (18,8% ogółu) uznał argumenty skarżącego i uchylił wydany nakaz lub zakaz. Niestety, podobnie jak w przypadku stosowania albo przedłużania przez sąd cywilny nakazów ochrony, sąd rozpoznający zażalenie sprawcy na czynności Policji albo Żandarmerii Wojskowej w prawie połowie uchyień (w 4 z 9 spraw) nakazów ochrony nie zawiadomił wskazanych w przepisach podmiotów (jednostka Policji albo Żandarmerii Wojskowej, prokurator, zespół interdyscyplinarny, sąd opiekuńczy).

Podsumowanie

Niespełna trzyletnia praktyka w stosowaniu cywilnoprawnych instrumentów natychmiastowej izolacji sprawcy przemocy dostarczyła dowodów empirycznych na skuteczność i efektywność zaprojektowanych rozwiązań oraz zmotywowała ustawodawcę do poszerzenia w sierpniu 2023 r. katalogu nakazów ochrony i poprawienia zidentyfikowanych uchybień w procedurze ich stosowania przez Policję albo Żandarmerię Wojskową oraz sąd cywilny.

Zaprezentowane dane statystyczne (tabela 1 i 2) potwierdzają, że cywilnoprawne instrumenty doraźnego, natychmiastowego odizolowania sprawcy przemocy od jego ofiary okazały się skutecznym i akceptowanym społecznie rozwiązaniem pozwalającym na natychmiastowe przerwanie stosowania przemocy domowej. Przypomnijmy, że sąd cywilny w związku ze złożeniem przez osobę doznającą przemocy wniosku o zastosowanie albo przedłużenie wydanych wcześniej nakazów ochrony, o których mowa w art. 11a lub 11aa u.p.d., podejmuje czynności: (1) bezzwłocznie, nie później niż w terminie trzech dni, gdy chodzi o rozpoznanie wniosku o wydanie zabezpieczenia w przedmiocie przedłużenia nakazów ochrony wydanych wcześniej przez Policję albo Żandarmerię Wojskową (art. 755² §4 k.p.c.); (2) bezzwłocznie, nie później niż w terminie trzech dni, gdy chodzi o rozpoznanie wniosku o wydanie zabezpieczenia w przedmiocie zastosowania przez sąd cywilny po raz pierwszy nakazów ochrony określonych w art. 11a lub 11aa u.p.d. (art. 755² §4 k.p.c.); (3) w terminie do jednego

miesiąca od dnia wniesienia wniosku, gdy chodzi o wydanie orzeczenia kończącego postępowanie rozpoznawcze w sprawie (art. 560⁵ k.p.c.); (4) niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie trzech dni od dnia zastosowania nakazów ochrony przez Policję albo Żandarmerię Wojskową, odnośnie do rozpoznania zażalenia sprawcy przemocy na zastosowanie wobec niego nakazów ochrony (art. 15aj ust. 2 u.p.; odpowiednio art. 18j ust. 2 u.ż.w.). Ponadto sąd II instancji, w razie złożenia apelacji w tej kategorii spraw, orzeka w terminie jednego miesiąca od przedstawienia akt sprawy przez sąd I instancji wraz z apelacją (art. 560¹² k.p.c.).

W analizowanej próbie 162 spraw z 27 sądów rejonowych w Polsce ustawowy termin jednego miesiąca został dochowany w przypadku 63 spraw, co stanowi 38,9% ogółu próby badawczej. Średnio sąd I instancji potrzebował 49 dni na wydanie orzeczenia kończącego postępowanie, a najczęściej (mediana) czynił to w przeciągu 37 dni. Jeśli porównamy dane z badań z danymi ogólnopolskimi, to okaże się, że badana próba osiągnęła lepsze wyniki pod względem terminowości w zakresie wydania orzeczenia kończącego postępowanie niż dane zastane dla całej Polski za 2023 i 2024 r. To może oznaczać, że wprowadzone przez ustawodawcę w sierpniu 2023 r. zmiany w przepisach, zwłaszcza te dotyczące terminowości czynności sądu, wpłynęły na zmianę praktyki sądowej. To założenie postanowiłam sprawdzić, uzupełniając zaprezentowane w raporcie z badań dane o dane za cały 2024 r. (tabela 3).

Tabela 3.

Czas, jaki upłynął od złożenia wniosku do wydania orzeczenia w I instancji w odniesieniu do danych ogólnopolskich za 2023 i 2024 r.

Liczba dni	Liczba spraw	% spraw (100%=162)	% skumulowany	Dane MS za 2023 r. (% skumulowany)	Dane MS z 2024 r. (% skumulowany)
Do 3 dni	3	1,9	1,9	2,2	5,00
4-7	4	2,5	4,4	4,4	8,96
8-14	7	4,3	8,7	6,9	12,34
15-30	49	30,2	38,9	24,9	32,51
31-60	59	36,4	75,3	52,8	60,37
61-90	23	14,2	89,5	68,9	75,04
91-180	15	9,3	98,8	86,5	90,06
181-360	2	1,2	100	95,7	97,68
Powyżej 361	0	0		100	100
Ogółem	162			2545	4545

Źródło: opracowanie własne.

Terminowość czynności sądu w sprawach o wydanie (przedłużenie wydanych wcześniej przez Policję albo Żandarmerię Wojskową) wobec osoby stosującej przemoc domową nakazów ochrony ma kluczowe znaczenie, jeśli chodzi o zapewnienie (lub ciągłość) ochrony prawnej dla osoby doznającej przemocy. Z tego względu warto zauważyć, że w sprawach, w których sąd przychylił się do wniosku osoby doznającej przemocy o udzielenie zabezpieczenia poprzez przedłużenie lub wydanie po raz pierwszy nakazów ochrony, a następnie wydał orzeczenie kończące postępowanie rozpoznawcze w terminie dłuższym niż wskazany w Kodeksie postępowania cywilnego, *de facto* wypełnił założenie ustawodawcy o konieczności szybkiej reakcji sądu w zakresie udzielenia ochrony prawnej osobie doznającej przemocy domowej. W analizowanej próbie spraw sąd rozpoznał wnioski w terminie jednego miesiąca lub wydał zabezpieczenie poprzez zastosowanie na czas trwania postępowania rozpoznawczego w sprawie nakazów ochrony w 125 sprawach, co stanowi 77% ogółu. Oznacza to, że sąd cywilny stał się ważnym aktorem w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej i nie będzie przesadą stwierdzenie, że został liderem w zakresie udzielania ochrony prawnej osobom doświadczającym przemocy, deklasując znaczenie organów ścigania i sądu karnego w tym obszarze.

Innym wskaźnikiem skuteczności instrumentów cywilnoprawnych w zakresie udzielania osobom doświadczającym przemocy ochrony prawnej jest terminowość czynności sądu w zakresie rozpoznawania wniosku o udzielenie zabezpieczenia. W analizowanej próbie w 123 sprawach wnioskodawca żądał udzielenia zabezpieczenia. W ustawowym terminie 3 dni sąd rozpoznał wniosek o udzielenie zabezpieczenia w 60 sprawach, co stanowi 48,7% ogółu 123 spraw. Uzyskanych danych nie można odnieść do danych ogólnopolskich, gdyż takowe nie są zbierane w drukach statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Badania, oprócz dostarczenia danych empirycznych o terminowości czynności podejmowanych przez sąd cywilny, pozwoliły przyjrzeć się praktyce sądowej rozpoznawania spraw z zakresu przeciwdziałania przemocy. Oto kilka refleksji, które mogą mieć znaczenie dla ewentualnych przyszłych prac legislacyjnych oraz działań edukacyjnych kierowanych do osób doznających przemocy i profesjonalistów działających w tym obszarze.

Po pierwsze, mimo przygotowania przez resort sprawiedliwości wzoru urzędowego formularza wniosku, jego prawidłowe wypełnienie osobom doświadczającym przemocy, bez wykształcenia prawniczego, nadal przysparza trudności. Wydaje się, że szczególnie trudne dla wnioskodawców – osób doznających przemocy – jest ustalenie i odpowiednie wypełnienie rubryk odnośnie do żądania udzielenia zabezpieczenia. Po drugie, wzór urzędowy wniosku nie przewiduje sytuacji, gdy w sprawie

jest więcej niż jeden wnioskodawca. Jak wcześniej sygnalizowano, w analizowanych sprawach w znakomitej większości oprócz sprawcy i osoby doznającej przemocy domowej w jednej rodzinie (gospodarstwie domowym) zamieszkiwały jeszcze inne osoby – np. małe dzieci lub dorosłe dzieci, inni krewni lub powinowaci. Zatem w tych sprawach wnioskodawcami byli np.: małżonkowie doświadczający przemocy ze strony swego dorosłego dziecka, rodzic i dziecko (dorosłe lub małe) doświadczający przemocy ze strony współmałżonka/partnera, a zarazem rodzica dziecka. Niestety druk urzędowy nie pozwala na wskazanie więcej niż jednego wnioskodawcy i sądy przyjęły w tym zakresie różną praktykę, np. rejestrowania odrębnych spraw dla więcej niż jednego wnioskodawcy i tego samego uczestnika – osoby stosującej przemoc.

Zupełnie odrębną kwestią jest udział małoletnich w tych sprawach i sposób ochrony ich interesów. W zaledwie jednej analizowanej sprawie wnioskodawcą był ustanowiony dla dziecka przez sąd opiekuńczy reprezentant, a uczestnikami postępowania rodzice dziecka – osoby stosujące wobec niego przemoc. W pozostałych 97 sprawach, w których oprócz dorosłej osoby doznającej przemocy w rodzinie wychowywały się małe dzieci, wnioskodawcą był rodzic dziecka (najczęściej matka). I dopóki rodzic dziecka, sam doświadczający przemocy, wnioskował do sądu cywilnego o zastosowanie wobec sprawcy przemocy nakazów ochrony, można powiedzieć, że działał – jako przedstawiciel ustawowy dziecka – w jego interesie. Jednak, jak ustalono w badaniu, w 37 sprawach doszło do cofnięcia wniosku, a w 26 z nich – co stanowi 70,3% ogółu spraw – odnotowano małoletnich. Analizując bardziej szczegółowo te 26 spraw, stwierdzono, że – co wyjątkowo zaskakuje – w 14 sprawach sąd pytał o stanowisko uczestnika postępowania (osobę wskazywaną jako sprawcę przemocy domowej!), a jedynie w 5 sprawach (co stanowi 19,2% spraw z udziałem dzieci, w których cofnięto wnioski) swoje stanowisko odnośnie do decyzji o cofnięciu wniosku wyraził prokurator. Oznacza to, że w 21 sprawach sąd nie ustalił, czy działania przedstawiciela ustawowego dziecka służą jego ochronie przed przemocą.

Należy przypomnieć, że zasada 48 z „Wytycznych Prokuratora Generalnego Nr 2/2024 w sprawie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej” (dalej: Wytyczne 2/2024) zaleca, by prokurator „w razie cofnięcia wniosku inicjującego postępowanie zajął stanowisko uwzględniające sytuację wnioskodawcy i uczestników, ich wiek, stan zdrowia oraz ewentualne emocjonalne lub ekonomiczne uzależnienie od osoby stosującej przemoc”. Prawdopodobnie realizowane przez prokuratorów Wytyczne Prokuratora Generalnego pozwalają zrównoważyć charakterystyczną dla przemocy domowej przewagę (ekonomiczną, emocjonalną, fizyczną) sprawcy i przeciwdziałają próbom wywierania wpływu przez sprawcę na osobę doświadczającą przemocy. To

zadanie prokuratora jest szczególnie ważne, gdy decyzja osoby doznającej przemocy o cofnięciu wniosku dotyczy również małoletnich dzieci. Niestety praktyka sądowa pokazuje, że wbrew intencjom ustawodawcy zaangażowanie prokuratorów w sprawach związanych z przemocą domową toczących się w sądach cywilnych jest niskie. W analizowanej próbie 162 spraw w 108 sprawach (66,7% ogółu) sąd zawiadomił prokuratora o prowadzonym postępowaniu i terminie rozprawy. Prokurator brał udział (fizycznie) w postępowaniu jedynie w 23 sprawach (14,2% ogółu), co nie wypełnia zasady 47 i 48 Wytycznych 2/2024, zalecających prokuratorowi wstąpienie do postępowania o wydanie albo przedłużenie nakazów ochrony zainicjowanego przez inny podmiot, czuwanie nad prawidłowym ustaleniem kręgu uczestników oraz odpowiednią reprezentacją uczestniczących w tym postępowaniu osób nieporadnych ze względu na wiek lub stan zdrowia, włącznie z wystąpieniem do sądu o ustanowienie dla tych osób reprezentanta lub pełnomocnika.

Słabe zaangażowanie prokuratorów w te sprawy – w szczególności dbałość o odpowiednią reprezentację wnioskodawców nieporadnych ze względu na wiek (małoletni, seniorzy) lub stan zdrowia (w przypadku osób doznających przemocy na uwadze należy mieć dobrostan psychiczny osoby doznającej przemocy) oraz niedostateczny poziom edukacji prawnej społeczeństwa – przejawiał się w praktyce niewielkim odsetkiem wniosków o wyznaczenie dla osoby doznającej przemocy pełnomocnika z urzędu. W badanej próbie 162 spraw wnioskodawca – osoba doznająca przemocy wystąpił do sądu o pełnomocnika z urzędu w 18 sprawach (11,1% ogółu), lecz jedynie w 7 sprawach sąd przychylił się do tego wniosku.

Wydaje się, że w tej kategorii spraw kwestia równowagi stron – osoby doznającej przemocy i sprawcy przemocy – jest kluczowa dla prawidłowego przebiegu postępowania sądowego. Zarówno sąd, jak i uczestniczący w nim, zaangażowany prokurator muszą mieć na uwadze specyfikę i dynamikę relacji¹⁵ pomiędzy sprawcą i ofiarą przemocy. Dlatego obowiązkiem sądu i prokuratora jest podjęcie działań, które zrównoważą istniejącą przewagę sprawcy nad osobą doznającą przemocy. Jedną z form zniwelowania tej przewagi może być zapewnienie osobie doznającej przemocy profesjonalnego pełnomocnika.

Ponadto w analizowanych sprawach stwierdzono uchybienia w przesyłaniu orzeczenia (zabezpieczającego lub końcowego) do prokuratury lub jednostki Policji

---

15 Chodzi o opisany w literaturze przedmiotu „cykl przemocy”, który składa się z następujących po sobie faz: (1) fazy narastania napięcia i agresywności sprawcy; (2) fazy gwałtownej przemocy; (3) fazy „miodowego miesiąca”, w trakcie której często dochodzi do wycofywania zawiadomień lub zeznań przez osobę doznającą przemocy (Mellibruda 2009, s. 25–26).

oraz zawiadamianiu o udzieleniu ochrony osobie doznającej przemocy wskazanych w przepisach podmiotów (zespół interdyscyplinarny, sąd opiekuńczy, podmiot, do którego sprawca nie ma wstępu). Te czynności biurokratyczne mają ogromne znaczenie dla skuteczności udzielonej przez sąd cywilny ochrony prawnej osobie doznającej przemocy, co gwarantuje jej zapewnienie bezpieczeństwa, oraz monitorowania zachowania sprawcy przemocy i interweniowania w razie naruszenia nakazów ochrony. Już Adam Podgórecki – socjolog prawa – wskazywał, że:

działania prawa nie można oderwać od działania instytucji, które to prawo wykonują. Sprawne działanie instytucji, wykonujących prawo prowadzi do osiągnięcia skutków, które wedle ustawodawstwa są zamierzone. Brak odpowiednio sprawnego działania instytucji, a więc takie czynniki jak przewlekłe załatwianie spraw, uchybienia i zawłości proceduralne, nieokreślone rozgraniczenia kompetencji, brak odpowiednich warunków, trudności w osiągnięciu ekspertów, skłonność do stronniczego (...) załatwiania spraw, powodują uchybienia w osiąganiu skutków zamierzonych przez normodawcę (1962, s. 176).

Zatem analizując skuteczność wprowadzonych norm prawnych, czyli różnicę między zakładanymi przez ustawodawcę skutkami reformy a jej realnymi efektami, należy wziąć pod uwagę nie tylko to, czy cele reformy odpowiadają wartościom, które są aprobowane przez grupy społeczne, ale również – czy realizację reformy „wspierają” instytucje wymiaru sprawiedliwości i organy ścigania.

Podsumowując przytoczone wyniki badań i aktualne doświadczenia specjalistów z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej, należy podkreślić, że cywilnoprawne narzędzia służące udzieleniu natychmiastowej ochrony osobom doznającym przemocy przed bezprawnymi działaniami sprawcy okazały się skuteczną formą interwencji. Co więcej, na przestrzeni 20 lat obowiązywania ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej działania Policji i sądu cywilnego w zakresie udzielania ochrony prawnej osobom doznającym przemocy zdeklasowały działania organów ścigania i sądu karnego w tym obszarze. Oznacza to zmianę w społecznym postrzeganiu przemocy domowej – odchodzimy bowiem od postrzegania przemocy domowej jako przestępstwa na rzecz uznania przemocy za naruszenie praw człowieka (Wrona, 2024). Działania ustawodawcy, zmierzające do poprawy skuteczności udzielanej osobom doznającym przemocy ochrony prawnej, powinny uwzględniać również komponent edukacyjny dla osób chronionych i dla przedstawicieli podmiotów stosujących cywilne nakazy ochrony. Nośnikami zmiany nie są normy prawne, lecz stosujące je jednostki.

E-mail autorki: a.prusinowska-marek@wp.pl.

Bibliografia

- Arczewska, M. (2019). *Zagraniczne systemy przeciwdziałania przemocy domowej a polskie prawodawstwo*. Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- Browne, K., Herbert, M. (1999). *Zapobieganie przemocy w rodzinie*. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Herzberger, S.D. (2002). *Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej*. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Lipowska-Teutsch, A. (1998). *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Mellibruda, J. (2009). *Przeciwdziałanie przemocy domowej*. Instytut Psychologii Zdrowia.
- Najwyższa Izba Kontroli (2016). *Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*. Pobrano z: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10943,vp,13290.pdf> [dostęp: 12.07.2025].
- Podgórecki, A. (1962). *Socjologia prawa*. PW „Wiedza Powszechna”.
- Prusinowska-Marek, A. (2025). *Terminowość czynności sądu podejmowanych w sprawach z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. Pobrano z: [2025_PrawoR_A_Prusinowska-Marek_Raport-z-badan-aktowych-„Terminowosc-czynnosci-sadu.pdf](https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wytyczne-prokuratora-generalnego-w-sprawie-zasad-postepowania-powszechnych-jednostek-organizacyjnych-prokuratury-w-zakresie-przeciwdzialania-przemocy-domowej) [dostęp: 20.07.2025].
- Rode, D. (2018). *Psychologiczne i relacyjne wyznaczniki przemocy domowej. Charakterystyka sprawców*. Suprema Lex.
- Różycka, A. (2020). Zasadność nowych środków ochrony osób doznających przemocy domowej. *Prawo w Działaniu* 41.
- Sasal, H.D. (2005). *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*. Wydawnictwo Edukacyjne PARPA.
- Wrona, G. (2017). *Konflikt a przemoc. Zastosowanie art. 207 § 1 kk w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*. Uniwersytet Warszawski. Pobrano z: <https://repozytorium.uw.edu.pl/entities/publication/2e3274f4-c719-4c0e-8332-76913f4a0dab> [dostęp: 19.07.2025].
- Wrona, G. (2024). *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Komentarz + wzory do pobrania*. Wydawnictwo CH.Beck.
- Wytyczne Prokuratora Generalnego Nr 2/2024 w sprawie zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wytyczne-prokuratora-generalnego-w-sprawie-zasad-postepowania-powszechnych-jednostek-organizacyjnych-prokuratury-w-zakresie-przeciwdzialania-przemocy-domowej> [dostęp: 19.07.2025].

Civil Protection Orders – From Theory to Judicial Practice

The 2010 amendment to the Act on Counteracting Domestic Violence introduced a new civil-law instrument designed to isolate perpetrators from victims of domestic violence. However, it took another decade before the Police and Military Police were granted the authority to immediately issue a barring order, removing the perpetrator from shared residences for a 14-day period and imposing temporary restrictions on contact. These decisions are subject to judicial review, and the restrictions imposed may subsequently be extended by a civil court, including the initial issuance of protective orders by the civil court.

In 2023, the scope of protective measures was further expanded following amendments to the Code of Civil Procedure, strengthening the preventive and protective framework under Article 11a of the Act on Counteracting Domestic Violence. In addition to barring orders, new measures include restraining orders prohibiting approach, contact with the victim, and access to specified locations frequented by the victim.

This legislative development effectively “closes” the system for providing immediate legal protection to victims of domestic violence and clarifies the obligations of the civil court to respond promptly to requests for protective measures, whether by extending Police- or Military Police-issued barring orders or issuing initial protective orders.

In 2024, the Institute of Justice conducted a case-file study to assess the timeliness of court proceedings in domestic violence cases, including the promptness of reviewing appeals against decisions issued by the Police or Military Police. Timeliness emerged as a key indicator of the effectiveness of the newly implemented measures. The study also examined other aspects of judicial practice, including demographic characteristics of participants, the scope of applications, procedural progress, prosecutor involvement, judicial outcomes, and appellate review.

This article synthesizes the most significant findings from the conducted research.

Keywords:

domestic violence; victim of domestic violence; perpetrator of violence; barring order

Cytowanie:

Prusinowska-Marek, A. (2025). Cywilne nakazy ochrony – od teorii do praktyki sądowej. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 129–156.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Między ochroną a detencją: procedury ustalania wieku małoletnich migrantów bez opieki w Polsce a standardy międzynarodowe

Radosław Tyburski

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
Okręgowa Izba Radców Prawnych w Gdańsku

Wzmożony ruch migracyjny do Europy postawił przed państwami europejskimi szereg nowych wyzwań prawnych i politycznych. Jednym z nich jest ocena wiarygodności informacji podawanych przez osoby ubiegające się o ochronę międzynarodową. Podczas gdy państwa europejskie mogą uzasadniać swoją nieufność obawą przed instrumentalizacją ochrony międzynarodowej przez migrantów, jedną z grup szczególnie narażonych na krzywdę w przypadku błędnej oceny są dzieci. Wśród migrantów przybywających do Europy regularnie znajdują się małoletni, w tym małoletni bez opieki.

Osoby te często nie dysponują dokumentami potwierdzającymi ich tożsamość i wiek. Jednocześnie uznanie danej osoby za małoletnią wiąże się po stronie państwa przyjmującego z daleko idącymi obowiązkami prawnymi, takimi jak zapewnienie reprezentanta dziecka w toku procedury uchodźczej czy zakaz detencji w ośrodkach zamkniętych. W związku z tym kluczowe znaczenie mają metody ustalania wieku małoletnich.

Autor dokonuje analizy metod stosowanych przez polskie organy w tym zakresie oraz ich zgodności ze standardami międzynarodowymi, w szczególności wynikającymi z prawa unijnego, orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz standardów Rady Europy i Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Słowa kluczowe:

małoletni bez opieki; ustalanie wieku; reprezentant dziecka; migranci; uchodźcy; detencja

Wprowadzenie

W ostatnich latach Polska stała się jednym z krajów tranzytowych i docelowych dla dzieci uchodźczych, w tym także dzieci bez opieki. Niniejszy artykuł ma na celu analizę zgodności polskich procedur stosowanych wobec osób deklarujących się jako małoletnie, które przybyły do Polski, z międzynarodowymi wymogami ochrony praw dziecka. Szczególny nacisk położono na praktyki ustalania wieku małoletnich bez opieki. Autor identyfikuje praktykę postępowania Straży Granicznej w odniesieniu do osób deklarujących się jako osoby małoletnie w oparciu o dokumenty urzędowe, informacje przedstawione przez Straż Graniczną w odpowiedzi na wnioski o udostępnienie informacji publicznej, ustalenia zawarte w raportach oraz publikacjach organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony praw dzieci migrantów – takich jak We Are Monitoring, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej czy Helsińska Fundacja Praw Człowieka – oraz ustalenia faktyczne sądów orzekających w sprawach małoletnich. Najczęściej ustalenie wieku wiąże się w jakiś sposób z postępowaniem detencyjnym (administracyjnym pozbawieniem wolności). Ujawnienie cudzoziemca w granicach Polski bez ważnego tytułu pobytowego obliguje organy do kontrolowania miejsca pobytu takiej osoby. Zarówno krajowe, jak i międzynarodowe prawo w daleko idący sposób ograniczają możliwość stosowania detencji wobec osób niepełnoletnich. Dlatego też orzecznictwo związane z detencją jest punktem, w którym przecinają się konieczność ochrony małoletnich i problemy w toku procedur ustalania wieku stosowanych przez Straż Graniczną.

Działania służb granicznych, sądów rodzinnych oraz placówek opiekuńczych w praktyce nie zawsze odpowiadają standardom ochrony praw dziecka, wynikającym zarówno z przepisów krajowych, jak i międzynarodowych. Szczególne kontrowersje budzi sposób identyfikacji wieku dzieci cudzoziemskich, który jest warunkiem wstępnym do zidentyfikowania osoby jako małoletniej i udzielenia jej odpowiedniego wsparcia. Zapewnienie przestrzegania praw dziecka i jego najlepszego interesu zaczyna się od jego identyfikacji. Wiele dzieci uchodźczych przekracza granicę w sposób nieuregulowany, korzystając z czasami niebezpiecznych i pozbawionych kontroli szlaków (np. przez Białoruś do Polski). Zgodnie z raportem organizacji We Are Monitoring w 2024 r. aktywiści przeprowadzili 249 interwencji humanitarnych na granicy polsko-białoruskiej wobec dzieci, z czego 226 to byli małoletni bez opieki (We Are Monitoring, 2024). Często zdarza się przy tym, że dzieci nie dysponują stosownymi dokumentami potwierdzającymi ich wiek, co budzi wątpliwości organów państwowych co do ich oświadczeń w tym zakresie. Jak pokazuje praktyka, organy

Straży Granicznej podają w wątpliwość nie tylko oświadczenia małoletnich, ale nawet kopie posiadanych przez nich dokumentów, opierając się wyłącznie na wynikach badań o ustalenie wieku (Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, 2023; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2023). Tymczasem zasadą, wynikającą m.in. z nadrzędności interesu dziecka, powinno być traktowanie takiej osoby jako małoletniej do czasu ewentualnego ustalenia wieku i jej dorosłości.

Statystyki uzyskane przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej z Podlaskiego oraz Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej ujawniają, że w 2024 r. procedurę ustalania wieku przeprowadzono w 286 przypadkach. W aż 238 z nich osoby zostały uznane za dorosłe, a tylko 48 – za małoletnie. Procentowo daje to wynik bliski 83% decyzji negujących deklarację niepełnoletności¹. Taki odsetek jest alarmujący – tak ze względu na niedowierzanie oświadczeniom dzieci, jak i wątpliwą jakość badań ustalania wieku, którymi posługują się organy. Z informacji Straży Granicznej wynika, że w większości przypadków jedynym dowodem w procedurze był wynik badania RTG nadgarstka – nie wykonywano dodatkowych badań uwzględniających kontekst kulturowy, psychologiczny lub socjalny. Brak takich praktyk w Polsce prowadzi do sytuacji, w których dzieci mogą być arbitralnie kwalifikowane jako dorośli. W konsekwencji tracą dostęp do opieki kuratora, wsparcia edukacyjnego i psychologicznego, a przede wszystkim – ochronę przed detencją.

Prawo krajowe

Z punktu widzenia prawa krajowego kluczowe znaczenie mają przepisy ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (dalej jako: „ustawa o cudzoziemcach”) oraz ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu ochrony cudzoziemcom (dalej jako: „ustawa o ochronie”). W zależności od tego, czy cudzoziemiec złożył wniosek o udzielenie mu ochrony międzynarodowej, będzie podlegał rygorowi ustawy o cudzoziemcach (która reguluje postępowanie dotyczące zobowiązania do powrotu) lub ustawy o ochronie (która reguluje postępowanie i sytuację cudzoziemca ubiegającego się o udzielenie ochrony). Postępowanie w sprawie zobowiązania do powrotu wszczyna się w przypadku, gdy odmówiono nadania ochrony międzynarodowej lub wniosek uznano za niedopuszczalny (art. 302 ustawy o cudzoziemcach). Obydwie regulacje przewidują możliwość detencji małoletniego cudzoziemca oraz procedurę ustalania wieku.

---

1 Źródło: dane udostępnione w trybie odpowiedzi na wniosek o dostęp do informacji publicznej przez Podlaski i Nadbużański Oddział Straży Granicznej.

Dorosty cudzoziemiec może złożyć wniosek o ochronę międzynarodową w imieniu swoim oraz małoletniego dziecka lub dziecka jego małżonka (art. 25 ustawy o ochronie). W przypadku małoletnich bez opieki ustawa przewiduje, że po zadeklarowaniu woli o ochronę międzynarodową Straż Graniczna niezwłocznie występuje do sądu opiekuńczego o wyznaczenie kuratora (art. 61 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie) oraz o umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej. Ustawa przewiduje, że sąd opiekuńczy powinien wyznaczyć kuratora niezwłocznie i nie później niż w ciągu trzech dni od momentu otrzymania wniosku (art. 61 ust. 2 ustawy o ochronie). Osoba małoletnia nie ma zdolności do czynności prawnych i dlatego nie może samodzielnie występować jako strona w postępowaniu administracyjnym czy sądowym, dlatego tak istotne jest, żeby w chwili przyjmowania właściwego wniosku o ochronę międzynarodową miała wyznaczonego kuratora.

W celu zabezpieczenia postępowania w sprawie zobowiązania do powrotu, a także procedowania wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej, obydwie ustawy przewidują tzw. administracyjne pozbawienie wolności w postaci zatrzymania, umieszczenia w strzeżonym (zamkniętym) ośrodku dla cudzoziemców oraz aresztu. Ustawa o cudzoziemcach dopuszcza możliwość umieszczenia małoletniego pod opieką dorosłego lub bez opieki w wieku powyżej 15 lat przez sąd w strzeżonym ośrodku po uprzednim dokładnym zbadaniu jego cech psychofizycznych i warunków osobistych (art. 397 ust. 2 ustawy o cudzoziemcach). Z kolei ustawa o ochronie przewiduje możliwość umieszczenia małoletniego w trakcie procedury uchodźczej w strzeżonym ośrodku wyłącznie w sytuacji, w której znajduje się pod opieką osoby dorosłej. W tym miejscu należy zaznaczyć, że różnicowanie sytuacji dzieci bez opieki w zależności od postępowania, którym są objęte, stoi w sprzeczności z wyrażonym w art. 2 Konwencji o prawach dziecka oraz w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP obowiązkiem równego traktowania przez władze publiczne podmiotów podobnych.

Z orzecznictwa wynika, że badanie indywidualnej sytuacji oraz uwzględnianie dobra dziecka ogranicza się do zapewnienia nierozdzielania go z opiekunem (Sąd Okręgowy w Olsztynie, 2022). Choć przepisy nie wykluczają detencji administracyjnej małoletnich, to z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) wynika, że umieszczenie dziecka wraz z rodziną nie zwalnia organów krajowych z obowiązku zapewnienia im odpowiednich warunków (Popov przeciwko Francji, ETPC, 2012). ETPC wielokrotnie ustalał, że polskie warunki w ośrodkach dla cudzoziemców nie odpowiadają standardom dla małoletnich (Bistieva i inni przeciwko Polsce, ETPC, 2018; Bilalova i inni przeciwko Polsce, ETPC, 2020; A.B. i inni przeciwko Polsce, ETPC, 2020).

Artykuł 397 ust. 4 ustawy o cudzoziemcach dopuszcza przeprowadzanie badań lekarskich w celu ustalenia wieku osoby, co do której wieku istnieją uzasadnione wątpliwości. Przepis ten stosowany jest jedynie w sytuacji, w której doszło do zatrzymania osoby podającej się za małoletnią i rozważane jest umieszczenie jej w strzeżonym ośrodku. Artykuł 32 ust. 1 ustawy o ochronie przewiduje badanie wieku wnioskodawcy podającego się za małoletniego bez opieki, a więc osoby, która znajduje się w procedurze dotyczącej udzielaniu ochrony międzynarodowej, w przypadku powzięcia wątpliwości co do oświadczeń wnioskodawcy. W obydwu sytuacjach to funkcjonariusz Straży Granicznej będzie decydował, czy w sprawie zachodzą uzasadnione wątpliwości co do wieku małoletniego. W praktyce pozostawiono funkcjonariuszom dużą dowolność w decydowaniu o skierowaniu na badania. Nie określono, kiedy i w jakich okolicznościach zachodzą ww. wątpliwości ani nie określono żadnych ram czasowych na wykonanie takiego badania. Mimo tego, że przepisy proceduralne nie ograniczają katalogu dowodów i dopuszczają czynienie ustaleń także na podstawie kopii dokumentów, w praktyce za wiarygodny uznaje się najczęściej jedynie paszport (Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, 2023; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2023). Przykładowo, kwestia ta była przedmiotem badania w sprawie rozpatrywanej przez Sąd Okręgowy w Lublinie, który stwierdził, że posiadanie przez 16-letnią Somalijkę kopii aktu urodzenia i brak uzasadnionych wątpliwości co do autentyczności tego dowodu nie powinno w ogóle doprowadzić do poddania małoletniej badaniom, lecz do zaakceptowania małoletniości cudzoziemki (Sąd Okręgowy w Lublinie, 2023).

Przeprowadzenie badań wymaga zgody osoby, która podlega badaniu. W przypadku odmowy zostaje ona uznana za pełnoletnią (art. 32 ust. 6 ustawy o ochronie i art. 397 ust. 5 ustawy o cudzoziemcach). Ustawa nakazuje także, aby badania lekarskie były przeprowadzone z poszanowaniem godności wnioskodawcy, przy użyciu możliwie najmniej inwazyjnej techniki badania.

W przypadku małoletnich bez opieki, ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej, art. 32 ust. 3 ustawy o ochronie nakazuje, aby przed badaniem lekarskim organ Straży Granicznej poinformował wnioskodawcę w języku dla niego zrozumiałym o:

- możliwości ustalenia jego wieku w drodze badania lekarskiego;
- sposobie przeprowadzenia badania lekarskiego;
- znaczeniu wyniku badania lekarskiego w postępowaniu o udzielenie ochrony międzynarodowej;
- skutkach odmowy poddania się badaniom lekarskim.

Badania te powinny być przeprowadzane z uwzględnieniem marginesu błędu, a wątpliwości należy rozstrzygać na korzyść osoby badanej (art. 32 ust. 5 ustawy o ochronie, art. 397 ust. 4 ustawy o cudzoziemcach). Prawo nie przewiduje procedury zaskarżenia wyników badań lekarskich ani nie określa metody bądź zespołu, który powinien takie badania przeprowadzać. Zgodnie z raportem Metody oceny wieku chronologicznego Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (HFPC) standardy międzynarodowe zalecają zawsze podejście wieloaspektowe oraz traktowanie osoby jako dziecka, jeśli istnieje jakakolwiek wątpliwość („benefit of the doubt”) (Poszytek, Sługocki, 2023, s. 15–31). Procedura badania wieku może być dla dzieci traumatyzująca oraz naruszająca ich prywatność i godność, więc należy ją wszczynać wyłącznie w sytuacjach koniecznych i ostatecznych, po upewnieniu się, że będzie to na pewno w najlepszym interesie dziecka.

Badania metodą Greulich’a i Pyle’a

Z uwagi na brak jasnych kryteriów co do procedury ustalania wieku Straż Graniczna musi często podejmować decyzje na podstawie niepełnych lub wyłącznie subiektywnych przesłanek – wyglądu fizycznego dziecka, jego deklaracji ustnych, a czasem także zachowania. Jednakże, w przypadku powzięcia wątpliwości co do deklarowanego wieku, kieruje dzieci na badania medyczne, które również nie dają jednoznacznych wyników. To powoduje, że decyzje dotyczące małoletniego mogą zapadać arbitralnie i bez gwarancji ochrony podstawowych praw dziecka.

Pomimo tego, że ustawy odnoszące się do badania wieku mówią o „badaniach lekarskich”, najczęściej stosowaną w praktyce metodą jest zdjęcie RTG nadgarstka (Łachacz, Markiewicz-Stanny, Tyimińska, 2024), z których najszersze zastosowanie ma Atlas Greulich’a i Pyle’a, tj. metoda oceny wieku kostnego oparta na porównaniu zdjęcia RTG nadgarstka z atlasem standardowych obrazów rozwoju szkieletu dzieci z USA z lat 30.–40. XX w. (Poszytek, Sługocki, 2023, s. 23). Tymczasem dzieci migrujące do Polski pochodzą głównie z Syrii, Afganistanu, Somalii czy Erytrei – populacji o zupełnie odmiennych uwarunkowaniach genetycznych, środowiskowych i żywieniowych.

Zgodnie z raportem HFPC metoda ta charakteryzuje się marginesem błędu wynoszącym nawet do dwóch lat, a mimo to często nie towarzyszy jej dodatkowa weryfikacja psychologiczna ani konsultacja z ekspertem kulturowym (Poszytek, Sługocki, 2023, s. 15–31). W badaniach rzadko kiedy uwzględniany jest także wpływ stresu pourazowego i chronicznego niedożywienia, które mogą znacząco spowolnić rozwój fizyczny dziecka, prowadząc do błędnych interpretacji wyników.

Alternatywne metody – takie jak analiza uzębienia według skali Demirijana², rezonans magnetyczny końców obojczyków czy ocena dojrzewania kręgosłupa szyjnego – stosowane są sporadycznie i tylko w wybranych placówkach. Brak jednolitych procedur i odpowiedniego przeszkolenia personelu skutkuje tym, że decyzje o ustaleniu wieku opierają się często na niekompletnych lub błędnych podstawach, co wpływa bezpośrednio na decyzje procesowe wobec dziecka.

W Departamencie Radiologii Szpitala Dziecięcego w Los Angeles przeprowadzono badanie mające na celu ocenę skuteczności metody Greulich'a i Pyle'a w określaniu wieku kostnego u zdrowych dzieci amerykańskich o europejskim i afrykańskim pochodzeniu, urodzonych po 1980 r. Analizie poddano zdjęcia rentgenowskie dłoni i nadgarstków 534 dzieci (265 chłopców i 269 dziewcząt) w wieku od 0 do 19 lat. Dwaj doświadczeni radiolodzy dziecięcy, nieznający wieku badanych, oceniali obrazy RTG. Wyniki wykazały, że proces dojrzewania kostnego u dzieci pochodzenia europejskiego przebiega wolniej niż u dzieci pochodzenia afrykańskiego. Na podstawie obserwacji badacze uznali, że istnieje potrzeba opracowania nowych standardów oceny wieku kostnego, aby umożliwić bardziej precyzyjne decyzje kliniczne (Matthews-Brzozowska, Flieger, 2009, s. 165–167).

Co istotne, polskie badania często nie wskazują na granicę błędu, a osoba diagnozowana nie ma w praktyce możliwości skutecznego zakwestionowania wyniku. Przepisy prawa nie przewidują bowiem żadnej procedury odwoławczej w tym zakresie. Małoletni cudzoziemcy są zdani na kwestionowanie wyników badań w toku postępowań z ich udziałem – np. przed sądem orzekającym o zasadności detencji. Z badań aktowych z okresu 2018–2022, przeprowadzonych na potrzeby publikacji autorstwa Łachacz, Markiewicz-Stanny i Tymińskiej (2024, s. 31–32), wynika, że w przeanalizowanych przypadkach nie odnotowano zdarzenia, w którym sąd zobowiązałby Straż Graniczną do weryfikacji już przeprowadzonych badań oraz że większość z nich nie zawierała granicy błędu. Nawet jeżeli badanie sugeruje wiek „ok. 18 lat”, traktowane jest jako jednoznaczne potwierdzenie pełnoletności – co stoi w sprzeczności z zasadą rozstrzygania wątpliwości na korzyść osoby badanej, wyrażoną m.in. przez Komitet Praw Dziecka ONZ, opisaną szerzej w dalszej części niniejszej publikacji.

---

2 System określania wieku na podstawie dojrzałości zębów trzonowych.

Standardy międzynarodowe

Ochrona dzieci cudzoziemskich w Polsce opiera się na przepisach prawa krajowego oraz zobowiązaniach międzynarodowych, które są przecież częścią prawa krajowego. Dokumentem międzynarodowym, od którego należy zacząć analizę, jest Konwencja o prawach dziecka (KPD), wskazująca w art. 3 ust. 1, że „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka” (UN Committee on the Rights of the Child, General comment No. 6, 2005). Konwencja w art. 37 zabrania także arbitralnego lub bezprawnego pozbawiania wolności dziecka oraz nakazuje, aby środki izolacyjne stosować wyłącznie w ostateczności. Z innych przepisów istotnych w kontekście migrujących dzieci należy wskazać również art. 2 KPD, wprowadzający zasadę niedyskryminacji ze względu na pochodzenie, czy art. 12 KPD, który przyznaje dzieciom prawo wyrażania poglądów w sprawach ich dotyczących i nakazuje traktowanie ich z odpowiednią powagą. Na mocy art. 22 ust. 1 KPD państwa – strony mają obowiązek podejmować odpowiednie środki w celu zapewnienia ochrony interesów dzieci ubiegających się o status uchodźcy. Konieczność uwzględnienia najlepszego interesu dziecka we wszystkich działaniach ich dotyczących została przewidziana też na gruncie prawa azylowego Unii Europejskiej (UE). W szczególności należy wskazać na przepisy prawa unijnego dotyczące ochrony małoletnich cudzoziemców, w tym art. 24 ust. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (KPP UE, 2000), motyw 33 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE (Dyrektywa Proceduralna, 2013), motyw 13 Rozporządzenia (UE) nr 604/2013 (Rozporządzenie Dublin III, 2013), art. 23 Dyrektywy 2013/33/UE (Dyrektywa Receptyjna, 2013) oraz motyw 18 Dyrektywy 2011/95/UE (Dyrektywa Kwalifikacyjna, 2011). W ramach Rady Europy Europejski Trybunał Praw Człowieka przyjął ją w swoim orzecznictwie, mimo iż nie została ona zawarta wprost w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (EKPC). Jak wskazuje orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w tym wyrok Wielkiej Izby w sprawie Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii (ETPC, 2010, pkt 135) oraz wyrok w sprawie Rahimi przeciwko Grecji (ETPC, 2011, pkt 87), istnieje szeroki konsensus co do tego, że we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci ich najlepszy interes musi być najważniejszy. W kontekście małoletnich migrantów podkreśla się, że status dziecka powinien mieć pierwszeństwo przed statusem osoby migrującej, tak jak w sprawie Popov przeciwko Francji (ETPC, 2012). Normy te stanowią kluczowy punkt wyjścia dla interpretacji przepisów dotyczących małoletnich cudzoziemców oraz podają w wątpliwość praktykę kwestionowania oświadczeń małoletnich i przedkładanych

przez nich dokumentów (art. 12 KPD), a także wzbudzają refleksję co do zgodności takiej praktyki wobec cudzoziemców w kontekście zakazu dyskryminacji (art. 2 KPD).

Rekomendacje w zakresie badań wieku małoletnich opublikował ONZ-owski Komitet Praw Dziecka (KPD) wraz z Komitetem Ochrony Praw Pracowników Migrujących i Członków Ich Rodzin (KOPPM). Organy te w Joint general comment No. 3/No. 22 (KPD, KOPPM, 2017, s. 4) podkreślają, że badania lekarskie wieku dziecka powinny być przeprowadzane wyłącznie w ostateczności – jedynie w przypadku braku odpowiednich dokumentów tożsamości lub innych wiarygodnych dowodów potwierdzających małoletniość. Zalecają również, aby dostępne dokumenty przedstawione przez dziecko co do zasady uznawać za autentyczne, chyba że istnieją ku temu wiarygodne przeciwdowody. Należy brać też pod uwagę oświadczenia małoletnich oraz ich rodziców i krewnych. KPD wymaga ponadto, aby osobie badanej przyznać kredyt zaufania i do czasu uzyskania ostatecznych wyników traktować ją jako małoletnią (KPD, Decyzja w sprawie N.B.F. przeciwko Hiszpanii, 2018, pkt 12.3). Powyższe stanowisko zdaje się przedkładać dobro dziecko względem potrzeby ochrony porządku publicznego, którą realizuje detencja osób posiadających nieuregulowany status pobytowy.

KPD w swoich decyzjach wydawanych jako organ monitorujący przestrzeganie przez państwa członkowskie Konwencji o Prawach Dziecka, które dotyczyły procedur badania wieku, uznawał naruszenia praw skarżących ze względu na brak uwzględnienia przedłożonych przez nich dokumentów potwierdzających ich małoletni wiek. W decyzji z dnia 18 września 2019 r. (R.K. przeciwko Hiszpanii, 2019, pkt 9.9–9.10) KPD ustalił, że małoletni dostarczył władzom hiszpańskim kopię swojego aktu urodzenia, jednak pomimo tego nie uszanowano jego tożsamości, podważając wiarygodność tego dokumentu. Właściwy organ krajowy nie dokonał oceny informacji w nim zawartych, a także nie potwierdził ich u władz kraju pochodzenia. KPD uznał, że oprócz art. 3 oraz art. 12 Konwencji o prawach dziecka naruszono również jej art. 8 ze względu na zmianę elementów tożsamości, ustalając inny wiek i datę urodzenia małoletniego niż te, które wynikały z przedłożonych przez niego dokumentów. Innym wymogiem KPD jest także to, aby podczas badania wieku małoletniego cudzoziemca miał on wyznaczonego reprezentanta, gdyż opiekun jest gwarantem realizacji najlepszego interesu dziecka i prawa dziecka do bycia wysłuchanym (R.K. p. Hiszpanii, pkt 9.3; N.B.F. p. Hiszpanii, pkt 12.8; S.E.M.A. przeciwko Francji, 2023, pkt 8.10; Wytyczne ONZ, 2009, p. 75; Guidelines on international protection: Child asylum claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees). Niezastosowanie się do tego wymogu oraz niezapewnienie dziecku tłumaczenia

przebiegu badania prowadzi będzie do naruszenia Konwencji o prawach dziecka (R.K. p. Hiszpanii, pkt 9.8; S.E.M.A. p. Francji, pkt 8.9).

Podobne stany faktyczne, gdzie organy krajowe odmawiały wiarygodności przedkładanym przez małoletnich cudzoziemców dokumentów, zostały ustalone w orzecznictwie ETPC. W sprawie Diakite przeciwko Włochom (nr skargi 44646/17, wyrok z dn. 14 września 2022 r., §22) ETPC ustalił, że małoletni cudzoziemiec przedstawił władzom akt urodzenia potwierdzający jego małoletni wiek chwilę po przybyciu do Włoch. Pomimo tego nie uznano go za małoletniego cudzoziemca i umieszczono w ośrodku dla dorosłych. Dopiero po kontakcie z prawnikiem, który złożył stosowne wnioski, po paru miesiącach ponownie zbadano jego akt urodzenia i przeniesiono do placówki dla dzieci.

Przełomowym i formującym linię orzeczniczą ETPC wyrokiem było orzeczenie w sprawie Darboe i Camara przeciwko Włochom z dnia 21 lipca 2022 r. (nr skargi 5797/17). W sprawie tej skarżący po przybyciu zadeklarował, że ma 17 lat. Poddano go badaniom na wiek metodą Greulich'a i Pyle'a, z której wynikało, że jego wiek kostny koresponduje z wiekiem 18-latką. Badanie nie wskazywało na margines błędu. Władze włoskie umieściły małoletniego w ośrodku dla dorosłych. Na skutek postanowienia o zabezpieczeniu, wydanego przez ETPC, przeniesiono go do placówki dla dzieci³. Prawnicy reprezentujący skarżącego przesłali wyniki jego badań do innego lekarza, który stwierdził, że badania ww. metodą są niewystarczające do ustalenia wieku, ponieważ m.in. nie biorą pod uwagę zróżnicowania biologicznego.

W obydwu ww. wyrokach ETPC ustanowił szereg pozytywnych obowiązków państw członkowskich, podkreślając, że winny kierować się zasadą domniemania nieletniości oraz zapewnić obowiązek obecności reprezentanta dziecka już w trakcie badania wieku. Uznanie skarżących za dorosłych naruszało art. 8 EKPC w zakresie, w jakim ustanawia prawo do życia prywatnego, rozwoju i kontaktu z innymi. W obydwu sprawach ETPC badał także warunki pobytu skarżących w ośrodkach dla cudzoziemców pod kątem naruszenia art. 3 EKPC zakazującego tortur oraz nie-ludzkiego i poniżającego traktowania, z uwzględnieniem ich adekwatności do pobytu tam dziecka.

Orzecznictwo ETPC oraz wcześniejsze zalecenia organów Rady Europy zostało uwzględnione w zaleceniu Komitetu Rady Ministrów Rady Europy CM Rec (2022)22 (s. 31 i nast.) do państw członkowskich w sprawie praw człowieka i wytycznych dotyczących oceny wieku w kontekście migracji. Komitet podkreślił wagę zasady

3 Postanowienie wydawane na podstawie art. 39 Regulaminu Trybunału w przypadkach zagrożenia życia lub zdrowia skarżącego.

domniemania małoletności oraz konieczność przyjęcia multidyscyplinarnej oceny wieku dziecka. Zgodnie z zaleceniami badanie lekarskie należy wykonywać jedynie w przypadku uzasadnionych wątpliwości co do wieku dziecka, a procedury krajowe powinny przewidywać mechanizm zaskarżania wyników. W tym miejscu należy również zaznaczyć, że domniemanie małoletności jest także standardem w art. 10 ust. 3 Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r., nr 20, poz. 107) i art. 11 ust. 2 Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z 25 października 2007 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 608).

W zaleceniu CM/Rec(2022)22 z dnia 14 grudnia 2022 r. Komitet wymaga w szczególności, aby:

- w razie braku ważnego dokumentu tożsamości inne dokumenty małoletniego zostały wzięte pod uwagę, jak dokumentacja szkolna, nieważny paszport, dokument tożsamości rodzica z wpisem dziecka lub inne, które mogą stanowić dowód daty urodzenia dziecka;
- najlepszy interes dziecka traktowany był jako priorytet, m.in. w zakresie wyboru metod oceny wieku, a także, aby zapewniony był mu czynny udział tej procedurze;
- badanie wieku odbyło się w języku zrozumiałym dla dziecka lub przy udziale tłumacza z odpowiednimi kwalifikacjami, a także bez użycia przymusu, siły, ograniczenia lub pozbawienia wolności;
- stosowane było domniemanie małoletności dziecka do czasu uzyskania ostatecznej decyzji;
- w ocenie wieku dziecka brana była pod uwagę kombinacja różnych czynników: fizycznych, psychologicznych, rozwojowych, środowiskowych i społeczno-kulturowych, i zaangażowani byli do tej procedury specjaliści z różnych specjalizacji;
- osoba badana miała prawo do zaskarżenia decyzji co do ustalenia jej wieku, ze skutkiem zawieszającym jej wykonanie, oraz aby rozpatrzenie środka zaskarżenia odbyło się możliwie szybko.

W kolejnych wyrokach ETPC w sprawie A.C. przeciwko Francji (nr 15457/20, 16 stycznia 2025 r.) oraz F.B. przeciwko Belgii (nr 47836/21, 6 marca 2025 r.) Trybunał powołał się na wcześniejsze zalecenia organów międzynarodowych oraz potwierdził swoje dotychczasowe stanowisko w zakresie obowiązków państw dotyczących badania wieku dzieci. Nie zdecydował się jednak na krytykę metody badania kości stosowaną przez większość państw członkowskich pomimo uzasadnionych wątpliwości co do jej skuteczności (ETPC, 2025), wyrażonych m.in. przez Agencję

Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) czy Agencję Unii Europejskiej ds. Azylu (EUAA) w publikacjach dotyczących praktyk oceny wieku w Europie (FRA, 2018; EUAA, 2018).

Z perspektywy standardów unijnych istotna jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej (wersja przekształcona) (Dyrektywa Proceduralna), która w art. 11 zakazuje detencji dzieci bez opieki z wyjątkiem sytuacji wyjątkowych, a art. 24 nakłada obowiązek wyznaczenia opiekuna i zagwarantowania szczególnej troski o dziecko. W ramach regulacji UE do pewnego stopnia procedura badania wieku małoletniego bez opieki uregulowana została w art. 25 ust. 5 Dyrektywy Proceduralnej, mającej zastosowanie do małoletnich ubiegających się o ochronę międzynarodową. Co do zasady jest ona tożsama z procedurą zawartą przepisach prawa polskiego, gdyż regulacje krajowe oparte są na standardach Dyrektywy Proceduralnej. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) również wskazuje na konieczność indywidualnego podejścia do spraw dzieci bez opieki. TSUE wielokrotnie zaznaczał, że stosowanie przepisów migracyjnych wobec dzieci musi być zgodne z zasadą proporcjonalności oraz uwzględniać nadrzędny interes dziecka (zob. m.in. wyrok w sprawie C-648/11 MA i in.). Podkreślenia wymaga, że prawo unijne musi odpowiadać standardom wyznaczonym przez EKPC, co wynika wprost z art. 52 ust. 3 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, stąd nie sposób przyjąć, że standardy te mogą odbiegać od wynikających z EKPC oraz orzecznictwa ETPC.

Odzwierciedlenie powyższych zasad można odnaleźć w ramach projektowanego Paktu o migracji i azylu – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1348 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia wspólnej procedury ubiegania się o ochronę międzynarodową w Unii Europejskiej i uchylenia dyrektywy 2013/32/UE. Pakt określa w art. 25 nowe regulacje dotyczące procedury oceny wieku małoletnich cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową, wdrażając część z opisanych powyżej standardów.

Zgodnie z przepisami, jeżeli na podstawie oświadczeń osoby ubiegającej się o ochronę międzynarodową, dostępnych dokumentów oraz innych istotnych okoliczności pojawią się wątpliwości co do jej wieku, organ będzie mógł przeprowadzić wieloaspektową ocenę, obejmującą m.in. analizę psychospołeczną wykonaną przez odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów. Celem tej oceny będzie ustalenie wieku wnioskodawcy w toku rozpatrywania jego sprawy. Sam wygląd fizyczny lub zachowanie osoby nie mogą być jedyną podstawą takiej oceny. Dokumenty przedstawione do ustalenia wieku powinny być traktowane jako autentyczne, o ile nie

pojawią się dowody świadczące o ich nieprawdziwości; uwzględnia się również oświadczenia składane przez małoletnich.

Jeżeli po przeprowadzeniu wspomnianej oceny nadal będą występować wątpliwości dotyczące wieku osoby, można, w ostateczności, zastosować badanie lekarskie. Badanie to powinno być jak najmniej inwazyjne, przeprowadzane z poszanowaniem godności osoby badanej oraz wykonane przez lekarzy posiadających odpowiednią wiedzę i doświadczenie w zakresie oceny wieku. Wyniki badania lekarskiego należy analizować łącznie z wynikami oceny multidyscyplinarnej, aby zapewnić możliwie najbardziej wiarygodne ustalenia. W przypadku, gdy wynik nie będzie jednoznaczny lub wskaże na możliwość, że osoba badana ma mniej niż 18 lat, państwa członkowskie będą zobowiązane uznać tę osobę za małoletnią.

Przed przystąpieniem do badania lekarskiego osoba ubiegająca się o ochronę międzynarodową, jej rodzice, opiekun lub (tymczasowy) przedstawiciel muszą zostać poinformowani – w języku dla nich zrozumiałym, w sposób przyjazny dziecku i dostosowany do jego wieku – o możliwości przeprowadzenia oceny wieku za pomocą badania lekarskiego. Informacja ta powinna obejmować opis procedury badania, potencjalne konsekwencje jego wyniku dla rozpatrywania wniosku oraz skutki i możliwość odmowy udziału w badaniu. Wszystkie dokumenty związane z badaniem należy włączyć do akt osoby ubiegającej się o ochronę. Badanie lekarskie będzie można wykonać wyłącznie po uzyskaniu zgody osoby badanej, jej rodziców, opiekuna lub (tymczasowego) przedstawiciela. Odmowa udzielenia zgody na przeprowadzenie badania nie zablokuje jednak możliwości wydania decyzji w sprawie wniosku o ochronę; należy ją wtedy potraktować jako wzruszalne domniemanie, że osoba ta nie jest małoletnia.

Państwa członkowskie będą mogły też uznawać decyzje w sprawie oceny wieku podjęte przez inne państwa członkowskie pod warunkiem, że oceny te przeprowadzono zgodnie z prawem UE.

Zgodność polskiego prawa i praktyki ze standardami międzynarodowymi – rozważania na podstawie zaleceń Komendy Głównej Straży Granicznej z dn. 6 października 2014 r.

Interesującym dokumentem, który wprost opisuje sposób postępowania z małoletnimi bez opieki, są zalecenia Komendy Głównej Straży Granicznej w odniesieniu do przeprowadzania badań lekarskich w celu ustalenia wieku dzieci cudzoziemskich znajdujących się w procedurze powrotowej lub ubiegających się o nadanie statusu

uchodźcy z dnia 6 października 2014 r.⁴ Zalecenia zostały sformułowane na gruncie obowiązujących przepisów. Przedmiotowy dokument pokazuje dysonans między pożądanym sposobem postępowania a praktyką znajdującą odzwierciedlenie w wyrokach polskich sądów oraz wyżej przywołanych badaniach aktowych. Zestawienie treści tego dokumentu z problemami zidentyfikowanymi w orzeczeniach sądowych oraz publikacjach pokazuje, że rozbieżność między polskimi procedurami a normami międzynarodowymi nie wynika wyłącznie z treści przepisów czy braku znajomości lub zrozumienia standardów międzynarodowych przez organy Straży Granicznej, a z praktyki stosowania przepisów. Z tego też powodu stanowią one dokument, który posłużył podsumowaniu zgodności polskiego prawa i praktyki z wyżej opisanymi standardami międzynarodowymi.

I tak, zgodnie z treścią zaleceń, badania powinny być wykonywane wyłącznie w razie braku możliwości ustalenia wieku w oparciu o zgromadzone przez Straż Graniczną dokumenty. Jak pokazują jednak wyżej wymienione wyroki, za wiarygodny najczęściej uznaje się jedynie oryginał paszportu (Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, 2023; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2023), podczas gdy istnieją inne dokumenty, które mogą potwierdzać wiek. Należy więc postulować większą otwartość na środki dowodowe, co wynika także z ww. stanowisk organów międzynarodowych. Szczególną uwagę należy zwrócić tutaj na decyzje KPD, który wprost wskazuje, że przedkładane przez małoletniego dokumenty należy uznawać za autentyczne do czasu przeprowadzenia przeciwdowodu. Interpretując polską ustawę, trzeba przyjąć stanowisko, że uzasadnione wątpliwości co do wieku małoletniego powinny pojawić się jedynie w sytuacji, w której organy przeprowadziły dowód przeciwko przedkładanym przez niego dokumentom – np. uzyskały potwierdzenie jego tożsamości i wieku od odpowiednich organów państwa pochodzenia.

Komenda Główna Straży Granicznej rekomenduje również, aby badania lekarskie, o których mowa w ustawie, polegały na wykonaniu łącznie badań o charakterze ogólnym (ocena stopnia rozwoju fizjologicznego poprzez analizę danych antropometrycznych, tj. wzrostu, wagi i porównania ich z typem konstytucjonalnym), radiologicznego kości lewego nadgarstka oraz stomatologicznego. W praktyce jednak badania ograniczają się najczęściej wyłącznie do przeprowadzenia RTG nadgarstka (Łachacz, Markiewicz-Stanny, Tymińska, 2024). Różnicowanie badań odpowiada zatem m.in. zaleceniom Komitetu Ministrów Rady Europy (CM/Rec(2022)22), który nakazuje korzystanie z pomocy różnych specjalistów przy ocenie wieku. Pomimo

---

4 Pismo z dn. 6 października 2014 r. nr FAX 2984/14. Dokument uzyskany w ramach dostępu do informacji publicznej, źródło własne Stowarzyszenia Interwencji Prawnej.

tego, że ustawa nie określa sposobu badania, ale też nie wyklucza przeprowadzenia więcej niż jednego rodzaju weryfikacji, praktyka pokazuje, że nie wykonuje się najczęściej innych badań niż RTG nadgarstka. Być może wprost określenie rodzaju badań w treści ustawy, którym należy poddać osobę podającą się za małoletnią, pozwoliłoby na ostateczne usunięcie wątpliwości w tym zakresie i odwrócenie niezgodnej ze standardami narodowymi praktyki.

W dalszej części zaleceń Komendy wskazano m.in., że cudzoziemca, który podaje swój wiek poniżej 18 lat, do chwili ustalenia rzeczywistego wieku traktuje się jak małoletniego. W odniesieniu do treści badań zaznaczono, że powinny one określać prawdopodobieństwo wieku osoby oraz podawać granicę błędu. W przypadku, gdy po przeprowadzeniu badania lekarskiego nadal istnieją wątpliwości co do rzeczywistego wieku cudzoziemca, traktuje się go jako małoletniego (zasada domniemania małoletności). Po raz kolejny na podstawie ww. badań aktowych stwierdzono, że najczęściej badania nie wskazują na granicę błędu (Łachacz, Markiewicz-Stanny, Tymińska, 2024). Co więcej, zalecenia jasno wskazują, że w sytuacji, gdy wiek osoby określono na powyżej 18 lat, lecz z uwagi na przyjętą granicę błędu nie można wykluczyć, że ma ona mniej niż 18 lat, należy traktować ją jak osobę małoletnią. Brak granicy błędu w badaniach lekarskich nie pozwala więc na realizację ww. w dokumentach międzynarodowych zasady domniemania niewinności. Należy więc zarekomendować, aby treść ustawy wprost przewidywała obowiązek wskazania granicy błędu w treści badania.

Zalecenia zawierają również dwa postulaty, wprost sprzeczne z zasadą domniemania małoletności. Po pierwsze, cudzoziemca przebywającego w ośrodku strzeżonym, wobec którego zachodzą wątpliwości co do wieku, ale istnieje przypuszczenie, że jest osobą pełnoletnią, pozostawia się do czasu uzyskania ekspertyzy w ośrodku strzeżonym. Po drugie, w przypadku wystąpienia sprzeczności między wiekiem cudzoziemca wynikającym z uzyskanych informacji z placówek konsularnych państwa pochodzenia a wynikami badań, przyjmuje się wiek określony w wynikach badań. Powyższe zalecenia są więc wprost sprzeczne z zasadą domniemania małoletności. Wszelkie przypuszczenia, że cudzoziemiec jest osobą pełnoletnią, muszą ustąpić wątpliwościom co do jego pełnoletności i do czasu ich usunięcia należy traktować cudzoziemca jako osobę małoletnią. Nie sposób też uznać wyższości badań lekarskich nad dokumentacją uzyskaną z państwa pochodzenia (za wyjątkiem szczególnych sytuacji, w której istnieją wątpliwości co do prawidłowości rejestracji daty urodzeń w danym kraju lub braku dokumentacji).

Powyższe porównania skłaniają więc do refleksji, że bez jednoznacznego mechanizmu ustawowego określającego procedurę postępowania w stosunku do osób

podających wiek poniżej 18 lat małoletni będą narażeni na subiektywne interpretacje przepisów ustawy przez funkcjonariuszy Straży Granicznej.

Potrzeby reform

Błędne zaklasyfikowanie dziecka jako osoby dorosłej pociąga za sobą szereg poważnych konsekwencji – zarówno prawnych, jak i psychologicznych. Przede wszystkim dzieci te tracą dostęp do gwarantowanych im środków ochrony: nie są im przydzielani kuratorzy, nie mają zapewnionej opieki psychologicznej ani edukacyjnej, a ich sytuacja prawna jest rozpatrywana w sposób właściwy dla dorosłych cudzoziemców.

Dzieci błędnie zaklasyfikowane jako dorośli są często pozostawione bez realnego wsparcia ze strony dorosłego opiekuna. Nie mogą liczyć na ochronę procesową, a ich sytuacja bywa dodatkowo komplikowana przez bariery językowe, brak dostępu do informacji oraz nieumiejętność odnalezienia się w procedurach prawnych. W tym zakresie standardy międzynarodowe wymagają, aby oprócz kuratorów procesowych zapewnić dziecku dostęp do opiekuna sprawującego pieczę nad całokształtem jego interesów. Rola takiej osoby powinna więc wykraczać poza reprezentację małoletniego na potrzeby danego postępowania administracyjnego lub sądowego (Łachacz, Markiewicz-Stanny, Tymińska, 2024). Utrata statusu dziecka to w praktyce utrata nie tylko ochrony, ale i tożsamości.

Zgodnie z art. 64 ustawy o ochronie kurator wyznaczony dla małoletniego w toku procedury o udzielenie ochrony ma obowiązek poinformować go o miejscu i terminie przesłuchania oraz sposobie przygotowania się do niego. Przesłuchanie jest kluczowym dowodem w procesie ubiegania się o ochronę, który może zaważyć na całym postępowaniu o udzieleniu ochrony. Już samo przyjęcie deklaracji ubiegania się o ochronę międzynarodową, warunkującego wszczęcie postępowania o udzielenie ochrony, jest czynnością, z której sporządza się protokół. Cudzoziemiec wskazuje w nim wstępnie powody ubiegania się o ochronę międzynarodową, co także może rzutować na ocenę wiarygodności jego oświadczeń (art. 32 ust. 1 i art. 61 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy o udzielaniu ochrony). Już samo przyjęcie deklaracji jest czynnością wymagającą udziału kuratora lub reprezentanta dziecka w celu zabezpieczenia interesu małoletniego. Powyższe wskazuje więc na to, jak istotna w praktyce jest zasada domniemania małoletności.

Nie sposób również w tym miejscu nie wspomnieć o ustawie nowelizującej przepisy ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 223 z późn. zm.). Nowa

regulacja upoważniła Radę Ministrów do czasowego i terytorialnego ograniczenia prawa do złożenia wniosku o ochronę międzynarodową w drodze rozporządzenia. Jedną z grup wyłączonych z zawieszenia są małoletni bez opieki (ustawa nie przewiduje wyłączenia wobec małoletnich znajdujących się pod opieką dorosłych). Błędne zakwalifikowanie osoby małoletniej jako osoby dorosłej może więc doprowadzić do sytuacji, w której wniosek od dziecka migrującego w ogóle nie zostanie przyjęty.

Wobec utrzymującej się dysproporcji między obowiązującymi standardami a procedurami niezbędna jest reforma podejścia państwa do dzieci cudzoziemskich bez opieki. Kluczowym obszarem tej zmiany powinno być wprowadzenie mechanizmu domniemania małoletności do treści ustawy. Należy zgodzić się z rekomendacjami dotyczącymi wprowadzenia pojedynczych mechanizmów zabezpieczających (jak np. obowiązek nie tylko uwzględniania, ale też wskazywania marginesu błędu w badaniu, zapewnienie reprezentacji, możliwość zaskarżenia wyników badań czy wprowadzenia ustawowego obowiązku przeprowadzenia interdyscyplinarnych badań) (Łachacz, Markiewicz-Stanny, Tymińska, 2024; Markiewicz-Stanny, 2022). Jednocześnie, w ocenie autora, zmiana ustawowa powinna polegać na ustanowieniu domniemania dowodowego, zgodnie z którym, jeśli cudzoziemiec oświadczy, że nie ukończył 18. roku życia, to na Straży Granicznej ciąży obowiązek wykazania jego rzeczywistego wieku. W celu uniknięcia wszelkich wątpliwości interpretacyjnych należy jednoznacznie wskazać, że obalenie domniemania małoletności wymaga w szczególności uzyskania wyników badań lekarskich wskazujących w treści na granicę błędu lub niebudzących wątpliwości dokumentów potwierdzających rzeczywisty wiek cudzoziemca. Dopiero przesunięcie ciężaru dowodowego z cudzoziemca na organy państwowe pozwoli na zapewnienie pełnej realizacji zasady domniemania małoletności, a w związku z tym – zagwarantowanie odpowiedniej opieki małoletnim i uniknięcie w tym zakresie błędów. W ocenie autora obecna sytuacja, w której to małoletni jest obowiązany do wykazywania swojej małoletności w przypadku powzięcia przez Straż Graniczną wątpliwości co do jego oświadczenia, naraża go na wątpliwości interpretacyjne i subiektywne oceny dokonywane przez organy Straży Granicznej. Stawia to małoletniego w bardzo trudnej pozycji – podróżujące dziecko jest bowiem pozbawione narzędzi właściwych dla osoby dorosłej, a tym bardziej tych będących w zasięgu organu państwowego.

Konieczne jest stworzenie interdyscyplinarnych zespołów diagnozujących wiek, złożonych z lekarzy różnych specjalizacji (w tym radiologów, endokrynologów, stomatologów), psychologów dziecięcych, ekspertów kulturowych oraz przedstawicieli organizacji zajmujących się ochroną praw dziecka. Badania te powinny mieć charakter wielowymiarowy – uwzględniający zarówno kontekst biologiczny, jak

i psychospołeczny oraz historię migracyjną dziecka. Nie wystarczy bowiem techniczna analiza zdjęcia RTG nadgarstka – konieczna jest ocena dojrzałości emocjonalnej i społecznej, którą można uzyskać wyłącznie w drodze rozmowy i obserwacji przez specjalistów. Postulat ten jest już realizowany w wielu krajach europejskich, takich jak Niemcy, Norwegia, Wielka Brytania czy Francja (Markiewicz-Stanny, 2022).

Należy także zagwarantować możliwość skutecznego zakwestionowania wyniku badania wieku. Procedura odwoławcza powinna być prosta, dostępna i realizowana w krótkim terminie. Dziecko musi mieć zapewnione wsparcie pełnomocnika, tłumacza i – co kluczowe – opiekuna tymczasowego, który w sposób niezależny będzie reprezentował jego interesy. Obecnie tego typu wsparcie jest udzielane nieregularnie, często w sposób doraźny, przez organizacje pozarządowe działające przy granicy lub w ośrodkach detencyjnych. Kluczowe z punktu widzenia ochrony interesów dziecka jest więc wprowadzenie zasady domniemania niepełnoletności. Ewentualne odwołanie od badań ustalających wiek powinno wywoływać skutek zawieszający (a więc osoba powinna być traktowana jak niepełnoletni) do czasu jego rozpatrzenia.

Dodatkowo niezbędne jest utworzenie i utrzymywanie krajowego rejestru instytucji opiekuńczych, zdolnych do natychmiastowego przyjęcia małoletniego cudzoziemca. Rejestr ten powinien być połączony z bazą dostępnych kuratorów i opiekunów tymczasowych. Tego rodzaju system, bazujący na szybkiej wymianie informacji między Strażą Graniczną, sądami rodzinnymi i placówkami opiekuńczymi, mógłby znacząco ograniczyć detencję małoletnich. Kluczowe jest także sformalizowanie współpracy między państwową administracją a organizacjami społecznymi, które posiadają kompetencje i doświadczenie w pracy z dziećmi uchodźczymi.

Jednym z najpoważniejszych skutków uznania cudzoziemca za osobę pełnoletnią jest umieszczenie go w ośrodku detencyjnym, mimo że przepisy krajowe wyraźnie ograniczają możliwość detencji osób małoletnich. Detencja, zwłaszcza w warunkach ograniczonego kontaktu ze światem zewnętrznym, wywołuje silne poczucie izolacji i zagrożenia. Obecnie organy międzynarodowe postulują całkowity zakaz detencji dzieci (Łysienia, 2024, s. 13–49; zob. także literaturę tam zacytowaną). Badania wskazują, że dzieci przebywające w detencji częściej wykazują objawy depresji, lęków, zespołu stresu pourazowego (PTSD) oraz zaburzeń rozwoju. Według danych WHO oraz raportów UNICEF nawet krótkotrwałe umieszczenie dziecka w ośrodku zamkniętym może prowadzić do długofalowych zaburzeń psychicznych, opóźnień edukacyjnych i trudności w integracji społecznej.

Dodatkowo należy więc postulować całkowitą rezygnację z detencji dzieci jako środka stosowanego rutynowo. Alternatywą mogą być tzw. community-based alternatives, czyli formy opieki środowiskowej poza ośrodkami zamkniętymi. Również

obecna regulacja przewiduje szereg rozwiązań stanowiących alternatywę dla detencji; jednak, jak pokazuje praktyka, pozbawienie wolności pozostaje metodą preferowaną przez polskie sądy (Łysienia, Kaciupska, Słubik, Trubiłowicz, 2025, s. 26–28). Modele te z powodzeniem funkcjonują w krajach takich jak Szwecja, Holandia czy Niemcy, gdzie dzieci pozostają w warunkach możliwie najbardziej zbliżonych do domowych, objęte wsparciem opiekunów i kuratorów, a ich potrzeby edukacyjne i psychiczne są odpowiednio zabezpieczone.

Sytuacja dzieci migrujących do Polski wskazuje na istotne luki w systemie ochrony ich praw. Szczególnie poważne są nieprawidłowości w zakresie procedur ustalania wieku, które decydują o dalszym losie dziecka. Stosowane metody diagnostyczne, mimo że formalnie dopuszczone, nie odpowiadają współczesnym standardom naukowym i etycznym. Analiza statystyk pokazuje wyraźną tendencję do traktowania dzieci jako dorosłych, co skutkuje ograniczeniem ich dostępu do ochrony i pomocy.

Polska jako państwo zobowiązane do przestrzegania konwencji międzynarodowych musi dostosować procedury krajowe do wymogów wynikających z Konwencji o prawach dziecka i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Pewną nadzieję dają przepisy projektowanego na poziomie UE Paktu o migracji i azylu, ale za otwarte należy uznać pytanie o sposób wdrożenia i interpretacji tych rozwiązań na gruncie krajowym.

Reforma systemu musi być priorytetem – nie tylko w kontekście legalności działań administracyjnych, ale przede wszystkim w imię poszanowania godności i człowieczeństwa najmłodszych migrantów.

E-mail autora: r.tyburski@interwencjaprawna.pl.

Bibliografia

- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA). (2018). *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures: Minimum age requirements concerning children's rights in the EU*. Publications Office of the European Union.
- Agencja Unii Europejskiej ds. Azylu (EUAA) [wcześniej: European Asylum Support Office (EASO)]. (2018). *Practical guide on age assessment* (2nd ed.). Publications Office of the European Union.
- European Council on Refugees and Exile, *Age Assessment in Europe*, grudzień 2022.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka (2023), *Małoletnia Somalijka zwolniona ze strzeżonego ośrodka dla cudzoziemców – sąd uznał, że organy dokonały nieprawidłowej oceny jej wieku*, <https://hfhr.pl/aktualnosci/maloletnia-somalijka-zwolniona-z-detencji> [dostęp: 1.08.2025].
- Komitet Ministrów Rady Europy. (2022, 14 grudnia). *Zalecenie CM/Rec(2022)22 do państw członkowskich w sprawie praw człowieka i wytycznych dotyczących oceny wieku w kontekście migracji*, s. 31 i nast. Rada Europy.
- Komitet Praw Dziecka ONZ i Komitet Ochrony Praw Wszystkich Pracowników Migrujących i Członków ich Rodzin, (2017). *Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration* (CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22). United Nations.
- Komitet Praw Dziecka ONZ, (2018, 27 września). *Decyzja w sprawie N.B.F. przeciwko Hiszpanii* (nr CRC/C/79/D/11/2017), pkt 12.3. United Nations.
- Komitet Praw Dziecka ONZ, (2019, 18 września). *Decyzja w sprawie R.K. przeciwko Hiszpanii* (nr CRC/C/82/D/27/2017), pkt 9.9–9.10. United Nations.
- Komitet Praw Dziecka ONZ, *Decyzja z dnia 25 stycznia 2023 r. w sprawie S.E.M.A. przeciwko Francji*, nr CRC/C/92/D/130/2020.
- Komitet Praw Dziecka ONZ, *General Comment No. 6*, 2005.
- Łachacz, O., Markiewicz-Stanny, J., Tymińska, A. (2024). *Małoletni cudzoziemcy poszukujący ochrony międzynarodowej w Polsce oraz ich prawa w standardach międzynarodowych i prawie krajowym i praktyce polskich władz (2018–2023)*. Wolters Kluwer.
- Łysienia, M. (2024). *Dzieci w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców – orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka a polskie prawo i praktyka. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(2), 13–49.

- Łysienia, M., Kaciupska, Z., Słubik, K. Trubiłowicz, K. (2025). *Alternatywy dla detencji. Podręcznik dla sędziów i praktyków prawa migracyjnego* (s. 26–28). Stowarzyszenie Interwencji Prawnej i UNHCR.
- Markiewicz-Stanny, J. (2022). Age assessment: Polish practice and international standards. *Polish Yearbook of International Law*, 42, s. 185–202.
- Matthews-Brzozowska, T., Flieger, R. (2009). Metody oceny wieku kostnego i ich znaczenie w medycynie i stomatologii – przegląd piśmiennictwa. *Nowiny Lekarskie*, 78(2), s. 165–167.
- Poszytek, M., Sługocki, M. (2023). *Metody oceny wieku chronologicznego w postępowaniach z udziałem cudzoziemców*. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, s. 15–31.
- Stowarzyszenie Interwencji Prawnej (2023). *Małoletnia Somalijka bez opieki zwolniona ze strzeżonego ośrodka*, <https://interwencjaprawna.pl/maloletnia-somalijka-bez-opieki-zwolniona-ze-strzezonego-osrodka/> [dostęp: 1.08.2025].
- UNHCR, *Guidelines on International Protection: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*, HCR/GIP/09/08, 2009.
- We Are Monitoring (2025). *Podsumowanie roku 2024 na granicy polsko-białoruskiej, 2024*, <https://wearemonitoring.org.pl/wp-content/uploads/2025/04/WAM-podsumowanie-2024.pdf>.

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony (wersja przekształcona). *Dz.U. L 337 z 20.12.2011*.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej (wersja przekształcona). *Dz.U. L 180 z 29.6.2013*.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową (wersja przekształcona). *Dz.U. L 180 z 29.6.2013*.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. (2000, 7 grudnia). *Dz.U. C 326 z 26 października 2012 r.*

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca (wersja przekształcona). *Dz.U. L 180 z 29.6.2013.*

Sąd Okręgowy w Lublinie (2023, 5 lipca). *Postanowienie w sprawie XI Kz 602/23.*

Sąd Okręgowy w Olsztynie (2022, 15 marca). *Wyrok w sprawie II Ko 192/21. LEX nr 3333149.*

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650).

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 223 z późn. zm.).

Wyroki

Europejski Trybunał Praw Człowieka (2011, 5 kwietnia). *Wyrok w sprawie Rahimi przeciwko Grecji* (nr 8687/08).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (2012, 19 stycznia). *Wyrok w sprawie Popov przeciwko Francji* (nr 39472/07).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2018, 10 kwietnia). *Wyrok w sprawie Bistieva i inni przeciwko Polsce* (nr 75157/14).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2020, 26 marca). *Wyrok w sprawie Bilalova i inni przeciwko Polsce* (nr 23685/14).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2020, 4 czerwca). *Wyrok w sprawie A.B. i inni przeciwko Polsce* (nr 15845/15 i 56300/14).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2022, 21 lipca). *Wyrok w sprawie Darboe i Camara przeciwko Włochom* (nr 5797/17).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2023, 14 września). *Wyrok w sprawie Diakite przeciwko Włochom* (nr 44646/17, § 22).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2025, 16 stycznia). *Wyrok w sprawie A.C. przeciwko Francji* (nr 15457/20).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) (2025, 6 marca). *Wyrok w sprawie F.B. przeciwko Belgii* (nr 47836/21).

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Wielka Izba) (2010, 6 lipca). *Wyrok w sprawie Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii* (nr 41615/07).

Between Protection and Detention: Age Assessment Procedures for Unaccompanied Minor Migrants in Poland and International Standards

The increased migratory movement to Europe has presented European states with a range of new legal and political challenges. One of these is the assessment of the credibility of information provided by individuals applying for international protection.

While European states may justify their distrust with concerns about the instrumentalization of international protection by migrants, one of the groups particularly vulnerable to harm in the event of an incorrect assessment is children. Among the migrants arriving in Europe, there are regularly minors, including unaccompanied minors.

These individuals often do not possess documents confirming their identity and age. At the same time, recognizing a person as a minor entails significant legal obligations for the state, such as providing a representative for the child during the asylum procedure or prohibiting their detention in closed facilities. In this context, age assessment methods for minors are of key importance.

The author analyzes the methods used by Polish authorities in this area and their compliance with international standards, particularly those derived from EU law, the case law of the European Court of Human Rights, and the standards of the Council of Europe.

Keywords:

unaccompanied minors; age assessment; child representative; migrants; refugees; detention

Cytowanie:

Tyburski, R. (2025). Między ochroną a detencją: procedury ustalania wieku małoletnich migrantów bez opieki w Polsce a standardy międzynarodowe. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 157–179.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

„Powiedzieli mi, że nie jestem stroną w tej sprawie”. Doświadczenia dzieci i młodzieży związane z uczestnictwem i wykluczeniem z procesu karnego, prowadzonego w następstwie wykorzystania na tle seksualnym

Jonathan Piamenta^a, Tali Gal^b

^aInstitut Kryminologii, Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie, Izrael

^bWydział Prawa i Institut Kryminologii, Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie, Jerozolima, Izrael

Kontekst: Nastolatki wykorzystywane na tle seksualnym napotykać na liczne wyzwania podczas postępowania karnego prowadzonego przeciwko sprawcom, począwszy od wstępnego zgłoszenia poprzez dochodzenie, przygotowania prokuratorskie i składanie zeznań w sądzie. Pomimo istnienia międzynarodowych i krajowych norm dotyczących prawa dzieci do udziału w procesach decyzyjnych, które ich dotyczą, jego stosowanie w trakcie procesu karnego prowadzonego przeciwko sprawcom jest często ograniczone.

Cel: Niniejszy artykuł ma na celu opisanie i konceptualizację doświadczeń nastolatków wykorzystywanych na tle seksualnym w zakresie ich udziału w podejmowaniu decyzji w trakcie procesu karnego.

Uczestnicy i otoczenie: Niniejsze badanie jakościowo-fenomenologiczne opiera się na narracjach 12 izraelskich nastolatków wykorzystywanych na tle seksualnym (w wieku 14–22 lat), którzy byli uczestnikami procesów karnych prowadzonych po ich wiktyimizacji.

Metoda: Przeprowadzono częściowo ustrukturyzowane wywiady, które poddano analizie induktywnej, czego efektem była konceptualizacja teoretyczna.

Wyniki: Zidentyfikowano cztery główne obszary kształtujące sposób, w jaki młode ofiary odbierały swój udział w procesie karnym: (1) zakres, w jakim udzielono im jasnych informacji dostosowanych do wieku; (2) potrzeba uczestników do nawiązania relacji opartej na zaufaniu; (3) doświadczenie bycia ignorowanym i wykluczonym; (4) stosowanie

metod manipulacji lub przymusu wobec dziecka. Duży wpływ na doświadczenia związane z uczestnictwem w podejmowaniu decyzji miały zachowania i podejście osób z otoczenia dzieci, co wykazała narracja rozmówców.

Wnioski: Wyniki sugerują, że uczestnictwo młodych ofiar w procesie karnym należy pojmować jako osadzone w ekosystemie, oraz pokazują, w jaki sposób osoby z ich otoczenia mogą wspierać lub utrudniać ich znaczący i bezpieczny udział w procesach karnych. Potrzebne są dalsze badania celem przetestowania tych wstępnych wyników na większych próbach reprezentatywnych.

Słowa kluczowe:

napaść na tle seksualnym; dzieci – ofiary przestępstw; procedura karna; uczestnictwo dzieci; podejście ekologiczne

1. Wprowadzenie

Wykorzystywanie seksualne dzieci (WSD) odnosi się do szerokiej gamy aktów seksualnych z udziałem dzieci i młodzieży z zastosowaniem uwodzenia lub przymusu. Częstość występowania WSD nie jest dokładnie znana ze względu na zaniżoną zgłaszalność (McElvaney, 2015) i różnice w metodach gromadzenia danych (Newbury et al., 2018). Badania wskazują na rozpowszechnienie na poziomie od 5 do 30% wśród ogółu dzieci i młodzieży (Barth et al., 2013; Radford et al., 2011; Sinanan, 2016). W reprezentatywnej próbie nastolatków z Izraela w wieku 12–17 lat około 18,7% respondentów zgłosiło, że przynajmniej raz padło ofiarą WSD (Lev-Wiesel et al., 2016).

1.1. Procedura karna i rola dzieci – ofiar przestępstw w prawie izraelskim

Wiele dzieci będących ofiarami przestępstw unika ujawniania swoich historii z obawy przed reakcjami niedowierzającymi lub osądzącymi, poczuciem winy i trudnościami w zrozumieniu wykroczeniowego charakteru wydarzeń (Allnock, Miller, 2013; McGuire, London, 2020; Radford et al., 2011). W przypadkach, w których młodym ofiarom udaje się ujawnić nadużycie, stają się one uczestnikami procedur z zakresu pomocy społecznej i prawa, które mogą mieć na nie negatywny wpływ (Robinson, 2015), a nawet spowodować ponowną traumę (Sumalla, Hernandez-Hidalgo, 2018). Pracownicy socjalni lub śledczy ds. małoletnich odbierają zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, pobierają różne dowody z ich ciał i rzeczy

osobistych, a czasami proszą je o udział w czynnościach dochodzeniowych, takich jak konfrontacja z podejrzanym, procedury identyfikacji oraz zbieranie dodatkowych informacji.

W sprawach, gdzie wniesiono akt oskarżenia, proces jest prowadzony przez prokuratora, który reprezentuje państwo. Ofiary mają prawo być obecne na wszystkich rozprawach sądowych, jeśli sobie tego życzą, a czasami muszą składać zeznania. Zdecydowana większość spraw kończy się ugodą. Ofiary przestępstw na tle seksualnym lub poważnych przestępstw z użyciem przemocy mają prawo być informowane o zawartej ugodzie oraz wyrazić swoje stanowisko w tej sprawie. Jeśli oskarżony zostanie skazany, odbywa się kolejna rozprawa, podczas której oskarżyciel i obrońca przedstawiają argumenty dotyczące kary. Ofiara ma prawo do złożenia pisemnego oświadczenia na temat szkód, których doznała w wyniku przestępstwa (Ben-Arieh, Windman, 2007).

1.2. Prawa i potrzeby dzieci uczestniczących w procesie karnym w następstwie wiktylizacji

Badanie praw i potrzeb dzieci – ofiar przestępstw rozwijało się w ostatnich dziesięcioleciach równoległe ze zmianami w statusie ofiar wprowadzanymi w prawie karnym (Gal, 2011a). Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawach Dziecka (KPD; Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, 1989) uznaje prawo dzieci do uzyskania informacji dostosowanych do wieku, swobodnego i bezpiecznego wyrażania opinii oraz uwzględnienia ich zdania przy podejmowaniu wszelkich decyzji mających wpływ na ich życie. Dzieci mają również prawo, w stosownych przypadkach, do reprezentacji prawnej w procedurach prawnych i administracyjnych. Takie prawo do „uczestnictwa” zapisano również w ustawodawstwie wielu państw na całym świecie (Gal, Duramy, 2015), łącznie z prawem do „ochrony” (przed nadużyciami i przemocą) oraz do „dostępu” (takim jak dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej i usług socjalnych).

Prawo do udziału w podejmowaniu decyzji mających wpływ na życie jednostki jest nie tylko uniwersalnym prawem człowieka, ale także jedną z potrzeb dzieci. Badania wykazały, że znaczący udział zagrożonych dzieci w dotyczących ich procedurach zwiększa ich poziom zaufania do procesu oraz podnosi gotowość do zaakceptowania decyzji będącej jego efektem, nawet jeśli różni się ona od ich opinii (Alfandari, 2017; Bruck et al., 2022). Z drugiej strony uniemożliwienie uczestnictwa może spowodować opór dzieci wobec interwencji i wzbudzać ich niepokój, złość oraz rozpacz (Husby et al., 2018; Wilson et al., 2020). W badaniach wiktymologicznych

wskazuje się również na to, aby rola pokrzywdzonych dzieci w postępowaniu karnym była aktywna, a nie bierna (Field, Katz, 2023; Randell et al., 2018). Jednak przyznanie im takiej podmiotowej roli w procesie karnym często, przynajmniej pozornie, stoi w sprzeczności z innymi istotnymi interesami społeczeństwa reprezentowanego przez policję i prokuraturę oraz interesem oskarżonych.

Zeznania pokrzywdzonego dziecka zazwyczaj mają decydujący wpływ na sprawę karną. W efekcie prawnicy mogą przedkładać uzyskanie potrzebnych informacji nad poszanowanie potrzeb i dobra dzieci, co prowadzi do ich ignorowania (Zajac et al., 2017). Przykłady takiej dynamiki stwierdzono na różnych etapach całej procedury, np. podczas składania zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, przeprowadzania sądowego badania lekarskiego czy składania zeznań w sądzie (Skinner, Taylor, 2009).

Podobnie, w trakcie prowadzonych przez dziesięciolecia badań nad angloamerykańskimi systemami wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych i sposobem traktowania w nich pokrzywdzonych dzieci, wykazano, że pomimo zasadniczych reform proces karny nie jest w stanie w pełni zaspokoić ich potrzeb. Wynika to z nieodłącznego konfliktu między prawem oskarżonych do sprawiedliwego procesu a interesami i potrzebami pokrzywdzonych dzieci (Caprioli, Crenshaw, 2017; Gal, 2011). Niemniej wiele można zrobić, aby proces karny w większym stopniu uwzględniał potrzeby dzieci (Beijer, Liefaard, 2011). W oparciu o obserwacje rozpraw sądowych w Indiach Ramaswamy et al. (2023) wykazali, w jaki sposób środowisko fizyczne uwzględniające potrzeby dzieci, podejmowanie przez sąd decyzji z uwzględnieniem traumy oraz dobrze wyszkolony zespół ds. wspierania dzieci mogą przyczynić się do wzrostu kompetencji i dobrostanu wśród dzieci będących świadkami.

1.3. Jak dzieci odbierają sam proces karny i swój udział w tym procesie

Niewiele wiadomo na temat tego, w jaki sposób dzieci uczestniczą w podejmowaniu decyzji w procesie karnym i co utrudnia lub wspiera ich znaczący i bezpieczny udział. Dzieci i młodzież różnią się pod względem potrzeb, pragnień i zdolności, a czasami trudno jest przewidzieć, w jaki sposób będą odbierać swoje zaangażowanie w proces karny (Ahern et al., 2018; Peterson et al., 2019). Decyzja dzieci o ujawnieniu nadużyć często wynika z ich pragnienia, aby przestały być krzywdzone, i chęci ochrony innych, którzy mogą zostać skrzywdzeni w przyszłości (Collings, 2011; Peterson et al., 2019; Sumalla, Hernandez-Hidalgo, 2018). Niestety, stwierdzono, że udział w postępowaniu karnym jest czynnikiem destabilizującym, który w rzeczywistości zmniejsza poczucie bezpieczeństwa w perspektywie krótkoterminowej i przytłacza dzieci, powodując wiele obaw – dotyczą one np. strachu przed

emocjonalnymi konsekwencjami spotkania twarzą w twarz z oskarżonym, przed spotkaniem lub konfrontacją ze współnikami oskarżonego (Randell et al., 2018) czy przed odwetem (Peterson et al., 2019; Randell et al., 2018). Ofiary muszą opowiedzieć o bolesnych lub wstydlivych wydarzeniach i wielokrotnie odpowiadać na intymne pytania w obecności nieznanym im osób, sprawcy lub członków rodziny (Milojevich et al., 2016). Dzieci składające zeznania w stanie zaniepokojenia mogą zapominać, tracić precyzję w swoich odpowiedziach i doświadczać większych trudności ze skupieniem się na zeznaniach niż dorośli (Thoman, 2013).

Uczestnictwo w procesie prawnym nie oznacza, że się go rozumie (Block et al., 2010). Dzieci często nie są świadome wielu złożonych etapów tej procedury (Peterson et al., 2019) i brakuje im informacji umożliwiających lepsze zrozumienie podejmowanych w efekcie decyzji (Quas et al., 2009). Brak zrozumienia, jak działa wymiar sprawiedliwości, może spowodować u dzieci postrzeganie sądu jako niesprawiedliwej areny (Cooper et al., 2010; Peterson et al., 2019), obniżyć poczucie kontroli nad sobą i swoim życiem (Ahern et al., 2018; Collings, 2011; Cooper et al., 2010; Peterson et al., 2019) oraz zwiększyć uczucie niepokoju (Block et al. (2010).

Inną cechą systemu wymiaru sprawiedliwości, sprzeczną z potrzebami dzieci, jest powolny charakter jego działania, co powoduje, że dzieci przeżywają wydarzenia z przeszłości przez dłuższy czas (Peterson et al., 2019). W tym okresie kumulują się negatywne emocje, które utrudniają im powrót do zdrowia (Randell et al., 2018; Sumalla, Hernandez-Hidalgo, 2018). Ponadto dzieci uczestniczące w procesie karnym czasami spotykają się ze sceptycznymi reakcjami ze strony dorosłych z ich otoczenia (Block et al., 2010) i przeżywają ogromną frustrację, gdy dochodzi do zniekształcenia ich słów przez specjalistów w celu podważenia ich wiarygodności (Ahern et al., 2018; Zajac et al., 2017). Ustalono, że niedowierzenie i kwestionowanie prawdziwości historii ofiar zdarzało się najczęściej podczas przesłuchań dzieci będących ofiarami przestępstw (Randell et al., 2018; Zajac et al., 2017) oraz w komunikacji ze śledczymi (Skinner i Taylor, 2009).

Kilka badań wykazało, że dzieci uczestniczące w postępowaniu karnym zgłaszały poczucie bezradności, wykluczenie z procesów decyzyjnych, słabą komunikację z specjalistami, słabe przygotowanie do składania zeznań oraz poczucie, że ich dobrostan został zaniedbany przez wymiar sprawiedliwości (Hayes, Bunting, 2013; Troxel et al., 2009; Quas, Goodman, 2012). Z drugiej strony, pomimo tych wad, młode ofiary uczestniczące w postępowaniu karnym odnotowały kilka korzystnych skutków. Możliwość opowiedzenia swojej osobistej historii dała im poczucie wystąpienia i potwierdzenia ich doświadczenia (Randell et al., 2018), aktywnego wpływu na proces karny (Block et al., 2010; Randell et al., 2018) oraz odzyskania kontroli

nad własnym życiem, co potwierdziło wcześniej doznana niesprawiedliwość i doprowadziło do publicznego ujawnienia prawdy (Dezwirek-Sas, 1992; Troxel et al., 2009; Woolfson et al., 2009).

1.4. Teoretyczne modele uczestnictwa dzieci

Pomimo wiedzy na temat uczestnictwa pokrzywdzonych dzieci w procesach karnych nadal brakuje teoretyzacji ich udziału. W ramach kilku modeli proponuje się klasyfikację poziomu uczestnictwa dzieci w procesach decyzyjnych w różnych obszarach poza kontekstem przestępczym, zgodnie z relacjami władzy istniejącymi między dzieckiem a dorosłym w procesie (Hart, 1992; Shier, 2001). Według ram teoretycznych Lundy'ego (2007) do znaczącego udziału dzieci w procesie podejmowania decyzji niezbędne są cztery elementy. Obejmują one przestrzeń, głos, publiczność i wpływ. Wszystkie cztery są ze sobą powiązane i mogą wzajemnie na siebie oddziaływać.

Ekologiczny model uczestnictwa dzieci zakłada, że równolegle do modelu ekologicznego Bronfenbrennera (Bronfenbrenner, 2013) uczestnictwo dzieci w procesach decyzyjnych może być postrzegane jako wynik różnych i wzajemnie powiązanych warunków środowiskowych, począwszy od jednostki do najszerszego kręgu społeczności (Gal, 2017). Ben-Arieh i Attar-Schwartz (2013) faktycznie stwierdzili, że na charakter i skuteczność uczestnictwa dzieci wpływają subiektywne punkty widzenia dzieci i ich środowisko, wspierając ramy ekologiczne.

Zgodnie z ekologicznym modelem uczestnictwa (Gal, 2017) każdy z kręgów wokół dziecka sprzyja uczestnictwu lub je utrudnia, począwszy od samego dziecka. Różnorodne czynniki wpływają na motywację dzieci do uczestnictwa oraz sposób, w jaki takie uczestnictwo będzie realizowane: stopień zaufania dziecka do decydentów, opinie i życzenia dzieci dotyczące danej decyzji, poziom uczestnictwa, jaki dziecko pragnie mieć w procesie, oraz poczucie, że jest w stanie w nim uczestniczyć.

Taki mikrosystem obejmujący rodziców i innych członków rodziny, którzy znajdują się w najbliższym kręgu wspierającym dziecko, może wpływać na uczestnictwo dzieci na dwa zasadnicze sposoby. Po pierwsze, dynamika rodzicielska pozwala na codzienne zaangażowanie dzieci w procesy decyzyjne, często oferując możliwość i praktykę uczestnictwa. Po drugie, rodzice mogą zapewniać, zrzekać się lub blokować realizację prawa do uczestnictwa swoich dzieci poza rodziną, gdy jest to wymagane, np. w stosunku do szkoły lub wydziałów opieki społecznej.

W szerszym kręgu zwanym mezosystemem na uczestnictwo wpływają również ustalenia, światopogląd i umiejętności specjalistów. Przekonanie specjalistów, takich jak nauczyciele, opiekunowie i lekarze, co do znaczenia uczestnictwa dzieci,

ich wiedza na dany temat oraz umiejętności nabyte w trakcie angażowania dzieci w różnym wieku w podejmowanie decyzji mają wpływ na poziom i skuteczność uczestnictwa dzieci w specjalnych procesach decyzyjnych.

System prawny, przepisy, wytyczne i normy zawodowe stanowią trzeci krąg – egzosystem, w którym pracują specjaliści i z którym współpracują członkowie rodziny. Jego dynamika i struktury wpływają na charakter procesów decyzyjnych, tożsamość partnerów i przyjmowanych praktyk.

W kolejnym kręgu, makrosystemie, na regulacje i praktyki oddziałują wartości i normy kulturowe dotyczące dzieciństwa i dzieci w społeczeństwie, role odgrywane przez każdą rodzinę i członka społeczności oraz ich prawa. Takie konstrukcje społeczne kształtują indywidualny charakter uczestnictwa dzieci w każdym społeczeństwie.

Najbardziej zewnętrzny okrąg, czyli chronosystem, umożliwia obserwację zmian zachodzących w ekosystemie dziecka w czasie. Wpływ czasu pojawia się zarówno w odniesieniu do rozwoju wydarzeń zewnętrznych, jak i w odniesieniu do rozwoju dziecka i zmieniających się spostrzeżeń dotyczących wydarzeń z przeszłości.

Z zamiarem wypełnienia luki w teoretycznym podejściu do udziału dzieci w podejmowaniu decyzji w kontekście postępowania karnego w niniejszym badaniu przeanalizowano doświadczenia młodych ofiar przestępstw na tle seksualnym w procesach karnych w Izraelu oraz sposób, w jaki ich doświadczenia związane z uczestnictwem w procesie zostały ukształtowane przez praktyki i zachowania osób ważnych w trakcie całego procesu. Przy omawianiu wyników badań przyjęto perspektywę ekologiczną w odniesieniu do wpływu środowiska dzieci na ich doświadczenia uczestnictwa w procesie oraz interakcji i wzajemnego wpływu, jaki różne kręgi wywierają na siebie nawzajem.

2. Metoda

Kierowaliśmy się spostrzeżeniami z poprzednich badań wskazującymi na to, że odniesienie się do wszystkich etapów procesu i zrozumienie doświadczeń dzieci w szerszym kontekście ich świata (Randell et al., 2018) ma istotne znaczenie. W związku z tym niniejsze badanie ma charakter jakościowo-fenomenologiczny. Opiera się ono na pogłębionych wywiadach z 12 młodymi ludźmi w wieku od 14. do 22. roku życia (średnia wieku = 17,8; ośmiu mężczyzn). Wywiady zawierały pytania otwarte, aby pomóc uczestnikom opisać, zinterpretować i zastanowić się nad ich doświadczeniami w trakcie całego procesu karnego, bez ograniczania ich perspektywy do określonego etapu lub aspektu ich zaangażowania w ten proces.

2.1. Uczestnicy, próba i rekrutacja

Stosując podejście celowego doboru próby (Patton, 1990), poszukiwaliśmy uczestników, którzy spełniali następujące kryteria: (1) byli w wieku poniżej 18. roku życia, gdy padli ofiarą przemocy seksualnej; (2) byli w wieku od 14. do 18. roku życia, gdy w sądzie wszczęto postępowanie karne przeciwko sprawcy; (3) byli w wieku poniżej 22. roku życia, gdy przyjęli zaproszenie do udzielenia wywiadu. Celem sformułowania takich kryteriów było dotarcie do próby młodych ludzi, którzy padli ofiarą przestępstwa na tle seksualnym jako dzieci, ale musieli składać zeznania w sądzie osobiście na krótko przed wywiadem (w zdecydowanej większości przypadków w Izraelu dzieci wykorzystywane seksualnie w wieku poniżej 14. roku życia nie zeznają w sądzie, a ich zeznania są często zastępowane zeznaniami biegłego badającego dzieci [National Council for the Child, 2021]). Dwoma dodatkowymi kryteriami były: (4) zakończone postępowanie karne w momencie przeprowadzania wywiadu; (5) płynne posługiwanie się językiem hebrajskim celem uniknięcia uprzedzeń wynikających z różnic językowych między badaczem a uczestnikiem.

Efektem była próba obejmująca 12 młodych osób, w przypadku których potwierdzono napaść na tle seksualnym w wyniku dochodzenia policyjnego. Wszyscy uczestnicy badania w momencie wiktyimizacji byli uczniami w wieku od 6. do 17. roku życia (średnia wieku = 10,8). Kiedy złożyli zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, mieli od 13 do 17 lat (średnia wieku = 15,3). Dziewięcioro z nich uczestniczyło w postępowaniu sądowym. Jedenastu sprawców zostało skazanych, a jeden był osobą nieznaną ofierze i nigdy nie został zidentyfikowany. W czasie przeprowadzania badania czworo uczestników było uczniami szkoły średniej lub wyższej szkoły religijnej, czworo – żołnierzami Sił Obronnych Izraela, a pozostali pracowali w różnych zawodach.

Uczestników rekrutowano za pośrednictwem mediów społecznościowych i skierowań od specjalistów zajmujących się leczeniem dzieci i młodzieży wykorzystywanych seksualnie w wyznaczonych ośrodkach terapeutycznych w Izraelu. Reklamy w mediach społecznościowych opisujące cele badania i kryteria uczestnictwa zachęcały zainteresowanych do bezpośredniego kontaktu z badaczami. Ponadto dyrektorzy ośrodków leczenia ofiar molestowania seksualnego kontaktowali się z klientami lub byłymi klientami, którzy spełniali kryteria włączenia, oraz ich rodzicami, przekazywali im list informacyjny napisany przez badaczy i zachęcali ich do skontaktowania się z badaczami lub udostępnienia im swoich danych kontaktowych. Ostatecznie dziesięcioro uczestników zwerbowało za pośrednictwem mediów społecznościowych, a dwoje – poprzez skierowania z ośrodków. Zbieranie danych zakończyło się

po 12 wywiadach, kiedy autorzy uznali, że badanie osiągnęło punkt teoretycznego nasycenia – tzn., że tematy się powtarzają i nie uda się zdobyć już żadnych istotnych nowych informacji (Morse, 2000).

Każdy uczestnik badania reprezentuje swoje indywidualne osobiste doświadczenie i perspektywę. W tabeli 1 podsumowano kluczowe szczegóły dotyczące każdego z nich w odniesieniu do ich wiktyimizacji.

Tabela 1.

Charakterystyka poszczególnych przypadków

Pseudonim	Płeć	Zawód	Sprawca	Wykorzystywanie seksualne	Sąd	Wiek 1	Wiek 2	Wiek 3
Ben	M	Brak	Nauczyciel	Penetracja	T	11	16	17
Sara	K	Szkoła średnia	Przewodnik	Penetracja	N	13	14	15
Michael	M	Wyższa szkoła religijna	Mentor	Kontakt fizyczny	T	13	14	18
Tom	M	Brak	Nauczyciel	Kontakt fizyczny	T	11	13	14
Erick	M	Szkoła średnia	Nauczyciel	Penetracja	T	11	17	20
David	M	Praca	Nauczyciel	Penetracja	T	9	15	21
Ron	M	Brak	Sąsiad	Penetracja	T	6	14	17
Adam	M	Żołnierz	Nieznajomy	Kontakt fizyczny	N	16	17	18
Ella	K	Brak	Sąsiad	Penetracja	T	8	17	22
Maya	K	Żołnierz	Ojciec	Penetracja	N	8	16	18
Daniel	M	Szkoła średnia	Mentor	Penetracja	N	10	15	16
Ruth	K	Żołnierz	Ojczym	Penetracja	T	12	16	18

Zawód = w momencie przeprowadzania wywiadu

Sąd = Czy uczestnik zeznawał w sądzie (T – tak, N – nie)

Wiek 1 = gdy rozpoczęło się wykorzystywanie seksualne

Wiek 2 = gdy wszczęto proces karny

Wiek 3 = w momencie przeprowadzania wywiadu

Niemożliwe jest zrelacjonowanie każdej historii; poniższe cztery opisy przedstawiają ich charakter:

(A) David miał 9 lat, kiedy rodzice dostrzegli jego niezwykły talent muzyczny i postanowili go wysłać na prywatne lekcje gry na pianinie do znanego nauczyciela. Spotkania między Davidem a nauczycielem szybko przerodziły się w relację przemocową, z której Davidowi trudno się było wyzwolić. Po wielu latach milczenia

zadzwoił na infolinię i w ten sposób rozpoczęła się jego długa droga do uzdrowienia. David został poproszony o udział w konfrontacji ze sprawcą w ramach dochodzenia prowadzonego przez policję. Udział w konfrontacji jest dobrowolny w przypadku ofiar, ale policja często informuje ofiarę, że bez tego sprawa prawdopodobnie zostanie zamknięta z powodu braku wystarczających dowodów.

(B) Sara została wysłana do szkoły z internatem po tym, jak jej matka, samotna imigrantka, miała trudności z wychowaniem jej w domu. W szkole z internatem Sara padła ofiarą molestowania seksualnego przez jednego z pracowników, który wykorzystał jej bezbronność i trudności z przeciwstawieniem się autorytetowi. W końcu zdobyła się na odwagę i zwierzyła się pracownikowi socjalnemu zatrudnionemu w internacie. W rezultacie Sara spotkała się ze sztywną reakcją systemu, która była zgodna z oficjalnym protokołem postępowania szkoły i całkowicie wykluczyła ją z procesu decyzyjnego.

(C) Ron był wykorzystywany seksualnie przez większość swojego dzieciństwa przez sąsiada, który kupował mu prezenty i poświęcał mu dużo uwagi, jakiej brakowało mu w domu rodzinnym. Długa i destrukcyjna relacja między Ronem a jego sąsiadem poważnie ograniczyła u chłopca umiejętność odróżniania osób szkodliwych od życzliwych. Kiedy wykryto nadużycia, a policja rozpoczęła dochodzenie, Ron musiał zmierzyć się z ogromną dezorientacją i nieufnością wobec wszystkich osób w swoim otoczeniu. W rezultacie jego udział w postępowaniu karnym był wymuszony, upokarzający i traumatyczny.

(D) Ella przez długi czas była molestowana seksualnie przez sprzedawcę z pobliskiego sklepu. Przemoc zakończyła się dopiero, gdy Ella miała 14 lat i przeniosła się do szkoły z internatem. Nie planowała nikomu mówić o molestowaniu, ale kiedy jej młodsza siostra powiedziała jej, że ten sam sprzedawca częstował ją cukierkami, gdy „odwiedzała” jego sklep, Ella zdała sobie sprawę, że musi złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, aby chronić swoją siostrę.

2.2. Narzędzie badawcze i gromadzenie danych

Poradnik na temat przeprowadzania wywiadów zawierał pytania otwarte, uporządkowane zgodnie z typowym przebiegiem procesu karnego w sprawach o napaść na tle seksualnym z udziałem małoletnich. Odnosiły się one do aspektów osobistych, rodzinnych i społecznych, które wpłynęły na ich udział w procesie karnym lub na które miał on wpływ. Uczestników poproszono o odniesienie się do swojego zaangażowania na różnych etapach procesu oraz myśli i uczuć, które towarzyszyły

każdemu przełomowi, począwszy od ujawnienia nadużycia, poprzez decyzję o złożeniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz różne etapy procesu karnego prowadzące do wyroku skazującego. Wywiad dotyczył również interakcji dzieci z innymi osobami zaangażowanymi w ich sprawę (specjalistami, członkami rodziny i członkami społeczności) oraz wpływu, jaki one na nie wywarły.

Niektóre z pytań zadawanych uczestnikom były ogólne i otwarte, zachęcające ich do opowiedzenia o swoich doświadczeniach, takie jak np.: „Opowiedz mi o dniu, w którym złożyłeś zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa” lub: „Opowiedz mi o doświadczeniu zeznawania w sądzie”. Inne pytania były bardziej ukierunkowane, aby pomóc rozmówcom odnieść się do pewnych aspektów procedury – np.: „Opowiedz mi o korzyściach osobistych, które uzyskałeś, lub o cenie, którą zapłaciłeś osobiście w wyniku udziału w procesie” lub: „Gdybyś został poproszony o udzielenie porady opartej na twoich doświadczeniach innym dzieciom, które stoją przed podobnymi wyzwaniem, co byś im doradził?”.

Wywiady odbywały się w domu uczestnika lub w innym miejscu wybranym przez rozmówcę. Uczestnicy rozmawiali z ankierem sam na sam lub w obecności matki, jeśli mieli takie preferencje. Wywiady trwały około 90 minut. Każdy wywiad nagrano, a jego treść zapisano dosłownie.

2.3. Analiza danych

Do indukcyjnego opracowania tematów wykorzystano analizę tematyczną, koncentrując się na perspektywie uczestników (Thomas, 2006). Wspólne tematy zidentyfikowano na kilku etapach kodowania (Charmaz, Belgrave, 2012): (a) identyfikacja istotnych pomysłów i grupowanie ich zgodnie z koncepcjami (kodowanie otwarte); (b) definiowanie relacji pomiędzy pojawiającymi się koncepcjami i identyfikowanie tych relacji jako kategorii (kodowanie osiowe); (c) łączenie i wyodrębnianie kategorii przy użyciu już istniejącej odpowiedniej konceptualizacji teoretycznej, a mianowicie uznawanie uczestnictwa za element występujący w ekosystemie relacji (Gal, 2017). Autorzy omawiali i negocjowali zidentyfikowane koncepcje oraz ich wzajemne powiązania aż do osiągnięcia porozumienia. Doświadczenia autorów i ich osobiste przekonania zostały odseparowane „w nawiasach” poprzez wielokrotne rundy obejmujące refleksję i ponowne rozważenie tematu celem ograniczenia stronniczości w interpretacji wyników (Chan et al., 2013). Interdyscyplinarna współpraca badawcza (między pracownikiem socjalnym a prawnikiem) pomogła zrównoważyć istniejące uprzedzenia.

2.4. Etyka

Wszyscy uczestnicy otrzymali w formie pisemnej i ustnej informacje opisujące cele badania i wyjaśniające, że udział w nim jest całkowicie dobrowolny. Każdy uczestnik wyraził pisemną zgodę na udział w badaniu. Rodzice małoletnich uczestników również podpisali formularz świadomej zgody.

Badanie zostało zatwierdzone przez komisję rewizyjną i jednostkę badawczą izraelskiego Ministerstwa Opieki Społecznej. Uczestnikom przypisano pseudonimy w celu ochrony ich anonimowości. Wszystkie akta i dokumenty (inne niż formularz zgody) pozbawiono elementów umożliwiających identyfikację. Formularze zgody przechowywano w oddzielnym, zabezpieczonym segregatorze.

3. Wyniki

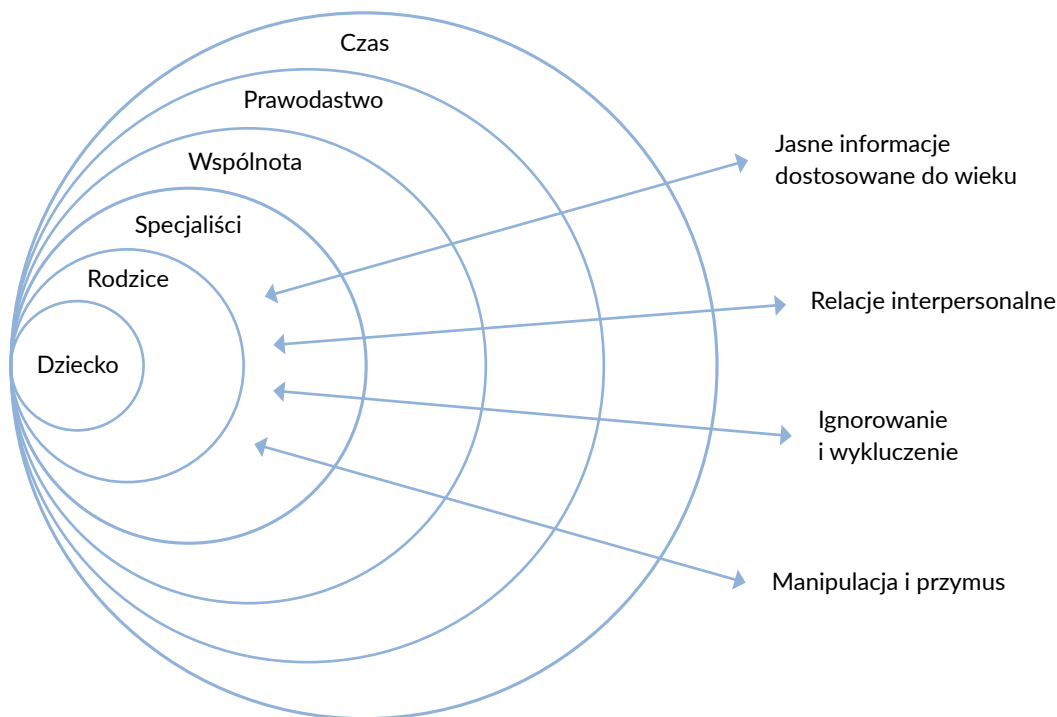
W tej części skupiamy się na wynikach odzwierciedlających różne przejawy uczestnictwa lub wykluczenia oraz zakres, w jakim młode ofiary czuły się partnerami i podmiotami posiadającymi moc decyzyjną. Zidentyfikowaliśmy cztery główne tematy kształtujące sposób, w jaki młode ofiary doświadczały swojego udziału w całym procesie karnym: (1) zakres, w jakim dostarczano dzieciom informacje dostosowane do ich wieku, bezpośrednio lub pośrednio; (2) potrzeba uczestników do nawiązania relacji opartej na zaufaniu; (3) doświadczenie bycia ignorowanym i wykluczonym; (4) stosowanie metod manipulacji lub przymusu wobec dziecka. Etapy, w których wymagane jest podejmowanie decyzji, można sklasyfikować zgodnie z tożsamością decydenta, który działa jako strażnik uczestnictwa dziecka. Niektóre z decyzji leżą w gestii organów ścigania (np. przeprowadzenie różnych czynności dochodzeniowych, wniesienie aktu oskarżenia, zawarcie ugody i różne decyzje proceduralne), podczas gdy inne są podejmowane przez ofiary i/lub ich kręgi wsparcia (np. złożenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, opowiedzenie swojej historii osobom ze społeczności i otrzymanie wsparcia psychicznego).

Wywiady z uczestnikami wykazały, że wiele wyników wiązało się z przełomowymi momentami decyzyjnymi odzwierciedlającymi różne wersje czterech obszarów w kolejnych kręgach stanowiących ekosystem, w którym dzieci uczestniczą w podejmowaniu decyzji (Bronfenbrenner, 2013; Gal, 2017). Obejmują one same dzieci w wewnętrznym kręgu, rodziców i innych członków najbliższej rodziny w mikrosystemie, policję, prokuratorów, sędziów i innych specjalistów w mezosystemie, społeczności otaczające dzieci i ich wzajemną dynamikę w egzosystemie, normy kulturowe i społeczne w makrosystemie oraz ich zmieniające się skutki w czasie

w chronosystemie. Na rysunku 1 przedstawiono cztery obszary nałożone w poprzek na kręgi obejmujące ekosystemy uczestnictwa dzieci.

Rysunek 1.

Doświadczenia dzieci związane z uczestnictwem w procesach karnych nałożone na ekosystemy

3.1. Temat 1: „Jak mówienie po rosyjsku” – otrzymywanie niejasnych, ograniczonych lub żadnych informacji

Rozmówcy przywiązywali dużą wagę do otrzymywania informacji w języku odpowiednim do ich wieku i potrzeb, co obejmowało proste wyjaśnienia terminów prawnych i innych nieznanych treści. Gdy informacje przekazywano bez niezbędnych wyjaśnień, uczestnicy byli zdezorientowani, a wiadomości stawały się źródłem stresu. Ponadto uczestnicy wywiadów wspomnieli o tym, że nadmiernie ograniczano przekazywane im informacje i wskazali niedociągnięcia w sposobach ich dostarczania.

Niski poziom uczestnictwa czasami wynikał z niewystarczającego zrozumienia poziomu rozwoju dziecka przez specjalistów i osoby z innych kręgów wsparcia otaczających dziecko, co pokazano w tabeli 2. W procesie karnym dzieci zderzają się

z dodatkowymi barierami ponad te, których doświadczają dorosłe ofiary, co wynika z ich młodego wieku, a specjalistom często brakuje wiedzy, doświadczenia lub przekonania, aby dostosować zaangażowanie dzieci do ich wieku. W niniejszym badaniu wielu rozmówców traktowano w sposób nieodpowiedni do wieku, co odzwierciedlają poniższe cytaty.

Tabela 2.

Otrzymywanie niejasnych, ograniczonych informacji lub ich brak

Doświadczenia i spostrzeżenia	Przykładowe cytaty
Poczucie bezradności w wyniku zaskakujących lub zagrażających działań śledczych	[Kiedy policja doprowadziła do konfrontacji z podejrzanym bez przygotowania i wyjaśnienia]: Podejrzany zaczął szaleć i krzyczeć do nas „umrę przez was, zabijecie mnie”, i tak dalej... (Ruth)
Nieprzekazanie dzieciom przez rodziców jasnych, dostosowanych do ich wieku informacji na temat procesu sądowego	(1) Powiedziano mi, że jest w areszcie domowym. Byłem bardzo zestresowany. Nie wiedziałem, co to jest areszt domowy. Może zbudowali ogrodzenie wokół jego domu albo policjanci pilnowali go przez cały dzień. (Erick) (2) Pamiętam, jak przyszedłem na badanie kryminalistyczne. Dopiero kiedy wszedłem do pokoju, zdałem sobie sprawę, co to jest. (Ron)
Brak zrozumienia żargonu prawniczego i nieumiejętność posługiwania się językiem prawniczym w komunikacji z prawnikami	(1) Zapytał mnie: „Czy on dotykał twojego penisa?”. Więc powiedziałem do siebie: „Och, to się nazywa penis?”. Jako dziecku Żydów ultraortodoksyjnych brakowało mi słów... Mówienie o takim temacie jest jak mówienie po rosyjsku. Miałem nadzieję, że zrozumiał, o co mi chodzi. (Erick) (2) Używała górnolotnych słów, a ja zapytałam: „Co masz na myśli? Nie rozumiem”, więc odpowiedziała mi agresywnie i zdałam sobie sprawę, że muszę odpowiedzieć tu i teraz. (Sara) (3) Oni [sędziowie] powiedzieli mi „Wyjaśnij to lepiej!”. A dziecko nie jest do tego przyzwyczajone. Jest przyzwyczajone do bardziej subtelnych pytań. (Michael) (4) Adwokat powiedziała mi: „Tom, nawet jeśli on dostanie wyrok, sędzia mu to ułatwi, ponieważ to, co ci zrobił, jest najłżejszym czynem”. Bardzo, bardzo ciężko jest coś takiego słyszeć. Uważam, że każdy, kto dotyka dzieci, popełnia najgorszą możliwą rzecz... To, co mi zrobił, również uważam za złe. Bardzo złe. – Jak myślisz, co miała na myśli, mówiąc, że to było najłżejsze? – Nie wiem. (Tom)
Spoteczność i tło kulturowe utrudniające dziecku zrozumienie i zdolność do wyrażania swoich preferencji	Jako dziecko ultraortodoksyjnych Żydów nie znałem słów. Nie miałem radia ani internetu, a nie rozmawialiśmy o seksualności i tym podobnych rzeczach. Więc całe to docho-dzenie nie było normalne. Jakby brakowało mi nawet zasobu słów, jak dwa oddzielne języki... to było bardzo mylące. (Ben)

3.2. Temat 2: „Jakbym był jakimś numerem” – poszukiwanie interakcji osobistych

Rozmówcom biorącym udział w badaniu trudno było w nim uczestniczyć bez pewnego rodzaju więzi interpersonalnych między nimi a różnymi specjalistami, których spotkali. Jak pokazano w tabeli 3, brak odpowiedniej komunikacji z dzieckiem i jego wpływ na doświadczenia dziecka związane z uczestnictwem pojawił się w różnych kręgach relacji i aspektach opisanych przez uczestników badania, które

obejmowały: dialog między dorosłymi a nimi samymi przy jednoczesnym ignorowaniu obecności dziecka w pokoju, informowanie rodziców o różnych wydarzeniach bez bezpośredniej rozmowy z dzieckiem, odmowa przyjęcia listów napisanych przez dzieci bez wyjaśnienia oraz ignorowanie prośb dzieci czy wręcz niespełnianie składowanych im obietnic. Wszystko to sprawiało, że dzieci czuły się zbędne w całej procedurze, a ich pozycja lub pragnienia okazywały się całkowicie nieważne.

Tabela 3.

Istnienie i brak relacji interpersonalnych z dzieckiem

Doświadczenia i spostrzeżenia	Przykładowe cytaty
Poczucie bycia przedmiotem a nie prawdziwym partnerem	To było jak targ. Czułam się jak przedmiot. Bardzo tani handel... Czułam się jak przedmiot, którego wartość wzrasta o dziesięć tysięcy szekli, a następnie spada o dziesięć tysięcy szekli, jak negocjowanie przedmiotu. (Ella)
Komunikacja między specjalistami a rodzicami przy jednoczesnym wykluczeniu dziecka z dyskursu	(1) Ona [adwokat] przekazała to mojemu pracownikowi socjalnemu i nie powiedziała tego mnie. (Sara) (2) Zadzwonili do mojej matki. Był tam policjant i pracownik socjalny. Zamknęli drzwi. Byłam poza pokojem i powiedzieli jej beze mnie. Nie wiedziałam, co jej powiedzieli. [Ale] to ja tam byłam. Oni w ogóle nie wiedzą, co się stało. (Sara)
Wyobcowana lub niefrasobliwa postawa specjalistów	(1) On [policjant] nawet nie wiedział, kim jestem, czym jestem... jakbym był jakimś numerem. (Ben) (2) Śledczy przyjeżdża i nawet nie wie, czego od niego oczekujesz. Pisze to, co mówisz, a ty musisz wyrzucić z siebie cały swój największy ból. Bez emocji. To jak... „miejmy to już za sobą”. To bardzo nieprzyjemne uczucie. Chciałem powiedzieć coś podczas dochodzenia, ale tego nie zrobiłem. (Tom)
Praktyki zawodowe, które kształtują doświadczenie wykluczenia	(1) Nie patrzyli na mnie, nie rozmawiali ze mną, w ogóle się do mnie nie zwracali. Trzej sędziowie. Wszystko, co się wydarzyło, było między jego [oskarżonego] prawnikiem, prokuratorem i sędziami. Próbowałam wydać jakiś dźwięk, powiedzieć: „Czekaj! Jestem tutaj, jestem tutaj”. (Ella) (2) Jego prawnik sprzeciwiał się pytaniu, nie sprzeciwiał się pytaniu, i takie tam prawne rzeczy. (3) Co robiłeś, kiedy się kłócili? Patrzyłem na zegar. Siedziałem... (Ben) (4) Kilka dni przed rozprawą powiedział mi, że „jest oferta dwudziestu tysięcy i nie ma to znaczenia, bo oni też jej nie chcą”. Uważał, że nie należy mnie w ogóle w to mieszać. (Ella)
Uznanie potrzeby kontaktów międzyludzkich z perspektywy czasu	(1) Trzeba się do tego lepiej mentalnie przygotować. Myślę, że pierwszego dnia, kiedy przyjechałem, nie byłem na to gotowy psychicznie, czułem się, jakbym miał zemdleć albo umrzeć. Gdyby tylko bardziej mnie do tego przygotowali. Potrzebujesz kogoś, kto pomoże ci się wzmocnić. To nie jest łatwe. (Tom) (2) Dołączyłam do internetowych grup wsparcia dopiero w ciągu ostatnich kilku miesięcy, naprawdę chcę, aby inni usłyszeli moją historię, ale boję się, że zostaną zdemaskowana. (Ella)

3.3. Temat 3: „O czym oni tam mówią i co to w ogóle dla mnie znaczy?” – doświadczenia dzieci związane z wykluczeniem z postępowania karnego

Poczucie wykluczenia z procesu jest udziałem wielu ofiar – zarówno dorosłych, jak i nieletnich – ze względu na nieodłączny rozdźwięk pomiędzy interesami prokuratora (państwa) a interesami ofiary przestępstwa, która nie jest stroną w sprawie

(Englebrecht, 2011). Jeśli chodzi o pokrzywdzone dzieci, prawdopodobieństwo wykluczenia ich z procesu oraz zignorowania ich stanowisk i próśb jest jeszcze większe, ponieważ dzieci są postrzegane jako niedojrzałe do podejmowania decyzji. Specjaliści zazwyczaj powierzają rodzicom zadanie zdefiniowania ich dobrostanu. W tabeli 4 pokazano przykłady doświadczeń rozmówców związanych z wykluczeniem z procesu decyzyjnego i poczuciem osamotnienia w wyniku bycia ignorowanym przez członków rodziny, specjalistów i członków społeczności.

Tabela 4.

Doświadczenie wykluczenia

Doświadczenia i spostrzeżenia	Przykładowe cytaty
Życzenia dzieci ignorowane przez rodziców	Moi rodzice skontaktowali się z różnego rodzaju organizacjami pomocowymi i ich pracownicy przyszli do nas do domu... Byłem temu bardzo przeciwny, ponieważ uważałem, że to nie jest dla mnie odpowiednie. Byłem bardzo zły, że spotkanie się odbyło, ponieważ to moja historia i nikt nie bierze mnie pod uwagę. Dlaczego odbywają się spotkania? (Ben)
Bycie ignorowanym i wykluczonym przez specjalistów	(1) Niestety, nie zostałem uwzględniony. Poprosiłem o wgląd do moich zeznań, ale mi ich nie udostępniono. Poprosiłem o wgląd w jego dochodzenie, ale mi nie pozwolono.... Kilka razy powiedziano mi „nie jesteś stroną w sprawie”. (Ben) (2) Może nie ma o czym mnie informować, ale i tak mogą mi powiedzieć: „Nie poczyniliśmy dużych postępów, ale osiągnęliśmy to i tamto”. (Tom) (3) Pamiętam, że dwa razy napisałem list do sędziego, a oni nie zgodzili się go przedstawić. Bardzo mnie to zabolowało. Wciąż mnie to boli. Nawet po wyroku napisałem list z podziękowaniami i nie dotarł on do niego. Chcesz wyrazić to w słowach komuś, z kim wiele przeszedłeś. To daje siłę. (Erick)
Ignorowanie lub odrzucanie wyraźnych próśb dzieci	(1) Powiedziałem sędziemu, że nie chcę zaczynać rozmowy, chyba że zaczniemy ją dziś i dziś ją skończymy. Sędzia powiedział: „W porządku”. Dał mi słowo, że dziś skończę... A potem, po około pięciu godzinach zeznań, obrońca ogłosił, że nie skończył, a ja byłem naprawdę wyczerpany fizycznie i psychicznie... Nawet nic nie powiedziałem. Wyzaczyli nowy termin za około dwa tygodnie. Wróciłem do domu i poszedłem spać. (Ben) (2) Poprosiłam, żeby nie wchodził do pokoju albo żeby zaciągnęli zastonę. Nie zrobili ani tego, ani tego. Weszłam do sali i zobaczyłam go... byłam przerażona i zła. Nikt nie słuchał moich próśb. Po co prosiłam? Zgodziłam się przyjść na wszystkie badania, zgodziłam się rozmawiać z wieloma ludźmi, których nie znam, a oni nie dali mi nawet tej małej rzeczy, o którą prosiłam. (Ruth) (3) Nie dał mi dokładnej odpowiedzi na temat zastony. Wciąż próbowałam go zapytać: „Co się z nią dzieje? Co się z nią dzieje?”. Byłam zestresowana. Chciałam odpowiedzi. Potem, w ostatniej chwili, nie doszło do tego, ponieważ miał sto jeden rzeczy do uporządkowania, więc rzeczy, które były dla mnie ważne, odpadły. Rzeczy, które są ważne dla ofiary. (Ella)
Brak wsparcia ze strony członków społeczności prowadzi do poczucia opuszczenia i samotności	Wiele osób przyszło do sądu, aby wesprzeć sprawcę, ale ze mną nie było nikogo. Ludzie najbardziej związani z naszą rodziną nagle zniknęli. (Tom)

3.4. Temat 4: „Nie chcę cię przekonywać, tylko powiedzieć ci, jakie są konsekwencje” – stosowanie manipulacji i presji

Rozmówcy opisywali różne okoliczności w trakcie całej procedury, w których mieli poczucie, że są zmuszani do działania wbrew swojej woli lub manipulowani. W przeciwieństwie do perswazji i przymusu, stosowanych w jawny sposób, aby skłonić dziecko do wyrażenia zgody na określoną decyzję, podczas manipulacji dzieci nie są świadome w czasie rzeczywistym, że wywiera się na nie wpływ (Sorlin, 2017).

Manipulacja i nierównowaga sił były stosowane wobec młodych ofiar nie tylko bezpośrednio przez organy ścigania, ale także za pośrednictwem ich rodziców i kręgów wsparcia. W wielu przypadkach rodzice byli sterowani przez specjalistów, w efekcie czego przekazywali dzieciom pożądane przestanie, wiedząc, że młode ofiary będą podążać za wskazówkami rodziców. Tego rodzaju kontrola miała szczególne znaczenie, gdy była podejmowana przez krewnych i inne ważne osoby w świecie dziecka zgodnie z podejściem ekologicznym. Specjaliści stosowali również metody manipulacji bezpośrednio wobec samych młodych ofiar, aby doprowadzić je do decyzji, które uważali za pożądane, takich jak ugoda czy udział w policyjnej konfrontacji z podejrzanym.

W tabeli 5 ukazano doświadczenia dzieci związane z bezpośrednią lub pośrednią manipulacją albo presją w różnych kręgach ekologicznych – bezpośrednio doświadczenie bezradności przez dziecko, zachowanie członków rodziny i specjalistów oraz normy społeczne i kulturowe, które umożliwiają stosowanie takich praktyk wobec wiktymizowanych nastolatków.

Tabela 5.

Doświadczenie manipulacji i presji

Doświadczenia i spostrzeżenia	Przykładowe cytaty
Poczucie dziecka, że nie jest zdolne do dokonywania wyborów w trakcie procesu	(1) Próbujeś współpracować, ponieważ tego wymaga dochodzenie... jakby nie było innego wyjścia. (Maya) (2) Od momentu, gdy złożyłem zawiadomienie i zaczęło się to dziać, nie było już sposobu, aby wysiąść z tego pociągu. (David) (3) Nie chciałem tego robić [badania kryminalistycznego]. Byłem temu naprawdę przeciwny. Pamiętam, że powiedziano mi, że muszę to zrobić. Musisz robić wszystko, co ci każą, jak zombie. A ja nie jestem robotem, byłem małym dzieckiem. (Ron)
Wywieranie presji przez najbliższe otoczenie wspierające dziecko	(1) Wszyscy wywierali na mnie presję. Szkoła, moi rodzice. Nagle wszyscy byli po mojej stronie. A małego chłopca, który nagle ma wszystkich po swojej stronie, trochę to porusza. (Ron) (2) Na początku byłem zły [na ugodę]. To nie wchodziło w rachubę. Kuszące było to, że nie musiałem zeznawać w sądzie i był to również argument, który powtarzano, gdy próbowano mnie przekonać. „Powinieneś się na to zgodzić, bo nie będziesz musiał zeznawać w sądzie”, ale ja tak naprawdę chciałem zeznawać w sądzie. (David)

Doświadczenia i spostrzeżenia	Przykładowe cytaty
Poczucie bycia manipulowanym przez specjalistów	<p>(1) Ona jest dobrą prawniczką, więc nie mogę powiedzieć... ale to była manipulacja. Powiedziała mi, że [jeśli nie przyjdiesz na następne przesłuchanie] „wszystkie twoje zeznania zostaną anulowane, wycofają oskarżenie” i tym podobne rzeczy. (Ben)</p> <p>(2) Postanowiłem nie iść do sądu. Wtedy moi rodzice umówili mnie na spotkanie z prokuratorem, a ona powiedziała mi, że „nie chcę cię przekonywać, tylko powiedzieć ci, jakie są konsekwencje”. To duża manipulacja. (Tom)</p> <p>(3) Powiedziała mi, że możemy kontynuować proces w sądzie albo on przyzna się do drobnej napaści na tle seksualnym. Ponieważ nie mogłabym zeznawać, gdyby dokonał penetracji jakimś przedmiotem lub przy wykorzystaniu swoich genitaliów. Widać było, że nie ma już energii i powiedziała, że lepiej zakończyć to teraz. (Sara)</p>
Informowanie dziecka w ostatniej chwili w sposób, który uniemożliwia prawdziwe uczestnictwo	<p>Jesteśmy w drodze do sądu, a oskarżony zmienił zdanie na pół godziny przed rozprawą. Prawnik dzwoni i mówi mi: „Ella, podpisuje”. Czuję, że już dłużej tego nie wytrzymam. (Ella)</p>
Normy wspólnotowe i społeczne, w ramach których wywiera się presję na dziecko, aby zachowywało się w sposób postrzegany jako najlepszy dla jego dobrostanu	<p>(1) Byłam w szkole z internatem i prawie zmusili nas do złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Bez zadawania pytań zabrali nas tam i tyle. Nie chciałam składać zawiadomienia. W ogóle nie zdawałam sobie sprawy, że mogę tego nie robić. Po prostu zabrali mnie siłą i nikt mnie nie pytał. (Sara)</p> <p>(2) Nie miałem żadnego wpływu [na decyzję o złożeniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa]. Powiedziano mi, że tak należy postąpić i tyle. (Ben)</p>
Z perspektywy czasu presja powoduje rozżalenie	<p>(1) Powiedziała mi, że tak będzie najlepiej. A ja się zgodziłam. Chociaż teraz, z perspektywy czasu, żałuję tego. (Sara)</p> <p>(2) Wtedy myślałam, że to był sukces. Dziś myślę, że byłam frajerką, bo pewnie jest powód, dla którego tak bardzo chciał pójść na ugode... To coś, co zostaje na zawsze jak blizna. Dlaczego się poddałam. (Ella)</p>

4. Dyskusja

Udział dzieci w podejmowaniu decyzji obejmuje udzielenie im informacji odpowiednich do ich wieku, umożliwienie im swobodnego i bezpiecznego wyrażania opinii oraz przypisywanie właściwej wagi ich stanowiskom, stosownie do ich wieku i dojrzałości (Bessell, 2015). Wyniki badania wskazują na liczne bariery, które napotykają młode ofiary, starając się uczestniczyć w podejmowaniu decyzji w postępowaniach karnych toczących się przeciwko sprawcom. Jednocześnie pozytywne doświadczenia umożliwiają zapoznanie się z praktykami wspierającymi dobry odbiór uczestnictwa i włączenia do procesu decyzyjnego. Kontekstualizacja barier i czynników ułatwiających udział dzieci w podejmowaniu decyzji w procesie karnym w ramach ekosystemów, w których funkcjonują, rzuca nowe światło na doświadczenia dzieci i odkrywa wzajemne powiązania pomiędzy rodziną, specjalistami, wolontariuszami, społecznościami i otaczającym je systemem prawnym.

1. Otrzymywanie jasnych informacji dostosowanych do wieku

Udzielenie informacji determinuje niski, ale istotny i niezbędny poziom uczestnictwa w podejmowaniu decyzji (Hart, 1992). Podobnie jak w przypadku innych doświadczeń uczestnictwa dzieci (np. Balsells et al., 2017; Fitzgerald, Graham, 2011; Roesch-Marsh et al., 2017), nieodpowiednie informacje spowodowały

wiele nieporozumień („Nie wiedziałem, co to jest areszt domowy. Może zbudowali ogrodzenie wokół jego domu”), a także poczucie u rozmówców, że nie pozwolono im działać w sposób, który służyłby ich interesom. Mówił o tym Ben, który podpisał transkrypcję zeznań bez zrozumienia pełnego znaczenia tego czynu („Nigdy nie podpisywałem ważnych dokumentów”).

Znaczenie kręgów otaczających młode ofiary staje się oczywiste, gdy zastanowimy się nad wyzwaniem związanym z zrozumieniem złożonego i nieznanego obszaru procedur prawa karnego stosowanych w następstwie wykorzystania seksualnego. Rodzice, osoby wspierające ofiary i prawnicy są potencjalnymi pośrednikami przekazującymi informacje. Normy kulturowe i społeczne mogą utrudniać młodym ofiarom zadawanie bezpośrednich pytań i szukanie wyjaśnień w delikatnych kwestiach, ale członkowie społeczności są również w stanie udzielić dziecku informacji w sposób odpowiedni dla jego wieku i kultury. Wyniki pokazują, jak ważne jest, aby ktoś działający jako pośrednik przekazujący informacje, który cieszy się zaufaniem młodej ofiary i zna poziom zrozumienia dziecka, mógł spowodować, że doświadczenia młodych ofiar będą lepsze.

2. Uczestnictwo z perspektywy relacyjnej

Proces karny obejmuje złożoną sekwencję etapów i zdarzeń, z których każde może wymagać od dziecka spotkania z nowymi specjalistami. Podobnie jak w innych badaniach dotyczących udziału dzieci w procesie decyzyjnym (Bessell, 2015; Burger, 2017; McCarthy, 2016), w niniejszym badaniu rozmówcy wyrazili tęsknotę za osobistą uwagą ze strony specjalistów, z którymi się spotkali. Nie mając z nimi stałego kontaktu, doceniali nawet subtelne i krótkie oznaki zainteresowania ze strony specjalistów („Widać było, że mu zależy”) i reagowali niechęcią lub brakiem zaangażowania na przejawy obojętności („On nawet nie wiedział, kim jestem”). Biorąc pod uwagę kontrydiktoryjny charakter procesu karnego i jego alienujący wpływ na ofiary ogółem, a w szczególności na młode ofiary, przejawy troski i człowieczeństwa mogą być szczególnie ważne w tym kontekście.

Rzeczywiście, rodzice mają do odegrania ważną rolę w zapewnieniu dzieciom poczucia przynależności i zaangażowaniu w sytuacje stresujące. Jednak w niniejszym badaniu rodzice rozmówców nie zawsze byli w stanie sprostać temu zadaniu, ponieważ sami emocjonalnie angażowali się w proces prawny, który stanowił dla nich wyzwanie. Stała obecność dostępnej osoby towarzyszącej spoza rodziny, która pomagała w przekazywaniu informacji dzieciom i przygotowywaniu ich do kolejnych etapów, miała bardzo pozytywny wpływ na dzieci w obliczu wyzwań związanych z procesem karnym (np., jak opisała to Ella, wczesne przygotowanie

istotnie wpłynęło na jej umiejętność radzenia sobie ze składaniem zeznań w sądzie). Wsparcie osoby towarzyszącej w procesie karnym podczas przechodzenia z jednego etapu do drugiego zadziałało jako panaceum na jego alienujący wpływ na młode ofiary i dało im poczucie zaangażowania i przynależności, nawet na krótkie chwile, co dla młodzieży stanowi istotę uczestnictwa w procesie decyzyjnym (Gal, 2015).

3. Stosowanie metod manipulacji i przymusu

Manipulacja stanowi najniższy szczebel na skali uczestnictwa w procesie decyzyjnym i oznacza jego brak (Hart, 1992). Przejawy manipulacji pojawiają się również w kontekstach innych niż procedury postępowania karnego (np. Freeman et al., 2015; Morrison et al., 2020). Główną cechą manipulacji jest trudność w dostrzeżeniu jej istnienia, ponieważ stosuje się ją w ramach praktyk partycypacyjnych. Głębokie zaangażowanie dzieci może zacierać różnicę między uczestnictwem na wysokim poziomie a manipulacją (Perry-Hazan, Bauml, 2023).

Wyniki niniejszego badania ujawniają, w jaki sposób czasami dochodzi do manipulacji dziećmi przy wykorzystaniu otaczających je kręgów. Specjaliści z zakresu prawa przekazują rodzicom wiadomość na temat pożądanego rezultatu, przekonując ich, że leży to w najlepszym interesie ich dzieci, a ci z kolei doprowadzają dzieci do wyrażenia zgody na taki rezultat. Pewną rolę może również odgrywać presja ze strony społeczności, która narzuca rodzicom określone normy, a oni przekazują je swoim dzieciom. Oprócz pozytywnej roli ekosystem, w którym żyją dzieci, wyłania się też jako potencjalny czynnik ułatwiający manipulację i kontrolę. Zaangażowanie wyznaczonej osoby wspierającej dziecko, która posiada wiedzę prawną i zdrowy dystans emocjonalny do sprawy, może poprawić zdolność dzieci do podejmowania świadomych decyzji.

4.1. Ograniczenia badania

Niniejsze badanie opiera się na stosunkowo małej próbie ze względu na dodatkową delikatność wymaganą w pracy z tą wrażliwą populacją badawczą. Każdy chłopiec lub dziewczynka posiada indywidualne cechy, wynikające z charakteru, rodziny i społeczności, w której żyje. Podobnie jak w innych badaniach jakościowych, wyniki nie sugerują korelacji między niektórymi zmiennymi ani ogólnego zrozumienia wszystkich dzieci – ofiar. Jednak 12 szczegółowych wywiadów wystarczyło do osiągnięcia teoretycznego nasycenia i zdefiniowania elementów, które wpływają na doświadczenie uczestnictwa w procesie karnym przez dzieci pokrzywdzone. Potrzebne są kolejne badania w celu walidacji, udoskonalenia i korekty zidentyfikowanych elementów.

5. Wnioski

Wyniki niniejszego badania pokazują, w jaki sposób na doświadczenie uczestnictwa w procesie karnym przez młode ofiary, prowadzonego w następstwie ich wiktymizacji na tle seksualnym, wpływają ekosystemy obejmujące ich rodziców, osoby wspierające, specjalistów pracujących z nimi i ich rodzicami oraz normy kulturowe i społeczne (Gal, 2017).

Doświadczenia dzieci rozpoczynają się od ich własnej motywacji i cech: stanowiska w sprawie zgłoszenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i pożądanego poziomu zaangażowania w procedurę, tego, czy chciały być informowane o postępach w swojej sprawie, oraz ich stanu emocjonalnego.

Bliski krąg rodzinny wokół młodych ofiar, a zwłaszcza zachowanie rodziców, znacząco wpłynęły na ich doświadczenia. Rodzice mogą działać jako rzecznicy swoich dzieci i wspierać ich uczestnictwo zgodnie z ich możliwościami i pragnieniami. Z drugiej strony rodzice mogą negocjować lub minimalizować wykorzystywanie seksualne, w konsekwencji zniechęcając swoje dzieci do domagania się sprawiedliwości, lub mogą brać udział w manipulacyjnych naciskach na dzieci, aby zgodziły się na pewne decyzje. To, jak rodzice radzą sobie podczas procesu prawnego, wpływa na to, jak doświadczają go ich dzieci – czy czują się zaangażowane i sprawcze, czy też doświadczają samotności i bezradności w obliczu wymiaru sprawiedliwości.

W szerszym kręgu na doświadczenie uczestnictwa przez dziecko wpływają jego relacje ze specjalistami, których spotyka w trakcie procesu (prawnikami, sędziami i policjantami), oraz ich wzajemna komunikacja. Świadomość potrzeb dziecka przez specjalistów i ich biegłość w komunikowaniu się z młodymi ofiarami w sposób dostosowany do ich wieku może w znacznym stopniu wpłynąć na to, w jaki sposób będą one odbierać swój udział w procesie. W związku z tym ustalenia wskazują, jak istotne są specjalne szkolenia dla funkcjonariuszy policji, prawników i sędziów mające na celu podniesienie ich umiejętności udzielania informacji dostosowanych do wieku i komunikacji z uwzględnieniem dzieci.

W zeznaniach rozmówców widoczna była również szersza społeczność i jej normy. Opisywali oni, że doceniają wsparcie społeczne, gdy się ono pojawia, ale ich przynależność do tradycyjnych społeczności czasami sprawia, że mają ograniczone zrozumienie terminów prawnych lub nazw części ciała.

Przepisy i procedury również wpływają na udział dzieci w procesie karnym, ale rozmówcy nie wymienili ich wyraźnie – być może dlatego, że ramy prawne są zbyt abstrakcyjne, aby mogli zdać sobie sprawę z tego, jaki mają wpływ na ich doświadczenia. Przepisy mogą przyczynić się do zakotwiczenia prawa do uczestnictwa, tak aby nie

zależało ono wyłącznie od dobrej woli specjalistów lub ich światopoglądu. Regulacje i wytyczne w zakresie procedur karnych są tym, co kształtuje sposób, w jaki dochodzi do realizacji uniwersalnych zasad uczestnictwa na różnych etapach, począwszy od złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa do orzeczenia sądu.

Wreszcie badanie dostarcza wstępnych spostrzeżeń na temat wpływu czasu – elementu chronologicznego – na sposób, w jaki dzieci doświadczają swojego udziału w procesie karnym. W przeciwieństwie do powszechnego założenia, że z czasem pokrzywdzone dzieci „zapomną” o trudnościach, jakich doświadczyły w procesie karnym, niniejsze badanie ujawniło, że wiele dzieci z upływem czasu zdało sobie sprawę z tego, w jaki sposób podlegały manipulacji, naciskowi lub kontroli.

Z wyników badania wyłaniają się dwa praktyczne zalecenia. Po pierwsze, wyznaczenie osoby wspierającej dla każdej młodej ofiary ma kluczowe znaczenie od momentu jej pierwszego kontaktu z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Takie osoby wspierające działają jako bufony chroniące przed wykluczeniem i wyobcowaniem. Mogą one wyjaśnić język prawniczy, przekazując informacje w formie dostosowanej do wieku, przygotować młodą ofiarę do każdego etapu procesu, pomóc jej sformułować opinię wolną od nacisków i manipulacji oraz skutecznie ją wyrazić, a także zapewnić wsparcie emocjonalne, gdy nadejdą złe wieści. Stały i stabilny kontakt sprzyja zaufaniu i poczuciu przynależności wśród młodych ofiar. Analizowane przez pryzmat ekologiczny, osoby wspierające działają jako łączniki między różnymi kręgami otaczającymi młodą ofiarę i wypełniają luki, gdy dany krąg samoczynnie nie sprzyja uczestnictwu dziecka.

Drugim praktycznym wnioskiem wynikającym z ustaleń jest kluczowe znaczenie przeszkolenia wszystkich pracowników organów ścigania z zakresu praktyk włączających dzieci. Funkcjonariusze policji, prawnicy, sędziowie oraz przedstawiciele i osoby wspierające dzieci muszą posiadać umiejętności i przekonanie, że potrafią bezpośrednio rozmawiać z małymi dziećmi w sposób dostosowany do ich wieku, a także są świadomi różnych nacisków, barier i wyzwania, z którymi mierzą się młode ofiary uczestniczące w procesie karnym.

E-mail współautora: yonatan.piamenta@mail.huji.ac.il (Jonathan Piamenta).

Bibliografia

- Ahern, E., Kowalski, M., & Lamb, M.E. (2018). A case study perspective: The experiences of young persons testifying to child sexual exploitation in British criminal court. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(3), 321–334.
- Alfandari, R. (2017). Evaluation of a national reform in the Israeli child protection practice designed to improve children's participation in decision-making. *Child & Family Social Work*, 22(S2), 54–62.
- Allnock, D., & Miller, P. (2013). *No one noticed, no one heard: A study of disclosures of childhood abuse*. NSPCC.
- Balsells, M.Á., Fuentes-Peláez, N., & Pastor, C. (2017). Listening to the voices of children in decision making: A challenge for the child protection system in Spain. *Children and Youth Services Review*, 79, 418–425.
- Barth, J., Bermetz, L., Heim, E., Trelle, S., & Tonia, T. (2013). The current prevalence of child sexual abuse worldwide: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 58(3), 469–483.
- Beijer, A., & Liefwaard, T. (2011). A Bermuda triangle? Balancing protection, participation and proof in criminal proceedings affecting child victims and witnesses. *Utrecht Law Review*, 7(3), 70–106.
- Ben-Arieh, A., & Attar-Schwartz, S. (2013). An ecological approach to children's rights and participation: Interrelationships and correlates of rights in different ecological systems. *American Journal of Orthopsychiatry*, 83(1), 94–106.
- Ben-Arieh, A., & Windman, V. (2007). Secondary victimization of children in Israel and the child's perspective. *International Review of Victimology*, 14(3), 321–336.
- Bessell, S. (2015). Inclusive and respectful relationships as the basis for child inclusive policies and practice. In *From social exclusion to child-inclusive policies: International perspectives and empirical findings on child participation*.
- Block, S.D., Oran, H., Oran, D., Baumrind, N., & Goodman, G.S. (2010). Abused and neglected children in court: Knowledge and attitudes. *Child Abuse and Neglect*, 34(9), 659–670.
- Bronfenbrenner, U. (2013). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. In *Adolescents and Their Families* (pp. 1–20).
- Bruck, S., Ben-Arieh, A., & Kosher, H. (2022). Dealing with child maltreatment through child participation. In R.D. Krugman & J.E. Korbin (Eds.), *Handbook of child maltreatment* (Vol. 14). Springer.

- Burger, K. (2017). The role of social and psychological resources in children's perception of their participation rights. *Children and Youth Services Review*, 79, 139–147.
- Caprioli, S., & Crenshaw, D.A. (2017). The culture of silencing child victims of sexual abuse: Implications for child witnesses in court. *Journal of Humanistic Psychology*, 57(2), 190–209.
- Chan, Z.C., Fung, Y.L., & Chien, W.T. (2013). Bracketing in phenomenology: Only undertaken in the data collection and analysis process. *The Qualitative Report*, 18(30), 1–9.
- Charmaz, K., & Belgrave, L. (2012). Qualitative interviewing and grounded theory analysis. In *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft* (2nd ed., pp. 347–365). Sage.
- Collings, S.J. (2011). Professional services for child rape survivors: A child-centred perspective on helpful and harmful experiences. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 23(1), 5–15.
- Conner, J. (2016). Pawns or power players: The grounds on which adults dismiss or defend youth organizers in the USA. *Journal of Youth Studies*, 19(3), 403–420.
- Cooper, A., Wallin, A.R., Quas, J.A., & Lyon, T.D. (2010). Maltreated and nonmaltreated children's knowledge of the juvenile dependency court system. *Child Maltreatment*, 15(3), 255–260.
- Dezwirek-Sas, L. (1992). Empowering child witnesses for sexual abuse prosecution. In D. Finkelhor (Ed.), *Childhood victimization: Violence, crime, and abuse in the lives of young people* (Vol. 2008). Oxford University Press.
- Englebrect, C.M. (2011). The struggle for „ownership of conflict”: An exploration of victim participation and voice in the criminal justice system. *Criminal Justice Review*, 36(2), 129–151.
- Field, N., & Katz, C. (2023). The experiences and perceptions of sexually abused children as participants in the legal process: Key conclusions from a scoping literature review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(4), 2758–2771.
- Fitzgerald, R., & Graham, A. (2011). „Something amazing I guess”: Children's views on having a say about supervised contact. *Australian Social Work*, 64(4), 487–501.
- Freeman, C., Lingam, G.I., & Burnett, G. (2015). Children's changing urban lives: A comparative New Zealand–Pacific perspective. *Journal of Urban Design*, 20(4), 507–525.
- Gal, T. (2011). *Child victims and restorative justice: A needs-rights model*. Oxford University Press.

- Gal, T. (2015). From social exclusion to child-inclusive policies: Toward an ecological model of child participation. In T. Gal & B. Duramy (Eds.), *International perspectives and empirical findings on child participation* (pp. 451–463). Oxford University Press.
- Gal, T. (2017). An ecological model of child and youth participation. *Children and Youth Services Review*, 79, 57–64.
- Gal, T., & Duramy, B. (2015). *International perspectives and empirical findings on child participation: From social exclusion to child-inclusive policies*. Oxford University Press.
- Gal, T., & Shidlo-Hezroni, V. (2011). Restorative justice as therapeutic jurisprudence: The case of child victims. In E. Erez, M. Kilchling, & J.A. Wemmers (Eds.), *Therapeutic jurisprudence and victim participation in justice: International perspectives* (pp. 139–167). Carolina Academic Press.
- Hart, S. (1991). From property to person status: Historical perspective on children's rights. *American Psychologist*, 46(1), 53–59.
- Hart, R.A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. Innocenti Essay.
- Hayes, D., & Bunting, L. (2013). „Just be brave”: The experiences of young witnesses in criminal proceedings in Northern Ireland. *Child Abuse Review*, 22(6), 419–431.
- Husby, I.S.D., Slettebø, T., & Juul, R. (2018). Partnerships with children in child welfare: The importance of trust and pedagogical support. *Child & Family Social Work*, 23(3), 443–450.
- Katz, C., Barnetz, Z., & Hershkowitz, I. (2014). The effect of drawing on children's experiences of investigations following alleged child abuse. *Child Abuse and Neglect*, 38(5), 858–867.
- Lev-Wiesel, R., Eisikovits, Z., First, M., Gottfried, R., & Mehlhausen, D. (2016). Prevalence of child maltreatment in Israel: A national epidemiological study. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 11(2), 141–150.
- Lundy, L. (2018). In defense of tokenism? Implementing children's right to participate in collective decision-making. *Childhood*, 25(3), 340–354.
- McCarthy, E. (2016). Young people in residential care, their participation and the influencing factors. *Child Care in Practice*, 22(4), 368–385.
- McElvaney, R. (2015). Disclosure of child sexual abuse: Delays, non-disclosure and partial disclosure. What the research tells us and implications for practice. *Child Abuse Review*, 24(3), 159–169.
- McGuire, K., & London, K. (2020). A retrospective approach to examining child abuse disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 99, Article 104263.

- Milojevich, H.M., Quas, J.A., & Yano, J.Z. (2016). Children's participation in legal proceedings: Stress, coping, and consequences. In *Advances in Psychology and Law* (Vol. 1, pp. 185–216).
- Morrison, F., Tisdall, E.K., & Callaghan, J. (2020). Manipulation and domestic abuse in contested contact – threats to children's participation rights. *Family Court Review*, 58(2), 403–416.
- Morse, J.M. (2000). Researching illness and injury: Methodological considerations. *Qualitative Health Research*, 10(4), 538–546.
- Newbury, J.B., Arseneault, L., Moffitt, T.E., Caspi, A., Danese, A., Baldwin, J.R., & Fisher, H.L. (2018). Measuring childhood maltreatment to predict early-adult psychopathology: Comparison of prospective informant-reports and retrospective self-reports. *Journal of Psychiatric Research*, 96, 57–64.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage.
- Perry-Hazan, L. (2016). Children's participation in national policymaking: „You're so adorable, adorable, adorable! I'm speechless; so much fun!". *Children and Youth Services Review*, 67, 105–113.
- Perry-Hazan, L., & Bauml, A. (2023). On youth participation and adult manipulation: Exploring the lowest rung of Hart's ladder in a youth organization. *Childhood*, 30(2), 194–209.
- Peterson, L., Rolls Reutz, J.A., Hazen, A.L., Habib, A., & Williams, R. (2019). Kids and teens in court (KTIC): A model for preparing child witnesses for court. *American Journal of Community Psychology*, 65(1–2), 35–43.
- Quas, J.A., & Goodman, G.S. (2012). Consequences of criminal court involvement for child victims. *Psychology, Public Policy, and Law*, 18(3), 392–414.
- Quas, J.A., Wallin, A.R., Horwitz, B., Davis, E., & Lyon, T.D. (2009). Maltreated children's understanding of and emotional reactions to dependency court involvement. *Behavioral Sciences and the Law*, 27(1), 97–117.
- Radford, L., Corral, S., Bradley, C., Fisher, H., Bassett, C., Howat, N., & Collishaw, S. (2011). *Child abuse and neglect in the UK today*. NSPCC.
- Ramaswamy, S., Devgun, M., Seshadri, S., & Bunders-Aelen, J. (2023). „The child needs to tell it to me in words": Barriers and facilitators to witness competencies in child sexual abuse trials. *The International Journal of Children's Rights*, 31(2), 403–443.
- Randell, I., Seymour, F., Henderson, E., & Blackwell, S. (2018). The experiences of young complainant witnesses in criminal court trials for sexual offences. *Psychiatry, Psychology and Law*, 25(3), 357–373.

- Robinson, J. (2015). The experience of the child witness: Legal and psychological issues. *International Journal of Law and Psychiatry*, 42, 168–176.
- Roesch-Marsh, A., Gillies, A., & Green, D. (2017). Nurturing the virtuous circle: Looked after children's participation in reviews, a cyclical and relational process. *Child & Family Social Work*, 22, 904–913.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117.
- Shier, H., Méndez, M.H., Centeno, M., Arróliga, I., & González, M. (2012). How children and young people influence policy-makers: Lessons from Nicaragua. *Children & Society*, 28(1), 1–14.
- Sinanan, A.N. (2016). Sexual abuse & the psychological impact on children: A review of the literature. In *Sexual abuse: Intervention, coping strategies and psychological impact* (pp. 1–13). Nova Science Publishers.
- Skinner, T., & Taylor, H. (2009). Being shut out in the dark. *Feminist Criminology*, 4(2), 130–150.
- Sorlin, S. (2017). The pragmatics of manipulation: Exploiting im/politeness theories. *Journal of Pragmatics*, 121, 132–146.
- Sumalla, J.M.T., & Hernandez-Hidalgo, P. (2018). Victims of child sexual abuse: Understanding their need for justice. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 54, 11–20.
- Thoman, D.H. (2013). Testifying minors: Pre-trial strategies to reduce anxiety in child witnesses. *Nevada Law Journal*, 14, 236–256.
- Thomas, D.R. (2006). A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data. *American Journal of Evaluation*, 27(2), 237–246.
- Troxel, N., Ogle, C., Cordon, I., Lawler, M., & Goodman, G. (2009). Child witnesses in criminal court. In *Children as victims, witnesses, and offenders: Psychological science and the law*. Guilford Press.
- United Nations General Assembly. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations Treaty Series.
- Wilson, S., Hean, S., Abebe, T., & Heaslip, V. (2020). Children's experiences with child protection services: A qualitative synthesis. *Child & Family Social Work*.
- Woolfson, R.C., Heffernan, E., Marianne, P., & Brown, M. (2009). Young people's views of the child protection system in Scotland. *The British Journal of Social Work*, 40(7), 2069–2085.
- Zajac, R., Westera, N., & Kaladelfos, A. (2017). A historical comparison of Australian lawyers' strategies for cross-examining child sexual abuse complainants. *Child Abuse and Neglect*, 72, 236–246.

“They told me I was not a party in this case”: Children’s and young people’s experiences of participation and exclusion in the criminal justice process following their sexual maltreatment

Background: Sexually abused adolescents face numerous challenges during criminal proceedings against their perpetrators, from the initial report and during investigations, prosecutorial preparations, and testifying in court. Despite international and national norms regarding children’s right to participation in decision-making processes affecting them, its fulfillment throughout the criminal process against their abusers is often limited.

Objective: The paper aims to describe and conceptualize the experiences of sexually abused adolescents of their participation in decision-making junctures during the criminal process.

Participants and setting: This qualitative-phenomenological study is based on the narratives of twelve Israeli sexually exploited youth (aged 14–22) who were involved in criminal justice processes following their victimization.

Method: Semi-structured interviews were conducted and analyzed inductively, until reaching theoretical conceptualization.

Results: We identify four major themes shaping the ways young victims experienced their participation throughout the criminal process: (1) The extent to which clear and age-appropriate information was delivered to them; (2) participants’ need for a trusting relationship; (3) experiences of being ignored and excluded; and (4) the use of manipulative or coercive methods toward the child. Participation experiences were heavily influenced by the behaviors and approaches of the people around the children, as emerging from the interviewees’ narratives.

Conclusions: Findings suggest an understanding of young victims’ participation in the criminal process as occurring within an eco-system, and demonstrate how people in the circles around them can promote or hinder their meaningful and safe participation in criminal processes. Further studies are needed to test these initial results in larger and representative samples.

Keywords:

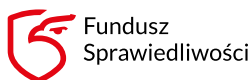
sexual assault; child victims of crime; criminal procedure; children’s participation; ecological approach

Cytowanie:

Piamenta, J., Gal, T. (2025). „Powiedzieli mi, że nie jestem stroną w tej sprawie”. Doświadczenia dzieci i młodzieży związane z uczestnictwem i wykluczeniem z procesu karnego, prowadzonego w następstwie wykorzystania na tle seksualnym. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(3), 180–208.

Artykuł jest dostępny na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska*.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości